

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

FERÂ'İZÎ-ZÂDE MEHMED SA'İD EFENDİ'NİN PEND-NÂME-İ
ATTAR ŞERHİ
(2-56. VARAKLAR İNCELEME-METİN)

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Habib ERDEM

Birinci Danışman: Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU

TOKAT-2022

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU danışmanlığında hazırlamış olduğum **"Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin Pend-nâme-i Attar Şerhi (2-56. Varaklar İnceleme-Metin)"** adlı Yüksek Lisans tezimin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

... / ... / ...

Habib ERDEM

İTHAF

Çok genç yaşta kaybettiğim kardeşim-dostum polis memuru Fatih Demireğen'in aziz hatırasına. Ruhu şâd, mekânı cennet olsun.

ÖN SÖZ

Medeniyetlerin teşekkülüne zemin hazırlayan din, dil, tarih, coğrafya gibi unsurlar; toplumların hayata bakışını, inancını ve yaşayışını doğrudan etkilemiştir. Türk medeniyeti tarihinde de aynı durum ve etki söz konusudur. Bu etkiyi bize en iyi şekilde hissettiren mirasın üst sıralarında ise yazma eserlerimiz yer almaktadır. Bizim kültür dünyamızı yansıtan ve kültürel miraslarımızın günümüze kadar ulaşmasında büyük rol oynayan yazma eserler, ayrı bir öneme sahiptir. Medeniyetimizi oluşturan birçok değeri bu eserler sayesinde öğrenmekteyiz. Örneğin geleneklerimizi, göreneklerimizi, kültürümüzü, inancımızı buralarda görmekteyiz. Dünyaya, hayata ve insanlara bakışımızı bu eserlerde bulmaktayız. Ayrıca Türk milletinin, çok uzun yıllar tarih sahnesinde farklı coğrafyalarda farklı milletlerle kültürel etkileşim içerisinde olduğunu göz önüne aldığımızda, bu yazmaların içerik yönünden zenginliğini daha iyi anlamaktayız. Şunu da belirtmeliyiz ki bu nadide eserler hem yazıldığı dönemin dil ve edebiyat anlayışını doğrudan gösteren büyük bir hazinedir hem de günümüz dil ve edebiyatının kökü çok daha derinlerde olan çınarlarıdır. Türk milletine ait bu nitelikli eserler, geçmişten günümüze âdeta bir kültür köprüsü konumundadırlar. Hemen söylemeliyiz ki bu güzîde eserlerin birçoğu günümüz Türkçesine aktarılmakla birlikte gün yüzüne çıkmayan daha birçok eserin olduğu da bilinmektedir.

İşte bu çalışmamızda incelemeye gayret gösterdiğimiz Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin *Pend-nâme-i Attar Şerhi* adlı eseri de yukarıda önemini anlatmaya çalıştığımız yazma eserlerden biridir. Ferîdüddîn Attâr'a ait olan *Pendnâme*'nin şerhi mahiyetinde olan bu eser içerisinde dinî yaşayışa, dile, kültüre ve tasavvufa ait birçok değerli öge bulunmaktadır. Eser toplam 113 varaktır. 19. yüzyılın başlarında yazılan bu eserin ilk 56 varağı bu çalışmaya konu olmuştur. Çalışmamızın literatüre ve okurlara katkı sağlamasını temenni ediyoruz. Bu düşüncelerle birlikte, tez konunun belirlenmesinden tezimin bitimine kadar geçen sürede her daim bana yol gösteren ve yardımcı olan değerli hocam Doç. Dr. Serkan TÜRKOĞLU'na teşekkür ederim.

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin Pend-nâme-i Attar Şerhi (2-56. Varaklar İnceleme-Metin)

Habib ERDEM¹

Özet

Türk edebiyatı, içinde Türk-İslâm kültürüne ait gelenek, görenek, dil ve inanış gibi kıymetli ögeler bulunduran eserler yönünden oldukça zengin bir geleneğe sahiptir. Bu eserlerin birçoğu oluşturuldukları edebî dönem gereği hem anlatım olarak hem de içerik olarak ilk bakışta hemen herkesin doğrudan ve tam olarak anlayıp kavrayabileceği eserler değildir. İşte bu noktada eserin daha iyi anlaşılması için şerh metodu devreye girmektedir. Kelime olarak açmak, ayırmak, yarmak, gibi anlamlar taşıyan şerh kavramı metinlerde ise îzah etmek, açıklamak, yorumlamak biçiminde kullanılmaktadır. Bu münâsebetle Türk edebiyatında şerh mahiyetindeki eserlerin sayısı büyük bir yekûn oluşturur. İşte bunlardan biri de Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin Pend-nâme-i Attar Şerhi adlı eseridir. 12. yüzyıl Tasavvuf edebiyatı sûfî şairleri arasında yer alan Ferîdüddîn Attâr'ın Pendnâmesi'nin şerhi olan bu eser 1224/1809 yılında yazılmıştır. Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi Bursa'da doğmuştur. Dersiâm Seyyid Ferâ'izî Mehmed Efendi'nin oğludur. Ferâ'izî-zâde sanıyla tanınmıştır. Müellif, ilk eğitimini babasından almış olup medreseye devam etmiştir. Bu arada özel olarak kendini yetiştirmiş ve Arapçasını ilerletmiştir. Mehmed Hafîd Efendi'den ilim tahsil etmiştir. Bursa mahkemesinde kısmet-i askerî başkâtipliği de yapan Ferâ'izî-zâde'nin *Pend-nâme-i Attar Şerhi*'nin dışında *Târîh-i Gülşen-i Maârif* adında bir de tarih kitabı vardır. Araştırmacılar tarafından daha çok tarihçi olarak nitelendirilen Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd, 1251/1835'te vefat etmiş olup Mezarı Emîr Sultan Câmî hazîresindedir. Ferâ'izî-zâde, eserini yazarken bazı varaklara *Pendnâme*'den beyitler almıştır. Şarih, önce *Pendnâme*'den aldığı bu beyitleri numaralandırmış sonra ise beyitlerdeki bilinmeyen kelimeleri yapı ve anlam olarak iki yönlü incelemiştir. Yapıda kelimelerin dil bilgisi özelliklerine değinmiştir. Anlamda ise kelimelerin Arapça, Farsça ve Türkçe karşılıklarını vermiştir. Bu işlemin ardından o beyti şerhe geçmiştir. Âyet, hadis ve kıssalarla şerhini zenginleştirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Ferâ'izî-zâde, Pend-nâme, Attâr, Şerh, Dil.

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, habiberdem60@hotmail.com

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi's Pend-nâme-i Attar Commentary (2-56. Leaf Analysis-Text)

Habib ERDEM¹

Abstract

Turkish literature has a very rich tradition in terms of works that contain valuable elements such as traditions, customs, language and belief belonging to Turkish-Islamic culture. Many of these works are not works that can be directly and fully understood by almost everyone, both in terms of expression and content, at first glance, due to the literary period in which they were created. At this point, the commentary method comes into play for a better understanding of the work. The concept of commentary, which has the meanings of opening, separating, splitting, as a word, is used in the texts in the form of explaining, explaining and interpreting. In this regard, the number of works in the form of annotation in Turkish literature constitutes a large sum. One of them is Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi's Pend-nâme-i Attar Commentary. This work, which is the commentary of the Pendnâme of Ferîdüddin Attar, who is among the Sufi poets of the 12th century Sufi literature, was written in 1224/1809. Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi was born in Bursa. He is the son of Dersiâm Seyyid Ferâ'izî Mehmed Efendi. He is known with the title Ferâ'izî-zâde. The author received his first education from his father and continued at the madrasah. Meanwhile, he trained himself privately and improved his Arabic. He received knowledge from Mehmed Hafîd Efendi. Ferâ'izî-zâde, who also served as a military chief clerk at the Bursa court, also has a history book called *Târîh-i Gülşen-i Maârif* besides the *Pend-nâme-i Attar Commentary*. Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd, who is described as a historian by researchers, died in 1251/1835 and his grave is in the Emir Sultan Mosque. While writing his work, Ferâ'izî-zâde took couplets from *Pendnâme* for some leaves. Sarih first numbered these couplets he took from *Pendnâme*, and then examined the unknown words in the couplets both in terms of structure and meaning. He mentioned the grammatical features of the words in the structure. In terms of meaning, he gave the Arabic, Persian and Turkish equivalents of the words. After this process, that couplet was annotated. He enriched his commentary with verses, hadiths and stories.

Keywords: Ferâ'izî-zâde, Pend-nâme, Attâr, Commentary, Language.

¹Tokat Gaziosmanpaşa University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature, habiberdem60@hotmail.com

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme.....	i
İthaf.....	iii
Ön Söz.....	iv
Özet.....	v
Abstract.....	vi
İçindekiler.....	vii
Kısaltmalar.....	viii

GİRİŞ	1
Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış.....	1
Klasik Edebiyatımızda Şerhin Yeri ve Önemi.....	3
Pendnâme-i Attâr Şerhleri.....	7

I.BÖLÜM	10
1.FERÎDÜDDÎN ATTÂR	10
1.1.Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	10
1.2.Eserleri.....	12
1.3.Attâr'ın Pendnâmesi.....	13

II.BÖLÜM	15
1.FERÂ'İZÎ-ZÂDE MEHMED SA'ÎD EFENDİ	15
1.1.Hayatı ve Edebî Kişiliği.....	15
1.2.Eserleri.....	17
1.3.Pend-nâme-i Attar Şerhi.....	18
1.4.Pend-nâme-i Attar Şerhi'nin Kaynakları.....	24
1.5.Nüsha Tavsifi.....	25

SONUÇ	26
--------------------	----

III.BÖLÜM	27
TRANSKRİPSİYONLU METİN	27

SÖZLÜK	197
---------------------	-----

KAYNAKÇA	205
-----------------------	-----

KISALTMALAR

A.	: Arapça
age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen makale
Arş.	: Araştırmaları
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Der.	: Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ET.	: Erişim Tarihi
F.	: Farsça
hızl.	: Hazırlayan
i.	: İsim
İst.	: İstanbul
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
Ktp.	: Kütüphane/si
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
öl.	: Ölüm
s.	: Sayfa
sf.	: Sıfat
S.	: Sayı
TDAY	: Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
TDK	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu

Üniv.	: Üniversite/si
vb.	: Ve benzerleri
YL	: Yüksek Lisans
yy.	: Yüzyıl
Yz.	: Yazma
z.	: Zamir
zf.	: Zarf

GİRİŞ

Şerh Geleneğine Genel Bir Bakış

Şerh kavramının doğuşu, tefsir sözcüğünün, sadece, Kur’ân-ı Kerîm’i açıklamak için ortaya çıkan ilim dalına ad olarak kullanılmasının yaygınlaştığı zamanlara denk gelir. Tefsir, Kur’ânı her yönden açıklama ve anlatma ihtiyacı sonucunda ortaya çıkan bir bilim dalıdır. Üstü örtülü veya kapalı bir şeyi meydana, açığa çıkarmak, izah etmek, anlamına gelen kelimenin terim anlamı, Kur’ân-ı Kerîm’i yahut felsefî veya hukûkî metinleri yorumlamak, açıklamak şeklindedir. Önceleri her türlü metnin “tefsir” adı altında açıklandığı görülür ancak zamanla bu ilim dalının sınırlarının belirlenmesi şerh kavramının ortaya çıkması için gerekli olan zeminin alt yapısını oluşturmuştur. Kelimelerin mecazî anlamları ve cümlede anlam bütünlüğünü sağlayan çeşitli yapılar düşünüldüğünde ve işin içine edebî metin girince, şerh kelimesinin genel kullanım alanı da biraz daha sınırlı bir vadiye kayar. Zira bir metnin şerh edilmesi için ince anlamlar gizlemesi ve mecazî kullanımlara imkân verecek şekilde yazılmış olması gerekir.¹

Sözlüklerde; “bir şeyi kesmek ve içini açığa çıkarmak” gibi anlamlar verilen şerh kelimesi, daha sonra ilk anlamını korumakla birlikte anlam genişlemesi ile “keşf etmek ve beyan etmek” ; “müşkil, mübhem ve mahfî ma’kûlesini keşf ve izhâr eylemek, fehm eylemek” ; “bir durumu açıklığa kavuşturmak, müşkil bir meseleyi açıklamak, kapalı ve gizli şeyleri ortaya çıkarmak”; “anlaşılması güç bir metni beyân, tefsîr ve keşf etmek; niteliğini açıklamak, aydınlatmak, yorumlamak”; “bir metnin sırlarını, ince dikkatler gerektiren ifade ve nüktelerini açıklama ve yorumlama” gibi terimsel anlamlar kazanmıştır. Klâsik lügatlerde verilen anlamların ortak noktası, kapalılığın giderilip gizli olan şeyin ortaya konmasıdır. Şerh kelimesi Kur’ân-ı Kerîm’de de sadr kelimesi ile birlikte geçmekte olup “göğsü açmak yani ferahlatmak” anlamlarında kullanılmaktadır.² Şerh kelimesi köken olarak da Arapça menşeilidir. Şerh yapan kişiye de şârih adı verilmektedir.

¹Yılmaz, Ozan, “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2007, C.5, S.9, s.272.

²Yazar, Sadık, Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2011, s.10.

Metin şerhi kavramı çok kapsamlı anlamlandırma potansiyeline sahip olması nedeniyle değişik disiplinlerce farklı şekillerde tanımlanmıştır. Şerh kelimesi Arapça kökenli olması ve İslamî gelenekle ilgili olması bakımından anlamlandırma ve şerh uygulama usulleri de özellikle ve öncelikle İslamî ilimler çerçevesinde ve Arapça sarf, nahiv ve belagat kuralları gözetilerek belirlenmiştir. Sanat eseri sayılan şiir de belli bir sanat anlayışına sahip şair tarafından aruz kalıplarından birine uygun olarak bir duyguyu, düşünceyi, hayali, fikri veya bir olayı kelime ve kelime gruplarına anlam katmanları oluşturacak şekilde yerleştirilerek okuyucu ile sanatsal zevki paylaşmayı amaçlar. Şiirde paylaşılan bu sanatsal zevk, okuyucu tarafından anlaşıldığında veya algılandığında duyulacak haz okuyucunun şiir ile ilgili geleneği bilmesine ve kültürel durumuna göre değişiklik gösterir. Metin şerhinin amacı da bu haz unsurunun daha fazla hissedilmesine yardımcı olmak amacıyla yapılan paylaşıma dayalı bir çabanın ürünü olarak görülmelidir. Şiire yerleştirilmiş anlam katmanları çözümlendikçe şairin vermek istediği mesaj daha iyi anlaşılacak ve şiirden alınan hazzın derecesi artacaktır. Şerh kelimesi de bu anlamı ifade etmesi bakımından şiirin katmanlarının bilgi, kültür ve şiir geleneğine olan yakınlık ve ilgi nedeniyle çözümlenmesi anlamına gelir. Metin şerhi de şerhi yapan kişinin “ben daha iyi bildiğim için bu metni veya eseri şerh ediyorum” mantığına değil “okuyucu metinden veya eserden daha fazla haz alsın” mantığına dayalı bir çaba olarak görülmelidir. Şair, şiirinde ya sanatçı kişiliğini ya da vâkıf olduğu ilimlere dair bilgisini ortaya koymaktadır. Birincisini yapabilmek için şiire ait şekli özellikleri ve edebî sanatların sağladığı kelime oyunlarını kullanır; ikincisinde ise vâkıf olduğu ilimlerden ve bu ilimlerin terminolojisinden yararlanarak bu maharetini ortaya koyar. Bu iki yolu kullanarak üstün özelliklere sahip ve okuyucular tarafından beğenilmesini arzu ettiği sanat eserini yaratır. Bu durumda metin şerhi yapacak kişi sanat eseri olarak yaratılan şiirin şekli yapısını, edebî sanatları ve şairin vâkıf olduğu bütün ilimleri ve terminolojisini çok iyi bilmelidir.³

Nazım veya nesir herhangi bir eserin bir müellif tarafı olduğu gibi bu eserin bir de okuyucu tarafı vardır. Eseri inşa eden kişi ile okuyan kişinin bilgi, kültür, eğitim seviyeleri çoğunlukla değişkenlik göstermektedir. Bu, eskiden olduğu gibi günümüzde de böyledir. Klasik edebiyatımızdaki ilmî ve kültürel seviye göz önüne alındığında

³Gültekin, Hasan, Metin Şerhi, Söylem Filoloji Dergisi, 2020, C.5, S.1, s.137-138.

aslında şerh, hem o gün hem de bugün metnin daha iyi anlaşılması amacıyla birçok eser için gereklidir. Bilindiği üzere bizim edebî ürünlerimizin birçoğunda, oluşturulduğu dönemden kaynaklı olarak ilmî seviye yüksektir. Dolayısıyla bu eserlerin amaca daha çok hizmet etmesi, okuyucunun eserleri daha iyi anlaması için şerh faaliyeti büyük önem taşımaktadır.

Klasik Edebiyatımızda Şerhin Yeri ve Önemi

Bir metnin açıklanması gerekiyorsa, o metinde okuyucunun bilgisi, aklı, düşüncesi, sezgisi veya duygularıyla aşamayacağı bazı güçlüklerin varlığı kabul ediliyor demektir. Ayrıca metnin daha büyük ilişkiler manzumesi içerisinde meselâ inanç veya düşünce sistemlerinde ne anlama geldiğini anlamak ve anlatmak ihtiyacı da metinleri şerh ettirmiştir. Aslı aranırsa şerh, en geniş anlamıyla ele alır ve iyice soyutlaştırarak ifâde edecek olursak, hayatın iletişim söz konusu olan her alanında ortaya çıkar. Bu anlamda bir futbol maçında bile maçın hakemi futbol kuralları metnini şerh etmekte, bunu da seyirci ve oyunculara düdüğü ve el kol hareketleriyle ifâde etmektedir.⁴ Hâl böyle olunca yüksek bir dil ve kültür seviyesiyle örülü olan Klasik edebiyatımızda şerhin önemi çok daha büyüktür. Birçok edebî metnin şerh edilmek suretiyle anlam katmanlarına inilebilmiştir. Bu arada unutulmamalıdır ki metin şerhi ile gündelik olaylar için gündelik hayatta kullandığımız izah, açıklama gibi kavramlar birbirinin aynısı olmayıp burada mantıkî çıkış noktası ve işlevsel benzerliğinden dolayı ilişkilendirilmektedir.

Türk edebiyatında şerhe dair ilk ürünler XIII. asra ait dinî içerikli eser şerhleri olmakla birlikte şerh edebiyatı, XVI. asrın ikinci yarısında klasik hâlini almıştır. Öncelikle esma-i hüsnâ, kırk hadis, tecvid ve fıkıh gibi dinî içerikli eser şerhleri ile ortaya çıkan ve daha sonra Mesnevî şerhleri, Farsça yazan ünlü şairlerin divanları ile devam eden şerh geleneği, sözlük, gramer, astronomi ve tıp gibi bilimlere ait eserlerin şerhleri ile devam etmiştir. Şerhi yapılan eserlerin dili Farsça öncelikli olmak üzere Arapça ve Türkçe şeklindedir. Şerh edilen eserlerin çoğunluğu manzum olmakla birlikte manzum eserlere manzum veya mensur, mensur eserlere mensur veya manzum şerhler

⁴Kortantamer, Tunca, “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir, 1994, S.8, s.1.

yapılmıştır. Manzum eserlere yapılan en önemli şerhler Mevlânâ'nın *Mesnevi*'si ile Hâfız-ı Şirâzî'nin *Divanı*'na yapılan şerhlerdir. Mensur eserlerden en önemlileri ise Şeyh Sa'dî'nin *Bostan ve Gülistan* adlı eserlerine yapılan şerhlerdir. Bunların yanında Molla Câmi'nin, Feriddüddin Attâr'ın ve Nizamî-i Gencevî'nin mesnevilerine yapılan şerhler de şerh edebiyatının önemli ürünleridir.⁵

Türk edebiyatında şerh çalışmaları 15.yüzyıldan itibaren gelişmeye başlamış ve 17-18.yüzyıllarda en parlak devrini yaşamıştır. Türk edebiyatında ortaya çıkmış şerhlerin çoğu dinî ve tasavvufî niteliktedir. İlk şerhler daha çok hadîs-i şerîflere, *Bostân*, *Gülistân* ve *Gülşen-i Râz*'a yazılmıştır. Besmele şerhleri, muhtelif dua şerhleri, Hz. Peygamber'le ilgili yazılmış şerhler gibi dinî şerhlerin dışında, İslâm ilminin çeşitli dallarında yazılmış şerhler de mevcuttur. Dinî-tasavvufî olmayan şerhler dil, gramer, kafiye, felsefe, mantık, tıp, astronomi kitaplarına; lugatlara, konuşma âdâbını anlatan eserlere, tâbirnâme, fâlnâme ve latifelere yazılmıştır. Şerh edilen Türkçe metinler de vardır, bunlar çoğunlukla manzumdur. Bunların başlıcaları Yûnus Emre'nin, Niyâzî Mısırî'nin ve Hacı Bayram-ı Velî'nin şiirleridir. Türk edebiyatında şerh çalışmaları her ne kadar 15.yüzyılda gelişmeye başlamışsa da edebî şerhlerin daha çok 16.yüzyılda yazıldığını ve gelişme gösterdiğini söylemek mümkündür.⁶

Şerh edebiyatının XVI. asırda gelişmesinde özellikle ünlü şârihlerden Sürûrî, Sûdî ve Şem'î tarafından yapılan Farsça ve Türkçe şerhlerin önemli bir yeri vardır. Daha sonraki asırlarda da Rûsuhî mahlaslı İsmâil Ankaravî, Cevrî İbrahim Çelebi, Adnî Receb Dede, Niyazî-i Mısırî, Abdullah Bosnevî, Salahî-i Uşşakî, Müstakim-zade Süleyman Sa'deddin ve İsmail Hakkı Bursevî gibi ünlü şârihler kıymetli şerhler kaleme almışlardır. Şerhlerin bir edebî eser olması nedeniyle dibace/giriş kısımlarında sebep-i telifle ilgili verilen bilgiler de herhangi bir edebî eserdeki gibi geleneğe uygun olarak kaleme alınmıştır. Genellikle eserlerin kaleme alınmasına dair kalıplaşmış nedenler göze çarpar yani şârih, eserinin sebep-i telifini geleneğe göre kurgular. Günümüz araştırmacıları, sebep-i teliflerde yer alan şerh yazma nedenlerinin aşağıda sıralandığı gibi olduğunu belirtmektedirler:

⁵Gültekin, a.g.m., s.139.

⁶Keyik, Sevgi Elif, 16.yy. Sanatçılarından Şem'î'nin 'Şerh-i Pendnâmesi', Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, YL Tezi, İzmir, 2001, s.5-6.

1. Şârih, şerh etmek istediği eserin geçmişe ait olan bilgi ve kültür birikiminin güncellenmesini amaçlamaktadır.
2. Şârih, tasavvufî bir esere şerh yazıyorsa metni açıklamaktan ziyade kendi fikrini aktarmak ve yaymak için eseri bir vasıta olarak kullanmayı amaçlamaktadır.
3. Şârih, şerh edeceği eseri, dil öğretimi, edebiyat öğretimi veya eserdeki teorik bilginin öğretimi için kullanmayı amaçlamaktadır.
4. Şârih, şerh edeceği eserin yazarını kendisi için veya alanında üstad gördüğü için veya hoca-talebe ilişkisi içerisinde ona saygısını göstermeyi ve eseri tekrar gündeme getirmeyi amaçlamaktadır.
5. Şârih, sahip olduğu bilgi ve kültür birikimini ortaya koyarak şerh geleneği içindeki rekabetten dolayı şerh edeceği eseri kendisine itibar kazandıracağı için şerh etmeyi amaçlamaktadır.

Şerh eserlerinin tasnifi de araştırmacılar tarafından şu şekilde yapılmaktadır:

A.Şerh Metoduna Göre Şerhler,

1. Aktarma Yönü Ağır Basan Şerhler.
2. Açıklama Yönü Ağır Basan Şerhler,
 - a. Geleneksel Şerhler.
 - b. Modern Şerhler.
 - c. Tercümeyle Dayalı Şerhler.
- B. Metnin Muhtevasına Göre Şerhler.
- C. Metnin Diline Göre Şerhler.
- D. Manzum veya Mensur Oluşuna Göre Şerhler.⁷

Yukarıda tasnifi yapılan şerhlerin tertip yöntemlerine bakıldığında metinlerin şerh edilmesinde kullanılan yöntemler, geleneksel şerh anlayışında hemen hemen birbirine benzer özellikler göstermektedir. Özellikle Kur'ân tefsirlerinde uygulanan açıklama yöntemi diğer her tür tasavvufî, edebî ve dinî eserin açıklanmasında veya şerhinde benzer şekilde kullanılmıştır. Tefsirlerde uygulanan açıklama yönteminde genellikle ayette geçen lafızların etimolojik ve semantik tahlilleri ile cümlelerin gramer

⁷Gültekin, a.g.m., s.140.

açıklamaları, sebab-i nüzulü, açıklanacak âyetin diğer âyetlerle bağlantısının kurulması ve hadislerle desteklenerek açıklanması şeklindedir. Bu yöntem diğer eserleri içine alan şerh geleneği için de en önemli örnek ve belirleyici etken olmuştur. Şerh geleneği içerisinde kaleme alınan eserlerde de bu yöntem tercih edilmiş ve gelenekselleşerek XX. asrın başına kadar etkisini devam ettirmiştir. Bu yöntemin uygulanabilmesi için bir şârihin öncelikle şerh edeceği kaynak eserin dilini çok iyi bilmesi gerekmektedir. Bunun için de lügat bilgisi ve dile ait etimolojik bilgi ile lafızların zaman içerisinde kazandığı ve kaybettiği anlamları iyi tespit etmesine yarayacak olan semantik bilgisine sahip olması gerekmektedir. Ayrıca kelimelerin oluşturduğu gramatikal yapıların, tamlamaların ve ses özelliklerinin iyi tahlil edilmesi gerekmektedir. Bir metnin kurgusunun tam anlamıyla çözümlenebilmesi için eserin olduğu kültür içerisinde yerinin ve ne amaçla kaleme alındığının da tespiti gerekmektedir. Kaynak kritiği denilen yöntemle, eseri ve eseri meydana getiren yazara ait maddî ve manevî bilgiye sahip olmak esere nüfuz edebilmek için en önemli işlerdendir. Eserin yazıldığı dönemin sosyolojik yapısı başta olmak üzere, yazarın kütüphanesi yani eğitimi sırasında okuduğu eserlerin bilinmesi iyi bir şerh için olmazsa olmazlardandır. Bunların yanında şârihin psikolojisinin de esere etki etmiş olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Şârihin şerh ettiği eserin teorik bilgisine vâkıf olmasının yanında o metni açıklayacak kadar gerekli olduğu yerlerde İslami ilimlere, tarih bilgisine, tıp, kimya, felsefe, mantık, biyoloji ve fizik bilgisine ayrıca dilbilgisi ve özellikle belagat bilgisine sahip olması gerekmektedir. Bir şârihin sahip olması gereken donanım yukarıda verildi. Belli başlı kriterler şekline getirilebilecek olan bu donanımın kullanılmasında genel geçer yöntemlere başvurmak kaçınılmazdır. Bu yöntemlerden biri Tümevarım yöntemidir. Geleneksel şerh yöntemi olan bu yöntemde öncelikle ele alınan kaynak metin küçük parçalara bölünerek lafız tahlilleri, tamlama tahlilleri ve nihayetinde cümle tahlilleri yapılarak bütün içerisindeki görevi ve fonksiyonu tespit edilecek ve anlam katmanlarının çözümlenmesi ile şerh ortaya konulacaktır. Diğer bir yöntem de Tümdengelim yöntemidir. Bu yöntemde genellikle metin bir bütün olarak ele alınır ve bütünü oluşturan parçaların metnin bütününe fonksiyon açısından nasıl bağlandığı tespit edilmeye çalışılır. Her bir parçanın görev ve fonksiyon açısından değerlendirmesi yapılarak metnin açıklanmasındaki görevleri ortaya konularak metin açıklanmaya çalışılır. Öteki yöntem ise Analoji yöntemidir. Bu yöntemde benzer özellik ve muhtevadaki eserler anlam katmanları açısından karşılaştırılır ve benzerlikler ve

farklılıklar ortaya konarak kaynak eserin şerhi yapılır.⁸

Şârihte bulunması gereken bilgilerin bir kısmını yukarda belirttik. Bu bilgilerin içerisinde İslamî ilimlerin ve tasavvufun ayrı bir yeri vardır. Çünkü gerek klasik edebiyatımızda gerek ondan önceki süreçte oluşturulan birçok eser İslamî ve tasavvufi esasları içerisinde barındırmaktadır. Nitekim, Ömür Ceylan da bir çalışmasında şârihlerin kullandığı ilmî çeşitliliğe değinirken İslamî ilimlere de dikkat çekmiştir. Şârihlerimizin; sarf, nahiv ve belâğat dışında tefsir, hadis, fıkıh, kelâm, hikmet, ilm-i tencîm, tıb, kimyâ, ilm-i tabîr-i rüyâ ve ebced-muammâ gibi çok çeşitli ilim dallarında bilgileri vardır ve şerh sırasında bu ilimlerden fiilen istifade ederler.⁹ İşte bu anlatılanlar ışığında şunu söyleyebiliriz ki şârihin ilmî ve kültürel düzeyi şerhi vücuda getiren önemli unsurlardandır.

Pendnâme-i Attâr Şerhleri

Türk edebiyatına baktığımızda öyle eserler vardır ki bu eserler diğer birçok esere göre daha fazla dikkat çekmiştir. Okuyucular bu eserlere daha fazla ilgi duymuşlardır. Bu eserler geniş kitleleri etkilemiştir. Örneğin Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin *Mesnevi*'si ile Fuzûlî'nin *Su Kasîdesi* etki düzeyi yüksek olan bu eserlerdendir. Tabi bunda dönem, bilgiye ulaşım durumu, okurun ilmî ve kültürel düzeyi gibi çok daha farklı etmenler etkilidir. İşte bu durumda olan eserlerden biri de Ferîdüddîn Attâr'ın *Pendnâme* isimli eseridir. Bu eserin de birçok insan üzerinde tesiri vardır. Okuyucular ve özellikle araştırmacılar bu esere çokça ilgi göstermişlerdir. Eser üzerine birçok çalışma yapılmıştır.

Attâr'ın tasavvufî mesnevilerinden biri de ahlâk ve âdâb'a dair kaleme aldığı yukarda bahsi geçen *Pendnâme* adlı mesnevisidir. 900 beyit olan mesnevi, aruzun fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün kalıbıyla yazılmıştır. İslâm âleminde büyük rağbet gören eser yüzyıllar boyunca okunmakla kalmamış birçok Müslüman milletin diline çevrilmiştir. Anadolu sahası Türk edebiyatında da tercüme ve şerh edilen bu eserin, Attâr'ın diğer

⁸A.g.m., s.140-141.

⁹Ceylan, Ömür, Edebî Şerh Geleneğimiz İçerisinde 'Tasavvufî Şiir Şerhleri', VII. Milletlerarası Türkoloji Kongresi, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 08-12 Kasım 1999, s.1726.

eserlerine göre Türk edebiyatı üzerinde daha fazla etkili olduğu görülmektedir. Süreç içerisinde çeşitli şârihlerce Attâr'ın *Pendnâme* 'ne yapılan şerhler şu şekildedir:

- 1.) Şem'i Şem'ullâh (öl. 1602'den sonra), *Sa'âdetnâme* (Şerh-i Pend-i Attâr).
- 2.) Hulûsî (öl. 1626-1627'den sonra), *Vesîletü'l-Merâm* (Şerh-i Pend-i Attâr).
- 3.) (Şârihi belirsiz), *Murâdiyye* (Şerh-i Pendnâme-i Attâr).
- 4.) Abdurrahmân Abdî Paşa (öl. 1692), *Müfîd* (Şerh-i Pend-i Attâr).
- 5.) Şu'ûrî Hasan Çelebi (öl. 1693), *Şerh ve Tercüme-i Pend-i Attâr*.
- 6.) İsmâîl Hakkı Bursevî (öl. 1724), *Şerh-i Pend-i Attâr*.
- 7.) Şehrî, İsmet Süleymân Efendi (öl. 1731), *Mufasssal Şerh-i Pend-i Attâr*.
- 8.) Mustafâ Refî'a (öl. 1746'dan sonra), *Berg-i Dervîşân* (Şerh-i Pend-i Attâr).
- 9.) İsmet Mehmed Efendi (öl. 1747), *Şerh-i Pend-i Attâr*.
- 10.) Kilisli Rûhî Mustafâ Efendi (öl. 1798), *Rûhu's-Şürûh* (Şerh-i Pend-i Attâr).
- 11.) İsmâîl Müfîd Efendi (öl. 1802), *Şerh-i Pend-i Attâr*.¹⁰

Yukarda belirtilen şerhlerin dışında *Pendnâme*'nin Türkçe manzum tercümeleri de yapılmıştır edebiyatımızda, onlar da bilindiği kadarıyla şöyledir:

- 1.) Sabâyî Hayreddin Çelebi (XVI. Yüzyıl), *Sırât-ı Müstakîm* (Tercüme-i Pend-i Attâr).
- 2.) Rumelili Zaîfî, Pîr Mehmed Evrenos b. Nureddin (öl. 1553), *Bostân-ı Nesâyih* (Tercüme-i Pend-i Attâr).
- 3.) Edirneli Nazmî (öl. 1559'dan sonra), *Tercüme-i Pend-i Attâr*.
- 4.) Emre (öl. 1557'den sonra), *Tercüme-i Pendnâme-i Attâr*.
- 5.) Mecîdî, Abdülmecîd b. Nasûh b. İsrâîl (öl. 1588), *Tercüme-i Pend-i Attâr*.
- 6.) Seyyid Alî b. Hasretî (öl. 1666'dan sonra), *Tercüme-i Pendnâme*.
- 7.) Hasan b. Abdullah el-Halebî Şuûrî (öl. 1693-94), *Tercüme-i Pend-i Attâr*.
- 8.) Ahmed Resmî Efendi (öl. 1783), *Tercüme-i Pend-i Attâr*.
- 9.) Siyâhîzâde Alî Efendi (öl. 1789?), *Gülşen-i Ahbâr*.
- 10.) Zahrî Mehmed Efendi (öl. 1816'dan sonra), *Nazm-ı Miftâh-ı Pend*.
- 11.) Mehmed b. Seyyid Mehmed el-Muhterem el-Hüseynî (öl.?), *Tercüme-i*

¹⁰Yazar, a.g.e., s.376-387.

Manzûme-i Pend-i Attâr.

- 12.) Nâilî-i Cedîd (öl. 1876), *Kenz-i Nesâyah*.
- 13.) Seyyid Alî Rızâ (öl. 1850'den sonra) ve *Riyâzü'r-Rızâ'sı*.¹¹

¹¹Türkoğlu, Serkan, *Riyâzü'r-Rızâ (Rızâ Bahçesi)*, Seyyid Ali Rızâ'nın *Manzum Pendnâme-i Attâr* Tercümesi, İhlamur Akademi, 1.Basım, İstanbul, Kasım 2021, s.16-22.

I.BÖLÜM

1.FERİDÜDDİN ATTÂR

1.1. Hayatı ve Edebî Kişiliği

Edebiyat tarihinde öyle isimler vardır ki bunlar ortaya koydukları eserleriyle hem yaşadığı zamanı aşmışlardır hem de yaşadığı yerleri aşarak daha geniş bir coğrafyada birçok ulusa hitap etmişlerdir. Bu kişilerin birçok ulusa hitap edecek derecede başarılı olmalarında elbette çokça sebep vardır. Bu sebeplerden bazılarına ise bu kişilerin eserlerinde, insanın ortak duygularını yansıtmaları, evrensel değerleri anlatmaları, dinî hisleri halis şekilde işlemeleri gibi özellikleri örnek olarak verilebilir. Tabi bunları yaparken ne şekilde anlattıklarının da önemi büyüktür. Dil ve anlatım hususu bu noktada fazlasıyla önem kazanmaktadır. Örneğin geçmişten günümüze değin müelliflerce Allâh'ın varlığı ve birliği, ölüm, ahiret inancı gibi konular üzerine sayısız eser ortaya konulmuştur ama bunların birçoğu okur hafızası göz önüne alındığında günümüzde çok fazla bilinmemektedir, bunlardan geniş kitlelerin haberi yoktur. Bu durumun tersi olması için yazarın, başta da söylediğim gibi bulunduğu zamanı ve bulunduğu yeri aşması gereklidir. İşte bu şekilde anlatmaya çalıştığımız yazarlardan biri de Ferîdüddîn Attâr'dır. Türk edebiyatı üzerinde de etkisi olan yazar hakkında ulaşabildiğimiz bilgiler ise çok fazla değildir.

Ferîdüddîn Attâr, Horasan Selçukluları'nın son zamanlarında, büyük bir ihtimalle 537-540 (1142-1145) yılları arasında Nîşâbur'da dünyaya geldi. Eczacılık ve tıp ile meşgul olduğu için "Attâr" lakabını aldı ve bu lakapla meşhur oldu. Çocukluk ve gençlik devresi hakkında kaynakların verdiği bilgiler çok farklı ve yetersizdir. Ancak eserlerinden, gençliğinde bir taraftan attarlıkla uğraştığı, diğer taraftan da ilim tahsil ettiği, tasavvufî bilgiler edindiği ve çeşitli şeyhlere hizmet ettiği anlaşılmaktadır. Kendisi, peygamberler ve velîler hakkında birçok kitap okuduğunu ve otuz dokuz yıl müddetle tasavvufî ilgili şiir ve hikâyeleri toplamaya devam ettiğini söyler. Anne ve babasını gençliğinde kaybetmesi dışında ailesi ve yakın çevresi hakkında bir bilgi yoktur. *Muhtârname*'sinde yer alan iki rubâîsinden, otuz iki yaşındaki bir oğlunu kaybettiği -dolayısıyla evlenmiş olduğu- anlaşılmaktadır. Kaynakların verdiği bilgilerden ve bazı şiirlerinden anlaşıldığına göre Attâr küçük yaştan itibaren ve

özellikle kendisini tasavvufa verdikten sonra birçok seyahatlerde bulundu. Irak, Şam, Mısır, Mekke, Medine, Hindistan ve Türkistan'a yaptığı bu seyahatlerden sonra Nîşâbur'a döndü ve orada inzivâyâ çekildi. Uzun yıllar devam eden bu inzivâ hayatı sonunda oldukça ileri bir yaşta iken Moğollar tarafından Nîşâbur'da şehid edildi. Klasik nazım şekillerinin pek çoğunu kullanan Attâr, daha çok mesnevi ve gazelde başarı sağlamıştır. Orijinal ve yer yer aşkla dolu rubâîler yazmışsa da bu türde Hayyâm derecesine ulaşamamıştır. Kasideleri na't, öğüt ve tasavvufun ana meseleleri hakkındadır ve bunlar Gazneliler devrinin büyük kaside üstatları Unsurî, Ferruhî-yi Sistânî ve Menûçihri'ninkiler kadar güzel, âhenkli, akıcı ve olgun değildir. Buna rağmen dinî ve ahlâkî kasidelerde sadece Senâî ve Nâsır-ı Hüsrev'i geçememiştir. Attâr'ın ustalığı tasavvufî gazellerinde aranmalıdır. O, bu nazım şeklinde yalnız yaratıcı olmakla kalmamış, kendisinden sonra gelen mutasavvıf olan ve olmayan şairlerin örnek aldığı kişi olmuştur. Gazel ve mesnevilerinde Senâî dâhil bütün seleflerini geride bırakmış, bu konuda onu bazı istisnalarla yalnız Mevlânâ aşabilmiştir. Gazelleri tasavvuf zevkini, özellikle vahdet-i vücûd telakkisini, ilâhî yolculuk için gerekli kabul ettiği aşkı ve âşıklığı dile getirir. Attâr, gazelleri için uygun ve gönüle hoş gelen vezinler bulmuştur. Dîvân'ında yer alan şiirlerinin büyük bir kısmı rediflidir. Şiirlerinin çoğunluğunu oluşturan mesnevilerin hepsi tasavvufla ilgilidir. Bu nazım şeklindeki eserlerine bakarak onun doğuştan mesnevici olduğu kabul edilebilir. Mesnevilerinde şiire ve edebî sanatlara hâkim üstün bir hikâyeci olarak görünür. Tasavvufî bir meseleyi ele alırken temsillere başvurması, çerçeve hikâyeler içinde açık ve anlaşılır bir plana göre iç içe daha küçük hikâyeler anlatarak konuyu sıradan biri için bile daha net bir hale getirmesi ve böylece mânaları ana hikâye ile birleştirmede büyük bir ustalık göstermesi ona has bir özelliktir. Mevlânâ, Attâr'dan aldığı bu anlatım tarzını bazı yönlerde geliştirmiştir.¹²

Attar itiriyât alışverişi yapan, attarlık yapan zât demektir. Az çok hekimlikten anlayan, dükkânda güzel kokular ve ilaçlar satan, mustahzar yapmasını bilen şahıslara, Saydalani (eczacı) denildiği gibi, Attâr da deniliyordu. Bu sanatı icra ettiği için müellifimiz Attar diye meşhur olmuştu. Esasen Şarkta âlim ve şairlerin birçoğu bu meslekle uğraşmaktaydı. *Mu'cemu'l-Müellifin*'de, Attar lâkabıyla şöhret bulmuş kırktan

¹²Şahinoğlu, M. Nazif, 'Attâr, Ferîdüddin', DİA, 1991, C.4, s.95-98.

fazla âlim, şair ve sūfinin ismi kaydedilmiştir. Attar'ın babasının ismi İbrahim, künyesi Ebu Bekir'dir. Uzun bir ömür yaşamış olan Ebu Bekir İbrahim, Attarlıkla meşgul oluyordu. Attarlık mesleği, Attar'a babasından miras kalmıştı. Attar'ın vefat tarihi hakkında 589/1193'den 632/1234'e kadar değişen muhtelif tarihler verilmektedir. Bunlar içinde en fazla 618 veya 628 tarihleri üzerinde durulmaktadır. Ancak Attar'ın Moğol istilasına uğrayan Nişabur'daki katliam sırasında şehid olduğu hususunda hemen hemen kaynaklar müttefiktir.¹³

1.2.Eserleri

Tabiatı, ruhu ve fikri sürekli cevelân halinde olan Attâr, nazım ve nesirde önemli eserler meydana getirmiştir. Manzum eserlerinin 100.000 beyit civarında olduğu söylenmektedir. Eserlerinin sayısını Devletşah'ın kırk, Nûrullah et-Tüsterî'nin 114, Hidâyet'in bir eserinde 114, diğerinde 190 olarak göstermeleri tam bir mübalağa örneğidir. Gerçek olan, çok söz söylemekle itham edilecek kadar şiire sahip bulunduğu hususudur. O, eserlerinde en çok hikâye anlatımına yer veren şair olarak bilinir. Söz konusu hikâyelerin büyük bir kısmı, sūfî vâizlerin anlattıkları dokunaklı hikâyelerin nazmedilmiş şeklinden ibarettir. Nitekim eserlerinde Ahmed el-Gazzâlî'nin vaazlarında anlattığı hikâyelerin hepsine rastlandığı gibi İbn Sînâ, Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr, Sühreverdî el-Maktûl, Muhammed el-Gazzâlî ve başkalarının bu tür hikâyelerinden faydalanmıştır. Onun faydalandığı bu hikâyelerden bazısının kaynağının eski Yunan'a kadar vardığı da bilinmektedir. H. Ritter, Attâr'ın eserlerinde en az üç farklı üslûbun müşahede edilmesini, hayatı boyunca İran şairlerinde çok ender görülen ruhî değişimler geçirmesine bağlarken Saîd-i Nefisî, Zerrînkûb ve Bediüzzaman Fîrûzanfer bu üslûp farkının gerçekte onun olmayan eserlerin ona isnat edilmesinden kaynaklandığını, kendisinin olduğu kesin olarak bilinen eserlerinde üslûbun tek ve mükemmel olduğunu ispata çalışırlar. Bu araştırmacılara göre Attâr'ın günümüze kadar gelen ve onun olduğunda şüphe bulunmayan yedisi manzum, biri mensur sekiz eseri vardır. Bunlar; *İlâhînâme*, *Esrârname*, *Musîbetname*, *Hüsrevname*, *Muhtârname*, *Mantuku't-Tayr*, *Divân*, *Tezkiretü'l-Evliya*'dır.¹⁴ Şeyh Ferîdüddîn-i Attâr'ın mesnevi tarzında söylediği şiirlerinden başka, diğer tarzdaki manzumeleri kırk bin beyittir ve on iki bin rubaisi

¹³Uludağ, İsmail, Ferîdüddîn Attâr, Tezkiretü'l-Evliya, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, 1984, s.9,16.

¹⁴Şahinoğlu, a.g.e., s.97.

vardır.¹⁵

1.3.Attâr'ın *Pendnâme*

Bir öğüt metni olan *Pendnâme*, hicrî altıncı asrın son yarısıyla yedinci asrın (miladi XIII. yüzyıl) ilk yarısında yaşamış olan şair ve arif Feridüddîn-i Attâr'a nispet edilmektedir. Sonraki bölümde işaret edilen kimi araştırmacıların Attâr'a nispet edilmesini gerçekçi bulmadığı bu eser, özellikle Osmanlı döneminde büyük değer görmüştür. Büyük hürmet gösterilen *Pendnâme* kitabının Attâr'a aidiyet tartışmalarını bitirecek bir kesinlikle tespiti yapılmamış olsa da gerek İslâm dünyasında gerekse Batı'da *Pendnâme* ve Attâr birlikte anılmaktadır. *Pendnâme* üzerine çalışma yapan araştırmacılar, aidiyet tartışmalarını bir kenara bırakarak, eserin sahibi olan Attâr'a büyük bir saygı ve hürmet göstermiştir. Bu eserin, bugün yeniden okunmasına her zamankinden daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır. Pratik bakımından uygulanmaktan uzak ve daha ziyade felsefî içerikli öğüt metinlerinin sanal dünyada sosyal paylaşım malzemesine dönüştüğü günümüzde, pratik özelliği olan ve amele tekabül eden nasihatleriyle Nişaburlu Attâr'ı ve *Pendnâme*'yi hatırlamak ve hatırlatmak, ecdadımızın sürdüğü ize işaret etmek bakımından anlamlıdır.¹⁶

Farsça bir kelime olan 'pend' öğüt, nasihât anlamlarına; 'pendnâme' ise öğüt kitabı anlamına gelmektedir.¹⁷ Klasik Türk edebiyatında sayıları oldukça fazla olan bu tür öğüt kitaplarının içerisinde üzerinde en çok durulan ve birden fazla şerhe konu olan Feridüddîn Attâr'ın *Pendnâmesi*'dir. Bu eserin tasavvufî yönü de ağır basmaktadır. Attâr *Pendnâmesi*'nde ahlakî konulara değinmekle beraber, ahlakî tasavvuf açısından ele aldığı için bu eser tasavvufî eserler arasına girer.¹⁸

İslâmî ve tasavvufî bir görüşe dayanan ahlak kurallarını, insanlık duygularını hatta en basit yaşayış tarzlarını kevvetli ve ahenkli bir mesnevi kalıbı içinde aktaran *Pendnâme*, kendi türünün en beğenilen örneklerinden biridir. 900 beyitten biraz fazla olan

¹⁵Devletşah, Şair Tezkireleri, (Çev. Necati Lugal), Pinhan Yayıncılık, İstanbul, 2011, s.260.

¹⁶Balcı, Musa, Attâr ve *Pendnâme*'si Üzerine, Artvin Çoruh Üniv. İlahiyat Arş. Der., 2018, C.2, S.1, s.35.

¹⁷Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugal, Aydın Kitabevi Yay., Ankara, 2007, s.858.

¹⁸Levend, Agah Sırrı, Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız, TDAY Belleten, TDK Yay., Ankara, 1963, s.91.

Attâr'ın *Pendnâmesi*, el yazmalarında da aşağı yukarı 900 beyit civarındadır. Eskiden Türk mekteplerinde okutulan bu didaktik eser çok rağbet görmüş; Türkçeden başka Almanca, Fransızca, Latince ve Hintçeye tercüme edilmiştir. Tercümelerinin yanında Türk edebiyatında bu eserin birçok şerhi de yapılmıştır. Şerh yapan müelliflerden bazıları şunlardır; Şem'i, Abdurrahman Abdi Paşa, Erzincanlı Hacı Feyzullah, Şurûrî Hasan Efendi, İsmet Mehmet'tir.¹⁹

¹⁹Keyik, a.g.e., s.16-17.

II.BÖLÜM

1.FERÂ'İZÎ-ZÂDE MEHMED SA'ÎD EFENDİ

1.1.Hayatı ve Edebî Kişiliği

Bursa'da doğmuştur. Dersîâm Seyyid Ferâizî Mehmed Efendi'nin oğludur. İlk eğitimini babasından almıştır. Medreseye devam eden Ferâizîzâde bu arada özel olarak kendini yetiştirmiş ve Arapça'sını ilerletmiştir. Esadzâde Atâullah Efendi'nin şeyhülislâmlığı zamanında (1807-1808) öğrenimini tamamlayarak Bursa mahkemesinde kısmet-i askerî başkâtibi Mihalicîzâde Seyyid Hasan Efendi'nin yanında mahkeme kâtibi olmuştur. *Gülşen-i Maârif* adlı eserinin hâtme kısmında yer alan biyografisinde, sukûk ve inşâda çok mahir olan Hasan Efendi'nin i'lâm, senet ve tahrirat müsveddelerini temize çektiğini; iyi bir kâtip olabilmenin Arapça yanında Farsça bilmeye de bağlı olduğunu anlayınca Farsça öğrenmeye karar verdiğini ve İstanbul'da o sırada tanınmış mutasavvıflardan el-Hâc Ali Baba'nın derslerine devam ederek ondan *Lugat-ı Şâhidî*, *Pend-i 'Atîâr* ve *Dîvân-ı Hâfız*'ın tamamını, kısmen de Sa'dî-yi Şîrâzî'nin *Bostân*'ı ile *Gülistan*'ını okuduğunu yazar. Hayatının sonraki devreleri hakkında fazla bilgi yoktur. Bursa'da Emîr Sultan Camii'nin hatipliğini de yaptığı ve hiç evlenmediği belirtilen Ferâizîzâde'nin 1251'de (1835), kitabının basım işleri tamamlanmadan biraz önce öldüğü bilinmektedir. Mezarı Emîr Sultan Camii hazîresindedir.²⁰

Said mahlasıyla şiirleri ve bazı manzum risâleleri bulunan Mehmed Said asıl şöhretini *Târîh-i Gülşen-i Maârif* adını verdiği umûmî tarihiyle yapmıştır. Daha ziyade *Gülşen-i Maârif* olarak bilinen eserinin sonunda müellif eski tarihlerin haşviyyatla dolu olduğunu, bu yüzden olayların anlaşılmasında güçlük çekildiğini, tarih kitaplarının açık ve külfetsiz, kolay anlaşılır bir dille kaleme alınmasının gerektiğini ifade ederek bunu gerçekleştirmek ve okuyanların hayır duasına mazhar olabilmek için eserini yazdığını belirtir. On yıllık bir çalışma sonucunda 1249 Zilhiccesinde (Nisan 1834) tamamlanan ve II. Mahmud'a takdim edilen *Gülşen-i Maârif* çok beğenilmiş, basılması için çıkan ferman üzerine Sahaflar Şeyhizâde Esad Efendi'nin de desteğiyle

²⁰Özcan, Abdülkadir, 'Ferâizîzâde Mehmed Said', DİA, 1995, C.12, s.366-367.

1252 (1836) yılında iki büyük cilt halinde yayımlanmıştır.²¹

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, Arapça ve Farsça öğrenmiştir, bunu kaynaklardan öğreniyoruz, oluşturduğu eserlerde bunları kullanmıştır. Tarih kitabı olan *Târîh-i Gülşen-i Maârif*'i yazarken yararlandığı kaynaklardan biri olan *Behcetü't-tevârîh*, Arapçadan tercüme edilen bir kitaptır. Her ne kadar tercüme edilmiş olsa da dönemin dil ve edebiyatı göz önüne alındığında yine de böyle bir tercüme eserden tam anlamıyla yararlanmak isteyen bir müellifin Arapça bilgisinin göz ardı edilemeyecek kadar iyi olması gerekir. Bu tarih kitabından ötürü, Franz Babinger'e göre Ferâ'izî-zâde, dünya tarihine ait bir eserin yazarıdır.²²

Ferâ'izî-zâde'nin Farsça ile ilgili okumalarının yansımaları ise Ferîdüddîn Attâr'ın *Pendnamesi*'ne yapmış olduğu *Pendnâme-i Attâr Şerhi*'nden görmekteyiz. Özellikle şekil olarak İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr* eserine benzese de sonuçta bu eser Farsça bir metinden hareketle oluşturulmuştur. Farsça kelimeler olabildiğince detaylı açıklanmıştır ve bu açıklama okuyucu için doyurucu niteliktedir. Kelimelerin anlamlarının yanı sıra yapısal gelişimleri de anlatılmıştır. Yani hem gramer hem anlam bilgisi okuyucu için eserde iyi noktadadır. Bu eserde sadece Farsça değil Arapça kelimeler de aynı şekilde açıklanmıştır.

Ferâ'izî-zâde'nin dil ve anlatımını *Pend-nâme-i Attâr Şerhi*'nden yola çıkarak ifade etmek gerekirse, oluşturduğu eserdeki hâkim hava günümüz eserlerinden örnekle bir deneme bir sohbet havasıdır. Müellif, karşısında biriyle konuşuyormuş gibi kaleme almıştır eserini. Üslûbundaki içtenliği esere farklı bir akıcılık katmaktadır. Bu akıcılığı sağlamasındaki ana sebeplerden biri de düşüncelerini yazıya dökerken Türkçeyi, Arapçayı ve Farsçayı çok uyumlu şekilde birleştirip kullanmasıdır.

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin Türk ve Dünya tarihiyle ilgili birçok bilgiye vakıf olduğunu söylemek mümkündür çünkü tarih kitabı *Târîh-i Gülşen-i Maârif* için kimi kaynaklara göre 10 yıl, kimilerine göre ise 19 yıl çalışmış ve eser

²¹A.g.e., s.367.

²²Babinger, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Çev. Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.382.

bittiğinde beğenilip yayımlanmıştır. Ayrıca yine İslâm tarihi ve tasavvufî ile ilgili çok sayıda olay ve bilgiden haberdâr olduğunu *Pend-nâme-i Attâr Şerhi*'ndeki dinî anlatılardan görmekteyiz.

1.2.Eserleri

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin *Pend-nâme-i Attâr Şerhi*'nin dışında *Târîh-i Gülşen-i Maârif* isimli bir de tarih kitabı vardır. Bu bölümde müellifin *Târîh-i Gülşen-i Maârif*'i hakkında bilgi verilecek olup *Pend-nâme-i Attâr Şerhi*'ne bir sonraki aşamada kendi adıyla oluşturulan bölümde değinilecektir.

Geleneksel İslâm tarih yazıcılığına uygun olarak kâinatın yaratılışıyla başlayan *Târîh-i Gülşen-i Maârif*'de kısaca peygamberler tarihi, Hz. Muhammed ve İslâmiyet'in ortaya çıkışı, İslâm devletleri bahisleri yer alır. I. cildin ilk yarısını oluşturan bu bölümden sonra Osmanlı Devleti tarihine geçilir ve her padişah dönemi ana başlıklar halinde ele alınarak dönemin fetihleri ve diğer önemli olaylar ara başlıklar altında kaydedilir. Köprülü Mehmed Paşa'nın sadâretinden (1656) itibaren olayların biraz daha geniş olarak anlatıldığı eserin bundan sonraki şekli vak'anüvis tarihlerine benzemektedir. Eser I. Abdülhamid devrinin başlarına kadar gelir ve 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona erer.²³

Olayları ana hatlarıyla ele alan müellif faydalandığı kaynakların adını da vermiştir. Bunlardan biri *Behcetü't-tevârîh*'tir. Veysî Efendi tarafından Arapçadan Türkçeye *İşrâku't-tevârîh* adıyla çevrildiğini belirttiği bu eseri kısmen sadeleştirip haşviyyatını atarak kullandığını söyler. Ancak bu Veysî'nin kim olduğu anlaşılamamaktadır. XVII. yüzyılda yaşamış ünlü şair ve edip Veysî'nin bu adı taşıyan bir tercümesi olduğu bilinmemektedir. XV. yüzyılda yaşayan Şükrullah'ın meşhur tarihi *Behcetü't-tevârîh* ise Farsça olarak kaleme alınmıştır. Aynı şekilde Ferâizîzâde'nin kullandığı ve Kâtib Çelebi'ye izâfe ettiği *Câmiu't-tevârîh*'in müellifi de XVI. yüzyılda yaşamış olan Mehmed Zaîm'dir. *Gülşen-i Maârif*'in Osmanlı öncesi bölümünü bu kaynaklardan özetleyen Ferâizîzâde'nin eserinin asıl kısmını oluşturan Osmanlı tarihini yazarken faydalandığı kaynaklar ise Hoca Sâdeddin Efendi, Naîmâ,

²³Özcan, a.g.e., s.367.

Râşid Mehmed Efendi, Süleyman İzzî, Subhî Mehmed ve Vâsıf Ahmed Efendi tarihleridir.²⁴

Gülşen-i Maârif ihtiva ettiği bilgiler yönünden orijinal bir eser değildir. Bu yüzden kaynak olarak pek fazla kullanılmamıştır. Eserin en önemli özelliği, döneminin çeşitli aydın kesimlerine hitap edecek nitelikte, popüler bir tarihçilik anlayışıyla ve sade bir dille kaleme alınmış derli toplu umûmî bir tarih olmasıdır.²⁵ Türk Tarih Kurumu kitap deposunda yer alan bu eserin, yine bu kurumun verilerine göre 1.cildi A039955, 2.cildi ise A039956 demirbaş numaralı olup yer numarası ise A.III/0057'dir. Toplamda 2 cilt olan kitap, kurum tarafından metaryal türü olarak Nadir Eserler (1928 ve öncesi kitaplar) şeklinde sınıflandırılmıştır.²⁶

Mehmed Süreyyâ, şairin birkaç tane manzum risalesi bulunduğunu söylemektedir. Ancak şiir söylemede kabiliyeti olmadığı yine kaynaklarda belirtilmektedir. Mehmed Sa'îd, asıl şöhretini iki ciltlik umûmî tarihiyle kazanmıştır.²⁷

1.3.Pend-nâme-i Attar Şerhi

Türk edebiyatında, ulaşılabilen pendnâmelere bakıldığında, pendnâmelerin genellikle dinî-tasavvufî içerikli öğüt verici metinler olduğu görülmektedir. Dolayısıyla hem pendnâme müellifleri hem de pendnâme şârihlerinin din ve tasavvufla ilgili yeteri kadar bilgiye sahip olmaları en azından oluşturacakları eser için önem arz etmektedir. Her bir sanat dalında veya edebiyatın kendi içindeki türlerde bile sanatçı asgari düzeyde o alanla ilgili bilgiye, kültüre, donanımına ve isteğe sahip olmalıdır. Bu olmadan sağlıklı bir eserin ortaya çıkmayacağı aşîkârdır.

Şerh kavramı tercümeden farklı bir kavramdır. Tercüme doğrudan çeviriyle ilgiliyken şerh daha çok izahla ilgilidir. Tercümede bir dilin kelime dağarcığı diğer

²⁴A.g.e., s.367.

²⁵A.g.e., s.367.

²⁶Verilere TTK'nin <https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=540732&materialType=NE&query=Esad>. uzantısından ulaşılmıştır. [E.T. 10.12.2021].

²⁷Yekbaş, Hakan(hzl.), Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi Maddesi, 2014. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/said-feraizizade-mehmed-said-efendi> [E.T. 05.10.2021].

dildeki bir kavramı karşılamaya ve o duyguyu vermeye çoğu zaman tam olarak yetmemektedir. Böyle bir durumdan ötürü şerh çalışmalarında dilin önemi çok daha fazlalaşmaktadır. Şârihlerimiz işte bundan dolayı genellikle Türkçenin yanında Arapça ve Farsça gibi bizim geçmişte ve günümüzde entelektüel dünyamızda önemli yerleri olan bu dillerle ilgili müktesabatlarını kullanarak eserlerini oluşturmuşlardır. Açıklanacak kelimeyi verirken kıyaslama yoluyla her üç dildeki anlam, ses, yapı gibi unsurlara değinmişlerdir.

Şârih, şerhini yazarken bu zamana kadar edindiği, gördüğü bütün bilgi birikimini yazdığı esere döker. Açıklamalarını yaparken yararlandığı kaynaklar varsa onlara göndermeler yapar. Bu tür eserlerde en çok yararlanılan kaynaklar sözlüklerdir. Şârih, elinin altında bulunan, herkes tarafından okunan ve bilinen sözlüklere atıf/gönderme yapabildiği gibi açıklamalarında kendine destek olması mahiyetinde tarihî, dinî eserlerden de yararlanabilir. Bazen bu eserler metnin anlaşılmasında yeterli olmazsa şerh edilen metne benzer metinlere -ki bunlar divan, mesnevi ve ahlak içerikli eserler olabilir- başvurur. Açıklanan ifadeler dini içerikli ise Kur'ân-ı Kerim'e, hadislere ve tasavvufî eserlere göndermeler yapılır, anlatım derinleştirilip yazarın/şairin ne demek istediği ortaya çıkarılmaya çalışılır. Şârih, şerh ettiği metinde anlamı bulabilmek için bazen kaynak dilden gramer kurallarını, şerh ettiği dil ile karşılaştırma yoluna gider. Bir eş değerlilik yakalamaya çalışarak iki dil arasında hem kelime bazında hem de cümle bazında bir karşılaştırma yapar. Bu karşılaştırma da bazen bir kelimenin bazen de bir kalıp ifadenin iki dil arasındaki seyri de ortaya çıkar. Ortak kelimeler, deyimler, atasözleri ve kalıp ifadeler genelde şerh metinlerde çok sık ortaya çıkan malzeme türüdür. Bunların yanı sıra kavramda oluşan benzerliklerin iki dilin ses ve cümle dizgesinde aynı olmayıp farklı şekillerde yansıdığı yerler de olabilir. Bu da şerhlerde, iki dilin birbirleriyle olan alışverişlerinin kelime ve cümle düzeyinde değil de anlayış ve idrak düzleminde de ortaya çıktığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.²⁸

Yukarda belirtilen hususlar ekseriyetle Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin *Pend-nâme-i Attâr Şerhi* için de geçerlidir. Şerhin içeriğine geçmeden önce şunu hemen

²⁸Yerdemir, Fatih, Abdurrahman Abdî Paşa'nın Pendnâme Şerhi İle İsmail Hakkı Bursevî'nin Pendnâme Şerhi'nin Karşılaştırılması (Araştırma Makalesi), Asia Minor Studies, 2021, C.9, S.1, s.602-603.

belirtmeliyiz ki bu şerh açıklama yönü ağır basan geleneksel şerh yöntemine göre yapılmıştır.

Ferâ'izî-zâde, eserindeki beyitleri numaralandırmıştır. İlk varaklarda mısra mısra numaralandırma yapmış olup ilerleyen varaklarda ise beyitleri numaralandırma yoluna gitmiştir. Şerhinde de aynı şekilde başlarda dize dize şerh yapan şârih, ilerleyen bölümlerde beyit beyit şerhe geçmiştir. Şerhine başlarken beyit numarasını verdikten sonra çoğunlukla 'takdiri' lafzını kullanmıştır, beyti nesre çevirdikten sonra ise ekseriyetle 'dimekdür' sözcüğünü kullanmıştır. Şerhin içeriğine bakacak olursak şârih, ele aldığı mısra ya da beyti iki şekilde inceleme-anlatma yoluna gitmiştir. Bunlardan birincisi bilinmeyen kelimelerin anlamlarını vermesidir, diğeri ise kelimeyi dil bilgisi yönünden cümle içerisinde görevsel olarak ele almasıdır. Kelimeyi incelerken bazen ilk önce kelimenin anlamını verip yapısına bakan müellif, bezen de yapısından başlayıp anlamını vermiştir. Bazı kelimelere ise tek yönlü bir tasrih yapmıştır. Anlamını verip yapı yönünden değinmediği kelimeler veya ekler olduğu gibi, yapısal olarak değinip anlam olarak değinmediği kelime veya ekler vardır. Şârih, hangi kelime veya eke dair bilgi verdiğini belirtmek için mısra içerisinde o kelimenin üst kısmını çizmiştir. Bu da olası bir karışıklığı engellediği gibi vurgulanmak istenen yeri de daha belirli bir hâle getirmiştir. Üst kısmı çizilen bu kelimeler transkripsiyonlu metinde koyu olarak yazılmıştır. Şerhi anlamsal yönden ele aldığımızda görülüyor ki bilinmeyen veya da izaha gerek olan sözcük veya kavramların bazen sadece Türkçedeki kullanımını veren şârih, bazen de kelimeyi hem Arapça hem de Farsçadaki karşılıklarıyla birlikte açıklamıştır. Sözcüğün anlamını verirken de daha iyi anlaşılması için bazen zıttı olan kelimeyi de kullanmaktadır. Kelimelerin birbirleriyle olan ilişkisini ortaya koymak için açıklama yaparken şârihin 'müteallik' sözcüğünü sıklıkla kullandığı görülmektedir. Şerhe yapısal olarak baktığımızda ise şârih, beyitte üzerinde durduğu kelimeyi edât, zarf, fâil şeklinde belirtmiş olup kelime fiilse zamanını vermiştir, kelimelerin yapısal bağlarını ifade etmek içinse 'mef'ûl-i sarîhi' gibi kullanımlarda da bulunmuştur.

Beyitlerle ilgili yukarda anlattığımız şekilde anlam ve yapıya değinen müellif, daha sonra "el-ma'nâ" lafzını kullanarak beyti bir bütün olarak şerhe başlamıştır. Şerhini yaparken başta âyet-i kerîmeler olmak üzere, hadislerden, Arapça ibarelerden, dinî kıssalardan, atasözlerinden ve deyimlerden yararlanmıştır. Şârih, âyetleri ve

hadisleri ilk hâllerıyla vermiş olup bunları doğrudan tercüme etmemiştir. Çalışmada, bu âyetler ve hadislerin tercümeleri dipnot olarak düşülmüştür. Dipnotta gösterilen hadisler kaynaklarıyla birlikte Tuba Onat ÇAKIROĞLU'nun “İsmail Hakkı Bursevî'nin Şerh-i Pend-i Attâr Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr'ın Pendnâme'si ile Karşılaştırılması” adlı doktora tezinden alınmıştır. Diğer Arapça ifadeler ise tarafımızca dipnotta açıklanmıştır. Ferâ'izî-zâde, şerhe başlarken ilgili beyti bazen bir bütün olarak vermeyip beyitteki kelimelerin doğrudan yapısıyla başlamıştır, bundan dolayı çalışmamızda *Pendnâme'nin* beyitleri ilk şekilleriyle italik yazı biçiminde söz başlarına eklenmiş olup eklenen bu beyitler numaralandırılmıştır. Bu numaralandırma, şârihin eserinde yaptığı numaralandırma işlemiyle doğrusaldır. Transkripsiyonlu metinde ise beşer sayı aralıklarla satır numarası verilmiştir. Beyitleri söz başlarına eklememizin ve yaptığımız numaralandırma işlemlerinin araştırmacılara ve okuyuculara kolaylık sağlayacağı düşünülmektedir.

Pend-nâme-i Attâr Şerhi dinî kıssalardan yönünden zengin bir içeriğe sahiptir, bu yönden şerhte göze ilk çarpanlar Hz. Yunus, Hz. İbrahim, Hz. Salih, Hz. Nuh peygamberlerin kıssalarıdır. Bunlara ek olarak ise yine birçok peygamber ve din büyüğünün kıssaları metinde mevcuttur. Müellif bu kıssalardan yola çıkarak, şerhini yaptığı beyitlerin anlam dünyasını daha da kuvvetlendirmek istemiştir. Gayet içten, samimi ve sohbet havasında gerçekleşen şerh; Allah'ın varlığı ve birliği, Hz. Peygamber, ölüm, âhiret, günâh, sevâp, nefis, zaman, ibâdet, tevbe, hamd, kanâat, tevâzu, şeytanın insanı kandırması gibi birçok konuyu işlemiştir.

Şerhte dil yönünden Arapça ve Farsça sözcüklerin fazla olduğu görülmektedir. Bu, doğal olarak kültürel birikimle beraber dönemin dil ve edebiyatının da bir sonucudur. Ayrıca, Farsça kelimelerin çok olmasına bir büyük neden de *Pendnâme'nin* Farsça olmasıdır. *Pendnâme* şerhlerinin birçoğunda bu dil hassasiyeti, pendnâmelerin ortaya çıkış noktasından hareketle gözetilmiştir. Bu anlatım düzeyinin gerekçelerinden en önemlisi hiç şüphesiz asıl eserde bulunan öğütlerin şârih tarafından en iyi şekilde aktarılacak okuyucuya verilmek istenmesidir. Kaldı ki şerhin yapılmasının amaçlarından biri de budur.

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin *Pend-nâme-i Attâr Şerhi*, İsmail Hakkı

Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr* eserine birçok yönden benzemektedir. İsmail Hakkı Bursevî, *Pendnâme* şerhinde şöyle bir yol izlemiştir. Mesnevi nazım şeklinde kaleme alınan *Pendnâme*'yi İsmail Hakkı şerh etmeye başlamadan önce orijinal metinden beyit ya da mısraı şerh yapacağı yerin başına yazmıştır. Bu bölümde şerh edeceği boyuta göre kimi zaman beyti kimi zaman bir mısraı ele almıştır. Şerhin ilk başında İsmail Hakkı, ek ve kelimelerin anlamlarını, diğer dillerde karşılıklarını (Arapça ve Farsça) ve o kelimenin Türkçedeki anlam ile kullanım yerlerini vermektedir. Sonra kelimelerin diğer kelimelerle kurduğu ilişkilerden ve cümledeki yerlerinden bahsetmiştir. Okunmasında hata olacak veya farklı okumalarla farklı anlamlara gelebilecek kelimelerin okunuşunu vermiştir. Kimi zaman harflerin Arapça ve Farsça da farklı okunabileceğine dikkat çekmiştir. En sonunda da 'ma'nâ-yı beyt budur ki/ma'nâ-yı mışrâ' budur ki ifadeleri altında şerhini tamamlamıştır. Bazı kelimelere yaptığı açıklamalarda hiçbir sözlüğe veya kitaba gönderme yapamamışsa buradaki tutumu kendince açıklamıştır. Bu açıklamaları yaptığı yerde bu fakir ifadesini kullanarak öznel bir yorum yaptığını dile getirmiştir. Anlamını önceden açıkladığı kelimelere tekrardan bir açıklama yapmamıştır. Bu durumda da tafşîli mürur itmiş gibi bir ifade kullanmıştır. İsmail Hakkı'nın şerhinin en önemli yönü kelimelerdir. O, kelimeyi okunuşundan anlamına, oradan da cümledeki yerine kadar irdelemiştir. Şerhin ilerleyen kısımlarında İsmail Hakkı, şerh yöntemini biraz değiştirmiş, mısraı/beyti nesre çevirmekle işe başlamıştır. Arkasından cümle tahliline girişmiş, sonra kelimelerin şekil (sarf) ve anlam (mana) boyutunu irdelemiştir. Beyti/mısraı nesre çevirmeyi bunun takdîri/bu mışrâ'ın takdîri/bu beytün takdîri ifadesi ile yapmaya başlamış ve dimekdür ifadesi ile bitirmiştir. Nesre çevirme işinden sonra bu beytün i'râbı zâhirdür diyerek cümleyi tahlile girişmiştir. Bursevî, Arapçayı çok iyi bilmektedir. Açıklamalarında kullandığı terimlerin büyük bir kısmı da Arapçadır. Bu yoğun Arapça anlatımında birkaç beyti nesre çevirirken Farsça yazması gerekirken Arapça yazmıştır. Şerhindeki sonraki adımda ise eğer ele aldığı metinle diğer nüshalar arasında farklılık varsa bu duruma dikkat çekmiştir. Bunu da ba'zı nüshada ifadesini kullanarak yapmıştır. Dikkatini çektiği nüsha farklılığını şerh ettiği yerler de vardır. Bazen şerh etmeden sadece nüsha farklılığından bahsetmiştir. Şerhindeki önemli bir özellik de yer yer Arapça, Farsça ve Türkçe dilbilgisi kuralları anlatmasıdır. Bunda bir düzen olmaksızın kendince uygun gördüğü yerlerle ilgili olarak

bilgi vermiştir.²⁹

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi, eserini oluşturuken İsmail Hakkı Bursevî'nin şerhinden yararlanmıştır. Bundandır ki farklılıklar olmakla birlikte benzerlikler daha fazladır. Ortak ve farklı noktaları şu şekilde belirtmek gerekirse, öncelikle her iki müellif de başlangıçta orijinal eserden birer dize ele alarak açıklama yoluna gitmişlerdir, daha sonra ise beyit beyit şerhe geçmişlerdir. Mısraları ve beyitleri numaralandırmışlardır. Kelimeleri yapı ve anlam olarak iki ana noktadan incelemişlerdir. Orijinal beyitleri nesre çevirmeye başlarken çoğunlukla 'takdiri' veya 'bunun takdiri' lafızlarını kullanmışlardır, Ferâ'izî-zâde daha çok 'takdiri' lafzını tercih etmiştir. Sözcüklerin Arapça ve Farsça karşılıklarını vermişlerdir ve kelimenin Türkçedeki kullanımını belirtmişlerdir. Her iki müellif de âyet, hadîs ve dinî kıssaları şerhlerinde kullanmışlardır, İsmail Hakkı Bursevî'de Ferâ'izî-zâde'ye göre bunların sayısı daha fazladır. Şerhlerin önemli bir kısmını tutan kelimelerin dil bilgisi durumlarını, her iki müellif çok da belli bir düzende vermemiştir. Bazı kelimelerin bazen hem anlam hem yapısına değinirlerken bazen de sadece anlam veya sadece yapı verdikleri kelime ve ekler vardır. Sözcüklerin anlam ve yapı açıklamaları bittikten sonra Bursevî, çoğunlukla 'ma'nâ-yı beyit' tamlamasıyla şerhini sürdürürken, Ferâ'izî-zâde ise 'el-ma'nâ' marifesiyle şerhine devam eder. Her iki müellifin de kullandığı ortak lafızlardan birisi de 'dimekdür' kelimesidir. Ferâ'izî-zâde bu kelimeyi çoğunlukla dizeleri nesre çevirdikten sonra kullanırken Bursevî ise genellikle kelime anlamlarını nihayete erdirince kullanır. Her iki müellif de parçadan bütüne giderek tümevarımsal bir şerh yapmışlardır ve açıkladıkları kelimelerin üst kısımlarını çizmişlerdir. Sayısı az olmakla birlikte her iki yazar da metinlerin belirli yerlerine derkenar yazmışlardır. Her iki metnin de yazılış gayesi gereği dilleri dönemine göre daha anlaşılırdır.

²⁹Yerdemir, a.g.m., s.605.

1.4. *Pend-nâme-i Attar Şerhi*'nin Kaynakları

Bilindiği üzere her bir edebî metnin belli başlı dayanak noktaları, beslendikleri membarları vardır. Daha doğrusu, eseri meydana getiren müellif bulunduğu gelenek içerisinde eserini daha etkileyici bir noktaya taşımak için birçok farklı gözeden eserini beslemek ister. Bunun, aslında birçok edebi metin için gerekli hatta zorunlu bir durum da olduğu söylenebilir. Farklı kaynaklardan yararlanmak, alanında söz sahibi olmak isteyen müellifler ve oluşturacakları eserleri içinse doğal olmakla birlikte biraz da zorunluluktur. Çünkü bir eserde savunulan görüş ve düşünce ne kadar çok farklı kaynakla desteklenirse, o eserin karşıdakine tesir gücü o denli artacaktır. Özellikle şerhlerde ise dayanak metinlerin, beslenen kaynakların önemi büyüktür. Değişik eserlere atıfta bulunmak, şârihlerin eserlerini oluştururken belirtmek istedikleri noktayı daha anlaşılır hale getirmek için kullandıkları en yaygın yoldur. İşte bu noktadan hareketle, Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'id Efendi de *Pend-nâme-i Attar Şerhi*'nde birçok kaynaktan faydalanmıştır. Eserinin 106. varâğından ulaştığımıza göre şerhinin başlıca kaynakları arasında ayet-i kerimeler yani Kur'an-ı Kerim, Hz. Muhammed ve O'nun yolunun yolcuları, peygamber kıssaları, hadisler, dört halife, sahabeler ve prensipleri, tefsirler, din büyüklerinin sözleri ve yaşantıları, şeriat ve tarikat ehli olan kimseler, züht ve takva sahipleri en başta gelenler olarak sıralanabilir. Yine bu saydıklarımızın dışında İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attar*'ı, *Keşfü'l-Esrar*, *Mecmiu'l-Hakayık*, *Mecmua-i Letaif* gibi eserler şerhin önemli kaynaklarıdır. Ayrıca çalışma esnasında şerhte gördüğümüz kadarıyla Ferâ'izî-zâde, atasözlerinden, deyimlerden ve halk deyişlerinden de hatırı sayılır derecede yararlanmıştır.

1.5. Nüsha Tavsifi

Eser, Millî Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu A 3310 numarada kayıtlıdır. DVD numarası 177'dir. 1224/1809 yılında, mensur şekilde yazılmıştır. Ölçü olarak 177x120 - 152x100 mm'dir. Abadî kâğıt türü kullanılmıştır. Eser, okumada fazla güçlük teşkil etmeyen Talik bir hatla oluşturulmuştur. Toplam 113 varaktır. Kapakla birlikte boş sayfaların sayısı 8'dir. Eser; çiçek şemseli, zencirekli, yeşil meşin ciltlidir. Söz üstleri ve cetveller kırmızı, varaklar rutubet lekeli. Bazı varaklarda *Pendnâme*'den sayıları genellikle 11 ile 15 arası değişen beyitler vardır. Örneğin 2b'deki beyit sayısı 11 iken 8b'deki beyit sayısı 15'tir. Çalışmamıza konu edindiğimiz ilk 56 varak içerisinde beyitlerin bulunduğu varak sayısı 37'dir. Bu beyitlerin toplamı 508'dir. Beyitler, ilk varaklarda dize dize numaralandırılmış daha sonraki varaklarda ise beyitlere numara verilmiştir. 47b'de yer alan beyitlerin tamamı numaralandırılmamış olup şerhleri de yapılmamıştır. Yine bunun dışında farklı varaklardan toplamda 23 beyte numara verilmemiş olup bu beyitlerin şerhi de bulunmamaktadır. Eserde 46b, 48a, 52a, 52b ise boştur. Her varakta ortalama 61-62 mısra bulunmaktadır. Bazı beyit veya dizelerin belirli yerlerinde derkenâr görülmektedir. Eserin 19. ve 31.varakları, Millî Kütüphane kayıtlarında mevcut değildir.

SONUÇ

Ferîdüddîn Attâr'ın *Pendnâmesi* ve bu esere yapılan şerhler edebiyatımızda önemli bir yere sahiptir. Üzerinde onlarca şerh yapılması da bu durumdan kaynaklıdır. Toplumsal yaşamı, İslâm esaslı sınırlara alma anlayışının önemli ürünleri arasında yer alan *Pendnâme* ve şerhlerinin sadece oluşma alanıyla sınırlı kalmayıp dil ve edebiyata sunduğu katkılar da yapılan çalışmalarla ortaya çıkmaktadır. Söz gelimi bu eserler, dinî içeriklerinin yanında ilmî ve kültürel olarak da birçok yönü içerisinde barındırmaktadır.

Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi hakkında kaynaklardaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Bursa'da doğmuştur ve yine 1835 yılında aynı yerde vefat etmiştir. Arapça ve Farsça eğitimi almıştır. Ferâ'izî-zâde Mehmed Sa'îd Efendi'nin ön plana çıkan iki eseri vardır, bunlardan biri *Târîh-i Gülşen-i Maârif* diğeri ise *Pend-nâme-i Attâr Şerhi*'dir. Adlarından da anlaşılacağı üzere biri tarih kitabıdır diğeri ise *Pendnâme* şerhidir. Yazarın, bunlardan tarih kitabı *Târîh-i Gülşen-i Maârif*le daha çok bilindiğini söylemek mümkündür. Hattâ Ferâ'izî-zâde, kaynaklarda Osmanlı tarihçisi olarak geçmektedir. Ama yapılan araştırmalarda ortaya çıkan sonuca göre her iki eserin de özgünlüğünün tam olmamasıdır.

Pend-nâme-i Attâr Şerhi, müellifin mensur şekilde kaleme aldığı bir eserdir. Attâr'ın *Pendnâmesi*'nin şerhi durumunda olan bu eser, oluşturulma şekli olarak büyük oranda İsmail Hakkı Bursevî'nin *Şerh-i Pend-i Attâr* eserine benzemektedir. Bu yönüyle özgünlüğünü tam olarak sağlayamadığı belirtilmektedir. Eser aynı zamanda hacim olarak da ondan daha küçüktür. Edebî olarak düşündüğümüzde ise bir dilden başka bir dile çevrilen metnin bile yeni bir metin olduğu göz önüne alınırsa Ferâ'izî-zâde'nin şerhinin de anlatımındaki tutumu(üslûbu) sebebiyle önemli bir eser olduğunu söyleyebiliriz. Ferâ'izî-zâde'nin eserleri, bazı bilim insanları tarafından özgün olmamakla değerlendirilmiştir. Ancak herhangi bir eserin ortaya çıkmasındaki emek ve zaman da göz önüne alındığında, Ferâ'izî-zâde'nin eserlerinin değeri daha farklı bir boyut almaktadır.

III. BÖLÜM

TRANSKRİPSİYONLU METİN

- [1^b] (1) *Hamd-i bî-ḥad ān Hudā-yı pāk-rā* bî lafzı edāt-ı nefydür cāmide dāḥil olur **ān** o dimekdür ki hüve gibi zamīr-i ḡā'ib-i müfreddür. **Hudā-yı** yā ile yāsız hümāy ü hümā ve emṣālî gibi Vācibü'l-vücūduñ 'ilm-i ḥāṣṣıdur aṣlı ḥod āyendedür vücūdı kendi zātında ma' nāsınadur Türk Tanrı didüğine 'Arab Allāh ve ehl-i Furs Hudā ve Rūm
- 5 Eṣniyā ve Ermeni Isfāḥ ve Efrenc Geritor ve Habeş Vāḳ dirler ki cem'î ma' nā-yı vāḥiddür. **Pāk** 'ayb u noḳṣāndan müberrā **rā** edāt-ı taḥṣīşdür. **El-ma' nā** bî-ḥadd ü ḡāye ḥamd ü ṣenā ol 'ayb ü āfet ü noḳṣāndan ve vehm ü ḡayāl ü 'aql-ı insāndan berī olan Hudā'ya maḥṣūşdur ya' nī maḥmūd ancak oldur ve ḡayrısı bî'l-küllîye ḥamiddür. (2) *Ān ki imān dād müştî ḥākrā ān* Hudā ki taḳdīrindedür **imān** taṣdīkdür ya' nī muḥbirūñ iz' ān
- 10 ü ḳabūl idüp gerçekdür dimekdür. Müştīde **yā** vahdet içündür **müşt** yumruḳ ve avuç ma' nāsına **ḥāk** toprak **rā** 'alāmet-i mef' ūldür. **El-ma' nā** ol Hudā'ya ḥamd-i bî-ṣūmār olsun ki 'Azrā'il'ūñ vech-i arzdan ḳabz itdügi bir avuç topraḡa ba'de't-taḥmīr ü nefḡū'r-rūḡ imān ü İslām ve iḥsān eyledi. (3) *Ān ki der Ādem demīd ū rūḡrā* der zarfiyyet ifāde ider 'Arabī'de fī gibi **Ādem** ism-i A' cemī'dür **demīd** fī'l-i māzīdür
- 15 demīden üfürmekdür. 'Arab andan nefḡle ta'bīr ider **ū** zamīr-i ḡā'ib-i munfaşıldur 'Arabī'de hüve gibi burada **ū** demīdūñ taḡtında müstetir olan fā' ilini te'kīd içündür ki fā' ilî Hudā'dur **rūḡ** rūḡ-ı insānīdür **rā** 'alāmet-i mef' ūldür zīrā rūḡ demīdūñ mef' ūlidür. **El-ma' nā** ḥadden efzūn ḥamd ü ṣenā ol Hudā'ya olsun ki ebū'l-beşer Ādem'e ve evlād-ı ādeme yevmü'l-ḳıyām nefḡ-i rūḡ-ı İlāhī idüp anuñla zinde ve müteḡarrik ḳıldı. (4) *Dād ez-tūfān necāt ū Nūḡrā ū* kelimesi kā'l-evvel fā' il fī'l-i te'kīddür ez min cārre
- 20 ma' nāsına müte' allıḳi necātdur zīrā taḳdīr-i kelām dād Nūḡ rā necāt ez tūfān dimekdür. Nūḡ mef' ūl-i evvel ve necāt mef' ūl-i ṣānīdür. Pes ma'lūm oldu ki dād i'tā kelimesi gibi mef' ūline ta'diye ider. Tūfān Ḳavm-i Nūḡ'a vāḳi' olan ḡādiṣe-i mā'īdür ki ḡübūt-ı Ādem'den iki biñ iki yüz seneden ziyāde mürūrında vāḳi' oldu necāt ü ḡalāṣ Nūḡ ism-i
- 25 A' cemī'dür ref'-i ṣavtla ziyāde bükāsından Nūḡ dinildi. [2^a] Vilādetleri ḡübūt-ı Ādem'den biñ altı yüz kırḳ iki senesinde ve 'ömri biñ seneden ziyādedir toḡuz yüz elli

sene didükleri nübüvveti i‘tibâriyledür ve nübüvveti kırk sâlinan soñradır. **El-ma‘nâ** Hudâý kâdir ki Nüh peygâmbere ‘aleyhis-selâm üç evlâdıyla ve sâ’ir mü‘min olan kavmiyle ki seksen nefere ancak bâliğ olurlardı. Hâdiş-e-i tufândan necât virdi ve sefine-i süvâr olmağla tahlîş eyledi ve Ken‘ân oğlını ve sâ’ir bî-hisâb vech-i arzda olan

5 kefereyi iğrâk eyledi. Zîrâ tufân-ı bārân cibâl-i şāhiķanuñ kırk zirâ‘ fevķine çıķmış idi. Bu sebebdan hiçbir ferd vesîle-i ĥalāş olacak nesne bulmadılar ve oğlı Ken‘ân zücâcdan bir zarf içine girüp āhir kendi bevlne ġark oldu. (5) *Ān ki fermân kerd ħahreş bādrâ / Tâ sezâ-yı dād ħavm-i Ādrâ fermân* emrdür ki kerd fetħa kâf-ı ‘Arabî ile fi‘l-i mâzîdür kerdendan kerdan eylemek ve işlemek **ħahreş** de olan zamîr-i muttaşıl

10 ki şındur Hudâ’ya râci‘dür ħahr ġalebe ve tezlîldür añınçün muķābele-i lutfda müsta‘meldür ve **bādrâ** fermân kerdün mef‘ûlidür zîrâ fermân kerdün mecmû‘a-i mâzî olan emr ma‘nâsinadur. **Bād** riħdür ya‘nî riħ-i ‘aķımdür ki Kavm-i ‘Ād üzerine yedi gice ve sekiz ġün esüp anları helāk eyledi. **Tâ** burada edât-ı ta‘lîldür lâm-ı cārre ma‘nâsına sezâ lâyıķ ve cezâ ve āhirinde yâ’ ola asıl kelîmedendür ki sezâydur ve yâ’

15 şāniye tenķir ifāde ider tenvîn gibi ħavm-i ricāle maħşûş olan isimdür. ‘Ād Hūd ‘aleyhi’s-selâm ħavmidür ki ‘Ād bin ‘Uvş bin İrem bin Sām bin Nüh ‘aleyhi’s-selâm evlâdıdır ki babalarının ismiyle mülākķabdur ve ‘Ād Ķavm-i’nüñ menāzili Ahķāf didükleri yerde idi ki Yemen Senti’ndedür ve anlar ‘azm-i cüşse üzerine maħlûķ olup ħāmetleri altmışar ve yüzer zirâ‘ gelürdi ve her birinüñ başları bir ħubbe gibi idi ki ġöz

20 ve burunlarının deliklerinde sibâ‘ ħayvānāt yuva yapup yavırlardı. Ĥazret-i Hūd’ı tekzîb üzerine muşırır olduklarında Ĥaķ te‘ālā riħ-i şarşar irsāl idüp anları ihlāk eyledi ve hūbût-ı Ādem’den üç biñ kırk seneden soñra ‘Ād ulu tufân-ı riħle Āħķāf’da helāk oldılar ve Ĥazret-i Hūd anların istişālından soñra yetmiş seneden ziyāde daħi mu‘ammer olup sāl-i ‘ömrü dört yüz altmış dört seneye bulūğda irtihāl-i dār-ı beķā

25 buyırdılar. **El-ma‘nâ** ol Hudâ-yı Ķahhār ki ħahrî bāde emr itdi ‘Ād Ķavm-i’nüñ lâyıķ ve ‘amellerine muvāfıķ olan cezālarını virmek içün ya‘nî bād daħi me’mūr olduğı üzre ĥadden ziyāde vecihle bir hefte ħadar hūbūb idüp zîr-i zemînde tesettür idenleri bile zorla iħrāc ü hevāya şavurup cümlesi Ķahhār-ı zü’l-celālün yed-i ħahr u ħudretinde

- maḳhūr u müdemmer olup ‘aẓm-i cüsse ve kuvvet-i bedeniyyeleri müfīd olmadı. (6)
- Ān ki lūtf-ı ḥ’īṣrā izhār kerd / Ber-Ḥalīleş nārrā gūlzār kerd* lūtf-ı ‘ibādı hidāyetde rıfḳla mu‘āmele **ḥ’īṣ** kendi ma‘nāsına ḥod gibi izhār muḳabil iḥfā bā elif ile burada be ma‘nāsına bilā elif ki mücerred ta‘alluḳ içündür. **Ḥalīl’den** murād Ḥazret-i İbrāhīm’dür
- 5 ‘aleyhi’s-selām zirā ḥullet zammıla anuñ vaṣfıdır ki muḥabbetüñ cemi‘ eczā-yı vücuda ser-bānıdır ve āhırinde olan şın zāmīr-i muttaṣıl-ı ḡā’ibdür ki Ḥudā’ya rāci’dür nār āteş rā ‘alāmet-i mef’uldür. **Gūlzār** güllükdür zīrā zār ism-i cāmīd olıcaklık ma‘nāsın ifāde ider. **El-ma’nā** ol Ḥudā-yı laṭīfe ḥamd-i bisyār olsun ki kendi lūtfını izhār eyleyüp İbrāhīm ‘aleyhi’s-selāma nār-ı Nemrūd’u gūlzār eyledi ve āteş-i sūzānı berd ü selām
- 10 idüp yerine gül bitürdi bülbül daḥi ol ḥalde İbrāhīm’e mūvafaḳat itmekle biñ bir isimle dāsītānseralıḳ iḥsān olunup Ḥalīl’üñ sâ’ir enbiyādan temeyyüzi gibi bülbül daḥi mümteẗ oldu zirā İbrāhīm’üñ cenāb-ı Muṣṭafā’dan mā’adāsı üzerine mufaẗzal olduḡı müttefīḳ-i ‘aliyyedür ve dimişlerdür ki ḥübūṭ-ı Ādem’den üç biñ üç yüz seneden ziyāde mürûrunda Ḥazret-i İbrāhīm Şehr-i Bābil’de dünyāya kūdüm idüp üç biñ üç yüz
- 15 altmış üç sālinda Ḳurā-yı Bābil’den Kūṣā didükleri ḳaryede kıṣṣa-i nār vāḳi’ oldu ve Şehr-i ‘Urfa’da vāḳi’ oldu didükleri ḥilāfdür ve bu vaḳ’adan ṣoñra Ḥazret-i İbrāhīm arz-ı ‘Irāḳ’da otuz seneden ziyāde meḳṣ idüp Ḳuds-i Şerīf ṭarafında arz-ı Fileṣṭīn’e hicret idüp Ḥalīl’ü’r-raḥmān nām-ı mevzī’ alā el-ān anlara mensûbdür ve āsûde oldukları ḳubbe daḥi oradadır bābı muṭbıḳ olup bālādan ḳanādīl-i iḳād ve āviḥte ḳılınur. (7) *Ān*
- 20 *Ḥudāvendī ki hengām-ı seḥer / Kerd ḳavm-i Lūtrā zir ü zeber* Ḥudāvendīde yā vaḥdet içündür Ḥudāvend mālīk ve buzurgvārdur **hengām** vaḳt-i mu‘ayyen **seḥer** sūdis-i āḥirdür ya’nī fecr-i ṣādīḳ ve fecr-i kāzib miyānında olan vaḳıtdür burada seḥerden murād vaḳt-i ṣabaḥdır. **Lūṭ** Ḥazret-i İbrāhīm’üñ birāderzādesidür ki Hārān oḡlıdır ve İbrāhīm seksen yaşında iken Lūṭ elli üçünde idi ve vāḳi’a-i Nemrūd’dan ṣoñra
- 25 İbrāhīm arz-ı Fileṣṭīn’e hicret itdüḡi vakitte Lūṭ daḥi Nāḥiye-i Şām’dan Ürdün didükleri ṭarafa nāzil olup Allāḥ te‘ālā ānı ehl-i saẗûme irsāl itdi risālet-i Lūṭ’ı ḳabûl itmeyüp muşır olıcak ḥübūṭ-ı Ādem’den üç biñ dört yüz yigirmi iki tarihinde Cibrīl ‘aleyhi’s-selām anlaruñ ṣehirlerini arzlarıyla bile kal’ idüp semāya ref’ ve ba’de ser-

- nigün kılup şayha-i ‘aẓīm ile şayha itdi ve üzerlerine taş yağup yerlerinden kara şular
çıkdı ki ol **ma‘nā-İE** .bākiyyesi vardır zīr ü zeber başı āşağa 1-āşār ³⁰الى الان
Hudāvend ya‘nī Allāh ‘aẓīm ve müte‘ālī ki şehir ve şabah vaktinde Kavm-i Lūt’ı alt ü
üst ya‘nī başı āşağa eyleyüp ihlāk kıldı. (8) *Sūy-i ū ḥaṣmī ki tīr endāḥte / Peṣṣei käreṣ*
5 *kifāyet sāḥte sūy-i* cihet ve sūy anuñ cānibine [2^b] dimekdür ki zāmīr-i munfaşıl
Hudāvende rāci‘dür **ḥaṣmī** da olan yā’ vaḥdet veya tenkīr içündür ki taḥḳīre
maḥmūldür ḥaṣm muḥāşım ma‘nāsına **tīr** ok **endāḥte** māzīden kısımdur ki atmış
dimekdür ve buña māzī-i muḳayyed dirler ya‘nī ḳurb-la muḳayyeddür ki māzī-i ḥāle
taḳrīb içün āhiri meftūḥ olup fethayı beyān içün hā-i resmī ilḥāk olunur. **Peṣṣe’** sivri
10 süñekdür **käreṣ** zāmīr-i muttaşıl ḥaṣma rāci‘dür kār işdür kifāyet ‘Arabī’dür sedd-i
zarūret **sāḥte** daḥi māzī-i muḳayyeddür ki düzmiş dimekdür. **El-ma‘nā** bir ‘adüvv ki
ol Hudāvend-i ‘aẓīm tarafına ok atdı bir sivrisiñegi anuñ işine kifāyet düzdi bir
maḥlūḳ-ı za‘īf yüzünden anuñ kārın bitürdi ve meḳhūr u müdemmer kıldı ba‘deẓā
‘adüvvden murād Nemrūd bin Ken‘ān’dur ki Fir‘avn gibi da‘vā-yı rubūbiyyet idüp
15 bütün dünyāya mālīk oldı ve mezkūr Nemrūd ‘adüvv-i İbrāhīm olup İbrāhīm’i
mancınıḳ ile tarḥ-ı āteş itdikten sonra Bābil’de bir ḳaṣr-ı ‘ālī binā itdi ki tūlī beş biñ
zirā‘ ve arzı iki fersaḥ idi tā ki anuñ üzerine çıkup eḥl-i semā ile muḳātele ide ve İlāh-i
İbrāhīm’e muṭṭalī‘ ola ve ba‘zı rivāyāтта bir sanduḳa düzüp kerkes ḳuşlarınıñ
ḳanādlarına bend ve içine girüp yanında bir muṣāḥibi ile berhevā oldılar seḥāba dek
20 su‘ūd idüp taraf-ı semāya ok atdılar. Ḥaḳ te‘ālā ḥikmetiyle ol ok baḥr-i mescūrdaki
beyne’s-semā’ ve’l-arz mevc-i meḳfūfdur bir yunus balıḡına işābet idüp kıızıl ḳanla
mütelaṭṭıḥ anlara ‘avdet itdükde semāda olanları ḳatl-i zu‘mīle yine zemīne nüzūl
eylediler ve bir riḥ-i şedīd-i hūbūb idüp ḳaṣr-ı mezkūruñ kellesi deryāya ve ma‘adāsı
vech-i arza hurūr idüp taḥtında olan ḳavmi helāk oldılar ve ba‘zı rivāyette Nemrūd
25 İbrāhīm’e ḳıḳ senūñle cenk idelim diyü şaḥrāya cezb idicek işte benim ‘askerim ḳanı
senūñ leşkerūñ didükde İbrāhīm şimdi gelür diyü cevāb virüp ol eşnada Hudāvend-i
Ḳaḥḥār bī-ḥesāb sivrisiñek gönderüp her birinūñ burunlarına duḡūl idüp helāk oldılar

³⁰“Şimdiye kadar, şu ana dek.”

ve peşşe-i Nemrūd dimāğında alup drt yz sene adar dnyāda anula mu‘ azzeb olup
ba‘ de teslim-i cān-ı abş idp tğrı dzaa gitti. (9) *Ān ki a‘dārā be-deryā der keşīd*
a‘dā dşmen murād Fir‘avn’dur be-deryāda olan bā ālā ma‘nāsinadur deryādan
murād Mışır’a  merale olan ulzm deryāsıdur. **Der-keşīd**de olan der burada ier
5 getrmek idāl ma‘nāsına ve **keşīd** fi‘l-i mazīdr keşīdenden ki ekmek ma‘nāsına.
El-ma‘nā ol udāvend ki a‘dāsı olan Fir‘avn ve cndun deryā-yı ulzm iersine
ekp irā eyledi ya‘n Msā ‘aleyhi’s-selām anları mddet-i tāvīle tevīde da‘vet
idp abul itmediklerinde Msā daı zn-i a ile anların ellerinde iki yz seneden
ziyāde esr olan ben Ġsrā‘ bir gice Mışır’dan karup Bar-i ulzm tarafına
10 mteveccih olıca Fir‘avn bu ma‘nādan āgāh olup cnd-ı keşīre ile r-be-rāh sāil-i
ulzm’e irdkde Msā arb-ı ‘aşāyla ulzm’i şa idp ben Ġsrā‘ ile mrr itmiş
bulınaca anlar daı ³²فَعَسَيْتُهُمْ مِنْ الْيَمِّ مَا عَسَيْتُهُمْ ³¹من الاول الى الآخر dāil deryā olduda
mcibince mevc-i hā‘il serden aşup bi‘l-klliye ġarī oldılar ve bu vā‘a hbt-ı
Ādem’dan  bi sekiz yz yiirmi tārinde vā‘ı oldu. (10) *Nāerā ez-seng-i ārā*
15 *ber-keşīd* nāe Şemd avmi’ne meb‘ş olan azret-i Şālih‘ ‘aleyhis-sellem
mu‘cizesi olan Nāetullāh olan diş devedr ziyāde teşrifden celāliyye muzāfdur. **Ez**
min cārre ma‘nāsına ibtidā-yı ġāyet indr seng taş ve ārā atı taşdur **ber** burada
isti‘lā indr ‘āl gibi ykarılık ma‘nāsına ifāde ider. **El-ma‘nā** avm-i Fir‘avn’i şun
iersine ekdii gibi avm-i Şālih ki Şemd dirler malbları olan nāeyi taş iinden
20 ykarı ve taşra ekti ve a idp oradan kardı tā ki Şālih’e mu‘cize ve avmine
vesīle-i Ġmān ola ve tefāsirde gelr ki avm-i Şemd ki ‘Ād avmi’nden evlādından bir
abiledr hicre kesre sākin olurlardı ki icāz’la Şām arasında maall-i ma‘rfdur ki
ccāc-ı Şām zehāban ve ıyābān oraya mrr iderler bir gn ‘ıydlarında mctemi‘
olmuşlerken Şālih bunları imāna da‘vet idicek şıdına mu‘cize tālep itdiler Şālih daı
25 ne male āyet istersiz didkde seyyidleri olan Cndi‘ bin ‘Ömer ve orada bir şara-i
mnferideye ki kāşibe dirlerdi işāret eyleyp ş taştan bize bir vāsi‘l-cevf keşīretl-

³¹“İlkinden sonuncusuna kadar.”

³²“Derken sudan zerlerine kapanan kapandı.” Kur‘ān-ı Kerīm, Taha Suresi (20);78.

- vebr on aylık yüklü bir deve çıkar diyücek Şâlih daği namâz ve du‘âdan soñra ol yüklü hâatun gibi inileyüp ve münşakķ olup oradan nâķe vaşf-ı mezkûr üzre bîrûn oldu ve bu âyet-i hâ‘ileyi müşâhede itdükde Cündi‘ ve birkaç kimse ile kemerbende-i imân olup bākîler imtinâ‘ idüp birkaç zamândan soñra bizim hayvânâtımız bu nâķeden
- 5 mutazarrırdur diyü Qudâr nâmına bir kimse bir gün ol nâķeyi ‘aķr ve ihlâk eyledi ve âķir cümlesinûn şûretleri müteğayyir olduķda şayha-i Cibrîl ile istişâl olundılar ve bu vaķ‘a hûbût-ı Âdem‘den üç biñ yüz yigirmiden ziyâde sene mürûrunda vâķi‘ oldu pes bunlaruñ helâklari Qavm-i ‘Âd‘dan soñradur. (11) *Çün ‘inâyet Qâdir [ü] Qayyûm kerd / Der kef-i Dâvûd âhen mûm kerd* çûn harf-i ta‘lîldür çûnki ma‘nâsına ‘inâyet
- 10 kaçddur ve Hâķ te‘âlâden irâdet-i maķşûşadur ki ‘abdi maţlûbı olan nesnenûn esbâbına tevfiķ itmekdür kıdret şıfat-ı ilâhiyyedür ki ‘aczûñ muķâbilidür. **Qayyûm** kâ‘imûñ mübâlagasıdur **kef** el âyesi **âhen** demür **mûm** ‘Arabî‘de şem‘ ma‘nâsına. **El-ma‘nâ** çûnki Qâdir ü Qayyûm olan Hudâvend-i bozorg ‘inâyet eyledi ki Hâzret-i Dâvud ‘aleyhi’s-selâm elinde ve âyesinde demûri mülâyim idüp şem‘ gibi nerm kıldı tâ ki [3^a]
- 15 tâ ki Dâvud andan zire didükleri deri‘i ‘amel eyledi ve ateşde demûri telyîn itmeden tarîķ-i kıdretten anı halka halka eyledi tâ ki mü‘minler ol kaçş-ı âheniñ ile ceng ü harbda âfâtdan meşmûn ola ânuñ huşûm üzere telebbûs itdügi der‘ Cenâb-ı risâlete ‘aleyhi’s- selâm intikâl itmiş idi soñra nâ-bedîd oldu. (12) **Bâ** burada kemâfi’s-sâbık ta‘alluķ ve ta‘diye içündür aşlı bedür ki müfreddür müte‘alliķi dâd kelimesidür
- 20 ‘Arabî‘de i‘tâü‘l-Süleymân demek gibidür Süleymân Hâzret-i Dâvud‘uñ oğludur ki on üç yaşında serîr-i mülke cülûs itmiş ve vilâdeti hûbût-ı Âdem‘den dört biñ üç yüz toķsandan soñra vâlid-i mâcidi Dâvud gibi ‘aleyhi’s-selâm mülk ü nübüvveti cem‘ itmişdür. **Mülk** salţanat ya‘nî pâdişâhlık ve mülk dâduñ mef‘ûl-i şariḥîdür serveri de **yâ** maşdariyyedür **server** şâhib-i riyâsetdür şod mâzîdür oldu ma‘nâsına **muṭî‘** emr ü
- 25 fermâna münķâd muṭî‘ şoduñ mef‘ûli ve âşığa da dîv ü perî fâ‘ilidür taķdîri şod dîv ü perî muṭî‘ hâtemeş dimekdür muṭî‘ mef‘ûlüne muzâfdur **şın** zamîri Süleymân‘a râci‘dür **hâtem** parmağa taķdıķları zînetdür ki anuñla nesne mühürlenür *Keşfü‘l-Esrâr*‘da gelür ki mülk-i Süleymân hâteminde idi ya‘nî ana menûṭ idi ve anuñ kaçşı kibrît-i aķmer idi ve

- anun satır-ı evveli ³³ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ve sānī ³⁴ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ ve sālişi idi ³⁵ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ ve ol hâtem Âdem ‘aleyhi’s-selâm cennette iken ısb‘ında idi zelle vukū‘ında erkân-ı ‘arşdan bir rükne ba‘de’l-vaż‘ zamân-ı Süleymân’da Cibrîl ‘aleyhi’s-selâm fermân-ı ilahî ile Süleymân’a getirüp parmağına geçürdi ve anun nūrāniyyet ü heybetinden
- 5 Süleymân a‘yn-ı nâsdan gâ‘ib oldı orada yâ nebiyu’l-lâh mü’tâla‘a-i cemâlün isteriz didüklerinde Süleymân ³⁶ اذْكُرُوا اللَّهَ buyurdı ya‘nî anlar daği zıkr idicek Süleymân’ı müşâhede itdiler **dīv** şeytân **perî** cin. **El-ma‘nâ** ol Hudâ Süleymân bin Dâvud’a ‘aleyhi’s-selâm saltanat ve riyâset-i ‘âmme virdi şöyle ki hâtem-i rahmânî sebebiyle ins ü şeytân ve cinn münkâd oldı ve ana mantıku’t-tayrı eyledi ve riḥ ü maḥlûkâtı
- 10 musahḥar ve mine’l-maşrıḳ ile’l-mağrib hükm itdi ve teshîr-i mezkûr sebebiyle Qudûs’de Mescid-i Akşâ’yı tarz-ı bedî‘ üzre binâ itdi ki Hicret’den biñ sekiz yüz sene muḳaddem idi ve âḥir ‘ömri elli iki sâle bülûğda vedâ‘-ı ‘âlem-i fânî kıldı. (13) *Ez-zen-i şâbir be-kirmân kût dâd ten* gövde **şabır** murâd Eyyûb ‘aleyhi’s-selâm ki nesebi Hâzret-i İshâḳ’a muntehîdür şabrı budur ki qurdlar bedenini ba‘de’l-ekl lisân ü ḳalbi
- 15 ḳalmış iken cez‘ itmedi. **Be-kirmân** kirmün cem‘ idür qurd ma‘nâsına dūde gibi ve kirmânun sırr-ı cem‘iyyeti budur ki Eyyûb’un bedenine musallaḥ olan on iki biñ qurd idi on sekiz sene mübtelâ olup ba‘de bedeninden tenâşür eyleyüp şuhbet-i beden-i Eyyûb sebebiyle Allâh te‘âlâ ol zelîli ‘azîz idüp andan şecere-i şu‘ūd iden dudu’l-ḳaz ya‘nî ipek qurdi ve şuya düşen sülûk oldı. **Ḳût** ğıdâ ve bu mıṣrâ‘un taḳdîri dâd kût ez ten
- 20 şâbir be-kirmân dimekdür dâdun fâ‘ili Hudâ’dur ve kût mef‘ûli şarîḥi ve mâ-ba‘dı ğayr-i şarîḥidür **ve ez** ibtidâ-yı ğâyet ve be ta‘alluḳ ve ta‘diye için olmağla ikisinün bir fi‘le ta‘alluḳı şaḥiḥ oldı. **El-ma‘nâ** Hudâvend Eyyûb’un bedeninden qurdlara ğıdâ ve nafaḳa virdi lakin lisânından virmedi zîrâ serdendür ve ser tende dâḥil degildür ve ḳalbinden daği virmedi zîrâ mevrîd-i lisândur ki lisân anun tercemânıdır. (14) *Hem zı-*
- 25 *Yûnus loḳma-i bâ-ḥût dâd* hem dâd loḳma-i zı Yûnus bâ-ḥût taḳdîrindedür ki loḳma

³³“Rahman ve rahim olan Allah’ın adıyla.”

³⁴“Allah’tan başka ilâh yoktur.” Kur’ân-ı Kerîm, Saffat Suresi (37);35.

³⁵“Muhammed, Allah’ın resûlüdür.”

³⁶“Allah’ı anın.” Kur’ân-ı Kerîm, Ahzâb Suresi (33);41.

- dāduñ mef'ül-i şarihi ve mā-ba'dı gayri şarihidür. **Vezi** ezden muhaffef anuñ ve bānuñ fi'le ta'allukı mısra'ı evveldeki gibidür emmā burada zemīn tecridiyye ma'nāsına **hem** muvāfaqat bile gibi **Yūnus** bin meta evlād-ı Hārūn'dandır ki mevşilde Ninevā didükleri Karye ehline meb'uş idi kavmi ānı tekzibe muşırr olıcak nüzül gāzayla
- 5 tahvif eyledi feemmanınlar hissi itdükde tevbe idicek üzerlerinden 'azāb münkeşif olup Yūnus bu hāli gördükde sözümde hilāf zannıyla indifā'-i 'azābdan 'azablanup izn-i İlāhī olmadan Baħr-ı Rūm'da ... orada sefine-i süvār vasaat-ı deryāya iricek sefine hareketden kaldı mellāhlar bir 'āşī veyā bir 'abd ābık vardır diyü üç def'a kur'a eylediler üçünde daħi Yūnus'a gelicek Yūnus kendüni deryāya tarh itdi bir 'azīm balık
- 10 Yūnus'ı ibtilā' idüp ka'r-ı deryāya taldı anuñ batnında ³⁷ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي رَبِّكَ مِنْ دُونِهَا وَمِنْ دُونِهَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي رَبِّكَ مِنْ دُونِهَا وَمِنْ دُونِهَا لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي رَبِّكَ مِنْ دُونِهَا dirdi ki ism-i a'zamdur dört sā'at veyā üç gün veyā yedi veyā kırk günden soñra arz-ı şābı'aya vüşülde izn-i Hakk'la sāhile çıkardı ve vefāt-ı Yūnus hūbūt-ı Ādem'den dört biñ altı yüz seksen üçdedür. **Loğma** ibtilā'a müheyyā olan nesnedür **hūt** balık. **El-ma'nā** daħi Yūnus 'aleyhi's-selām cesedinden Baħr-ı Rūm'da bir semek-i
- 15 'azīme bir loğma virdi ya'nı loğma gibi ağzına itdi ve semek yutdı pes semeğün ibtilā' itdügi cesed Yūnus'dur ki bir loğma mişāldür bunuñ taqdīri mīnihad Hudāvend erreber-ser bende-i dāder ki erre mī nihaduñ mef'ül-ı şarihi ve ber-ser gayr-i şarihidür. **Bende** kul **erre** bıçkı minşār gibi **nihad** komaç vāz' gibi pes burada bendeden murād Zekerıyyā 'aleyhi's-selāmdur ki Hāzret-i Süleymān oğlu Ruḥai'im evlādundandır Zekerıyyā oğlu
- 20 Yaḥyā 'aleyhi's-selām ez meyl-i nām bir fāhişenün taḥrīki ile vālī-i Kudūs olan Hürdūs nām Yahūdī elinde şehīd olduğdan soñra Zekerıyyā ba'de'l-firār bir ağaca taḥaşşun itdükde Yehūd tā'ifesi vākıf olup anı ve ma'ā ağacı ikiye biçdiler bu vaq'a-i hā'ile hūbūt-ı Ādem'den beş biñ beş yüz seksenden ziyāde sālde vākı'dür ol vaqt sinn-i Zekerıyyā yüz sālde karīb idi. **El-ma'nā** Hudāvend hikmetiyle bir bendesinün başı üzre
- 25 bıçkı koyup ikiye biçer ve bundan dost-ı zelīl ve düşman-ı azīz olmaç lāzım gelmez nitekim Yaḥyā'dan ašlā günāh vukū' degil iken Allāh te'ālā ziyāde muḥabbetinden

³⁷"Senden başka ilah yoktur! Sen yüceler yücesisin. Ben haksızlık yaptım!" Kur'ân-ı Kerîm, Enbiya Suresi (21);87.

- şehâdet naşib eyledi. [3^b] (15) *Vân digerrâ tâc der-ser mî-nehed vav* ‘âtîf **ân diger rā** ol bir ğayri dimekdür ki Yûsuf ve Süleymân ‘aleyhi’s-selleme şâmildür bu mışra‘uñ taqđîri ve mî-nehed tâc der ser ân diger rā dimekdür tâc nehedüñ mef‘ül-i şarihi ve mâ-ba‘dı ğayri şarihidür. **Tâc** bâşa giyilen mücevherli nesnedür zarfiyyet ifade ider fî gibi.
- 5 **El-ma‘nā** ve ol bir ğayri başına tâc qor ya‘nî kiminüñ başına erre koyup qahr la mu‘āmele ve kimünüñ tâc koyup luğla mu‘āmele ider ki her birinde hikmet-i bedî‘ası vardur fâ‘il-i muhtârüñ kârıdır ki hikmetine dā’ir sultân-ı a‘zîmüñ hükümüdür ki kudretine nâzırdur. (6) *Digerîrâ renc ü miḥnet mî dehed* digeride **yā** vahdet içündür ve **rā** edât-ı mef‘üldür bir ğayriye dimekdür. Taqđîri mî dehed digerîrâ renc ü miḥnet
- 10 dimekdür ki digeri fi‘lün mef‘üli evveli ve renc ve miḥnet şânîsidür **renc** emek ve zahmet **miḥnet** umûr-ı şakḳadur ki insân anuñla müte‘ellim ve mütenağğıs olur. **El-ma‘nā** Hudâvend ḥakîm bir ğayriye daḥi genc yerine renc ve ni‘met yerine miḥnet virüp qahrıyla mübtelâ eyler. (7) *Ān yekî ber-taḥt bā-şad ‘izz ü nāz taḥt* serîr sultân **bā** ma‘iyyet ve muşâḥabet içündür **şad** yüz burada keşretten kinâyedür ‘izz muḳâbil zull
- 15 **nāz** muḳâbil niyâz pes ân yekî mübtedâ ve ber taḥt haberidür taqđîri ber taḥt est dimekdür. **El-ma‘nā** ol biri taḥt üzerindedir niçe ‘izz ü nāz ve fahre muşâḥib olduğu hâlde mulûk-ı hâli gibi. (8) *Digerî kerde dehân ez-fāḳa bāz kerde* eylemiş **dehân** ağız **ez** min eceliyye ma‘nâsınadır ki ta‘lîl içündür. **Fāḳa** faqr u ihtiyac **bāz** açık küşâde gibi bunda digeri mübtedâ ve dehân fi‘lün mef‘ül-i evveli bāz şânîsi ve ez fāḳa fi‘li
- 20 ta‘lîldür ve fi‘il ba‘de’l-cümle mübtedâya haberdür. **El-ma‘nā** bir ğayrısı ağızını açık eylemiş faqr ü fāḳa ucundan ya‘nî açıklıktan ağızını açmış kalmışdur pes bu maḳûle ni‘metden devr ü ‘izzet ü nâzdan mehcûr olan serîr-i saltanatda oturup ehl-i zevḳ ü şafâ olanlarla nice berâber olur heyhât ve bu ma‘nâ hikmet-i İlâhiyye’ye ve taşarruf-ı sultânı ezele da’irdür ki andan sūal olunmaz. (9) *Ān yekî pūşîde sincāb u semûr* ân yekî
- 25 mübtedâ ve mâ-ba‘dı haberdür zîrâ pūşîde mâzîden kısmdır ki taḥtında fa‘il zamîri mübtedâya râci‘dür sincāb pūşîdenüñ mef‘ülidür ve ba‘de’l-cümle haberdür. **Pūşîde** örtmüş ve giymiş **sincāb u semûr** ma‘rûf olan melbûsât. **El-ma‘nā** ol biri ağır bahâlî semûr kürkini geymiş mulûk ve aḡniyâ gibi. (10) *Digerî ḥufte berehne der tenûr ḥufte*

- māzī-i muḳayyeddür ki şerhi güzer itmışdür yatmış ve uyumış **berehne** ‘üryān **tenevvür** haṭb-ı kıllet üzere olan diyārda yer içinde itdükleri ocaḳdur ki anda nān pişürürler ba‘deẓā dīgeri mübtedā ve huṭte cümlesi haber ve berehne huṭte taḥtında olan fā‘ilden hāl ve der tenevvür fi‘lün zarfıdır. **El-ma‘nā** bir ğayrısı ‘üryān olduğı hālde tenevvür
- 5 içinde yatmış ve uyumış ve tenevvürle tesettür itmışdür ki faḳr o ẓa‘fa hālīdür nitekim faḳrā-i muḥācirinden ba‘zıları ḳumı aşup beline dek tesettür iderlerdi Üveysü’l-Ḳaranī’nuñ raḥmetu’l-lāḥ āzārını hemşiresi ğasl itdükde tesettür için bir şandukaya girdi zīrā mükerrir libāsı yoğıdı. (11) *Ān yekī ber-pister-i kemhā vü neḥ pister* döşek ve āḫirinde **yā** vaḥdet veyā nev‘iyyet içündür. **Taḳdīri** ān yekī huṭte ve nişeste est bir
- 10 pister ki kemhā est dimekdür ve **ber** isti‘lā içündür kemhā kesre ma‘rūfu ḳumāşdur **neḥ** ḳālīce ki iki yüzlü ola burada kemhā ve neḥdan murād ḳıymetli döşekler ve bisātlardur. **El-ma‘nā** evvel biri kemhā ve neḥ üzerine yatmış ve ḳıymetlü bişātlar üzerine oturmışdur ekābir gibi. (12) *Vān yekī ber-ḥāk-i ḥ‘ārī beste yeh* ḥ‘ārī de yā maşdariyyedür **ḥāk-i ḥ‘ārī** ḥāk-i meẓellet muḳābili serī-i ‘izzetdür **beste** māzī-i
- 15 muḳayyeddür bağlamış ma‘nāsına **yeh** selheden ḥāşıl olan buz yeh bestenün mef‘ulidür ve beste mecmū‘ı yād mīkeriden ḥāldür taḳdīri dīgeri huṭte ve nüşiste est bir ḥāk-i ḥ‘ārīdür hālī ki beste yeh. **El-ma‘nā** biri daḫi yatmış ve uyumış ḥaḳārete delālet iden toprak üzere buz bağlamış olduğı hālde kemhā ve ibrişim ḳālīce degil belki ednā mertebe bir köhne kilim veyā bir post pāre olmaduğın beyāndur. (13) *Ān yekīrā zer dü-*
- 20 *şad hemyān dehed* taḳdīri dehed Ḥudāvend te‘ālā ān yekīrā dü-şad hemyān zer dimekdür zer altun dü iki hemyān toğracıḳ burada zer ḳarīnesiyle kisedür. **El-ma‘nā** evvel birine iki yüz kīse ve toğrucaḳ altun virür. (14) **Ḥasret** arzū **nān** etmek **cān** rūḥ-ı revān **taḳdīri** dīgeri dehed cāndur ḥasret-i nān dimekdür ki dehedün fā‘ili taḥtında olan zamīrdür ki mübtedā olan dīgeriye rāci‘dür ve cān dehedün mef‘ulidür fi‘li ba‘de’l-
- 25 cümle haber mübtedādur. **El-ma‘nā** bir ğayrısı daḫi nān-ı ḥasret ve arzūsundan cān virüp helāk olur nitekim Mekke’de beyne’ş-Şafāvü’l-Merve üç yüz ḳadar enbiyā ‘aleyhi’s-selām aḳlıḳdan helāk oldılar. (15) *Ṭarfetü’l-‘aynī cihān berhem zened / Kes nemiȳāred ki incā dem zened* ṭarfetü’l-‘aynī de **yā** vaḥdet içündür tā merre içündür

- tarfetü'l-‘ayn** bir kerre göz kapagın açup kapamakdır ki **ân** ğayr-i münkasımdur **cihân** dünyâdur **ber** isti‘lâ içündür **hem** şirket ve ma‘iyyet **zened** muzâri‘dür urur bi-đarb gibi **nemiâyared** muzâri‘ menfîdür zirâ **nûn** nâfiye ve **mî** müstağbeli hâle takrîb içündür nemiyâr ve kâdir olmaz dimekdür ki burada kelâmuñ mâ-ba‘dına mâkabline rabt
- 5 içündür **ân** ism-i işaredtür ba‘îd içün **cây** yerdür mekân gibi burada mecâzen mekân-ı i‘tibârîde müsta‘meldür. **El-ma‘nâ** Hudâvend te‘âlâ göz açup yumunca olan zamân kalîl ü seri‘ada cihânı birbirine urur ya‘nî dünyânı şîşe gibi münkesir eyler ve kimsenün niçün böyle idersün dimege iktidârı yokdur taqdiri ber-hem zened cihânradur tarfetü'l-‘ayn ve hiç kes nemiyâred ki dem zened ancâ dimekdür ki cihânra zenedün mef‘ûli ve
- 10 zarf dağı aña müte‘allıkdür ancâ ikinci zenede müte‘allık olduğu gibi zîrâ ü dağı der ancâ taqdirindedür ve kes mübtedâ ve mâ-ba‘dı ba‘de’l-cümle haberdür ve dem zened ki râbıtasıyla nemiyârede mef‘ûldür ve kes burada nekre-i ‘âmeddür. (16) *Ân ki bâ-murğ-ı hevâ mâhî dehed / Bendegânra devlet-i şâhî dehed* ân ki taqdiri ân Hudâvendî ki dehed mâhî bâ-murğ hevâdur ve mâhî dehedün mef‘ûl-i şarihi ve bâ-murğ ğayr-i şarihi
- 15 olup ba‘de’l-cümle Hudâvend’e sıfat ve ân Hudâvend mübtedâ ve haberi mışrâ‘-ı şânî [4^a] cümlesidir. **Bâ-murğda** olan aşlında be olup ta‘alluk mücerred içündür ki aña harf-i ta‘diye dağı dirler **murğ** mutlakâ kuşdur **hevâ-yı** cism-i laîf seyyâldür ki cihât-ı sitte seri‘ü’l-hareke **mâhî** mutlakâ balıkdur **bendegân** bendenün cem‘îdür kul ma‘nâsına **devlet** elden ele ve kavmden kavme tehavvul eyleyen mülk ü mâldur **şâhîde** olan **yâ**
- 20 maşdariyye veyâ vahdet veyâ tenkîr içündür **şâh** sultân ba‘de zâ mışrâ‘-ı şânîñün taqdiri dehed bendegânra devlet şâhî dimekdür ki bendegânra dehedün mef‘ûl-i evveli ve devlet mef‘ûl-i şânisi ve fi‘l ba‘de’l-cümle mışrâ‘-ı evvel haberdür. **El-ma‘nâ** Hudâvend te‘âlâ havâda uçan kuşa biṭarîkü’r-rızk deryâda balık virür bendelerine devlet şâhlık ihsân itdüğü gibi ya‘nî bir ‘abd memlûkuñ elin alup seri‘-i salṭanata iclâs
- 25 ider çerâ kese-i mışr gibi pes bu ma‘nanuñ kudret-i tāmme ve mezîd-i faẓl ü keremine delâlet ider. (17) *Bî-peder ferzend peydâ ü koned bî* edât-ı selbdür cāmide dağıl olur **ferzend** oğıl ve kıza şāmildür **peydâ** aşikâre. **El-ma‘nâ** babasız oğıl ancak Hudâvend te‘âlâ peydâ eyler ğayrısı buña kâdür degildür murâd Hâzret-i ‘İsâ’dur ‘aleyhi’s-selâm

- ki Cibrîl'ün nefhîyle hâsıl olmışdır ve ol nefhâ mâ-yı mütevehhim dirler ki Meryem'ün rağıyallâhu 'anh mâ-yı muhaqqâkı ile müctemi' olup rahminde 'İsâ mütekevvin oldu.
- (18) *Ṭıflrâ der mehd gūyâ ū koned* bunun taqdiri ū koned ṭıflrâ gūyâ der mehd dimekdür ki ṭıfl konedün mef'ül-i evveli ve gūyâ şânîsi ve der mehd zarfıdır. **Ṭıfl** batn-ı
- 5 mâderden suķūt vaqtinden bulūğ zamânına dek şabiye dirler **mehd** beşik didükleri 'Acem gehvâre dir **gūyâ** şıfat-ı müşebbehedür söyleyen ma'nâsına **ū** zamîr-i munfaıldır hüve gibi. **El-ma'nâ** ancak Hudâvend te'âlâ ṭıflı söyleyen eyler beşikde veyâ beşikde olan ṭıflı ziyâde söyledür ğayrının haddi degildür ki bu intâka kâdir ola.
- (19) *Mürde-i şad-sâlerâ hayy mî-koned* **mürde-i** meyyit âhirinde **hemze** yâ-yı
- 10 maḥzûfeden bedel olup yâ vaḥdete veyâ tenkîre maḥmûldür taqdiri mî-koned mürde-i râ ki şad sâle est hayy dimekdür ki mürde mî-konedün mef'ül-i evveli ve hayy mef'ül-i şânîsi ve râ 'alâmet-i mef'ûldür ve şad sâle maḥzûf olan ki râbıtasıyla mürdeye şıfatdır ve şad sâle tekşîre maḥmûldür ve sâle âhirinde olan hâ-yı resmî miḳdâr zamânı içündür ki Türki'de andan -lık ve -lik ile ta'bîr olunur. **Şad sâle** yüz yıllık hayy
- 15 meyyitün zıddıdır mî-koned bu hâlde ve cemî' aḥvâlde 'aliyyü'l-istimrâr eyler ve itmege kâdür. **El-ma'nâ** Hudâvend kâdir yüz yıllık mürdeyi zinde eyler nitekim 'İsâ 'aleyhi's-selâm bâz ne te'âlâ nefh-i nefis itmekle dört biñ seneden ziyâdeden beri vefât iyleyen Sâmbin Nûh'ı iḥyâ eyledi ve niçelerini daḥi bilâ-vâsıta iḥyâ itdi Ḥazret-i 'Üzeyir 'aleyhi's-selâm gibi ki Ḥaḳ te'âlâ añı imâte idüp yüz seneden soñra iḥyâ kıldı
- 20 ve cümle zî-rûhı daḥi nefhâ-i şânîyede iḥyâ itse gerekdür. (20) *În be-coz Ḥaḳ dîgerî key mî-koned* taqdiri înrâ ki mî-koned dîgerî becoz Ḥaḳ dimekdür dîgerî fi'lün fâ'ili ve înrâ mef'ül-i muḳaddemi veyâḥûd ki mî-koned înrâ demek olur ki mef'ül fâ'il üzerine taqdim olunur şânına i'tinâdan ötürü ve becoz Ḥaḳ dîgeriden istiṣnâdır bu şüretdeki de nefi taqdir olunur veyâḥûd hâl olur evvel dîger Ḥaḳ te'âlâyı mücâviz olduğı hâlde
- 25 dimekdür. **În** mışrâ'-ı evvelün mazmûnına işâretdür ve mâ-ḳablinde olan ef'âl-i İlâhiyye'nün mecmû'ına işâret olmak daḥi şahîhdür be-cozde **bâ** zâ'idedür taḥsîn içündür **cüz** ğayr ma'nâsına **Ḥaḳ** esmâ'-i zâtıyye-i İlâhiyye'dür şâbit ve kâ'im

- ma'nāsına **ki** burada istifhām inkārıdır şad sāle **ma'nā-El** ³⁸ لا يفعل في وقت من الاوقات
- mürdeyi Hāk'dan ğayrısı kaçan ihyā eyler ya'nī ihyā eylemez illā ve ihyā ider faqat.
- (21) *Şāni'ī kez tīn selāṭīn mī-koned* şāni'īde yā vaḥdet içündür **şāni'** Allāh te'ālādur
- kez** aşlında ki ezdūr taqḍīri Hudāvend te'ālā şāni'ist ki mī-koned selāṭīn ez tīn
- 5 dimekdür ki şāni'ī edāt-ı ḥaber taqḍīriyle mübtedā-i maḥzūfa ḥaberdür ve selāṭīn mī-
- konedün mef'ül-i şariḥi ve ba'de'l-cümle ki rābıtasıyla şāni'a şıfatdur. **Tīn** balçık
- selāṭīn** pādişāh mī-koned burada icād ve ḥalk eyler dimekdür ki fi'l-i muḳayyedür. **El-**
- ma'nā** Hudāvend te'ālā bir şāni'-i ekber ve 'azīm ve ḳādirdür ki balçıkdan pādişāhlar
- ḥalk eyler zīrā ebū'l-beşer Ādem 'aleyhi's-selām tīnden taşvīr olundığı vaḳitde enbiyā
- 10 ve mürselīn ve mülük ve selāṭīn ve sâ'ir aḡniyā ve mesākīn anuñ zımmında idi pes fi'l-
- ḥaḳıḳa a'lā ve ednā tīnden maḥlūk olmış oldılar nitekim ³⁹ خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ vardurur. (22)
- Necmrā recm-i şeyāṭīn mī-koned* necm mī-konedün mef'ül-i evveli ve recm-i şānīsidür
- necm** kevkeb-i tāli' **recm** taşlamak. **El-ma'nā** evvel şāni'-i ekber yıldızı recm-i şeyāṭīn
- eyler ya'nī yıldızdan ve kürre-i eşīrden ḥāşıl olan şu'le-i nārı remy idüp anları semavāta
- 15 'urūc ve istirāk sem' itmekden tard ve men' eyler şöyle ki evvel āteş pāre ile kimi
- muḥterik ve kiminūñ ā'zāsı fāsīd ve muḥtell ve müşevveş olup vech-i arzā sāḳıṭ olurlar
- ve Ḳur'an'da gelür ⁴⁰ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيَاطِينِ (23) *Ez-zemīn-i ḥuşk ü rüyāned giyāh*
- zemīn** yerdür arz gibi **ḥuşk** kurıdur muḳābili terdür ki yaşıdur **rüyāned** fi'l-i
- müte'addīdür bitürür ma'nāsına **giyāh** otdur ki yerde biten yeşillik **el-ma'nā** şāni'-i
- 20 ḥakīm ü ḳādir ve hikmet ve ḳudretiyle ḳurı yerden tāze ot bitürür ya'nī tab' -ı arzla ṭab' -
- ı nebātuñ münāsebeti yoḡiken ki biri yubūset ve biri ruṭūbetle muttaşıfıdır yine nebātı
- [4^b] arzdan iḥrāc eyler zīrā arzda ḳuvvet-i münbite idā' eylemişdür ki ednā ruṭūbetle
- nebāta ḥāmil kıılır. (24) *Āsumānhārā hem ü dāred nigāh* āsumānhā gökler dimekdür
- āḫirinde **hā** edāt-ı cem'dür ki cemāda daḡil olur **ū** şāni' rāci'dür taqḍīri hem **ū** dāred
- 25 āsumānhārā nigāh dimekdür ki hem **ū** mübtedā' ve āsumānhā dāredün mef'ül-i evveli
- ve nigāh şānīsi ve ba'de'l-cümle ḥaberdür **dāred** muzari'dür tutmak dāştēn şaḳlamak ve

³⁸“Vakitlerden hiçbir vakit yapmıyor.”

³⁹“Sizi çamurdan yarattı.” Kur'an-ı Kerīm, En'am Suresi (6);2.

⁴⁰“Şeytanlar için taşlamalar yaptık.” Kur'an-ı Kerīm, Mülk Suresi (67);5.

- hıfz eylemek ma' nāsına dāhi gelür. **El-ma' nā** hem evvel şānī' -i ekber gökleri maḥfūz tutar ya' nī taḡayyür ve tebeddül den ve sâ'ir âfâtdan anuñçün mürür dühûrla köhnelik gelmez ve arzda olanlar andan emn üzerine sâkin olup bî-pervâ ta' ayyüş iderler zîrâ eger fi'l-cümle inşikāk ve ihtilāl vāki' olaydı tahtında olanlar bî-ḥuzûr olurlardı velakīn
- 5 kıyāmete dek maḥfūz tutar tā ki ḥalkuñ bināsiyla Ḥālik' uñ bināsi mütemeyyiz ola. (25) *Hiç kes der mülk-i ü enbāz nī hiç* nesne degil ma' nāsına **kes** kişi **mülk** saltanat **enbāz** ortak şerik gibi **nī** kesrile yok ma' nāsına. **El-ma' nā** efrāddan hiçbir ferd ānuñ mülk ü saltanatında ortak degildür ulūhiyyet ve rubūbiyyetinde şerik ve nazīri yokdur ve ile'l- arz ve semā ve üstünde içinde olanlara ihtilāl ve fesād ' arz olurdu nitekim gelür ⁴¹ لَهٗ مُلْكٌ
- 10 *السَّمَّاءَاتِ وَالْأَرْضِ* ve yine gelür ⁴² لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا pes mülkünde şeriki olmayacak ' ibādı o ḥalk itdügi gibi ef' ālini daḡi o ḥalk ider ve illā ḥalk itmekde ḥalk Ḥālik' a şerik olmak lazım gelür te' ālā lillāh ' an zalik kāl te' ālā -e bunda da' vāv ⁴³ أَفَمَنْ يَخُذْ كَمَنْ لَا يَخُذْ yı rubūbiyyet ve mülk iddi' ā idenleri Fir'avn ve Nemrūd ve emşāli gibi redd ü ibtāl vardur ve riyā ve sum' adan taḡzīri daḡi müstemildür feefhem. (26) *Ḳavl-i ūrā laḡn nī*
- 15 *vū sāz nī ḡavl* burada ḡavl-i mübtedādur ki ū rāya muzāfdur **rā** edāt-ı taḡşışdür anuñ ḡavli dimekdür mā-ba' dı laḡn niyyet taḡdīrindedür ki mübtedāya ḡaberdür **laḡn** muḡtī' olan kimesne ve **nī** den soñra olan **vāv** maẓmūm okunur zîrā ma' tūfū'n- ' aleyh āḡra ḡarekete muḡtemel degildür **sāz** düzendür. **El-ma' nā** Ḥaḡ te' ālānuñ kelāminuñ ḡaḡası yokdur zîrā ḡaḡa ve nisyān beşerde maḡlūḡda olur pes her ne buyurdı ise ḡaḡdur ve
- 20 şavābdur ve anuñ ḡavl ü kelāminuñ şavtı ve kelām-ı maḡlūḡ gibi terkīb ü te' līf ve düzeni yokdur belki kelāmı ānı der ki şavt ve lafzdan berī tertīb-i ḡurūf ve kelimāt ile olmaḡdan ' āridür egerçi lisān-ı ' Arabī mertebesine nüzülde kisve-i ' Arabiyye ile müktesī olmuşdur feemmā bu kisve biḡasebi'l-mevḡındur yoḡsa kelām nefsi oldıḡı cihetden bi-ḡasebü'l-ḡaḡīḡa degildür anuñçün Ḳurān' a maḡlūḡdur diyen kāfir olur zîrā
- 25 zāt-ı vācib ve ḡadīme muzāf olan şifāt mümkün ve ḡadīş olmaz ve bundan teksīr-i ḡudemā' lāzım gelmez nitekim maḡallinde mübeyyendür. [5^a] (1) *Ūst sulṡān her ḡe*

⁴¹"Semāvāt ve arzın mülkü Allah'ındır." Kur'ân-ı Kerîm, Bakara Suresi (2);107.

⁴²"Eğer yerle gökte Allah'tan başka ilahlar olsaydı, ikisi de bozulurdu." Kur'ân-ı Kerîm, Enbiyâ Suresi (21);22.

⁴³"O hâlde yaratan ile yaratmayan bir midir?" Kur'ân-ı Kerîm, Nahl Suresi (16);17.

- h'āhed ān koned ū* zamīr-i munfaşıl merci'î Hudā'dur **est** haberdür rābıta daḡı dirler **sultān** galebe vü istilā **her** ta' mīm içündür ki küll-i efrādı ma' nāsına dimekdür **çe** ne dimekdür ve herçe mübtedā mā-ba' dında *h'āhed* ki rābıtasıyla aña şıfatdur haberi ezkoned cümlesidür **h'āhed** muzārı' dūr dilemek irādet gibi **ān** māba' dında fi' le
- 5 mef' ūldür **koned** muzārı' dūr işlemek ve eylemek. **El-ma' nā** şultān-ı muṭlak Hudā'dur zīrā ne dilerse murādı üzere taḡallūf inmeyüp anı işler ve illā ' acz lāzım gelür zīrā⁴⁴ **فَعَا لِمَا يُرِيدُ** (2) *Ālemīrā der demī vīrān koned* ' ālemīde **yā** tenkīr veya vaḡdet içündür ' ālem gün ü fesāddur ki evveli semā-i sabi' ā muḡa' arı ve āḡiri şerādur ve bunun taḡdīri kend ' ālemi rāvīrān derdmidür ki ' ālem konedūñ mef' ūl-i evveli vīrān şānīsı ve zarf
- 10 aña mute' allıkdür demīde **yā** vaḡdet içündür **dem** nefes **vīrān** ḡarāb. **El-ma' nā** ' ālemi bir nefesde vīrān ve ḡarāb ider zīrā emr-i temḡīdūr ki lemḡatü'l-başarda vüçüd bulur egerçi ālemi 6 günde yaratmış feemmā bir ānda icād ve bir nefeste i' dāme ider. (3) *Hest sultānī müsellemer mer ü rā* **hest** vār hest est maḡāmında taḡdūr-i kelām sultān-ı müsellemer est merūrā dimekdür ki sultānī mübtedā müsellemer est ḡaber ve merūrā
- 15 müsellemeñ mef' ūlī sultānīde **yā** maşdariyyedür sultānlıḡ dimekdür. **Teslīm** tefvīz **merūrā** da **rā** taḡşış içündür. **El-ma' nā** sultānlıḡ ol Hudāvend'e müsellemer ve mufevvāzdur gerek şāḡ gerek gedānuñ salṡanatına münḡāddür. (4) *Nīst kesrā zehre-i çūn u çerā nīst* yok **kes** keşi **rā** lam-ı carre **zehre** öd didükleri ziyāde acıdur āḡirinde **hā** taḡşış içündür **çūn** istifsār ' Arabī'de keyif gibi künhüne itṡilā' olmayup ḡaḡīḡatinden
- 20 istifsār cā' iz olmadığından ḡaḡ te' ālāyı bīçūn ile vasıfdur. **El-ma' nā** kimse içün Hudā ḡaḡḡında çūn u çerā ḡudreti yokdur ya' nī ne anuñ künhünden su'āl idebilür zīrā itṡilā' maḡāldür. **Ba' dezā** Tātār istilāşında dört beş yüz ḡadar evliyā istişḡād baḡıyyetü's-seyf olandan biri münācātında bunu böyle niçūn itdūñ ḡıṡāb-ı ḡaybī vārid olup sūḡūt ile ve illā lisānıñı ḡaṡ' iderim diyü ' itāb olundu. (5) *Ān yekīrā genc ü ni' met mī dehed* **yekī**
- 25 biri dimekdür ān yekīrā mī-dehedūñ mef' ūl-i evveli genḡ ü ni' met şānīsıdır **genc** kenz ve ḡazīne murād māl-ı keşīr- dūr **ni' met** ṡab' ı mülāyim olan umūr-ı lezīze **mī-dehed** muzārı' ḡālidür evveline mī dāḡıl olduḡıçūn ḡāle taḡşış ider. **Dahed** virmek ' itā gibi. **El-**

⁴⁴“Dilediğini yapandır.” Kur'ân-ı Kerīm, Büruc Suresi (85);16.

ma'nā Hudāvend-i ġanī ol birine ħazīne ve ni' met-i lezīze virüp maldār ve mütena'im eyler nitekim Yūsuf ve Dāvud ve Süleymān 'aleyhi's-selāma in'ām itdi ve Şeddād ve Fir'avn ve Kārūn ve nezā'irine biṭarīķū'l-isdirāc neler virdi pes bu ma'nā [5^b] (1) *Seyyidü'l-kevneyn ḥatmü'l-mürselin sey-yid* siyādetdendür ki mihter ya'nī uluraķ

5 dimekdür bunda Seyyiddü'l-kevneyn mübtedā' ve mışrā'-ı şānī ḥaberdür lākin kevneyn mu'arref-i bi'l-lām olıcaķ ḳā'ide-i 'Arabīyye üzere merfū' ve illā meksūr okunur. **Kevneyn** kevnün teşniyesidür dünyā ve āḫiret dimekdür ḥatemü'l-mürselin burada **vāv-i** 'atıfa taķdīr olunur **ḥatm** āḫirdür resūl teblīġ-i aḫkām içün meb'ūs olan beşerdür ki şāḫib-i kitābdur **āḫir** evvelün muķābili **āmed** māzīdür geldi ma'nāsına **būd** vücūdgān

10 gibi **fahr** ba'zı ḥaşā'il ve fazā'il ile temeddūḫ **evvelin** āḫirün muķābili. **El-ma'nā** ehl-i dünyā ve āḫiretün ulusı ve cemī' enbiyā vü mürselinün ḥatmi şallallāhu 'aleyhi ve sellemdür gerçi cümle enbiyādan soñra ve āḫir zamānda geldi velākin evvel gelenlerün mābihi'l-iftihārı idi. (2) *Ān ki āmed nüh-felek mi'rāc-ı ũ ān* Seyyidü'l-kevneyn ki dimekdür ne felek āmedün fā'ili ve mi'rāc ũ mef'ulidür. **Nüh** tokuz **felek** seb' tıbak ve

15 kürsī ve 'arş **mi'rāc** ālet-i 'urūc nerdübān ve emşālī maşā'iddür. **El-ma'nā** ol Seyyidü'l-kevneyn ki ne felek āna nerdubān gibi ya'nī tokuz pāyelü ālet gibi geldi ki oradan 'aliyyü'l-a'lāya ḫareket itdi ya'nī 'arşa dek cisimle 'urūc idüp oradan seyr-i basit ile 'ālem-i ġayba seyr ü sefer eyledi ya'nī sırrla ḫareket ḳıldı zīrā cān u cesed maḥlūķ olmaġla anuñla ḫālķa vuşul müyesser olmaz. (3) *Enbiyā vü evliyā muḫtāc-ı ũ*

20 **enbiyā** nebīnün cem'idür Ḥaķ'dan ḫaber virici burada enbiyā mübtedā ve muḫtāc ḫaberdür. **El-ma'nā** enbiyā ve evliyā eger ruḫāniyyetde ve eger cismāniyyetde ve eger kemālātde Seyyidü'l-kevneyne muḫtāclardur. (4) *Şüd vücūdeş raḫmeten li'l-'ālemīn* māķablını beyāndur vücūd şüduñ fā'ili ve raḫmeten li'l-'ālemīn mef'ulidür **şüd** māzīdür şayrūret ve intikāl içündür **vücūd** bir nesnenün zātında ve 'aynında zuḫūrıdur **şın** zamīr-

25 i ġā'ib-i muttaşıl **raḫmet** ġazabuñ zıddı ya'nī işāl-i ḫayr def'-i şerri iradedür **'ālemīn** murād anuñla Şānī' uñ vücūd u vaḫdet ü kemālātına istidlāl olunur. **El-ma'nā** Seyyidü'l-kevneynün vücūdı eger rüḫen ve eger cismen 'ālemlere raḫmet oldı zīrā Allāḫ te'ālā anuñ sebebiyle 'ālemlere raḫmet idüp ḫil'ati vücūdü'l-libās eyledi. (5) *Mescid-i ũ şüd*

heme rūy-ı zemīn mescid ü şüdüñ mef'ûli heme rūy-ı zemīn fā'ilidür. **Mescid** secde idecek maḥall **heme** dükeli āhirinde **hā** ma'nā-yı 'āmdan ma'nā-yı ḥāşş-ı 'alemiyye 'alāmet-i naḳldür **rūy-ı zemīn** vech-i arz. **El-ma'nā** cümle yeryüzi Seyyidü'l-kevneyne ⁴⁵وجعلت لى الأرض مسجداً وطهوراً

5 mevzi'de nāmaz kılsalar ḳabüle ḳarīn olur yoḥsa ümem-i sālīfe gibi ḳabūli ma'bed-i maḥşūşa maḥşūş olmaz zīrā ānda ḥarec ise bu ümmetden merfū'dur. [6^a] (6) *Ān resūl-i Ḥaḳ ki ḥayru'n-nās būd* / *'Amm-i pākeş Ḥamza vü 'Abbās būd* ān resūl mübtedā o ḥayrū'n-nās ki rābiṭasıyla aña şıfat ve 'amm-i pākeş mübtedā-i şānī ve Ḥamza ve 'Abbās ḥaberdür. **Ḥaḳ** ism-i zāt şābit ve ḳā'im ma'nāsına **ḥayr** mergūb-ı fihdür ki

10 şerrüñ muḳābili **nās** insānuñ ism-i cem'idür 'amm aḥ alāb **Ḥamza** vü 'Abbās 'Abdü'l-Muṭṭalib oğllarıdır ve a'mām-ı resūl on ikidir ki biri şıḡarında vefāt itmiş ve zamān-ı bi'sete irişenlerden Ḥamza ve 'Abbās'dan mā'adāsı cāhiliyyet üzerine gitmişlerdür. **Ḥamza** Uḥud ḡazāsında şehīd olup yetmiş tekbīrle namāzı ḳılınmışdır ve ḳabirleri dāmen-i cebelde ziyāretgāh-ı 'ālīdür ve maḳbere-i baḳī'de ḳubbe-i 'Abbās daḫi

15 meşhurdur ve Ḥamza ve 'Abbās 'Arabī isimlerdür ikisi daḫi esed dimekdür. **El-ma'nā** evvel Resūl-i Ḥaḳ ki enbiyā vü evliyā ve sā'ir efāzıl nāsuñ ḥayırlısı ve efḍalī idi anuñ 'amm-ı pāki Ḥamza ve 'Abbās idi ya'nī bu ikisi ḥuşuş üzre 'ammı idi ki cāhiliyyetinden pāk oldukları gibi 'arza şeyn viren nesnelerden daḫi ṭāhir idiler anuñçün āl-i Resūl ve ehl-i beyt Resūl'den ma'dūd oldılar ve ḳadr ü şerefde derece-i 'āliyye

20 buldılar. (7) *Ān ki şūd yāreş Ebū Bekr ü 'Ömer* ān Resūl-ı Ḥaḳ ki taḳdīrindedür ki mevşūf-ı maḥzūfdur. Ebūbekir ve 'Ömer şadduñ fā'ili ve yāreş mef'ulidür **yār** dost ve muşāḫib **Ebūbekr** ismi 'Abdullāh'dur. **El-ma'nā** evvel Resūl-ı Ḥaḳ ki Ebūbekr ve 'Ömer anuñ yār ü muşāḫibi idi zīrā vech-i arzda iki vezīr idi vezīrden ise şāḫib ile ta'bīr olunur nitekim Mikā'il ve Cebrā'il gökde iki vezīr idi ki Ebūbekr Mīkā'il ve 'Ömer Cebrā'il

25 muḳābelesindedür şol ma'nādan ki Mīkā'il emīn-ı rızḳ olduḡı gibi Ebūbekr daḫi mālını Resūl-i Ḥaḳḳ'a şarf itdi ve Cibrīl seyfle nüzūl eyledigi gibi Ḥazret-i 'Ömer'de şāḫibü's-seyf idi anuñçün Fārūḳ dinildi ki ḥaḳ ve bāṭıl meyānını faşl fark itdi. (8) *Ez-*

⁴⁵“Yeryüzü bana (secde edilen) namaz kılınan yer ve temizleyici kılındı.” Buhârî, Hadis No:335.

- ser-i engüşt-i ü şakḳ şūd kamer* **ser** başdur burada uç murāddur taraf ma' nāsına **engüşt** kâf-ı 'Acemî ile parmak ser-engüşt parmak ucudur taḳdîri şad kamer şakḳ ez ser engüşt o dimekdür ki kamer şadduñ fā'ili ve şakḳ mef' üli ve cār u mecrūr aña müte'allıkdür maḳşūd ser engüşt ile işāretdür ki şehādet parmağı ucudur. **Kamer** māh. **El-ma'nā**
- 5 evvel Resūl-i Ḥaḳḳ' uñ parmağı ucunuñ işāretiyle āy yarılıp dü-şakḳ oldu ma' lūm ola ki nübüvvetüñ tokuzuncı senesinde ehl-i Mekke mütemerridleri Resūl'den 'aleyhi ve sellem inşikāk-ı kamer āyetin taleb itdüklerinde ol daḥi leyle-i Bedir'de cebel anı kubbeye çıkup işbi' şehādet ile kamere işāret idicek kamer bâzen ta' iki päre oldu nitekim tafsili tefāsirdedür ve bu hāl hā'il-î müşāhededen soñra imāndan imtinā' idüp
- 10 vāḳı' olan mu' cizeyi sihre nisbet itdiler. (9) *Ān yekī ūrā refīḳ-i ġār būd rā* burada taḥşış içündür ānuñ ma' nāsına **refīḳ** yoldāş **ġār** tığ içinde küçürek mağāra eger vāsi' olursa kehf dirler burada ġārdan murād Mekke-i kurbetde cebel-i Sevr müstemil olduğı mağāradur ki Resūl 'aleyhi ve sellem Hicret'de Ebūbekr'le üç gice orada pinhān olmuşdur ve ol mağāranuñ yere beraber menfez-i şaġiri vardır ibtidā oradan duḥūl idüp
- 15 ve vāḳt-i ḥurūcda Cibril 'aleyhi's-selām öte tarafını darb-ı cenāhla kapu açup çıkmışlardur hālā eşer-i cenāh bāḳidür. **El-ma'nā** evvel biri ya'nî Ebūbekr ya'nî Resūl'üñ mağārada yoldāşı idi ve üçüncileri Allāh te'ālā idi ve bu mağārada refīḳ-i nebevî olmak Ebūbekr'üñ ḥāssa-i fezā'ilinden olmağla taḥşış-i bi'z-zikr eyledi zīrā her kes öyle ḥareket-i hā'ilede insāna yār olmaz nitekim Ebūbekr orada zehr-i mārila
- 20 mübtelā olmuş iken yine ḥalāvet-i muḥabbet dimāğından gitmeyüp bezm-i ülfete teferrüğe virmedi taḳdîri ān yekī būd o rā refīḳ-i ġār dimekdür ān yekī mübtedā ve refīḳ būduñ mef' ulidür ki ba'de'l-cümle ḥaberdür taḳdîr-i 'Arabî ⁴⁶ الواحد منها كان له رفيق الغار
- dimekdür. (10) *V'ān diġer leşker-keş-i ebrār būd* taḳdîri vān diġer būd leşker keş ebrardur ki vāv-ı 'āṭifa van diġer mübtedādur murād Ḥazret-i 'Ömer'edür ve leşker
- 25 keşī būdeñ mef' üli olup būd ba'de'l-cümle ḥaberdür. **Leşker** 'asker **ebrār** murād şāḥābe-i güzīn raḍiyallāhü anh. **El-ma'nā** evvel biri ya'nî Ḥazret-i 'Ömer raḍiyallāhü anh ebrār ve aşḥābuñ ser 'askeri idi. (11) *Şāḥibeş būdend 'Osmān u 'Alī / Behr-i ān*

⁴⁶“İçlerinden birinin mağara arkadaşı vardı.”

- geştend der ‘ālem velī* şāhibeş būdendūn mef‘ūli ve ‘Osmān ve ‘Alī fā‘ilidür ki edāt-ı cem‘le fā‘il mazharuñ ictimā‘ı isti‘māl-i ‘Acem’e göre zarar virmez behr-i ān geştendi ta‘līdür geştendūn fā‘ili ‘Osmān ve ‘Alī ve mef‘ūli velīdür ve der ‘ālem anuñ zarfıdır. **Şāhib** muşāhib ki şeref-i şöhet-i nebevviyeden öturi cümle-i şāhābeye ıtlāk olundu.
- 5 **Būdend** būduñ teşniyesi ve cem‘idür idilür ma‘nāsına ve ‘alāmet-i teşniye ve cem‘ **ned** lafzīdür **behr** ta‘līl içündür **behr-i ān** şāhib olduklarıçün dimekdür **geştend** geştūn teşniye ve cem‘idür olmak ma‘nāsına **velī** burada murād vilāyet-i ‘örfiyyedür. **El-ma‘nā** ‘Osmān ve ‘Alī raḍıyallāhü anh ol Resūl’ūñ şāhibleri ve meclisine mülāzımları idiler bu sebebdin ‘ālemde velī ve belki yerine ḥalīfe oldılar. (12) *Ān yekī kân-ı ḥayā vü ḥilm būd* ān yekī ‘Osmān’a işāretdür ki ve mübtedādur ve ḥaberi būd cümlesidür kân būdā mef‘ūldür taḥdīri ān yekī būd kân ḥayā vü ḥilm dimekdür. **Kân** ma‘den ve menbitü’l-cevāhir **ḥayā**’ nefsūñ bir nesneyi işlemekden inḳıbāzıdır ‘ār veyā ‘aḳābinden ḥazır için **ḥilm** ḥalkā göre şiddet-i ḡaḡab ve ḡaleyān kılup vaḳtinde sükūn ve tūmāninet üzere olmaḳdır. **El-ma‘nā** evvel biri ya‘nī ‘Osmān raḍıyallāhü anh cevāhir-i nefīse
- 10 gibi olan ḥayā ve ḥilmūñ kânī idi. (13) *V’ān dīger bāb-ı Medīne ‘ilm būd bāb* burada maḳşūda tevaşşul olunur nesne ki bāb-ı ma‘nevīdür **Medīne** şehirdür ki anda iḳāmet olunur ‘ilm muḳābili cehl. **El-ma‘nā** evvel biri ya‘nī ‘Alī raḍıyallāhü anh şehir-i ‘ilmūñ ḳapısı idi ki şehir ‘ilme duḡul anuñla tevessül olunur ve bāb beyitden ve medīneden ma‘dūd [6^b] olduḡı gibi ol daḡı Medīne-i ‘ilmden add olundu. (14) *Her dem ez-mā şad dūrūd u şad selām / Ber-resūl ü āl ü aşḡābeş tamām* taḥdīri şaded rūd ü şad selām her dem ez-mā ber resūl dimekdür ki şad dūrūd ve mübtedā ve şad selām anuñ üzerine ma‘tūfdur her dem mübtedānuñ zarfı ve ez-mā mübtedādan ḥāldür ber resūl ü āl ü aşḡāb ḥaberdür temām resūl ve āl aşḡābı te’kiddür ‘Arabī’de ecma‘īn gibi **her dem** her bir nefesde **mā** bizden zāmīr-i mütekellim ma‘āl-ḡayrdür naḡn gibi **şad** tekşīre
- 25 maḡmūldür **dūrūd** esenlik selām burada şalātdur **selām** teslīmedür ki mü‘minlerden anā rāci‘dür **ber-resūl** bād bir resūl dimekdür ki ḡarf-i istilā’ nuñ müte‘allīḳi bādder ki olsun ma‘nāsına du‘ādur **āl** resūlün dīn ve milleti üzere olan gerek Hāşimī ve gerek ḡayr **aşḡābeş** de şın reşūle rā‘cidür **tamām** muḳābili noḳşāndur. **El-ma‘nā** her demde çok

şalât çok selâm olsun Resûl'ün 'aleyhi ve sellem ve anuñ âl ü aşhâbı üzerine cemî'ân.

- (15) *Ān imāmānī ki kerdend ictihād / Raḥmet-i Ḥaḳ ber-revān-ı cümle yād* taḳdīri ān imāmānī kerdend ictihād raḥmet-i Ḥaḳ bād ber-revān cümle dimekdür ki ān imāmān mübtedā ve kerdend ictihād ba' de'l-cümle ki rābıtasıyla aña şıfatdur ve raḥmet-i Ḥaḳ mübtedā-yı şānī ve bād cümlesi ḥaber-i şānī ve evveldür ve cümle lafzī ḥaber cümlesinden mübtedā-yı evvele 'ā'id-i zamīr yerinedür 'Arabī'de raḥmetu'l-lāh 'aleyhim dimekdür. **Ān imāmānī** mā-ba'dına işaretdür **imāmān** imāmuñ cem'idür **imām** muḳtedā dimekdür insān olsun kitāb olsun ve āḥirinde **yā** tenkīr için ki ta'zīme maḥmūldür **kerdend** eylediler tahtına olan zamīr-i cem' imāmāna rāci'dür **ictihād** mef'ūlīdür murād faḳīh istifrāḡ tāḳat eyleyüp edille-i şer'ıyyeden istiḥrāc-ı aḥkām itmekdür **revān** rûḥ-ı insānī **bād** olsun. **El-ma'nā** ol mu'azzam ve muḥterem imāmlar ki dīnde ictihād eylediler ve 'illet-i mütteḥide ile fer'ı aşıla kıyās itdiler cümlesinüñ rûḥ-ı revānlarına Ḥaḳḳ'uñ raḥmeti olsun. (16) *Bū Ḥanīfe ān imām-ı bā-şafā / Ān sirāc-ı ümmetān-ı Muştafā* bū ebūdan muraḥḥamdur terḥīm evvel kelīmede yā vasaṭda yā āḥirde olur üftādda fütāde ve ezmende zemīn gibi. **Ebū Ḥanīfe** Nu'mān bin Şābit'ül-Kūfī'nüñ künyesidür ve ḥanīf cemī' edyāndan dīn-i İslām'a mā'il dimekdür ki şıfat-ı İbrahīm'dür 'aleyhi's-selām Ebū Ḥanīfe mübtedā ve buved ba' de'l-cümle ḥaberdür. **Ān** sirāc bā ān ki taḳdīri ile Ebū Ḥanīfe'ye şıfat veyāḥūd belā taḳdīr andan bedeldür **būd** idi **ba** ma'ıyyet içündür şafā muḳābili cefā burada ḳalbün şıfatıdır **sirāc** çerāḡ **ümmeṭān** murād ümmet icābetdür burada sirāc ümmetāne ve ümmetān kesirle Muştafā'ya muzāfdur. **Muştafā** şavfet ve zübde ma'nāsına. **El-ma'nā** e'imme-i dīn-i müctehidinden ezcümle imām Ebū Ḥanīfe evvel sirāc-ı ümmetān Muştafā imām bā-şafā idi veyāḥūd eyle Ebū Ḥanīfe ki ümmet-i Muştafā'nuñ sirācı ve çerāḡı idi ki ümmet-i merḥūme anuñ 'ilm ü ictihādı nūrından müstezī' oldılar. (17) *Bād-ı faẓl-ı Ḥaḳ ḳarīn-i cān-ı ū / Şāz bād ervāḥ-ı şākirdān-ı ū* faẓl-ı Ḥaḳ bāduñ fā'ili ve ḳarīn-i cān-ı ū mef'ūlīdür ve ikinci bāduñ fā'ili ervāḥ ve mef'ūli şāz dur ve bu meḳūlelerin cümlesi du'aiyyedür. **Faẓl** burada zīyāde 'aṭa-i İlāhī dimekdür **ḳarīn** muḳarīn **cān** rûḥ-ı insānī şāzz ferḥanāk **ervāḥ** rûḥ-ı insānī şākirdān üstāzdan iş öğrenici. **El-ma'nā** faẓl-ı Ḥaḳ ve mezīd luṭf-ı İlāhī evvel

- imām Ebū Ḥanīfe'nün rūḥ-ı revānına qarīn ola ya'nī ictihādı muḳābelesinde ucūr-ı zāide ve terāḳḳiyāt-ı 'āliyye bula anuñ şākirdlerinüñ ervāḥı daḥi şāzz ola. (18) *Şāḥibeş Bū Yūsuf-ı ḳāḏī şüde* şāḥibeşde şın muttaşıl zāmīrdür ki Ebū Ḥanīfe'ye rāci'dür. **Bū Yūsuf** Ebū Yūsuf'dan muraḥḥem künyesidür ki ismi Ya'ḳūb bin İbrahīm bin Ḥabībū'l-İmāmü'l-Kūfī'dür esefden mā'hūd eşedd-i ḥüzn ma'nāsına ve esīf 'abddur ikisi daḥi Yūsuf'da 'aleyhi's-selām müctemi'dür **ḳāḏī** ḥükm ve faşlū'l-emr ma'lūm ola ki İmām Yūsuf Bağdād'da ḥulefā-yı 'Abbāsiyye'den Mūsā ilhādı ḳazā-yı Bağdād'ı aña taḳlīd idüp Hārūnū'r-Reşīd zamanında daḥi muḳarrer ḳılındı. **Şüde** māzī-i muḳayyeddür ki olmış dimekdür burada şüddenüñ fā'ili Ebū Yūsuf ve mef'ūli şāḥibeş ve ḳāḏī Ebū Yūsuf'a şıfatdur. **El-ma'nā** anuñ ya'nī Ebū Ḥanīfe'nün şāḥibi ve meclisinüñ mülāzımı ḳāḏī-i Bağdād olan Ebū Yūsuf olmış şöyle ki keşret-i mülāzemetle 'ilm-i imāmī naḳd eyledi. (19) *V'ez Muḥammed Zū'l-minen rāzī şüde* **vez** ve ezdan muraḥḥamdur **vāv** 'āṭife **ve ez** min cāre ma'nāsına rāziye müte'allikdür ve rāzī şüdenüñ mef'ūli ve Zū'l-minen fā'ilidür. **Muḥammed** bin Hasenü'l-Şeybānī'dür ki şehir-i Vāsıt'da ba'de't-tevellüd Kūfe'de neşv ü nemā bulmaḡla Ebū Ḥanīfe'ye şākird olup Qur'an'ı bir haftada ba'de'l-ḥıfz şoḡbet-i imāma liyāḳat buldı. **Zū** şāḥib **minen** 'add-i ni'met ki mu'tılardan ecr ü 'ivāz ṭaleb itmeye **rāzī** muḳābil ḡaḏab. **El-ma'nā** envā'-ı minen ve şāḥib-i ni'me olan Allāḥ te'ālā Ebū Ḥanīfe şākirdi olan İmām Muḥammed'den ḥoşnūd ola. (20) *Şāfi'ī vü Ahmed İdrīs ü mālīk bā-Züfer* Şāfi'ī den murād Muḥammed bin İdrīsü's-Şāfi'īyyül-imāmdur. **Mālīk** İmām Dārü'l-Hicre olan Mālīk bin Enes'dür bā muşāḥabet içündür. **Züfer** bin Hüzilü'l-Kūfiyyül-imāmdur ki pederi Hüzeyl vāli-i Başra idi ve kendi daḥi ḳāḏī-i Başra oldı. (21) *Yāft zī-şān dīn-i Ahmed zīb ü fer yāft* buldı **zī-şān** ez işāndan muḥaffefdür işān zāmīr-i munfaşıl olan onun cem'idür **dīn** vaż'-ı İlāhīdür ki cemī' müte'abbidün bih olanların ismidür. **Aḥmed** nām-ı pāk-ı Resūl 'aleyhi's-selām **zīb** ziynet **ferr** kuvvet u revnaḳ u ṭarāvet ü fūrūḡ dimekdür. **El-ma'nā** İmām Şāfi' ve İmām Mālīk ve İmām Züfer bunlarla bile olduḡı ḥāle bu imāmlardan dīn-i Aḥmed millet-i Muḥammed ve şer'-i Muştāfā 'aleyhi's-selām ziynet ü cemāl ü kuvvet u revnaḳ u ziyā buldı zīrā āsmānuñ ziyneti kevākib ile olduḡı gibi arzuñ ziyneti daḥi 'ulemā

- iledür. **Benzer** değil bî-kıyas ve bî-had işlemiş in. (5) *Sālhā der fışk u ‘ișyān geșteim / Āhîr ez-kerde peşimān geșteim sāl* yıl sene gibi ve **hā** edāt-ı cem‘dür **fışk** t̄a‘atten hūrūc ‘ișyān hilāf-ı t̄a‘at ki emre muhālefetdür **gește** olmuş **āhîr** burada āhîrkār dimekdür **kerde** ism-i mef‘uldür eylenmiş ma‘nāsına **peşimān** nādim. **El-ma‘nā** çok yıllar ve niçe
- 5 seneler fışk u ‘ișyān içinde olmuşuz ve fışk u ‘ișyān bizim her cānibimizi ihāta itmiş ve biz ānda mustakırr olmuşuz zarf mazrūfı ihāta idüp ve mazrūf anda karār itdügi gibi āhîr-kār işledigümüz işlerden peşimān [7^a] peşimān u nādim olmuşuz. (6) *Rūz u şeb ender me‘āşī būdeim / Ġāfil ez-yu’ḥaz nevāşī būdeim rūz u şeb* gice ve gündüz **ender** zarfiyyet içündür **me‘āşī** hilāf-ı t̄a‘at ‘ișyān gibi **būdeim** būdenden müştakdur olmak
- 10 ma‘nāsına burada rūz u şeb būdenūn zarf-ı zāmān-ı ḥaḳīḳīsi ve ender ma‘āşī zarf-ı mekān-ı mecāzīsidür **ḡāfil** ḥaḳīḳū’l-emri ‘adem tezekkür **yu’ḥaz nevāşī** يُعَزُّ فَاَلْمُجْرِمُونَ بِسِيمَاهُمْ فَيُؤْخَذُ بِالْأَوَاصِدِ وَالْأَقْدَامِ⁴⁷ .şdurnmitibās oliāyet
- āyetinden iktibās olınmışdır, **nūvāz** cemi‘ nāşiye muḳaddemü’r-re’isdür murād ol maḥalde nābit olan şāçdur şî’r gibi burada cārr ü mecrūr ya‘nī bi’n-nevāşī yu’ḥaz
- 15 fi‘linūn ḳā’imaḳām-ı fā’ilūdür ve yu’ḥaz bi’n-nevāşī cümlesinūn maẓmūnı murād olmaḡla üzerine ez lafzı idḥāl olınmışdır. **Taḳdîri** būdeim ḡāfil ez maẓmūn feyu’ḥaz u bi’n-nevāşī dimekdür günāḥ ḡāfil būdenūn mef‘ūli ve im fā’ili ve cārr ü mecrūr ḡāfile mūte‘allikdür. **El-ma‘nā** gündüz ü gice ve cemi‘ evḳātda dürlü ma‘şīyetler içinde olmuşuz nitekim şığa-i cem‘den müştefāddur veyāḥūd me‘āşī içinde yüz şöyle ki ehl-i
- 20 ma‘şīyet oldıḡımız mūteḳarrir ve mūteḥaḳḳıḳdur zīrā فَيُؤْخَذُ بِالْأَوَاصِدِ وَالْأَقْدَامِ⁴⁸ maẓmūnındān ḡāfil ü nā-āḡāḥ īz pes mısrā’ı şānī cümle-i ta’līliyye olur ve ma‘nā-yı āyet budur ki rūz-ı ḳıyāmetde mücrimler sīmālarıyla bilinürler ya‘nī sevād-ı vüçūh ve āşār-ı ḥüzn ü zurḳat-i ‘uyūnla sū-i ḥālleri ma‘lūm olur pes melā’ike-i ‘azāb anlarıñ alınları şaḳlarındān ve ayaklarındān tūtup cehenneme ḳazf iderler veyāḥūd bir kerre
- 25 şaḳlarındān tūtup yüzleri üzerine ve bir def’a daḡi ayaklarındān aḡz idüp sürerler. (7) *Dā’imā der bend-i ‘ișyān būdeim / Hem ḳarīn ü nefis ü şeyṭān būdeim dā’im* bir

⁴⁷“Suçlular, simalarından tanınır. Alınlarından ve ayaklarından yakalanırlar.” Kur’ân-ı Kerîm, Rahmân Suresi (55);41.

⁴⁸“Perçemlerinden ve ayaklarından tutulurlar.”

- nesnenün üzerine zamān mümtedd olmak **bend** bāğ ve bûkağı **hem** burada dağı ma'nāsına **nefs** murād nefsi emmāredür ki mā'viyü's-şürür ü menba'e'-l-aḥlāküz zemīme ve bu beyitte dā'imā fī küll-i zamān ma'nāsınadır ve mā-ba'dı bûdeye zarfıdır
- 5 ol kayıddan ḥalāş olduğımız yokdur ve dağı nefsi emmare vü şeytān-ı racīme muḳārin olmuşuz ve veyāḥūd böyle olduğumuz müteḳarrir ve muteḥakkıkdır. (8) *Bī-gūneh negzeşte ber mā sa'atī / Bā-ḥuzūr-ı dil ne-kerde ta'atī* negzeşte fi'l-i māzī menfīdür aşı ne gūzeştedür ki nūn-ı meftūḥa nefy içündür ve āḥirinde hā-i resmī fethayı beyāndur burada geçmek ma'nāsına mürūr gibi. **Sā'atide yā** vahdet içündür **sā'at** āniyye-i ḡayr
- 10 münḳasımdur sā'atī negzeštenün fā'ili ve ber-mā mef'ul-i ḡayr-i şariḥi ve bī-gūneh sā'atden ḥāldür. **Ḥuzūr** Ḥaḳḳ'la ḥāzır olmak **dil** yürek ve gönül **ta'at** emre muḳārin olan inḳıyāddur ta'atī nekerdenün mef'uli ve bā-ḥuzūr-ı dil dağı aña müte'allıkdır. **El-ma'nā** bizim üzerimize hiçbir sā'at mürūr itmemişdür ol sā'at günāhdan ḥālī olduğu ḥālde ya'nī her ānda günāhdan ḥālī degilüz ne tarīkle olursa zīrā günāhuñ mevāridi
- 15 çokdur ḥuzūr-ı dil ile hiçbir ta'at işlememişizdür belki cümle ta'atimiz ḡaflet ve ḥicāba muḳārindür ve ḥuzūr-ı dilden murād ḳalbün vaḳt-i zıkr ü 'ibādetde Ḥaḳḳ'la müşāhede ve mürāḳabesiyle olmağdur ki sebep-i ḳabūldür. (9) *Ber-der āmed bende-i begriḥte / Āb-rūy-ı ḥod be-'iṣyān riḥte* ber taḥsīn-i lafz için zā'iddür **āmed** kapuya geldi dimekdür **begriḥte** kaçmağdur firār gibi burada bende hemze-i vahdet ile āmedün fā'ili ve maḥzūf
- 20 olan ki rābıtasıyla bendeye sıfatdur taḳdīri bende' ki begriḥte est dimekdür **āb-rūy** yüz suyu ki ḥürmetden kināyedür **ḥod** kendi dimekdür **be'iṣyānda** **be** sebebiyyedür **riḥte** dökmiş ma'nāsına şabb gibi ba' deẓā āb-rūy riḥtenün mef'ul-i şariḥi ve be'iṣyān ḡayr-ı şariḥidir. **El-ma'nā** Ḥaḳ te'ālānuñ 'afv ü maḡfiredet ḳapusına geldi bir 'abd-ī ābıḳ ya'nī nefsi ü şeytāna uyup efendisi ḥizmetinden firār iden ḳul ki kendi āb-ı rüyını 'iṣyānı
- 25 sebebiyle dökmiş. (10) *Maḡfiredet dāred ümīd ez-luṭf-ı tū / Z'ānki ḥod fermūde-i lātaḳneḫū* taḳdīri dāred ümīd maḡfiredet ez luṭf-ı tū dimekdür. Dāredün fā'ili zıkr olunan bende vü mef'uli ümīd maḡfiredet ve cārr ü mecrūr aña müte'allıkdır. **Maḡfiredet** satr-i zünūbdur **dāred** muzāri'dür tutmağ ma'nāsına **ümīd** recā **luṭf** rıfḳla mu'amele **tū** sen

- zānki** aşlında zi ān kidür pes hod mübtedā ve fermūde' cümlesi haber ve **lātakneṭū** fermūdenün mef'ūlidür zīrā taqdīr ente kılllet hazā el-lafz dimekdür. **Fermūde' de hemze** hitāb içündür ki yādan bedeldür fermūdend buyurmak ma' nāsına **lā takneṭū** kunūṭdan nehydür ki kunūṭ hayrdan me'yūs olmağdur ve Qur'an'dan iktibāsdur ki gelür ⁴⁹ لَا تَقْطُوا
- 5 **el-ma' nā** ol bende-i be-giriḥte senün luṭf u iḥsānuñdan recā-yı mağfired tutar ol sebebden ki sen Qur'an'da u şsın pes ol daḥi senün luṭf buyurmi ⁵⁰ لَا تَقْطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ
- iḥsān ü va'ad ki 'itimād idüp me'āşiden tā'ib olduḡı hālde mağfired ümīdindedir zīrā rahmetden nā-ümīd olmağ ekber-i kebā'irdendür ki küfrdür. (11) *Baḥr-i elṭāf-ı tū bī-pāyān buved/ Nā-ümīd ez-rahmetet şeyṭān buved* taqdīri buved baḥr elṭāf-ı tū bī-pāyān
- 10 buved nā-ümīd ez rahmetet şeyṭān dimekdür ki baḥr kesre buvedün fā'ili ve bī-pāyān mef'ūli ve nā-ümīd ikinci buvedün fā'ili ve cārr ü mecrūr ümīde müte'allik ve şeyṭān mef'ūlidür. **Baḥr** deryā **elṭāf** luṭfuñ cem'idür baḥrde tevessu' olmağ ḥasebiyle cem'e izāfeti münāsib düşmişdür **nā** harf-i nefydür ki isme dāḥil olur **nā-ümīd** ümīdsiz **rahmetet** de **tā'** şānī hitāb içündür aşlı etdür ki burada elifi ittişāl için maḥzūfdur. **El-**
- 15 **ma' nā** yā Rabbi senün deryā gibi olan luṭflaruñ bī-pāyān olur ve yā Rabbi senün rahmetünden nā-ümīd ü me'yūs olan [7^b] şeyṭān şıfatında olur zīrā şeyṭān maḥtū'ü'l-küfr ü mezmūmü'l-akıbe olmağ sebebiyle zāhirde nā-ümīddir egerçi ... rahmet-i vāsi'aya naẓar idüp ben daḥi rahmetde dāḥilim dimişdür. (12) *Nefs ü şeyṭān zed kerīmā rāh-ı men / Rahmetet bāşed şefā'at-ḥ'āh-ı men* taqdīri kerīmā zed nefis ü şeyṭān rāh-ı
- 20 men bāşed rahmetet şefā'at-ḥ'āh men dimekdür. Nefs ü şeyṭān zedün fā'ili ve rāh-ı men mef'ūlidür ve rahmetet bāşedün fā'ili ve şefā'at-ḥ'āh mef'ūlidür. **Zed** māzīdür urdı ma' nāsına **kerīmā** elif nidā içündür **kerīm** le'imün zıddıdır **rāh** yol **men** ben cemi'mādur naḥnü gibi **şefā'at-ḥ'āh** şefā'at dileyici **el-ma' nā** ey kerīmullāh nefis ü şeyṭāndan her biri benim yolumı urdı ve ṭarīḳ-i āḥiretde metā'-ı ḥayr-ı a' mālimi yağma
- 25 vū ifsād eyledi ve beni müflis kıldı el-ḥāşıl bu yolda anlaruñ sebebiyle böyle ḍall ü bed-ḥāl oldım senün rahmet-i vāsi'añ benim şefā'at-ḥ'āh ve mā'zeret-cüyım ola güyā nāẓm ḥuşul-i murādı için ism-i Raḥmān'a ilticā eyledi ki anuñ maẓhar-ı tāmı

⁴⁹“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.” Kur'an-ı Kerim, Zümer Suresi (39);53.

⁵⁰“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.” Kur'an-ı Kerim, Zümer Suresi (39);53.

- Resûlullâh'dır 'aleyhi's-selâm ve mervîdür ki cemî'-i şef'âdan sonra ism-i Rahmân daği huşûş üzerine şefâ'at itse gerekdür bu şefâ'at şıfatdan zâtadur yohsa mahlûkdan Hâlik'a degildür. (13) *Çeşm dârem k'ez güneş pākem konî çeşm / Pîş ez-an kiender cihân hākem konî çeşm* burada ümîd ma'nâsınadır **dârem** muzârî' mütekellimdür
- 5 tutmak ma'nâsına **kez** ki ezden muraḥḥamdur **pākem** pāk emdür ki isme muttâşıl olmağla muzafun ileyh düşmişdür. Taḳdîri dârem çeşm ki konî pākem ez günâh dimekdür ki çeşm dâremün mef'ûli ve mâ-ba'dı ba'de'l-cümle ki râbıtasıyla şıfatdur ez günâh pākem lafzına müte'allıkdür. **Konî** emr-i ḥâzırdur eylersin dimekdür **pîş** ön **ki** **ender** zarfiyyet ifâde idüp vezin için hemze derc ve kâf-ı râbıta meftûh kılınmışdur
- 10 taḳdîri konî pākem ez günâh pîş ez ân ki konî hākem ender cihân dimekdür ki pîş ezân evvelki konîye zarfdur ve hākem ikinci konîye mef'ûl ve ba'de'l-cümle mâ-ḳabline şıfat olur. **El-ma'nâ** ümîd tutarım ya'nî ümîd ü recâ-yı vaşıkım vardır ki beni günâhdan pāk ü tâhir eylesin ve vücûdumı âb-ı mağfiretle yuyasın andan muḳaddem ki beni cihânda ve ḳabirde hāk eylersin ya'nî mevtde ve bu dem gelmezden muḳaddem ḥâlimi
- 15 tedârik eyle ve illâ eger bu cihândan âlâyiş-i me'âşî ile gidersem ḥâl-i mevtde ve berzahda ve ba'sde ve ḥaşrde kârım müşkil olur. (14) *Ender ân dem k'ez beden cânem berî / Ez-cihân bâ-nûr-ı îmānem berî* taḳdîri ki enderân dem ki berî cânem ez beden berî bâ-nûr îmān ez cihân dimekdür ki enderân ikinci berînün zarfı ve cânem evvelki berînün mef'ûl-i şariḥi ve ez beden ḡayr-i şariḥîdür. **Bâ** harf-i muşâḥabetdür ki berîye
- 20 müte'allıkdür. **Dem** burada âḥir nefesdür. **Cânem** aslında cânâmdur burada cân nefsi nâṭıkadur ki ḥâl-i mevtde bedenden müfâraḳat ider. **Berî** emr-i ḥâzırdur iledürsin ma'nâsına **bâ-nûr-ı îmān**da bâ muşâḥabet içündür. **El-ma'nâ** ol nefsi âḥirdeki cânımı bedenimden iledürsin ya'nî aḥz idersin ve 'alâḳasını ḳaṭ' idersin cihândan beni nûr-ı îmānla göçür ve şeyṭân şerrinden ki fitnetü'l-aḫyâdur maḥfûz eyle intihâ **nâzım** ḳuddise
- 25 sırruh bu maḳâmda ḥüsn-i ihtitâm ile ḥatm eyledi zîrâ na't-ı Bârî'den bu maḥalle gelince keşîde-i suṭûr olan ma'ânî maḳşada şürû'un muḳaddimesi idi pes bâ-i muvaḥḥede ile bed' eyledi ki bâ' besmeledür ve âḥir ḥurûf olan yâ-i müşennâtla ḥatm eyleyüp şüreti muḥâfaẓa ḳıldığı gibi ma'nâ tarafını daği mürâ'ât eyledi ki ḥüsn-i ḥâtıme

- ile dergāh-ı vālā-yı Kibriyā'ya du'ā vü niyāzdur ba' de pend ü nuşha āgāz eyledi zīrā bu maḥalle dek olan kelām bir vādiden ve şimden şoñra tertīb olınacak vādī-i āḥirdendür ki mefhūmları birbirine muğāyir olmağla güyā iki kitāb ḥükmünde oldu ki her biri bir gūne ḥātimeye sezā oldu. [8^a] (1) *Rūḥiṣān der şadr-ı cennet şāz bād* rūḥiṣān anlaruñ
- 5 rūḥları zamīr-i muttaşıl olan şīnuñ cem'idür. **Şadr** her nesnenüñ muḥaddeminüñ a'lāsı **cennet** bustāna dirler ki anda eşcār-ı müşmīre ola hem taḥdīri bād rūḥiṣān şāzdur şadr cennet dimekdür ki rūḥiṣān bāduñ fā'ili ve şāz mef'ulü ve der şadr anā zarfdur. **El-ma'nā** e'imme-i mezkūrenüñ şāz u ḥandān olsun cennetüñ ā'lī ṭabaḳasındaki cennet-i 'adn u firdevsdür. (2) *Ḳaşr-ı dīn ez-ilmīṣān ābād bād* taḥdīri bād ḳaşr-ı dīn ābād ez
- 10 'alem-şān dimekdür ki ḳaşr-ı dīn bāduñ fā'ili ābād mef'ulidür ve ḳaşr-ı dīn mübtedā olup fi'l ba'de'l-cümle ḥaber olmak daḥi vechdür. **Ḳaşr** köşk **ābād** ma'mūr ve rūşen yerdür. **El-ma'nā** serāy-ı 'ālī u ḳaşr-ı münīf gibi olan dīn-i refī'ü'l-ḳadr ve şer'-i 'aliyyüṣ-şān ol e'immenüñ 'ilminden ma'mūr u ābādān olsun. (3) *Pādiṣāhā cürm-i mārā der güzār / Mā günāh-kārīm ü tū āmurz-gār* pādiṣāhā āḥirinde **elif** nidā içündür ki
- 15 ey pādiṣāhā dimekdür murād Ḥaḳ te'ālādur. **Cürm** zenb **mārā** mā men lafzınuñ cem'idür ki men anā vemā-naḥn ya'nī ben ve biz dimekdür ve **rā** taḥṣīṣ içündür. **Mārā** bizim dimekdür der güzār **der** taḥṣīn için zā'iddür **güzār** emrdür taḥdīri pādiṣāhādur güzār cürm mārā dimekdür ki eger güzāre ma'nā-yı 'afv tazmīn olunursa cürm mef'ul-i şarīḥi ve eger tecāvüz ma'nāsına aḥz olunursa ğayr-i şarīḥ olur zīrā ḥarf-i cerr maḥzūf
- 20 olup taḥdīri ez cürm mārā demek olur. **Mā günāhkār** günāhcı ve işi dā'im günāh ma'nāsına āḥirinde **īm** zamīr fā'il muttaşıldur ki nefsi mütekellim ma'a'l-ğayr içündür **tū** sen ente gibi burada ḥiṭab Allāh te'ālāyadur. **Āmurz-gār** yarlıgayıcı bunda mā mübtedā ve günāhkārım ḥaberdür ki cümle ta'līliyyedür ve ba'de'l-cümle māḳabline ma'tūfdur. **El-ma'nā** ey sūltān-ı 'azīm bizim cürm ü günāhımızı 'afv eyle veyā andan
- 25 ve anuñ muvāḥazesinden geç zīrā bizim işimiz dā'im günāh ve sen yārlığıyıcısın. (4) *Tū nikū-kārī vü mā bed kerdeīm / Cürm-i bī-pāyān ü bī-ḥad kerdeīm* **nikū** gökçek muḳābili zīştür ki çirkindür ve kārī āḥirinde olan yā ḥiṭab içündür ki tū yı te'kīd ider eyü işlū laṭif ıssı ma'nāsına şıfat-ı müşebbehedür. **Bed** yaramaz **bī-endāze** ölçisiz ve

- kıyâssız dimekdür. **Pâyân** bunda tû mübtedâ ve nigûkâr haber ve mâ daḥi mübtedâ ve bed kerdeîmde bed kerde îm mef'ûli olup ba'de'l-cümle haberdür ve cürm-i bî-endâze ikinci kerdeîm mef'ûlidür ve bî-hadd bî-endâzeden bedeldür. **El-ma'nâ** sen eyü ve gökçek işlü ve laṭif ıssı pâdişâhsın ve biz bedkâr ya'nî yaramaz işlüyüz ki dâ'im
- 5 yaramaz iş tutarız cürmümüz daḥi beri benzer. [8^b] (1) *‘Ākıl ān bâşed ki ū şâkir buved* ‘**akıl** lûgatda ḥabsdur şol kuvvet-i rûḥâniyyedür ki insân anuñla kesb-i ‘ulûm eyler aña ‘aql didükleri insânî ḳabâ’ihden ḥabs ü men‘ itdügiçündür ve anuñ muḳarri dimâğdur rûḥuñ maḥalli ḳalb olduḡı gibi ve Ādem ‘aleyhi’s-selâm ‘aql ü imân ü ḥayâ’ meyanında muḥayyer olıcaḳ bi'l-ḥamillâhi Allâh te‘âlâ ‘aklı ba'de'l-ḳabûl imân ü ḥayâ aña tâbi‘
- 10 oldılar. **Şûkr** ḳalb ile ni‘meti taşavvûr ve lisânla mün‘ime şenâ ü cevâriḥle mükâfâtur muḳâbili küfrândur ki nisyân-ı ni‘metdür. Taḳdîri ‘*ākıl ān bâşed ki ū buved şâkir* dimekdür ki ‘*ākıl* mübtedâ ve *ān bâşed ānest* dimekdür ki haberdür ve *ū mübtedâ ve buved şâkir* ba'de'l-cümle mâ-ḳabline şıfatdur. **El-ma'nâ** ‘*ākıl* ol olur ya'nî oldur ki o vücûd u ‘ilm vesâ’ir ni‘me-i ilahiyyeye şûkr idici olur ve illâ aḥmaḳdur ve ḥazreti
- 15 ‘aleyhi’s-selâm buyurmuşdur ki her dürlü maraḳa mu‘ālece itdüm feemmâ aḥmaḳ beni bî-tâb eyledi pes ‘ilm olmadıḡı yerde bâri ‘aql gerekdür. (2) *V’āngehî ber-nefs-i ḥod ḳâdir şeved vāngehî* ba'de ma'nâsına buved fi‘line zarf olur ḳâdir buvedüñ mef'ûli ve bir nefsi-i ḥod ḳadere müte‘alliḳdür. **V’āngehî** vâv-ı ‘atıfeyi vaşilladur **ḳudret** muḳâbili ‘aciz **el-ma'nâ** ve andan soñra ya'nî ‘*ākıl şâkir* olduğdan soñra kendi nefsi-i emmâresi
- 20 üzerine daḥi ḳâdir ve ḡâlib ola. (3) *Her ki ḥaşm-ı ḥod-fürû ḥûrd ey cüvân / Bâşed ū ez-rest-gārân-ı cihân her* ta‘mîm içündür **her ki** her kesiki taḳdîrindedür ve ki râbıtasıyla mâ-ba’dı kesîye şıfatdur. **Ḥaşm** ḳaçımaḳ **fürû** aşâḡı ve **ḥûrd** mâzîdür ekl etdi ma'nâsına **iy** kesre ḥarf-i nidâdur **cüvân** yigit **rest-gārân** ḳurtulmuş ḥalâş gibi âḥirinde elif ve nûn edât-ı cem‘dür taḳdîri iy cüvân her kesî ki *fürû ḥûrd ḥaşm-ı ḥod bâşed ū* dimekdür ki
- 25 her kesî mübtedâ vü ḥaşm-ı ḥod *fürû ḥûrdüñ* mef'ûli ve ba'de'l-cümle kesîye şıfatdur ve *ū bâşedüñ* fâ‘ili ve veyâḥûd taḥtında olan zamîr fâ‘ili te’kîd ve ba'de'l-cümle haber-i mübtedâ olur. **El-ma'nâ** ey cüvân her kimse ki kendi ḡazabını yudḳundi ve izḥâr itmedi ol kimse cihânüñ ehl-i necâtından olur ve iki ‘âlemüñ belâ vü ‘azâbından

- kurtulur. (4) *Ān buved eblehterīn-i merdümān / Kez pey-i nefis ü hevā bâşed devān* ān mübtedā' maḥzūf kese işâretdür ki mışrā' -ı şānī maẓmūnı anı mubeyyendür eblehterīn merdümān buvedün mef'ûlidür ki ba' de'l-cümle ḥaberdür ez pey devāne müte'alliḳ vü devān bâşedün mef'ûli ve ba' de'l-cümle mışrā' -ı evvelden mübtedāya şıfatdur. Taḳdīri
- 5 ān kes **buved** eblehterīn merdümān ki devān bâşed ez pay nefis ü hevā dimekdür. **Ebleh** bī-temyīz olan aḥmaḳdur **terīn** ter edāt-ı tafḍīldür ki medḥūlunūn medlūlünde meziyyet ü teraḳḳi ifāde ider. **Yā** nisbet **ve nūn** te'kīd nisbet içündür. **Merdümān** ādem oḡlanı ve göz bebegi **kez** ki ezdür **pey** iz ma'nāsına **nefs** nefis-i emmāredür [9^a] hevā anuñ şıfatıdır. **Devān** şıfat-ı müşebbehedür yeleşen ma'nāsına. **El-ma'nā** ol kimse olur ki
- 10 ādem oḡlanının ziyāde ebleh ü aḥmaḳı ki nefis ü hevā ardından ve izinden yeleşen ola ya'nī nefsün murādına tābī' ola şol bir kişi gibi ki āḥirūn izine düşüp ardınca gider ve aña irişem deyü yeler. (5) *V'āngehī pendāred ān tārīk rāy / H'āhed āmurzīdeneş āḥir Hudāy pendāred* muzari'dür şanur ma'nāsına zann eyler gibi ān tārīk-i rāy pendārūn fā'ilidür ve tārīk-i rāy şıfat-ı müşebbehedür. **Tārīk** ḳarañu **rāy** burada i'tiḳād ü fikir
- 15 **āmurzīden** maşdardur yarlıgamak ve esirgemek ma'nāsına **şın** zāmīr-i mutaşşıldur **āḥir** muḳābili evvel taḳdīri ḥ'āhed āmurzīden Hudāyeş āḥir dimekdür ki āmurzīden ḥ'āhedün mef'ûli ve āmurzīden daḥi fā'iline muzāf ve şın mef'ûlidür ve ḥ'āhed cümlesi pendāred cümlesinden bedeldür. **El-ma'nā** evvel ve bundan soñra her zūlmānī i'tiḳādli zann eyler ya'nī ḳurı şanuya düşmişdür ki āḥir Ḥaḳ ānı maḡfīret eyliye ma'hezā nefis ü
- 20 hevā esīri ve günāhı üzere muşırrdur pes gerçi Ḥaḳ te'ālā şırkden mā'adāsın yarlıgar feemmā bu muḳūle ümniyye-i mücerredeye düşünene ne dimelidür. (6) *Gerçi dervīşī buved saḥt ey piser/ Hem zı dervīşī ne-bāşed ḥūb-ter* dervīşī mübtedā' saḥt buvedün mef'ûli ve zāmīr-i müstetir fā'ilidür ve ba' de'l-cümle fi'l-i şartdur ve cezā-yı şart mışrā' -ı şānīdür ve dervīşīde olan yā maşdariyyedür. **Saḥt** ḳatı **piser** oḡlān ibn gibi
- 25 **hem** muvāfaḳat içündür ki bunuñla dimekdür. **El-ma'nā** ey oḡul egerçi dervīşlik ve yoḡsulluḳ ḳatı ve miḥnetlüdür feemmā yine ehl-i āḥiret yanında faḳīrlıḳden ziyāde sevgilü nesne yoḳdur zīrā faḳīrūn ḥesābı yesīr vü ḡanīnūn 'asīrdür ve bir daḥi faḳīr egerçi dünyāda ḥ'ār ü mu'aḥḥar velāḳīn āḥiretde mu'azzez ve muḳaddemdür ki

- ağniyâdan beş yüz sene muḳaddem daḳḳ-ı bâb-ı cennet iderler. (7) *Her ki ūrâ nef̄s-i şūmeş rām şūd / Ez-ḥiredmendân-ı nīkū nām şūd* **her ki** her kesî ki taḳdîrindedür ki mevşūf maḥzūfdur rā edât-ı mef̄ ūldür taḳdîri her kesî ki şud ü rā nef̄s şūmeş rām dimekdür ki her kesî mübtedâ ve nef̄s-i şūm şūduñ fâ'ili ü-rā mef̄ ūl-i evvel rām şānî ve
- 5 ba' de'l-cümle kesîye şıfatdur ve mışrâ' -ı şānî ḥaberdür. Taḳdîri şūd ez ḥired-mendân nīkū nām dimekdür. **Şūm** nā-mübârek ve bî-meymenet **rām** muṭî' **ḥiredmendân**de ḥired 'aḳldur **mend** edât-ı nisbetdür ki -li ma'nāsın ifâde ider. **Ḥiredmend** 'aḳıllıdur **nīkū** gökçek **nām** âd isim gibi. **El-ma'nā** her kimse ki aña nef̄s-i şūmi muṭî' oldı ol kimse gökçek âdlu olan 'aḳıllardan oldı ve dü cihānda eylikle nāmı yād oldı zîrâ tezkiye-i
- 10 nef̄s idenüñ ḥalḳ şerrinden emn üzre olup ḥayırla yād iderler ve her kimüñ nef̄s-i şūm ḳala anuñ ḥālî bunuñ ḥilâfına oldı ki dünyâ vü âḥiretde aḥmâḳlardan ve bed-nâmlardan oldı. (8) *Der riyâzet nef̄s-i bedrâ gūş-māl / Tâ neyendâzed turâ ender vebāl* **riyâzet-i nef̄s** odur ki anı umûr-ı şer' iyyede isti' māl ide ve mücehedât-i şāḳḳa ile aḥlâḳını tehzîb eyliye nitekim Allāh te'âlâ nef̄s-i ḥalḳ itdükde rubûbiyyet-i Ḥaḳḳ'a i' tirâf itmeyicek anı
- 15 dört biñ yıl cū' alâ mübtelâ eyledi tâ ki ente Rabbi diyü iḳrâra geldi. **Bed** yaramaz **gūş** ḳulaḳ **māl** te'dibâ ḳulaḳ burḳmaḳdur pes gūş mef̄ ūl-i muḳaddem olur taḳdîri bimâ'il gūş nef̄s-i bed-râ der riyâzet dimekdür ki gūş nef̄se muzâfdur. **Tâ** burada ta'lîl içündür ve lâm-ı cârre ma'nāsınadır. **Neyendâzed** ne endâzdur ki ba' de'l-taḥfîf nūn nâfiye muttaşıl ḳılınmışdur. **Endâzed** atmaḳ tarḥ ü remy gibi **turâ** edât-ı mef̄ ūldür aşlı turâdur
- 20 ki tu sen dimekdür. **Vebāl** şiddet ü şıḳlet. **El-ma'nā** riyâzet içinde yaramaz nef̄süñ ḳulaḳını bur ve anı te'dîb eyle tâ ki seni vebâle atmaya ve düşürmeye ya'nî eger nef̄s-i ḥālîne ḳomayup hevâsını def' idersenñ zarar ü 'azâbdan necât bulursun ve illâ şiddet ü şıḳleti çeküp nâra girersüñ. (9) *Her ki ḥā'hed tā selāmet māned ū / Ez-cemî'-i ḥalḳ rû-gerdāned ū* taḳdîri her kesî ki ḥā'hed tā māned ü selāmet gerdāned ü rû ez cemî'-i
- 25 ḥalḳ dimekdür ki her kesî mübtedâ ü mā-ba'dı şıfat ve mışrâ' -ı şānî cümlesi ḥaberdür ve ü mānedüñ fâ'ili ve selāmet mef̄ ūlidür ve ikinci ü gerdānedüñ fâ'ili ve rû mef̄ ūlidür. **Tâ** burada ḥattâ ma'nāsına sālīm dimekdür. **Māned** muzâri'dür ḳalmaḳ ma'nāsına **cemî'** mecmû' ma'nāsına muḳābili müteferriḳdür **ḥalḳ** maşdar ya'nî

mef'ûldür ki maḥlûḳdur **rû** yüz **gerdāned** muzari'dür ve bir ḥâlden bir ḥâle döndürmek şayrûret ma'nāsına. **El-ma'nā** her kimse ki dileye tā ki cümle-i âfâtdan sâlim ḳala ve bir belâ ile mübtelâ ol kimse mecmû'-ı ḥalkdan yüzini döndürür ya'nî eger cümleden i'râz iderse dâreynde âfâtdan selâmet bulur ve illâ çok dürlü belâyla mübtelâ olur. (10)

- 5 *Merdümānrā ser-be-ser der ḥ'āb dān / Geşt bīdār ān ki reft ez-cihān* taḳdīri dān merdümānrā ser-be-ser der-ḥ'āb dimekdür ki merdümānrā dānuñ mef'ûli ve ser-be-ser merdümānı te'kiddür ān ki geştüñ fā'ili ve bī-dār mef'ûli ve ū reft ezcihān ba'de'l-cümle mevşûf maḥzûfa şıfatdur taḳdīri ān kesî ki dimekdür. **Ser-be-ser** ez ser tā be-ser dimekdür ki ser uçdur ṭaraf ma'nāsına **tā** intihā-yı ḡayet içündür bir uçdan bir uca dimekdür **ḥ'āb** uyku ve düş **geşt** māzīdür oldı ma'nāsına **bīdār** uyanık **reft** māzīdür burada cihāndan gitmek mevtden kināyedür. **El-ma'nā** âdem oğlanınuñ cümlesin ḥ'ābda bil uyanık ol kimse oldu ki bu cihāndan gitti ya'nî mevt-i ṭabī'î ile irtihāl eyledi. (11)
- 10 *Ān ki rencāned türā 'özreş pezīr / Tā bi-yābī maḡfiret ber vey me-gīr* **rencāned** muzārī'dür maşdarı rencānīdendür incitmek ma'nāsına **'özü** 'Arabī'dür insān itdügi günāhı maḥv idecek nesne taḥarrī itmege dirler. **Pezīr** emr-i ḥāzırdur ḳabûl eyle ma'nāsına **tā** ta'liliyyedür **bi-yābī** âhirinde **yā** ḥiṭāb ile tā sen bulasın ya'nî bulmaḳdan ötüri dimekdür **maḡfiret** taḥt-ı ḳudretde olan kimesneden şādır olan ḳabīḥi setr itmekdür **ber** isti'lâ için 'alā ma'nāsına **vey** aşlında oydur ki zamīr-i ḡā'ib-i munfaşıldur **megīr** mīm-i nāfiyyedür ve **gīr** emrdür ṭut ma'nāsına. **El-ma'nā** ol kimse ki seni incidür ve saña eziyyet ider sen anuñ 'özrini ḳabûl eyle eger i'tizār iderse tā ki sen ānı 'afv itmekle
- 20 *Ḥaḳ'ne-dāred düst ḥalk āzārrā / Nīst īn ḥaşlet yekī dīn-dārrā* taḳdīri nedāred Ḥaḳ [9^b] halk āzārrā dost īn ḥaşlet nīst yekī dīndārrā dimekdür ki Ḥaḳ mübtedā ve ḥalk endāredüñ mef'ûl-i evveli ve dost şānisi ve ba'de'l-cümle ḥaber mübtedādur īn ḥaşlet mübtedā ve nīst ḥaberi ve yekī dīndār nīstüñ bi-ḥasebi'l-ma'nā mef'ûlidür. **Ḥaḳ** ism-i zātdur şābit ve kâ'im ma'nāsına **nedāred** aşlında ne dāreddür ki ne nefy içündür **dost** muḳābili düşmen **ḥalkāzār** halkı incidici ma'nāsına **nīst** aşlında ne estdür ki nūn meksūr olıcaḳ yā' tevellüd ider yokdur dimekdür **īn** hazā gibi ism-i işāretdür **ḥaşlet** fazīletde ve reżīletde müsta'meldür burada reżīletdür **yekī** âhirinde yā'
- 25

- zâ'iddür hîç yek dîndâr dimekdür **dîndâr** vaşf-ı terkîbîdür ki aşlı dârende-i dîn dimekdür mütedeyyin olan kimesnedür. **El-ma'nâ** Hâk te'âlâ hâlkâzâr ya'nî hâlkı rencide kılıcı kimseyi doşt tutmaz belki bu şıfatda olan âdem Hâk'ın düşman ü mebgûz ü mağzûbidur zîrâ hâlkı incitmek hâtır yıkmakdur gönül ise Ka'be'den eşrefdür. (13) *Ez-*
- 5 *sitem her kû dilîrâ riş kerd / Ān cerāhat ber-vücūd-ı h'îş kerd* taqdîri her ki ü kerd dilîrâ riş ez sitem kerd ān cerāhat ber-vücūd-ı h'îş dimekdür her ki mübtedâ vāv mübtedâ-yı şânî dilî-râ kerdün mef'ûl-i evveli ve riş şânîsi ve ba'de'l-cümle haber odur ve ü dahî mâkablîne şıfatdur ān cerāhat ikinci kerdün mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle her ki ye haberdür. **Sitem** cevri **her kû** aşlında her kesî ki odur hâ-i ğayr-i melfûza ve elif
- 10 *hazf* ve kesre-i kâf zammeye tebdil ve vâva vasl olunup kû dinildi. **Dilî** de yâ vahdet içündür **dil** gönül **riş** cerāhat **cerāhat** yâradır qarh **vücūd** zât-ı insândur **h'îş** kendi dimekdür. **El-ma'nâ** her ol kimse ki sitem ü cevri öcinden bir gönli mecrûh eyledi ol cerāhati kendi vücûdî üzere eyledi zîrâ benî âdem biri birinün a'zası gibidür ve cemi' nufûs nefsi-i vâhide hükminededür. (14) *Ānki der bend-i dil-âzârî buved / Der 'uqûbet*
- 15 *kâr-ı ü zârî buved ānki* ānkesî ki dimekdür ān kesî mübtedâ ve ki lafzı şıfat ü mevşûf meyanında râbıţadur ki mâ-ba'dı ba'de'l-cümle aña şıfat ve mısra'-ı şânî cümlesi haberdür taqdîri ān kesî ki buved derbend-i dil-âzârî buved kâr-ı ü zârî der 'uqûbet dimekdür bend kayd âhîrinde yâ maşdariyyedür. **'Uqûbet** 'amel-i kabîhün cezâ vü 'azâbı kârâyîş **zârîde** yâ maşdariyyedür ünledi nâle gibi. **El-ma'nâ** ol kimse ki dil-
- 20 *âzârlık* ve hâtır incitmek ve gönül yıkmak kaydında ola ve kavlı ü fi'li ile kendini aña bağlayup iş idine anuñ kârı 'uqûbet ü 'azâb içinde zârîlik olur ya'nî 'âkıbet cezâsını bulup nâlân u giryân olur ve itdügi yanına qalmaz nitekim dirler 'amel bed kişinün kâfa dâridür. (15) *Ey piser-i kaşd-ı dil-âzâr me-kon / V'ez Hudâ-yı h'îş bî-zârî me-kon*
- 25 *mekon* lafzının mef'ûli ve bîzârî ikinciye mef'ûl olduğı gibi iy kesre harf-i nidâdur **piser** oğlan ibn gibi **kaşd** âhenk kerd **me-kon** nehy-i hâzırdur zîrâ mîm-i nâfiyedür eylemek ve işlemek ma'nâsına **bî-zârî** berî olmak ve kurtulmak. **El-ma'nâ** ey oğıl dil-âzârlık kaşdını eyleme ve aña âhenk itme kendi Hudândan bî-zârlık eyleme ya'nî eger

- dil-âzârlık kaçdın iderseñ sen Hâk'ndan ve Hâk senden berî olup bir dañi arada irtibât kalmaz. (16) *Hâtır-ı kesrâ merencân ey pişer / Ver ne ħordî zaħm-ı ber-cân ey piser* mısra'-ı evvelüñ taqđîri merencân ey piser ħâtır-ı kesrâ dimekdür ki ħâtır-ı kes merencânüñ mef'ûlidür zaħm ħordîñüñ mef'ûli olduğı gibi ber-cân zaħme
- 5 müte'allıkdür. **Hâtır** kalbe vârid olıcı ve taħarrük idici nesne **merencân** nehy-i ħâzırdur incitme ma'nâsına verne yoħsa ma'nâsına aşlı ve eger nedür **ħordî** mâzî-i muħâtabdur zîrâ yâ' zâmir-i ħitâbdur yemek ma'nâsına ekl gibi burada mecâzdur **zaħm** yâre ve yırtık ve bere ma'nâsına. **El-ma'nâ** ey piser hiçbir kimsenüñ ħâtrını ve ħalbini incitme ve bî-ħuzûr olacak vaz' itme ve eger incitmemek itmeyüp incidürseñ kendü cânüñ
- 10 üzerine zaħm yersin ya'nî ve illâ kendi ħalbünü ve cânünü zaħmnâk itmiş olursun burada nâẓm cânı ħâtır yerine ħodı zîrâ rûħuñ maħall-i ta'ayyanü ħalbdür pes eziyyetünden cân ü gönül incinür ve mütekedder olur tâlebi te'kîd içündür. **Tâ** burada lâm-ı cârre ma'nâsına ta'lîliyyedür **nebeynî** muzârı'-ı muħâtab-ı menfidir mu'cib binefse ma'nâsına **dest ü pây** el ve ayak vâv-ı 'âtıfe zamm tânuñ nişânıdır **be bend** be
- 15 zarfiyyet içündür bend isimdür kayd ma'nâsına. **El-mâ'na** yûri var dilünü benî âdem ğıybet ü mesâvisinden bend eyle ve ol maķûle kelimâtla âğız açma tâ ki kendi elünü ve ayağıñı bend ü kayd içinde görmeyesin ya'nî eger sen ol şadedde olursañ 'âķıbet kendünü böyle kaydda görürsen zîrâ cezâ-yı 'amelüñdür şol cihetden ki âğızñı mühürlemek ve sükûtle muķayyed kılmak el ve ayağıñ ıtlâķına ve 'aks itmek kaydına
- 20 bâ'ışdır. (4) *Her ki ez-ġıybet zebâneş beste nîst / Ān çünân kes ez-‘ûķûbet reste nîst* her kes ki zebâneş beste nîst ez ğıybet ânçünân kes reste nîst ez 'ûķûbet dimekdür ki her kesî mübtedâ o ħaberi mısra'-ı şânî cümlesidir ve zebâneş mübtedâ ve beste nîst ħaber olup cümlesi her kesîye şıfat olur ânçünân kes mübtedâ ve reste nîst ħaberidür. **Beste** ism-i mef'ûldür bağlanmış **reste** ħurtulmuş **âñçünân** ancılâyın ve şöyle dimekdür. **El-**
- 25 **ma'nâ** her kimse ki anuñ dili ğıybet ü mesâviden bağlu degildür o maķûle kimse Hâkķ'ñ 'ûķûbetinde ħurtulmuş degildür zîrâ irtikâb-ı menâhî itmekle ğaẓab-ı İlâhiye müsteħaķ olur eser-i ğaẓab ise 'ûķûbet ü 'azâbdur anuñçün dediler ki rızâ-yı Hâk odur ki Hâk bendesin emr itdüğü yerde göre ve ğaẓab odur ki nehy [10^a] itdüğü maħalde göre

- el-hâşıl bir kimse bu maḳûle zenbi irtikâb idüp ḳable't-tevbe vefât itse istihḳâkı cihetiyle bi-ḥasebi'l-ğâlib mu'azzeb ü mu'âḳıb olur. (5) *İy birâder ger tû hestî Ḥaḳ ṭaleb / Coz be-fermân-ı Hudâ megşây leb* taḳdîri iy birâder eger mîṭalebi tû hestî' Ḥaḳ megşây leb coz be-fermân Hudâ'dur ki hestî' Ḥaḳ mîṭalebinüñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle fi'l-i şart ve leb megşânuñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur ve coz be-fermân-ı Hudâ istiṣnâdur. **Birâder** ḳarındaş hestîde yâ maşdariyyedür varlık ma'nâsına burada rızâ ma'nâsına maḥmûldür **ṭaleb** istemek **coz** gayr ma'nâsına ḥarf-i istiṣnâdur **fermân** buyruk **megşây** nehy-i ḥâzırdur açma dimekdür **leb** tudaḳ. **El-ma'nâ** ey birâder eger rızâ-yı Ḥaḳḳ'a ṭalib iseñ veyâḥûd ṭalib-i Ḥaḳ olduñsa fermân-ı Hudâ'dan gayrî vecihle dudaḳ depretme vü ağız açma ya'nî ağızuñı açma illâ Ḥaḳḳ'uñ izn ve şer'in ruḥşat virdigi vechle küşâde ḳıl yoḥsa nehy itdügi nesneyi lisâna getürme zîrâ sen abd-i za'îf ve Ḥaḳ Mevlâ-yı ḳavîdür çün senden nâ-meşrû' söz işide mu'âḥazeden ḥavf ile ve ğazabını üzerüne ḥavâle bil. (6) *Ger ḥaber-dârî zi ḥayy-i lâ-yemût / Ber-dehân-ı ḥod bi-nih mühr-i sükût* taḳdîri eger dârî ḥaber ez ḥayy-i lâ-yemût bi-nih mühr-i sükût ber-dehân ḥod dimekdür ki ḥaber dârînüñ mef'ûli ve cârr ü mecrûr ḥabere müte'alliḳdür ve lâ-yemût ḥayye şıfatdur ve cümlesi fi'l-i şartdur ve mühr-i sükût bi-nih mef'ûli ve ber-dehân mühre müte'alliḳdür. **Ḥaber** bi-ṭarîḳü'l-iḥbâr ḥâşıl olan 'ilm **dârî** muzari'-ı muḥâtabdur **ḥayy** zü'l-ḥayâtdur Ḥaḳḳ'uñ ḥayâtı zâtîdür yoḥsa emr-i 'arız ile degildür **dehân** ağız **bi-nih** emr-i ḥâzırdur evvelinde bâ ma'nâ-yı ṭalebi te'kid içündür maşdarı nihâdendür ḳomaḳ ma'nâsına vaż' gibi. **El-ma'nâ** eger ḥayy-ı lâ-yemût olan Allâh te'âlâden ve emrinden ḥaberüñ var ise veyâḥûd fî-nefsi'l-emr zât ü şıfât u ef'âlini fi'l-cümle bildiñse kendi ağızuñ üzerine mühr-i sükût ur ve söyleme zîrâ Ḥaḳ'dan âğâh olanlar ⁵¹من عرف الله كل لسله⁵¹ mücibince söylemezler ḥuşûşâ ki söyledügi esrâr olur. (7) *Ey piser pend ü naşîḥat gûş kon / Ger necâtî bâyedet ḥâmûş kon* taḳdîri ey piser kon pend ü naşîḥat bâyedet necâtî kon ḥâmûş pes pend ü naşîḥat kon kelîmesine mef'ûl-i evvel ve gûş şânî ve bâyedetde tâ mef'ûl ve necâtî fâ'il ve ba'de'l-cümle fi'l-i şart ve ḥâmûş mef'ûl kon olup ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur ve mecmû'-ı şart ve cezâ pend ü

⁵¹“Allah tüm dilleri bilendir.”

- naşihatı beyāndur. **Pend** öğüt naşihat gibi **güş kon** emirdür ki istimā' eyle dimekdür **necātī** de yā' tenkīr içündür **necāt** hālāşdur **bāyed**de tā hıtab içündür taqđiri bāyed tura dimekdür bāyed muzari' dūr maşdarı bāyestendür gerek olmağ ma' nāsına **hāmūş** epsem. **El-ma' nā** ey oğul öğüt diñle saña naşihatım oldur ki eger saña dü cihān āfatından hālāş
- 5 gerek ise epsem ol ve bilā-zarūret sūkūt ihtiyār eyle meğerki kelāma zarūret ola bu şūretde mevākı' sūkūtdan müsteşnādur. (8) *Her kirā güftār bisyāreş buved / Dil derūn-ı sīne bīmāreş buved* taqđiri her kirā ki buved güftār bisyāreş buved dil derūn sīne bīmāreş dimekdür ki her kirā mübtedā ve güftār buvedün mef' ūli ve ba' de'l-cümle maḥzūf olan ki rābıtasıyla mübtedāya şıfatdur ve dil ikinci buvedün fā' ili ve derūn zarfı
- 10 ve bīmār mef' ūlidür ve ba' de'l-cümle ḥaber mübtedādur. **Her kirā** her kimün dimekdür ki **rā** ta' līl içündür ve **ki** isimdür **güftār** henüz dile gelen sözdür **bisyāreş**de **şın** zamīri kiye rāci' dūr bisyār güftāre şıfatdur **bisyār** çok söz getürici ve incü gibi söz dizici ma' nāsına **buved** muzari' dūr maşdarı būdendür olmağ ma' nāsına **derūn** sīnenün ma' nāsı sīne içerüsinde dimekdür **bīmār** hasta. **El-ma' nā** her kimün ki kelām-ı keşiri ola
- 15 ya' nī çok söyleye anuñ sīnesi içinde olan gönüli hasta olur ya' nī çok söylemek gönle muzırrdur ki Ḥaḳḳ' la ḥuzūruna ma' nidür meger ki kelāmı zıkr ü tilāvet-i Ḳur'ān olur ve bir daḥi çok söylemek ma' şiyetdür ve ma' şiyetden gönül kararur ve fiṭrat-ı aşıyyesinden inhıraf bulur marizün ṭab' ı münḥarif oldığı gibi. (9) *Āḳılānrā pīşe hāmūşī buved / Pīşe-i cāhil ferāmūşī buved* taqđiri buved hāmūşī pīşe-i 'āḳılānrā buved pīşe-i
- 20 cāhil ferāmūşī dimekdür ki hāmūşī buvedün fā' ili ve pīşe' mef' ūl-i evveli ve 'āḳılānrā sānīsıdır pīşe-i cāhil fā' ili fi' l ve ferāmūşī mef' ūldür. 'Āḳılān 'āḳluñ cem'idür āḥirinde rā 'alāmet-i mef' ūlidür **pīşe** şan'at **hāmūşī**de **yā** maşdariyyedür ve pīşe-i cāhilde hemze izāfete tevessül içündür **cāhil** muḳābili 'ālim **ferāmūşī** de yā maşdariyyedür ferāmūş unutmak **ferāmūşī** unutmaklıkdur. **El-ma' nā** 'āḳıllara pīşe
- 25 hāmūşluk olur ya' nī 'āḳl-ı kāmīl ehli olan epsem olur ve çok söylemez zīrā muḳteżā-yı ḥikmet sūkūttur nitekim Loḳmān Ḥekīm'den vāḳi' olmışdur feemmā pīşe-i cāhil ü bī-şu' ūr bu pendı unıdup inḳār-ı kelām eylemeklikdür pes ānuñ ki bu öğüt ḳulağına girmiş ola ḥilāfına ḳulağ tutup ağızın açmaz. (10) *Hāmūşī ez-kızb ü ğıybet vācibest / Eblehest*

- ān k'ū be-güften rāğibest* hāmūṣī mübtedā ve cārr ü mecrūr aña müte' allıkdür eblehest muḳaddem ḥaber añ ki mu'aḥḥar mübtedādur ve ü mübtedā ve rāğibest ḥaberi ve cārr ü mecrūr rāğibe müte' allıkdür ve ba' de'l-cümle mübtedāya ya' nī ān kiye şıfatdur. **Kızb** ḥilāf söz **vācib** şübūt-ı murād vācib-i şer' idür **ebleh** aḥmaḳ **be-güftende** bā' meftūḥa bā' ta' diye didükleridür ki mücerred ta' alluḳ içündür ya' nī bu bā' fi' li ma' mülüne işāl ider.
- Güften** söylemek **rāğib** bir nesneyi irādāt ve üzerine ḥariş olmak. **El-ma'nā** kızb u ğıybet ü emsālî münkerāt-ı kavliyyeden sükūt ve perhîz itmek şer' en vācibdür şöyle ki tārîki zemmi ü 'ikāba müsteḥaḳḳ olur zîrā bir nesnenün ki ḥaḳḳında va' id-i Qur'ān ola fi' linün ḳabîḥi ve neticesi zāhirdür ebleh ü aḥmaḳdur ol kimse ki söylemege ḥarişdür
- 10 zîrā söylediği ḥarām ise ḥāl bellüdür ve ḥarām olmayup [10^b] şehvet-i kelāmdan nāşî ise şüretde ḥasen ve ma' nāda ḳabîḥ olmuş olur. (11) *Ey birāder coz şenā-yı Ḥaḳ me-gū / Ḳavl-i Ḥaḳrā ez-berā-yı daḳḳ me-gū* taḳdîri ey birāder megūcoz şenā-yı Ḥaḳḳ megū ḳavl-i Ḥaḳrā ez-berā-yı daḳḳ dimekdür ki coz şenā evvelki megūnün mef' ūli ve ḳavl-i Ḥaḳ ikincinün mef' ūlidür ve ez-berā-yı daḳḳ anı ta' lîldür. **Şenā'** ta' zîmi müş' ir olan
- 15 ḳavl ü fi' ldir **megū** nehy-i ḥāzrdur söylemeñ ma' nāsına **ez-berāy** ve behr ve zîrā ḥarf-i ta' lîldür **daḳḳ** bir nesneyi dövünmek ve kesr itmek burada murād ta' n ü teşnî' dür. **El-ma'nā** ey birāder Ḥaḳḳ' uñ medḥ ü şenā ve zîkr ü tesbîḥinden ğayri söyleme zîrā lisān güzergāh-ı Qurān ve vāşıta-i vird-i şenā-yı Raḥmān'dur yohsa ālet-i kızb ü ğıybet ü mesāvî degildür ve sen ḳavl-i Ḥaḳḳ' ı ḥaḳḳa ta' n ü teşnî' den ötüri söyleme ya' nī bâṭıl
- 20 söylemeyüp Ḥaḳḳ söylediğün şüretde ğaraż-ı nefsanî ile söyleme ve illā bu daḥi bâṭıl olur zîrā daḳḳ ü ta' n ḥarāmdur pes ḥarāmı mutaẓammın olan daḥi ḥarāmdur. (12) *Her ki der bend-i 'ibāret mî-şevēd / Her çe dāred cümle ğāret mî-şevēd* taḳdîri her kesî ki mî-şevēd der bend-i 'ibāret mî-şevēd her çe dāred cümle ğāret dimekdür ki her kesî mübtedā ve mā-ba' dında cümle aña şıfatdur her çe ikinci mî-şevēdün fā' ilî ve ğāret
- 25 mef' ūli ve dāred cümlesi maḥzūf ki rābıtasıyla her çeye şıfat ve cümle lafzı her çeyi te' kîd ve mî-şevēd ba' de'l-cümle mübtedāya ḥaberdür. **'İbāret** ma' ānî üzerine delālet eyleyen elfāz **dāred** burada mālîk olmaḳdur **ġāret** yürimekte 'acele ve sür' at itmekdür. **El-ma'nā** her kimse ki 'ibāret ü elfāz ḳaydında olup izḥār-ı faşāḥat için leblerün büküp

- söyleye ve āvurduñ taldura kelām eyliye ol kimse her neye mālīk ise ‘amel ü t̄ā’atden cümlesi ġāret ü yağma olur ya’ nī nefis ü şeytān anuñ ā’ mālīni ifsād ü ibtāle sebeb olur zīrā ‘āda seci’den nehymücibince dīnde tekellūf olmaz anuñçün du ⁵² وَمَا لَنَا مِنَ الْمَكْلَفِينَ
- olunmışdur pes elfāzı düzüp қоşup anda tekellūf itmek ārāyış-i zāhir ve şu’arāya
- 5 teşebbühdür Qur’ān ise şī’r degildür bu cihetden ehl-i Qur’ān dañi şī’r gibi muḥayyel nesneden ḥazer itmelidir. (13) *Dil zi-pür-güften be-mīred der beden / Gerçi güftāreş buved dürr-i ‘Aden* taq̄dīri be-mīred dil der beden zi pür güften egerçi buved güftāreş dürr-i ‘Aden dimekdür ki dil be-mīredüñ fā’ili ve zarf ü cārr ü mecrūr aña mūte’allīkdür ve egerçi gerçi ḥarf-i şartdur velākīn burada ‘Arabī’de in-i vaşliyye
- 10 gibidür ki taq̄dīri egerçi buved güftāreş dürr-i ‘Aden ve egerçi nebūd dimekdür ki iki şūretüñ meyanımı tesviyedür pes cezāya ḥacet qalmaz. **Güftār** buvedüñ fā’ili ve dürr-i ‘Aden mef’ūlidür. **Pür** tolu ma’nāsına **be-mīred** muzari’dür maşdarı mürdendür ki ölmek ma’nāsına māt gibi **dürr** incü ‘Aden fethateyn ile Yemen’de bir şehirdür ‘Aden ile tesmiyye vech budur ki Tubba’ didükleri pādīşāh ehl-i cerā’imi orada ḥabs iderdi.
- 15 **El-ma’ nā** beden içinde sīne müştemil olduğı dil çok söylemekden mürde olur ve kuvveti gider nūrı söyünür egerçi nazm itdügi kelām Yemen’de şehir-i ‘Aden’e muzāf olan deryādan çıkan incü gibi mu’teber ve laṭīf olursa da pes bunda faşāḥat ü belāğatı müştemil olan kelāmı leṭāfet ü i’tibārda incüye teşbih vardur ve teşbīhden ġarāz terġībdür ve bundan nāzımuñ maqşūdı eksār-ı kelāmdan tenfīrdür yoḥsa maḥalline göre
- 20 söylenen kelām mergūbı qadḥ degildür. (14) *Ān ki sa’y ender faşāḥat mī-konī / Çehre-i dīlrā cerāḥat mī-konī* taq̄dīri ey kesī ki mī-konī sa’y ender faşāḥat mī-konī çehre-i dīlrā cerāḥat pes sa’y mī-konīye mef’ūl ve ender aña zarf olup ba’de’l-cümle kesīye şıfat olur ve çehre ikinci mī-konīye mef’ūl-i evvel ve cerāḥat sānī olup mīşrā’-ı evvelden me’ḥūz olan şart mahzūfa cevāb ü cezā olur. Taq̄dīri eger tu mī-konī sa’y ender **faşāḥat**
- 25 mī-konī çehre-i dīlrā cerāḥat dimekdür **sa’y** cidd ü ġayret **faşāḥat** lūğatde beyāndur ve rüşen zebān olmaqdur ki sözünde lüknet ve qarışık dil olmaya **çehre** fethle ve kesrle beñizdür. **El-ma’ nā** ey kimse ki kelāmuñda faşāḥata ve müzeyyen ‘ibārāte sa’y idersün

⁵²“Ve ben kendiliğimden bir sorumluluk getirenlerden değılim.” Kur’ān-ı Kerīm, Sad Suresi (38);86.

- ve cidd eylersin ki ārāyişli elfāzla ḥalka şan‘at şatasın eger sen böyle iderseñ gönül yüzünü yāre ve mecruh eyellersin zīrā sen ḥāricde taşannu’ itdükçe güyā çehre-i dili ḥırāşide kılursın zīrā söz tırāş idüp söylemek ma‘şiyet olmağla eşeri gönül çehresinde zāhir olur ki her ‘amelūñ kendine münāsib eşeri vardır pes kelāmda tekellūf itmek
- 5 mecruh olıcak eşeri daḥi cerāḥat olur ve ḥalkuñ yüzüne söyledigün sözün eşeri gönül yüzüne ‘aks ider. [11^a] (1) *Ger hemī ḥ‘āhī ki gerdī mu‘teber / Nām-ı merdüm coz be-nīkūyī me-ber* bunda mu‘teber gerdīnün mef‘ūli olup ba‘de’l-cümle ki rābıtasıyla ḥ‘āhiye mef‘ūldür ve mısrā‘-ı şānīnün taḥdīri meber nām merdüm cüz be-nīkūyī dimekdür ki nām me-berün mef‘ūli ve coz be-nīkūyī istiṣnā ve cümlesi cezā-yı şartdur
- 10 ki ger hemī ḥ‘āhiddür. **Ger** ḥarf-i şartdur ki eger lafzından muḥaffefdür **hemī ḥ‘āhī** bunda ḥ‘āhī muzāri‘-i muḥāṭabdur mī muzāri‘i ḥāle taḥşış içün ve hā’ meftūḥa ma‘nā-yı ḥālī te’kīd içündür hemī ḥ‘āhed ü tāleb idüp тұrır ma‘nāsına **gerdī** fi‘l-i muḥāṭabdur şayrūret ma‘nāsına ki bir ḥālden bir ḥāle taḥavvül **mu‘teber** ism-i mef‘ūldür burada naẓar ve iltifātdur **coz** ḥarf-i istiṣnādur gayr ü mekr velākīn gibi taḥdīri nām-ı merdüm
- 15 meber be çizi ez ezçizhā illā be-nīkūyī **be-nīkūyī**de bā muşāḥabat içündür **nīkūy** gökçek ve ikinci **yā’** maşdariyyedür gökçeklik dimekdür **me-ber** nehy-i ḥāzırur iletmek ma‘nāsına. **El-ma‘nā** eger dilersen ki ‘indallāh ve ‘inden-nās mu‘teber ü naẓar-ı ḳabülle manẓūr olasın ādem oğlānıñ nāmını bir yerden bir yere eylikden ḡayrı vechle iletme ya‘nī lisāna getürme zīrā ili eyilikle yād ideni eyilikle ve kemlikle yād ideni daḥi
- 20 kemlikle yād iderler ki ‘ameline göre cezā’ vifāḳdur. (2) *Ḳuvvet-i nīkī ne-dārī bed me-kon / Ber vücūd-ı ḥod sitem bī-ḥad me-kon* taḥdīri ne-dārī ḳuvvet nīkī me-kon bed mekon sitem bī-ḥad ber vücūd-ı ḥod dimekdür ki ḳuvvet ne-dārīye mef‘ūldür bed evvelki mekon ü sitem ki ikincinün mef‘ūli olduğı gibi **ḳuvvet** muḳābili za‘if **nīk** eyü āḥirinde yā’ maşdariyyedür eylik ma‘nāsına **nedārī** fi‘l-i muzāri‘-i muḥāṭab-ı menfīdür
- 25 maşdarı dāştendür tutmaḳ ma‘nāsına. **El-ma‘nā** çünki eylik ḳuvvetin tutmazsın ya‘nī kimseye eylik itmege tāḳatūñ yoḳdur bāri bed iş işleme ve kendi nefsün üzerine bī-ḥadd sitem ü cevır ü zulm eyleme zīrā atdıḡuñ oḳ yine saña döner. (3) *Rev zabān ez-ḡıybet-i merdüm bü-bend / Tā ne-bīnī dest ü pāy-ı ḥod be-bend* taḥdīri rev bü-bend zebān ez

- ğıybet merdumdür mışrâ' -ı şânî hālî üzerinedür rev bübend iki cümledür ki şânî evveli beyândur mışrâ' -ı şânî maзмünü mā-қabline ta' lildür dest nebîniye mef' ul ü bebend aña zarfdur. **Rev** emr-i hâzırdur maşdarı reftendür yürimek ve gitmek ma' nāsına **zebān** lisān **ğıybet** ğāybî bir vechle zıkrdür ki eger mesmū' ı olsa maḥzūn ola pes zıkr itdüğü nesne
- 5 ol kimsede var ise anā ğıybet dirler ve illā bühtāndur **bü-bend** bend emirdür bağla ma' nāsına evvelinde yā' maзмūma ma' nā-yı talebî. [11^b] (1) *Rev zebānrā der dehān maḥbūs dār / Ez-ḥalā'ik ḥ' iṣrā me'yūs dār* taḳdīri revdār zebānrā maḥbūs der dehān dār ḥ' iṣrā me'yūs ez-ḥalā'ik dimekdür ki zebān dāruñ mef' ul-i evveli ve maḥbūs şānisi ve der dehān maḥbūsa zarfdur ve ba' de'l-cümle rev cümlesini beyān olur ve kezalık ḥ' iṣ
- 10 dār şānīnūñ mef' ul-i evveli ve me'yūs şānisi ve ba' de'l-cümle istināfiyye olur ki fi' l-cümle mā-қablini ta' lilden hālî olmaz. **Rev** emr-i hâzırdur maşdarı reftendür yürimek ve gitmek ma' nāsına **zebān** dil **dehān** ağız **maḥbūs** ism-i mef' üldür maşdarı ḥabsdur ki hareketden men' ma' nāsına **ḥalā'ik** nās ve behā'ime daḥi dirler **me'yūs** ism-i mef' üldür nā-ümīd ve ḳaṭ' ı emel ma' nāsına **dār** dāştenden me' ḥūz emirdür ki tutmaḳ ma' nāsına.
- 15 **El-ma' nā** yūri ağızuñda dilüñi maḥbūs tut ve söyleme ve kendüñi ḥalḳdan nā-ümīd tut ve anlaruñ cānibinden ṭam' a düşüp ağızuñ açma zīrā ṭam' a belāsıdur ki saña ağızıñı açdırur. (2) *Her ki ū ber- 'ayb-ı ḥod bīnā şeved / Rūḥ-ı ūrā ḳuvveti peydā şeved* taḳdīri her kesī ki ū şeved bīnā ber 'ayb-ı ḥod şeved ḳuvveti rūḥ-ı ūrā peydā dimekdür ki her kesī mübtedā ve ū mübtedā-i şānî ve şevedüñ fā' ili taḥtında olan zāmīr ū ve mef' üli bīnā ve
- 20 ber- 'ayb bīnāya müte' allıḳdür ıtlār' ma' nāsını tazmīn ile zīrā bīnāya binefse veyā bā' ile ta' diye ider ber eyle değıl ve der nüṣḥasına göre der zā' ide olur ve şeved ba' de'l-cümle mübtedā-yı şāniye ḥaber olup cümlesi mübtedā-yı evvele şıfat olur ḳuvveti ikinci şevedüñ fā' ili ve peydā mef' üli ve rūḥ-ı ū rā ḳuvvete müte' allıḳdür zīrā rā taḥṣīş içündür ki lām-ı cārre ma' nāsınadır ve fi' l-i mezkūr ba' de'l-cümle mübtedā-yı evvelüñ
- 25 ḥaberidür. ' **Ayb** emrdür ki bir nesne anuñla noḳşān muḳarr olur **bīnā** sıfat-ı müşebbehenüñ bir nev' idür ki göregen ma' nāsınadır **rūḥ** nefs-i nāṭıḳa **ḳuvvetide** yā nev' iyyet ifāde ider **ḳuvvet** muḳābili za' if. **El-ma' nā** her ol kes ki kendi ' aybını göregen ve anuñ üzerine muṭṭalī' ve ğayrūñ ' aybını söylemekden fāriğ ve kendi nefsine

- meşgûl ola anuñ rûh u nefsi nâtiqası içün başka bir kuvvet zâhir olur ki ol kuvvet sebebiyle ehl-i melekûtla mükâlemeye kudret bulur ve herkesde bâtin olan hünere ittılâ‘la kemâli şûrete gelür nitekim ‘İsâ aleyhi’s-selâm havâriyyûn ile giderken bir hınzıra rast gelüp havâriyyûn ânı taqbiḥ itdükde Hâzret-i ‘İsâ daḥi mā-aḥsen beyâza
- 5 esnâniḥ diyü ol hınzırûñ dendânlarınuñ beyâzlığından ta‘accüb şûretin gösterdi ve işâret eyledi ki her nesnenüñ ‘aybından iğmâz-ı ‘ayn idüp meḥâsini tarafına nazar itmek lâzımdur. (3) *Her ki bâşed ehl-i îmân ey ‘azîz / Pāk dâred çâr çîz ez-çâr çîz* taqdîri ey ‘azîz her kesî ki bâşed ehl-i îmân dâred çâr çîz pāk ez çâr çîz dimekdür ki her kesî mübtedâ ve ehl-i îmân bâşedüñ mef‘ûli ve ba‘de’l-cümle mübtedâya şıfat olur ve çâr ü
- 10 çîz dâredüñ mef‘ûl-i evveli ve pāk şânîsi ve cârr ü mecrûr pâke müte‘allikdür ve dâred ba‘de’l-cümle mübtedâya haber olur bâşed maşdarı bâşiden gelür olmak ma‘nâsına. **Ehl** bir nesnenüñ haşşasıdır ki aña nisbet olunur ehlullâh gibi ‘**azîz** zilletüñ muḳâbilidür **çâr** dört **çîz** nesne ma‘nâsınadır. **El-ma‘nâ** ey ‘azizü’l-vücûd her kimse ki ehl-i îmân-ı kâmil ola ki [12^a] ḳalbinde taşdıḳ ve lisânında ikrâr ve erkânında â‘mâl-i şâlihâ bulına
- 15 dört nesneyi dört nesneden pāk ü tâhir tutar ve necâset-i ḥissiyeden perḥîz itdügi gibi ḳazar-ı ma‘nevîden daḥi ḥazer idüp tekmîl-i tahâret ider. (4) *Ez-ḥased evvel tû dilrâ pāk dâr / Ḥîştēnrâ ba‘d ez-ân mü‘min şumâr* taqdîri dâr tû evvel dilrâ pāk ez ḥased şumâr ḥîştēnrâ mü‘min ba‘d ez-ân dimekdür ki tû dâr tahtında olan zamîr ḥiṭâbı te’kiddür evvel dâre zarfdur zîrâ evvelen ve ḳable’l-küll dimekdür dil mef‘ûl-i evvel ve
- 20 pāk şânî ve ez ḥased pâke müte‘allikdür. Ḥîştēn şumârûñ mef‘ûl-i evveli ve mü‘min-i şânîsi ve ba‘d kelimesi zarfdur ve mışrâ‘-ı evvel cümlesi mâḳablini beyân olur ve mışrâ‘-ı şânî evvele ma‘nâda ta‘lîldür. **Ḥased** ‘adüvv senüñ ni‘metine bakup ḡayza ve ıztırâba düşmek **evvel** ḳabl ma‘nâsına **ba‘d** soñradur ki ḳabl muḳâbilidür ba‘d zân andan soñra dimekdür mü‘min muḳâbil kâfir **şumâr** emrdür ve ‘aded ma‘nâsına daḥi
- 25 gelür. **El-ma‘nâ** evvela sen ḥasedden ḳalbüñi ve nefsüñi pāk tut ve anuñ âlâyişi ile mülevveş eyleme ba‘de kendüñi mü‘min-i kâmil add eyle ya‘nî şıfat-ı mezkûre-yi necis eden nefsüñi taḥḥîr itmedikçe saña mü‘min-i kâmil dimezler belki ‘inde’l-ḥaḳîḳa muṭlaḳ mü‘min bile olmazsın şol cihetden ki ḳismet-i Ḥaḳḳ’a ḳâ’il olmaduñ ve kendüñi Ḥaḳḳ’a

- şerik kılup bi-ḥasebi'l-‘aql başka taşarruf gösterdün. (5) *Pāk dār ez-kizb ü ez-ğıybet zebān / Tā ki ĩmānet ne-yüfted der ziyān* taḳdīri dār zebān pāk ez kizb ü ez ğıybet tā neyüfted ĩmānet der ziyān dimekdür ki zebān dāruñ mef’ül-i evveli ve pāk şānī ve cārr ü mecrūr pāke müte‘allıkdür ve cümlesi istināfiyyedür ve ĩmānet neyüftedün fā‘ili ve
- 5 der aña zarf ve cümlesi ta‘līliyyedür. **Tā** ta‘līliyyedür **ĩmānet**de olan tā’ ḥiṭāb muzāfu’n-ileyhdür **neyüfted** ne üfteddür ki nūn meftūḥa nāfiyyedür ve **üfted** muzāri‘dür maşdarı üftāden ü üftīdendür düşmek ma‘nāsına **ziyān** suvedün muḳābilidür. **El-ma‘nā** dilüñi kizb ü ğıybetten pāk tut tā ki ĩmānuñ ziyān ve ḥasārete düşmeye ya‘nī insānuñ ĩmānı re’s-i māl gibidür ve kizb ü ğıybet anuñ āfātındandır pes her ḳandeki bu sū’-i mu‘āmele
- 10 ola lā-carem şāḥibi ziyān çeker ve ḥāyeb ü ḥasır olur ve eşerde gelür ki ĩmān ü kizb bir yerde müctemi‘ olmaz ve kizb nāre ve şıḍḳ cennete cerr ider ve keff-i lisān şa‘b-ı ĩmāndandır. (6) *Pāk eger dārī ‘amelrā ez-riyā’ / Şem‘-i ĩmān-ı türā bāşed ziyā’* taḳdīri eger dārī ‘amelrā pāk ez riyā’ bāşed ziyā şem’ ĩmān türā dimekdür ki eger ḥarf-i şart ve dārī muzāri‘-i muḥāṭab ve ‘amel mef’ül-i evvelün ve pāk şānī ve cārr ü mecrūr pāke
- 15 mute‘allıḳ ve ba‘de’l-cümle fi‘l-i şart ve ziyā’ bāşedün fā‘ilidür ⁵³ يحصل لضيياء ma‘nāsına şem’ mef’ūli ve ba‘de’l-cümle cezā-yı şartdur. ‘**Āmel** fi‘ldür ki kaşda muḳārin ola **riyā’** bir kārı il görmek için işlemekdür bātınında olan ḥālūñ ḥilāfidür **şem’** bāl mumında şāyi‘ lafz-ı müvelleddür **ziyā’** nūr. **El-ma‘nā** eger ‘amelüñi riyādan pāk tatarsañ senüñ şeme-i ĩmānuña nūr u ziyā’ olur ya‘nī şem’ gibi olan ĩmānuñ nurlanur
- 20 ve illā ḳararup ḳalır zīrā ĩmāna nūr ü fer viren ā‘māldür. (7) *Çün şikemrā pāk dārī ez-ḥarām / Merd-i ĩmān dār bāşī ve’s-selām* taḳdīri çün dārī şikem rā pāk ez ḥarām bāşī merd-i ĩmān dār ve’s-selām dimekdür ki çün ḥarf-i şartdur eger ma‘nāsına ve şikem dārīye mef’ül-i evvel ve pāk mef’ül-i şānī ve cārr ü mecrūr pāke müte‘allıḳ olup fi‘l ba‘de’l-cümle fi‘l-i şart olur ve bāşī muzāri‘-i muḥāṭabdur dārī gibi merd ānuñ
- 25 mef’ūlidür ve ba‘de’l-cümle cezā-i şart olur ve ĩmān dār merde şıfatdur ve’s-selām āḫir-i kelāmda musta‘mel taḥiyyetdür ki ḥitāma nişāndur taḳdīri ve’s-selām ‘aleykdür ki cümle-i müste‘nifedür. **Şikem** ḳārın baṭn gibi **ḥarām ü muḥarrem** şer‘ide ḥürmeti

⁵³“Ziyâ hasıl olur.”

delîl-i kaç ile sâbit olan nesnedür ki inkârı ve istihlâli veyâ hillini temennî küfürdür **merd** muķâbili zendür **îmândâr** dîndâr gibi vaşf-ı terkîbidür dîn ü îman tutıcı ve hıfz idüp hûķûken mürâ'at edici. **El-ma'nâ** eger ķarnuñı ģarâm olan ekl ü şûrbden pāk tatarsañ îmanı kavî er olursun. (8) *Her ki dâred in şıfat bâşed şerîf / Ver ne dâred dâred îman-ı za'îf* bunda her ki her kesî dimekdür ki mübtedâdur in şıfat dâredüñ mef'ûlidür ki ba'de'l-cümle mübtedâya şıfatdur bâşedüñ fâ'ili tahtında mübtedâya râci' ve şerîf mef'ûl ve ba'de'l-cümle ģaber olur ver ve eger dimekdür ki ģarf-i şartdur nedâred fi'l-i şart ve îman dâredüñ mef'ûli olup ba'de'l-cümle cezâ-yı şart olur. **Şıfat** mevşûfla ķâ'im-i ma'nâdur ki maģmûd ü mez'mûma şâmildür **şerîf** şıfat-ı müşebbehdür ki 'ulüvv ma'nâsınadur **za'îf** muķâbili ķavîdür. **El-ma'nâ** her kimse ki bu şıfatı tuta ve anda buluna ya'nî batnını ģarâmdan hıfz ide dînde veyâ ehl-i dîn arasında şerîf ü 'âlî olur ve bu ģaseb-i şerîfle mecd ü senâ bulur ve eger bu şıfatı tutmazsa ya'nî ģarâm-ģar ise ol kimse îman za'îf tutar. (9) *Her ki bâtın ez-ģarâmeş pāk nîst / Rûģ-ı urâ reh sūy-ı eflāk nîst* taķdîri her kesî ki bâtineş pāk nîst ez ģarâm rāh nîst rûģ urâ sūy-ı eflāk dimekdür ki her kesî mübtedâ vü bâtineş mübtedâ-yı şânî ve pāk nîst ģaber-i şânî ve ba'de'l-cümle mübtedâ-i evvele şıfatdur ve reh nîst ma'nâ-yı nefyde olmaģla rûģ ü sūyuñ her biri aña müte'alliķ olup cümlesi mübtedâ-yı evvele ģaber olur ve lisân-ı 'Arabî'de demek olur ki ⁵⁴كل من باطنه ليس بطاهر عن الحر ام ليس لروحه طريق الى جانب الافلاك

bâtın murâd bâtın ki muķâbili zâhirdür **ģarâmeş** şın zamîri ma'nâda bâtına muttaşıldur ki bâtineş dimekdür **reh** yol **sūy** taraf-ı cihet ma'nâsına **eflāk** mecrâü'l-kevâķib. **El-ma'nâ** her kimse ki anuñ bātını ve ķarını ģarâm olan me'kûl ü meşrûbdan pāk degildür anuñ rûģı içün eflāk cânibine ya'nî 'âlem-i 'ulvîyye yol yokdur zîrâ rûģuñ 'âlem-i bālâya 'urûci kemâl-i leţâfet ü mezîd ģiffetledür ve ģarâm olana ekl ü şûrb bedeni tekşîf ü teşķîl ider keşîf ü şaķîl bedene ta'alluķ iden rûģ daģı anuñ gibi olup ģareketden ķalur ģattâ ģelâl ü mübâģı înkâr iden bile münâcâtdan ķalur el-ģaşıl ģarâmuñ ķalîl ü keşîrî muzzırrdur ģelâl ve mubâģü'l-aşluñ ise keşîri muzırrdur ve mubâģü'l-aşl olduģı müşevveş olan daģı ģarâma mülģaķdur ve ģavâşş-ı nâs 'inde müştebih nesne yokdur

⁵⁴“Kîmin ki batını haramdan tahir değildir, onun ruhu için felekler canibine gidecek yol yoktur.”

- belki her maddenün haqîkatini şer'le nûr-ı keşfle fark iderler. (11) *Çün ne bâşed pāk a'māl ez-riyā / Hest bî-hāşıl çü naqş-ı büryā* taqdiri çün nebâşed â'māl pāk ez riyā bî-hāşıl hest çü naqş bu riyā dimekdür ki çün harf-i şart ve â'māl-i nebâşedün fâ'ili ve pāk [12^b] mef'ûli ve ba'de'l-cümle fi'l-i şart olur bî hāşıl hest eyניה bî-hāşilest taqdirinde
- 5 mübtedā ve haber ve ba'de'l-cümle cezā-yı şartdur pes burada hest est ma'nāsına rābıttadır ki ma'nāda hāşıla muttasıldur. **Hāşıl** mahşûl ma'nāsına bî-hāşıl bî-fa'ide dimekdür **çü** çünden muhaffef edāt-ı teşbihdür **naqş** burada menkûş ma'nāsınadır **büryā** kâmişdan tokunan ve haşır sâzdan olandır. **El-ma'nā** eger 'ameller riyādan pāk ya'nî hülûşa mukārin olmazsa o 'ameller naqş-ı büriyā gibi bî-hāşıldur bunda riyā'la
- 10 olan 'amelün şüreti hasenesini haşır bî-kıymetün naqşına teşbih vardır ki bir nesnenün maddesi kâmiş veyā saz olduğdan sonra anuñ naqşına i'tibār olunmadığı gibi riyā-yı müştemil ve garezi süm'aya mebnî olan 'amel daği böyledür ve min lillāhü'l-hıfz buradandır ki Allāh te'ālā şürete ve â'māl-i zāhireye nazar eylemez belki kûlûba ve niyyāt-ı şādıkiyye nazar ider. (12) *Her ki rā ender 'amel ihlāş nîst / Der cihān ez-bendegān-ı hāş nîst* taqdiri her kesî rā ki ihlāş nîst ender 'amel nîst ez-bendegān-ı
- 15 hāşdur cihān dimekdür her kesî mübtedā' ve rā lām-ı cāre ma'nāsınadır ve ihlāş nîst mübtedā' ve haber olup ba'de'l-cümle her kesîye şıfat olur ender ender 'amel ihlāşa zarfdur nîst ü nîst taqdirindedür ki mübtedā ve haber olup ba'de'l-cümle her kesîye haberdür cārr u mecrûr ve zarf-ı nefye müte'allikdür hāş bendegāne şıfatdur. **İhlāş** murād 'ameli şevb-i riyā ve süm'a ve agraż-ı nefsāniyyeden hāliş kalmağdur **bendegān** gerek müzekker ve gerek mü'enneş kula dirler **hāş** mukābili 'āmmdur burada bendegān-ı hāşdan murād kemālāt-ı insāniyye ile 'avāmm-ı nāsdan mümtāz olan havāşşdur ve bu ma'ûlelere bende demek māsivā Allāh'dan hürre ve Hakk'a 'abd mahz olduklarıçündür. **El-ma'nā** her kimün ki 'amelinde ihlāş yokdur ol kimse dünyāda Allāh te'ālānuñ hāş
- 20 ve muqarreb bendelerinden degildür belki 'āmm ü müba'cid kullarındandır zîrā ihlāş olmadığı şüretde 'ibādeti merdûd vü kendi ma'âm-ı rızadan sâkiğdür el-hāşıl riyā ehli bāb-ı Hakk'dan hāricdür ve hülûş ehli gerçi dahıldür feemmā hülûşuñ merātibi vardır ki ehl-i hülûşuñ derecede tefāvüti āna göredür ve kemāli kendi nefsinden bi'l-külliyeye
- 25

- münseliğ olmağladur ki bu maḳūlenuñ ‘amelī iksīr-i ā‘zam tarḫ olunmuş madde gibidür. (13) *Her ki kâreş ez-berāy-ı Hāḫ buved / Kār-ı ū peyveste bā-revnaḫ buved* taḳdīri her kesī ki buved kâreş ez berāy Hāḫ buved kārī o peyveste bā-revnaḫ dimekdür ki her kesī mübtedā ve kâreş buvedüñ fā‘ili ve cārr ü mecrūr aña müte‘allikdür ki
- 5 ba‘de’l-cümle mübtedāya şıfat olur ve kārī o ikinci buvedüñ fā‘ili ve peyveste aña zarfdur dā‘imā ma‘nāsına ve bā-revnaḫ aña müte‘allikdür ki bā ma‘a ma‘nāsınadır berāy ta‘līl içündür ki ez kelīmesiyle mürekkebdür ez-berāy ez-behr dirler. **Peyveste** ulaşmış ve ulaşıḫ dimekdür ki ism-i mef‘uldür **revnaḫ** yaraşık ve leṭāfet. **El-ma‘nā** her kimse ki anuñ kārī Hāḫ’dan ötürī ola ya‘nī işledügi işde ğaraḫı Hāḫ ve rızā-yı Mevlā
- 10 ola anuñ kārī dā‘imā ve muttaşıl revnaḫ ile ya‘nī her ne iş tutarsa leṭāfetden ḫālī olmaz zīrā bāṭını şāfdur ve şol ‘amel ki ğaraḫ-ı Hāḫ içün olmaya bī-nūr u fer ḫalır zīrā ⁵⁵فيه كل اناء يترشح بما mücibince mütekeddir nesnenüñ eşeri daḫi aña göre olur. (14) *Çār ḫaṣlet ey birāder der cihān / Pādişāhānrā hemī dāred ziyān* taḳdīri ey birāder çār ḫaṣlet der cihān hemī dāred pādişāhānrā ziyān dimekdür nidāyī taḳdīm itse evveli olurdı zīrā
- 15 hem vezne ḫalel gelmez ve hem nev‘-i kelām yerin bulurdı çār ḫaṣlet mübtedā ve der cihān aña zarfdur pādişāhān dāredüñ mef‘ül-i evveli ve ziyān şānīsī ve ba‘de’l-cümle ḫaber olur. **Ḥaṣlet** burada rezīletde müsta‘meldür **pādişāhān** pādişāhuñ cem‘idür **hemī** ma‘lūm olaki mī lafzı māzī vü muzāri‘ ve emre dāḫil olur velākīn mażīde bu‘de ve hā-i meftūḫa te‘kīd ma‘nā-yı bu‘de maḫmūl olur ve muzāri‘de ḫāle delālet idüp hā’ ma‘nā-
- 20 yı ḫālī te‘kīde maḫmūl olur ve emrde mī ma‘nā-yı ṭalebī te‘kīde maḫmūldür pes burada ḫāya ḫācet ḫalmaz. **El-ma‘nā** ey birāder dört ḫaṣlet dünyāda pādişāhlara elbet ziyān ve ḫasāret tutar ve ol ḫaṣletlerüñ fā‘idesin görmez pes ol ḫışālden ḫāzer lāzımdur ki anlara muḫırrdur egerçi ‘āmme-i nāsa zarar virmez ve şānından tenzīl itmez. **Cihāndār** vaşf-ı terkībīdür cihān şaḫlayıcı ve ehl-i cihānı ḫimāyet ve ri‘āyet idici aşlı dārende-i cihāndur
- 25 **meyl** nitekim o ḫadar cesbān degil dirler ya‘nī mülāyim ve ḫāṭır-ı meyl idecek mertebe degil ma‘nāsına **kem āzārī** yā maşdariyyedür **āzār** şıfat-ı müşebbehedür ki āzār kem lafzınuñ fi‘l-ḫaḫīḫa fā‘ilidür **kem** eksik ki ibtidādan eksik ḫāḫ oluna burada ḫillet

⁵⁵“Kap içindekini dışına sızdırır.”

- ma'nası ensebdür. **El-ma'nā** her kimün ki saltanat kuvveti ola veyāhūd her kime ki revnağ-ı saltanat maṭlūb ola anuñ meyli kem-āzārлық cānibine olur yā'nī ra'ıyyeti az rencide ider ya'nī hiç rencide itmez zīrā saltanata kuvvet ü revnağ bunuñla hāşıl olur ve illā āhir za'ıf kabūl idüp ve esāsından münhedim olur. (5) *ʿAdl bāyed pādīşāhānrā vū dāz / Tā zi ʿadleş ʿālemī kerdend şāz* taḳdīri bāyed pādīşāhānrā ʿadl ü dād tā kerdend ʿālemī zi ʿadleş şāz dimekdür ki ʿadl bāyedün fā'ili ve pādīşāhān mef'ulidür ʿālemī kerdendün mef'ul-i evveli ve şāz şānisi ve cümlesi ta'liliyyedür. **ʿAdl** meyl ma'nasınadır ki Hakk'a olursa ʿadl ve bāṭıla olursa cevri dirler **bāyed** muzari'dür gerek olur mā'nāsına ve **dāz** ʿadl üzerine ma'tūfdur velākīn vāv mazmūm okunur ʿadl ma'nasınadır **tā** ta'liliyyedür **ʿadleş** aşlı ʿadl eşdür burada şın zamīr-i gā'ib-i müfreddür cem'i şān gelir **ʿālemī**de yā zā'idedür **kerdened** ʿālemrā dimekdür **kerdend** fi'l-i maẓī cem'dür eylediler ma'nāsına. **El-ma'nā** pādīşāhlara ʿadl ü dād ve inşāf gerekdür tā ki ʿadlilerinden ehl-i [13^a] ʿālemī şād ü ḥandān eyliyeler. (6) *Ger koned āheng-i zulmī pādīşāh / Sūd nekoned mer ūrā ḥayl ü sipāh* taḳdīri ger koned pādīşāh āheng zulmī nekoned ḥayl-ü sipāh mer ūrā suved ger eger ma'nāsına ḥarf-i şart pādīşāh konedün fā'ili ve āheng mef'ul-i ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur ḥayl ü sipāh nekonedün fā'ili merūrā mef'ul-i evveli ve suved şānisi ve bā'de'l-cümle cezā-yı şartdur. **Āheng** ʿazm eylemek ma'nāsına ism-i maşdardur **zulmī** de olan **yā** zā'iddür ve mā ta'liliyye **zulm** bir nesneyi mevzi'nün gayriye vaẓ' itmekdür **sūd** fā'ide muḳābili ziyāndur **nekoned** muzari'-i menfīdür **merūrā** aşlında mer ūrādur ki mer taḥsīn-i lafz içündür **rā** edāt-ı mef'uldür **ḥayl** ʿArabī'dür ki āfrāsdur **sipāh** leşker. **El-ma'nā** eger pādīşāh kaşd-ı zulm eylese veyā bir ednā mertebede cevri ʿazm itse fekeyfe ki keşir aña ʿasker ü sipāhı fā'ide eylemez zīrā emr-i saltanat zulm üzerine mebnī olıcağ sipāh gerek az ve gerek çok ola çe sūd ki esāsı ḥarāb olan erkān ü binā gibidür ve zulm zulemātdur ʿasker-i ā'dā gibi pes zulemāt zulemātla mündefi' olmaz belki nūr-la za'il olur çünkü nūr-ı imān ü taḳvā vū ʿadl bulunmaya vücūd-ı ʿasker ʿadem ü keşreti kılet yerine olur. (7) *Çünkü ʿādil bāşed ü ferruḥ-liḳā / Bāşed ender memleket şehṛā beḳā* taḳdīri çünkü bāşed ʿādil ü ferruḥ-liḳā dimekdür ki bāşedün fā'ili taḥtında zamīrdür ki şāha rāci'dür ʿādil

mef'ûlidür ve cümlesi harf-i şart ve fi'l-i şartdur şeh ikinci bâşedüñ mef'ûl-i evveli ve beķā şānisi ve ba'de'l-cümle cezā-yı şart olur pes çün burada şart içündür ve ki lafzı harf-i şart ve fi'l-i şartı birbirine rabt için gelmişdür. **Ferruḥ** kuvvetlü ve bahtlu **likā** kavuşmak ve görmekdür burada ferruḥ-likā hasenü'l-manzar didükleridür ki ikisi daḥi

5 şıfat-ı müşebbehdür **memleket** sultānuñ temellük itdügi buķa'lardur **beķā** istimrārü'l-vücuddur. **El-ma'nā** eger sultān 'ādil ü ḥasenü'l-likā ve nurāniyyü'l-vech ola ki aña mülākī olan kimesne likāsından neşāt ü inbisāt bula memleketinde aña devām ü beķā vü şebāt olur ya'nī hiç kimse anuñ mülkini yedīnden tağallüb idüp almaz belki ḥüsn-i ḥāl ü cemālī sebebiyle serīr-i devlet ü saltanatda istikrār bulur ve bā'de'l-mevt daḥi

10 ḥayırla yād olup 'ömr-i şānī ile mu'ammer olur. (8) *Çün koned sultān kerem bā-leşkeri / Behr-i ü bāzend ser cān bā-seri* çün harf-i şartdur sultān konedüñ fā'ili ve kerem mef'ûlī ve bā-leşkeri kereme müte'alliķdür ve cümlesi fi'l-i şartdur behr bāzendi ta'līldür ki ma'lûl üzerine teķaddümi zarûret-i veznçündür. **Bāzend** muzāri' cem'dür oynarlar dimekdür fā'ili leşker zamīridür şad cān mef'ûl ve ba'de'l-cümle cezā-yı

15 şartdur **kerem** ba'de's-su'āl olan 'atā burada muṭlāk iḥsāndur **behr** edāt-ı ta'līldür. **El-ma'nā** eger sultān leşker ü çeriye kerem luṭf ve iḥsān eyliye ve leşker daḥi sultāndan ötüri anuñ yolına çok bāş ü cān oynadurlar ve aña fedā iderler ā'dāsına zebūn u maḡlūb olmağa ķomazlar zīrā عبید الاحسان در الانسان⁵⁶ (9) *Çār çiz āmed büzürgīrā delīl/ Her ki dāred ü buved merd-i aşıl* çār çiz mübtedā āmedüñ mef'ûlī ve büzürgīrā delīle

20 müte'alliķdür ve ba'de'l-cümle ḥaber-i mübtedādur rā edāt-ı mef'ûl ve lam cāre ma'nāsına ta'līl olmağa ķābildür her ki her kesī ki taķdīrinde mübtedādur ü mübtedā-yı şānī ve dāredüñ taḥtında fā'ili ü ve mef'ûlī maḥzûfdur ki her kesī ki ü dāred ān çār çiz dimekdür ve ba'de'l-cümle her kesīye şıfat olur. Merd buvedüñ mef'ûlī olup ba'de'l-cümle mübtedā-yı evvele ḥaberdür **büzürgī**de yā maşdariyyedür ve **büzürg** ulu 'aẓīm

25 gibi **delīl** mürşid **aşıl** ḥeseb ü fazīlet ü şeref şāḥibi. **El-ma'nā** dört sene ululıḡa ve 'ıẓam-ı ķadre delīl ü nişān geldi her kim ol dört nesneyi tıtersa ḥaseb ü şeref ü ķadr şāḥibi er olur ve fezā'il ehli ricāl meyanında gerķek er dimege liyāķat ü istihķāk bulur

⁵⁶“İnsan, iḥsānın kölesidir.”

- buradandır ki niçe zenler kemâlle merd ve niçe merdler nokşânla zen oldılar. ‘*İlmrâ*
i’zâz kerdên bî-ḥisâb / *Ḥalkrâ dâden cevâb bâ-şavâb* taḳdîri kerdên ‘ilmrâ i’zâz bî-
ḥisâb dâden ḥalkrâ cevâb bâ-şavâb dimekdür ki kerdên çâr çizden bedeldür mâ-ba’ dında
olan üç ḥaşletün inzimâmı i’ tibâriyle zîrâ yek çiz çâr çizden bedel olmaz ve mübtedâ-yı
5 maḥzûfa ḥaber olmaḳ daḥi câ’izdür nuḥustîñ ü kerdên ilh taḳdîriyle nitekim ‘Arabü’l-
evvel kezâ dir. ‘İlm kerdênün mef’ûl-i evveli ve i’zâz şânîsi bî-ḥisâb i’zâza
müte’ allıkdür ki maḳşûd i’zâzda mübâlağadır ḥalk dâdenün mef’ûl-i evveli ve cevâb-ı
şânîsi ve bâ-şavâb cevâbuñ şıfatıdır zîrâ bâ me’ a ma’ nâsınadır ki şavâba muḳârin olan
cevâb dimekdür. ‘İlm murâd ilm-i nâfi’dür ḥadiş ve tefsîr ve fıkıh gibi i’zâz eylemek
10 burada eylemek ma’ nâsı kerdenden müstefâddur **ḥisâb** ‘add **ḥalk** murâd insândur **cevâb**
cevbdendür ki ḳat’ ma’ nâsınadır **şavâb** muḳâbili ḥaṭâdur. **El-ma’nâ** ‘ilm-i nâfi’i ki
Ḳur’ân ve ḥadişten müstenbeṭdür bî-ḥisâb ya’nî mübâlağa ile ya’nî ilm-i şerîfe ta’zîm
idüp anı ‘azîz tutmaḳ ululığa nişândur zîrâ ilm şıfat-ı İlâhiyye’dür ve şıfat-ı İlâhiyye’ye
ta’zîm zât-ı ilahiyyeye ta’zîmdür ve muḳteżâ-yı ta’zîm mûcibince ‘amel ve ehl-i ‘ilmi
15 daḥi i’zâzdur ve daḥi ḥalkuñ cevâba muḥtâc olanlarına toḡrı cevâb virmekdür ve ḥaṭâ ve
yañlış söylememekdür ve illâ cenâb-ı nübüvvete ‘arz olunup ḥaṭâsıyla muftazıḥ olur.
(11) Her ki dâred dâniş ü ‘aḳl u temiz / **Ehl-i ‘aḳl u ‘ilmrâ dâred ‘azîz** ehl-i ‘ilm ikinci
dâredün mef’ûl-i evveli ve ‘azîz şânîsidür bu beytün maẓmûnı çâr çizün üçüncisidür ve
beyt-i âti maẓmûnı dördüncisidür. **Dâniş** ism-i maşdardur bilü ma’nâsına **temiz**
20 temyîzden muhaffef muṭlaḳâ idrâkdür ki insân ḥayr ü şerri anuñla idrâk eder. **El-ma’nâ**
her kimün ki ‘ilm ü aḳl ü temyîzi ola ehl-i ‘ilm ü ‘aḳlı ‘azîz tutar ḥâr ü zelîl tutmaz zîrâ
‘ilm ü ‘aḳl ü temyîzün şerefi ne idügin bilür ve dimişlerdür ki ‘ulemâ’la müşâvere
eyle ve illâ ‘uḳalâya mürâca’at ḳıl ve ‘aḳldan aşığası şehvetdür ki ânuñ ehline i’ tibâr
yokdur. **[13^b] (12) Ey birâder ger ḥired dârî tamâm** / **Nerm ü şîrîn gûy bâ-merdüm**
25 **kelâm** taḳdîri ey birâder ker dârî ḥired tamâm gûy kelâm bâ-merdüm nerm ü şîrîn
dimekdür ki ḥired dârînün mef’ûli ve tamâm tamm ma’nâsına ḥiredün şıfatıdır ve
ba’de’l-cümle fi’l-i şartdır gûy emr-i ḥâzırdur kelâm mef’ûl-i evveli nerm ü şîrîn şânîsi
bâ merdüm gûya müte’ allıkdür ki bâya bâ-i ta’alluḳ dirler. **Ḥired** ‘aḳl muḳâbili

- aħmakdūr **nerm** yumşak **şîrîn** tatlu lezîz gibi **gûy** emr-i hâzırdur maşdarı güftendür söylemek ma' nāsına kelām-ı mufîd olan söz. **El-ma'nā** iy birāder eger 'aql-ı tām̄m tutarsañ ya' nî 'aqluñ kām̄il ise merdūme ya' nî ādem oğlanına kelāmı nerm ü şîrîn söyle yā' nî kelāmuñı rıfķla eyle ve sözūñ tatlu kılup yağla bāl ķarışdur tāki hālķa te'sîr eyliye
- 5 ve hūsn-i istimā' la istimā' iderler zîrā mülāyim sözi her kes ķabūl ider ve tatlu kelāma ķulāk tutar nitekim Lokmān Hekim oğlına vaşıyyet idüp acı söyleme seni ağızdan atarlar ve pek tatlu daħi olma ki seni yudarlar dimişdür pes eger kelām ü eger ğayri i'tidāl ü tavassuť üzerine gerekdür ki aña istiķāmet-i i'tidāliyye dirler ki aña ekām̄il-i nāsa müyesserdür ğayriye deĝil. (13) *Her ki bâşed turş-rûy u telh-gûy / Dûstân ez-vey*
- 10 *be-gerdānend rûy* taķdîri her kesî ki bâşed turş-rûy u telh-gûy be-gerdānend dûstân ez vey rûy dimekdür ki her kesî mübtedā ve turş-rûy bâşedūñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle mübtedāya şıfat olur dûstân be-gerdānendūñ fā'ili ve rûy mef'ûli ve ba'de'l-cümle haber-i mübtedā olur. **Turş** ekşi **telh-gûy** ācî sözlü dimekdür **dûstân** muķābili düşmendür **ez-vey** aşlında ez uydur ki zamîr-i ĝā'ib-i munfaşıldur **be-gerdānend**
- 15 muzāri'-i ĝā'ibūñ cem'idür evvelinde bā istiķbāle taħşîş içündür āħir ne-dāned edāt-ı cem'dür aşlı endadered ve nedermeñ ma' nāsına. **El-ma'nā** her kimse ki ekşi yüzlü ve acı sözlü ola dostlar andan yüz döndürürler ya' nî i'rāz iderler zîrā kıbāl ü iltifāt ve istimā' ķalbūñ ķabūlüne menūtdur o maķūle vaşfla mevşūf olan ādemi kimse sevmez. (14) *Her ki ez-düşmen ne-bāşed ber-ħazer / 'Āķıbet bîned ez-û renc ü zarar* taķdîri
- 20 her kesî ki nebāşed ez düşmen ber ħazer bîned ez ü 'āķıbet renc ü zarar dimekdür. **Ĥazer** ihtirāzdur 'āķıbet āħir ma' nāsına **renc** zaħmet **zarar** muķābili nef'dür. **El-ma'nā** her kimse ki düşmenden ihtirāz üzerine olmaya ve mekr ve gideni def le muķayyed olmayup andan bî-pervā ve belki ĥaşmını istiħķār üzerine ola 'āķıbet andan renc ü zarar ü ziyān ü zaħmet görür ve āħir ānuñ dāmına tutilup ĥāk-i mezellete yüz urur ve
- 25 dimişlerdür ki düşmen insānuñ ķafasındadır fırsat gözetüp gelür pes ĝāfil olmamak gerekdür. (15) *Der miyān dûstân mesrūr bâş / Ger ĥired dārî zi düşmen dūr bâş* taķdîri bâş mesrūr der miyān dûstân eger ĥired dārî bâş dürez düşmen dimekdür ki bâş emr-i hâzırdur mesrūr ānuñ mef'ûlidir ve cümlesi müste'nifedür eger ĥarf-i şartdur ĥired

- dārīnūñ mef'ūl-i muḳaddemi ve cümlesi fi'l-i şartdur dūr ikinci bāsuñ mef'ūli ve cümlesi cezā-yı şartdur. **Miyān** burada murād aralıktur **mesrūr** ism-i mef'ūldür sürürdan sürür şadrda münketim ü müstebtın olan lezzet ü inşırāhdur ki hāricde ve zāhiri-i beşere de eşeri maḥsūs degildür **bāş** emrdür maşdarı bāşīdendür olmak ma'nāsına **dūr** ırak
- 5 ba'īd gibi. **El-ma'nā** dostlar arasında mesrūr olup otur zīrā dostlara qarīb olmak ve aralarında bulunmak bā'ış-i üns ü huzūr u sürürdur ve eger 'aql-ı tammuñ var ise düşmenden ve dā'iresinden ve şöḥbetinden dūr u ba'īd ol zīrā anlardan dūr olmak
- 10 sebeb-i rāḥat-ı dil ve nezdīk olmak mūcib-i keder-i muttaşıldur el-hāşıl dūstān dā'iresinde bulunmak bağ u bostān içünde olmak gibidür ki adamūñ dimāğı pūr būy-ı üns ve ḳalbi dāḥil-i bezm-i 'ālem-i ḳuds olur düşmān miyānında olmak ise hār zār içünde olmak gibidür ki dāmen-i dil ü hāşıye-i cāme-i ḥatır derīde olmaḳdan ḥālī olmaz ve çeşm-i cān rūy-ı elem görmekten çāre bulmaz ve dimişlerdür ki düşmenlerle zindegānī itmek ḥaṭā ve ifsād-ı 'ömr ve isrāf-ı sermāye-i vücūddur. [14*] (1) *Pādişah*
- 15 *çün der-melā ḥandān buved / Bī-gümān der heybeteş noḳşān buved* taḳdīri çün buved pādişah der-melā ḥandān buved noḳşān bī-gümān der-heybeteş dimekdür ki çün ḥarf-i şartdur pādişah buvedūñ fā'ili ve ḥandān mef'ūli ve der-melā zarfdur noḳşān ikinci buvedūñ fā'ilidür yaḥşulü'l-noḳşān ma'nāsına bī-gümān bilā-şek ma'nāsına fi'le mūte'allıktır heybeteş noḳşāna zarfdur. **Melā** aşlında malā'dur şol cemā'atdur ki bir re'y üzerine müctemi' olup 'uyūn ü nüfūsı ḥüsn ü bahā ve celālet ile pūr iderler
- 20 **ḥandān** şıfat-ı müşebbehedür gülegen ma'nāsına **gümān** zan ki Türki'de şanur ve sezmege dirler **heybet** burada müşāhede-i celālden ḳalbde ḥāşıl olan eşerdür **noḳşān** kemālūñ zıddı. **El-ma'nā** eger pādişāh ḥalk arasında ve nāsuñ yüzine ve gözine karšu gülegen olursa şübhesiz anuñ heybetine noḳşān 'arız olur ya'nī ḥalk anuñ celālinden ḳalblerinde eşer bulup ta'zīm iderlerken zaḥkī sebebiyle ḳalblerinden sāḳıt olup 'āmmı
- 25 gibi mübtezel olur. (2) *Bāz şöḥbet dāšten bā-her faḳīr / Pādişāhānrā hemī dāred ḥaḳīr* bāz burada ve bir daḥi dimekdür ve 'Arabī'de eyzan gibi pes **şoḥbet** dāšten mübtedādur ya'nī dāšten mübtedā ve şöḥbet anuñ mef'ūlidür bā me'a ma'nāsına şöḥbete mūte'allıktır pādişāhānrā hemī dāredūñ mef'ūl-i evveli ve ḥaḳīr şānīsı ve

- ba‘de’l-cümle haberdür. **Şoḥbet** mu‘āşeret her küll-i efrādını ma‘nāsına **faķīr** şīgā-yı mübālağadır ki müfteķir ma‘nāsına muķābil ğinā olan ihtiyāc **ḥaķīr** zilletdür. **El-ma‘nā** girü ya‘nī ol dört ḥaşletden biri daḥi budur ki her faķīr ü ednā ile şoḥbet tutmaķ pādişāhları ḥār ü ḥaķīr tutar ya‘nī serīr-i ‘izzetden düşürür ve zelīl ider. (3) *Bā-zenān*
- 5 *bisyār eger ḥalvet koned / Ḥīṣtenrā šāḥ bī-ḥürmet koned* taķdīri eger ḥalvet bisyār koned bā zenān koned ḥīṣten rā šāḥ bī-ḥürmet dimekdür ki eger ḥarf-i şart ve ḥalvet konedün mef‘ül-i muķaddemi ve bisyār ḥalvetün şıfatı ve bā-zenān ḥalvete müte‘allikdür ve fi‘l ba‘de’l-cümle fi‘il-i şartdur ve ḥīṣten ikinci konedün mef‘ül-i evveli ve šāḥ-ı bī-ḥürmet şānīsı ve ba‘de’l-cümle cezā-yı şartdur. **Zenān** merd
- 10 muķābilidür **bisyār** çok ma‘nāsına **ḥalvet** tenhā vü ḥālī olmaķdur ki yanında kimse olmaya **ḥürmet** meḥābetdür. **El-ma‘nā** šāḥ eger zenān ile çok ḥalvet eyleye anlarla mel‘abe ve icrā-yı şehvet için çok kerre tenhā ḳala kendini šāḥ-ı bī-mehābet ve bī-‘ırz eyler ve bī-miķdār eyler. (4) *Her kirā ferr-i cihān-dārī buved / Meyl-i ū sūy-ı kem-āzārī buved* taķdīri her kesī ki ū rā buved ferr-i cihān-dārī buved meyl ū sūy-ı kem āzārī
- 15 dimekdür ki her kesī mübtedā ve ū rā buvedün mef‘ül-i evveli ve ferr-i şānīsı ve ba‘de’l-cümle mübtedāya şıfat olur meyl-i ikinci buvedün fā‘ili ve sūy mef‘ūli ve ba‘de’l-cümle haber-i mübtedādur. **Ferr** kuvvet ü revnaķ ve devlet ü siyāset **cihāndārī**de yā maşdariyyedür. [14^b] (1) *Ey püser tadbīr-i rāḥ-ı tūşe kon / Pes ḥadīs-i ĩn ū ān yek gūşe kon* taķdīri ey püser kon tūşe tadbīr-i rāḥ-ı pes kon yek gūşe ḥadīs-i ĩn vān
- 20 dimekdür ki tūşe kon kelīmesinün mef‘ūli ve tadbīr-i rāḥ-ı ta‘līldür ve yek gūşe ikinci kon kelimesinün zarfıdır ve ḥadīs ĩn vān mef‘ūlidür ve pes ‘Arabī’de fā-i cezā’iyye ma‘nāsınadır. **Rāḥı** de yā zā’ide veyā ta‘zīm içündür **tadbīr** rāḥ-ı ta‘līl-i mutezamındur berāy tadbīr ü tedārik rāḥī dimekdür **tūşe** āzıķ u zād **ḥadīs** burada kelāmuñ ḳalīl ü keşirine şāmildür **ĩn ū ān** falān ü fülāna ya‘nī Zeyd ü ‘Amr’a işāretdür
- 25 **gūşe** bucaķdur yek gūşe ve bir taraf dimekdür. **El-ma‘nā** ey piser yol için ve rāḥ-ı āḥiret tadbīr ü tedāriķi için tūşe eyle ya‘nī zād vü āzıķ taḥşīl eyle pes Zeyd ü ‘Amr’uñ sözini bir gūşeye ḳo ve ber taraf eyle ve işüñe meşğul olup yoluña ṭoĝrı git zīrā mufaḍḍıl ü müfsid çokdur. (2) *Çār çizest ey birāder bā-ḥaṭar / Tā tüvānī bāş ez-ĩnhā*

- ber-ḥazer* taḳdīri ey birāder çār çiz bâḥaṭar est dimekdür ki edât-ı haber ḥaṭara muttaşıldur zîrâ çār çiz mübtedâ ve bâḥaṭar ḥaberdür. **Tâ** mādām ma‘nāsınadır ki istimrâr murād olur **tüvānî** muzāri‘-i muḥāṭabdur cümlesi te‘vîl-i maşdarda olup bâş kelîmesine zarfdur **bâş** emr-i ḥāzırdur ve mâ-ba‘ dı aña müte‘allikdür ve ba‘de‘l-cümle
- 5 müstenifedür **ḥaṭar** helāk üzerine işrāfdur **tüvānî** güçdür ḳudret gibi **ez inhā** aşlında ez indür hâ edât-ı cem‘dür inhā çār çize işaretdür. **El-ma‘nâ** ey birāder dört nesne ḥaṭar muḳārindür ki her kimde ol dört nesne bulunursa yâ zâhiren veyâ bâṭinen helāke müşrif olur ya‘nî ‘ale‘l-istimrâr bunlardan ihtirâz üzerine ol ve illâ helāk olursun. (3) *Rağbet-i dünyâ vü şoḥbet bâ-zenân / Ḳurb-ı sulṭānest ü ülfet bâ-bedân* **rağbet** kesr-i tâ‘ ile ve
- 10 mâ-ba‘dında olan ma‘tûfât-ı şelaṣe ile çār çizden bedeldür **ḳurbet** evvelinde vāv zarûret-i veznün maḥzûfdur **rağbet** bir nesneyi hırşla irâdetdür dünyâ muḳâbili ‘uḳbâ zîrâ ‘uḳbâ dünyâdan toḳuz biñ yıl mu‘aḥḥar ḥalḳ olunmağla yevm-i âḥir dinildi **ḳurbet** muḳâbili bu‘ddur **ülfet** iltiyâmla olan içtimâ‘ **bedân** bedün cem‘idür ki bed yaramazdur muḳâbili nîkdür ki eyüddür. **El-ma‘nâ** ol dört nesne ki umûr-ı mühlikedendür **evvelâ**
- 15 dünyâyâ rağbet ve ânuñ metâ‘ına ḥariş olmaḳdur ḥubb-ı dünyâ ise cemi‘ ḥaṭâyānuñ re’sidür ve dünyâ mel‘ûnedir meger ki zıkr ü tevḥîd ve sâ‘ir umûr ki Ḥaḳ te‘âlâ şer‘le anları istiṣnâ eylemişdür bunlar maḥbûbdur ṣāniyen zenlerle şoḥbetdür zîrâ zenün dünyâyâ ta‘alluḳı merdden ziyâdedür pes şoḥbet-i zen insānı ârāyiş-i dünyâyâ cezb ile ihlāk eyler ve ṣāliṣen ḳurbet-i sulṭāndur zîrâ mülûkuñ vefâsı yokdur ve ednâ bahāneye
- 20 âdeme kıyarlar [15^a] pes selâmet anlardan kenârda olmaḳdadur ve râbî‘an bedler ve yaramazlarla ülfet ü ihtilât itmekdür ki evşâf-ı deriyyenün ser yanına sebebdür zîrâ ḥükm-i civâr iştirâkdur. (4) *Ḳurb-ı sulṭân âteş-i sūzân buved* taḳdīri buved ḳurb-ı sulṭân âteş-i sūzân dimekdür ki ḳurb-ı sulṭân buvedün fâ‘ili âteş-i sūzân mef‘ûlidür. **Sūzân** şıfat-ı müşebbehedür burada âteşe şıfat olmağla ma‘nâ-yı müte‘addî murâddur ki
- 25 yakıcıdur. **El-ma‘nâ** ḳurb-ı sulṭân yakıcı âteş olur ya‘nî âteş nice iḥrâḳ iderse ol daḥi iḥrâḳ ider. (5) *Bâ-bedân ülfet helāk-i cân buved* taḳdīri buved ülfet bâ-bedân helāk-i cân dimekdür ki ülfet buvedün fâ‘ili bâ-bedân ülfete müte‘allikdür helāk fi‘lün mef‘ûlidür. **Helāk** burada muzâf maḥzûf olmağla taḳdīri sebep-i helāk-i cân dimekdür.

- El-ma' nā** yaramazlarla ülfet ü ihtilâf itmek cânun sebeb-i helâki olur zîrâ fesâdları sârî olup mürde hükmünde olur pes kalbün hayâtı şalâhla ve eyülük iledür memâtı fesâdla ve kemlik iledür. (6) *Zehr dâred der derûn dünyâ çü mâr / Gerçi bînî zâhireş nağş u nigâr* tağdîri dâred dünyâ der derûn zehri çümâr dimekdür ki dünyâ dâredün fâ'ili ve der derûn zarf ü zehr mef'ûlidür gerçi şartdûr 'Arabî'de in-i vaşliyye gibidür cezâdan müstağnîdür zâhireş bînî'nün mef'ûl-i evveli ve nağş ü nigâr şânîsidür. **Bînî** muzâri'-i muhâtabdur görürsin dimekdür **nigâr** nağş ma' nâsına ism-i maşdardur. **El-ma' nā** dünyâ derûnunda yılan gibi zehr ü ağu tutar egerçi zâhirini münakkaş ü nigârîde görürsin ya' nî zâhirde olan nağşına aldanma zîrâ bâtını zâhiri gibi degildür belki bâtınında mühlik nesne tutar ki zehirdür. (7) *Mî-nümâyed hûb u zîbâ der nazar / Lîkin ez-zehreş buved cān rā haţar* nümâyedün fâ'ili dünyâ ve mef'ûli hûbdur haţar buvedün fâ'ili ve cān mef'ûli ve ez zehreş haţara müte'allıkdür. **Mî-nümâyed** muzâri'-i gâibdür ki evvelinde mî edât-ı hâl veya müstağbeli hâle takrîb için dâhil olur gösterir ve gösterici ve görünür ve görinici ma' nâlarınadır. **Zîbâ** sıfat-ı müşebbehedür ki bezekli yaraşıklı **nazar** rû'yet-başar **lîkin** harf-i istidrâkdur ki lakinden murahhamdur **haţar** helâke müşrif olmağdur. **El-ma' nā** ol mâr gibi olan dünyâ insânun nazarında maḥbûb ü yaraşıklı görünür velâkin anun zehrinden cāna haţar ü helâk vardur pes ârâyişine bakmayup zehrinden hâzer gerekdür ve Kûr'ân'da gelür ⁵⁷ *لَا جَعْلَ مَا عَلَى الْأَرْضِ زينةً لَهَا لَئِيْلُ مَا تُكْوِمُهُمْ أَتُهم أَحْسَنُ* ⁵⁷ ya' nî ziynet-i dünya insânı imtiḥân içündür ve ziynet olduğı herkesün ümniyyesine göre çeşmine müstaḥsen göründüğüdür ve zehr olduğı aña ta'alluk ve anun yüzinden yâ şüreten veyâ ma' nen helâkdur nitekim dünyâyâ harîş olanların neticeleri zâhirdür gerek mülûkdan ve gerek ra' iyyetden olsun. (8) *Zehr-i in mâr-ı münakkaş kâtilest / Bâşed ez-vey dūr her k'û 'ākilest* zehr kesr-i rā'la mübtedâ ve mā-ba' dına muzâfdur münakkaş māruñ sıfatıdur kâtilest haberdür aşlı kâtil estdür ki est dūr ma' nâsınadır hemzesi ḥazf olup kâtile muttaşıl kılınmışdur zîrâ kâtil âhîrinde vaşla mānî' yokdur hâ-i resmî ve emşâli gibi dūr bâşedün mef'ûlidür fâ'ili mā-ba' dında olan her kesîdür

⁵⁷“ Biz, hangisinin daha iyi şeyler yapacağına sınav olsun diye, yeryüzünde olan şeyleri ilgi çekici yaptık.” Kur'ân-ı Kerîm, Kehf Suresi (18);7.

- zîrâ her kû kâf-ı ‘Arabî ile aşlında herkesî ki odur nitekim mürûr itdi ü mübtedâ
 ‘âkilest haber ve cümlesi fâ‘ ile şıfatdur. **Münakkaş** ism-i mef‘ûldür ki bir nesneyi telvîn
 ü rengâmîz itmekdür **kâtil** hayât i‘tibârıyla mevtdür ‘âkıl murâd kemâl-i ‘âkıldur ki
 ‘âkl-i kıdusi vü ‘âkl-ı ma‘âddur. **El-ma‘nâ** bu münakkaş yılanuñ zehri âdemi kâtildür
 5 her ol kimse ki kemâl-i ‘âkıl ile mevşûfdur ol mâr münakkaşdan dūr ü ba‘îd olur tâ ki
 aña qarîb olmağla zehirlenüp helâk olmaya el-hâşıl mâruñ zehrinden helâk olduğı gibi
 dünyânıñ metâ‘ına ta‘alluk ve ârâyışine firîfte olmağdan dağı helâk olur ki evvelkiye
 helâk-ı şūrî ve ikinciye helâk-ı ma‘nevi dirler ve kâlibün mevtinden kalbün mevti
 eşeddür zîrâ mevt-i kalbden küfr lâzım gelür ki muhteżası hulûd-ı fi’n-nârdur mevt-i
 10 kalb ise böyle degildür belki mevt mü‘min-i kâmile tuhfе ve neticesi derecât-ı
 kurbâtdur. (9) *Hemçü tıflân menger ender sürh ü zerd / Çün zenân mağrûr-ı reng ü bû*
me-gerd tağdîri menger ender sürh ü zerd hemçü tıflân megerd mağrûr-ı reng ü bû çün
 zenân dimekdür hemçü çü edât-ı teşbîhdür ki çünden muhaffefdür. **Hem** lafzını idhâlde
 fâ‘ide budur ki hem lafzı muvâfaqat için mevzû‘dur meşelâ hem cenk dirler cenkde
 15 berâber ma‘nâsına **tıflân** tıfluñ cem‘idür **mevlûde** altı ve yedi yaşına dek tıfl dirler
menger nehy-i hâzırdur aşlında negrdür **sürh** kızıl **zerd** şaru **mağrûr** gurûrdandur ki
 aldanmağ dimekdür **reng** boya **bûy** koğu râyihâ gibi **megerd** nehy-i hâzırdur kerdenden
 eylemek ve işlemek ma‘nâsına. **El-ma‘nâ** uşâklar gibi kızıl ve saruya ya‘nî elvâna
 muṭlaḳâ nazar u iltifât eyleme ve zenler gibi reng ü bûyına mâ‘il olmağ ile elhâşıl
 20 kendiñi etfâl ü nisâya teşebbüh eyleme. (10) *Zâl-ı dünyâ çün ‘arûs ârâste est / Her dü-*
rûzî şûy-ı dîger h‘âste-est zâl-ı dünyâ mübtedâ ve ârâstest haberidür ve çün ‘arûs ârâste
 kayıddur ve şûy-ı dîger mübtedâ ve h‘âstest haberi ve her dü rûzî h‘âste zarfdur. **Zâl**
 pîr fertût ya‘nî bunamış ve geçmiş koca er ve zen burada murâd zendür ki dünyâdur
 ‘arûs ‘Arab‘da ve ‘Acem‘de gelin ve güyegü **ârâstest** aşlında ârâste estdür ki est edât-ı
 25 haberdür **ârâste** mâzîden kısmdur bezemiş ve ziynetlemiş ma‘nâsına **her dü-rûzî** her iki
 günde dimekdür ki yâ zâ‘idedür **şûy** ü şû her her zammle ‘avret eri dîger bir dağı
 dimekdür **h‘âstest** h‘âste estdür ki taleb ü edât ma‘nâsnadır. **El-ma‘nâ** dünyâ bir
 kocağarı gibi iken kendini gelin [15^b] gibi ziynetlenmiş ve düzüp kuşamıştur tâ ki ehl-i

- dünyā ve erbāb-ı şehveti ifsād eyliye ve bilā nikāh ta'alluk ile fi'l-i fāhiş ile mübtelā ide her iki günde ğayri er taleb eylemiş ve oynaş idinmişdür ya'nî 'âciz dünyā gerçi bir hîle ile bugün saña gelin olup yār olmak şüretin gösterir feemmā ikinci gün seni terk eyleyüp ğayri vü āşinā peydā idüp aña yār olur pes anuñ şol muṭrib ü çengiye benzer ki
- 5 her gün bir hānede çalup çağırup oynar ve bir hānede karar itmez çünkü bî-vefādur sen daḡi anuñ yüzine bakma ve şīt ü şadāsına kılāk tutma ve merd olmağa sa'y eyle. (11) *Muḡbil ān merdī ki şūd z'īn ceft tāk / Püşt ber vey kerd ü dādeş se talāk* muḡbil mübtedā ān merdī haber ve tāk şüduñ mef'ül-i şariḡi ve zīn ğayr-i şariḡi ve ba'de'l-cümle habere şıfat olur ve kerdūñ tahtında fā'il zāmiri muḡbile rāci'dür püşt mef'ül ve
- 10 ba'de'l-cümle māḡablını beyāndur. **Muḡbil** Hakk'a iḡbāl idici ve aña yüz tutucu **merdī**de yā zā'ide veyā vahdet içündür edāt-ı haber mahzūfdur ki merdīst dimekdür **z'īn** aşlında zi'indür ki īn ism-i işaretdür **ceft** zen ü merd ya'nî zeve ü zevce ve eş ya'nî muḡarın **tāk** tek ki ferd ma'nāsına çiftūñ muḡābilidür **püşt** arḡa zahr ma'nāsına **se** üç **talāk** 'Arabī'dür taṭlīk ma'nāsına taḡyīdūñ muḡābilidür. **El-ma'nā** muḡbil ü ehl-i ḡabūl ü
- 15 sa'ādet ol merd veyā ol bir merddür ki bu çiftiden ya'nî zen-i dünyādan tāk ü yektā oldu ve aña eş olmaḡdan müfāraḡat kıldı ve arḡasını anuñ üzerine eyledi ya'nî bir nesneye yan virüp ve arḡasın döndüren gibi i'rāz eyledi ve yüz virüp iḡbāl itmedi ve aña üç talāk virüp bi'l-küllīye serrişteyi ḡaṭ' itdi. (12) *Leb be-pīş-i şūy ḡandān mī-koned / Pes helāk ez-zaḡm-ı dendān mī-koned* taḡdiri mīkoned leb bepīş-i şūy ḡandān pes mī-koned
- 20 helāk ez zaḡm-ı dendān dimekdür ki leb mī-konedūñ mef'ül-i evveli ve ḡandān sānīsidür ve ba'de'l-cümle mā-ba'dıyla zen dünyānuñ ḡālını beyān olur ve helāk ikinci mī-konedūñ mef'ulidür ve cārr ü mecrūr daḡi aña müte'allīkdür be-pīş evvelki mī-konedūñ zarfı olduğu gibi. **Be-pīş** be müfrede burada zarfıyyet içündür nitekim pīş pes muḡābili olmak aña daldur zīrā ikisi daḡi zūrūf-ı meḡāniyyedür **pes** burada sonra
- 25 ma'nāsınadır ba'de gibi **zaḡm** yara cerāḡet gibi **dendān** dişdür ki otuz ikidür ki yigirmi sekizi ḡurūf-ı 'Arabīyye ve dördü ḡurūf-ı 'Acemiyye muḡābelesindedür. **El-ma'nā** zen dünyā eri önünde dudaḡını ḡandān ider ya'nî aña ta'alluk ve muḡabbet iden kimesnenūñ ibtidāda yüzine güler ve inbisāṭ ü beşāşet gösterir sonra ıştırıp dişi

zaḥmından ihlāk eyler pes anuñ ḥandesine mağrūr olıcaḡ degildür zîrâ luṭfı ardınca ḡahr olmak degil belki zehr ü şekeri mumtezicdür nitekim küfre ve fecre ḡayât-ı dünyāya mu‘azzeblerdür velākīn mağlûb-ı beşerriyet olduklarından iḡsās-ı ‘azāb itmezler. (13)

Şüd delîl-i nîk baḡtî çâr çîz / Her ki in çäreş buved bâşed ‘azîz taḡdîri şüd çâr çîz delîl-i

5 i nîk baḡtî her kesî ki buvedeş in çâr bâşed ‘azîz ya‘nî çâr çîz şüdüñ fâ‘ili ve mâ-ba‘dî mef‘ûlidür ve her kesî mübtedâ in çâr buvedüñ fâ‘ili ve şın mef‘ûli ve ba‘de‘l-cümle mübtedāya şıfatdur ve bâşedüñ taḡtında fâ‘il zāmîri kese rāci‘dür ve ‘azîz mef‘ûlidür ve ba‘de‘l-cümle mübtedāya ḡaberdür nîk-baḡtîde yâ maşdariyyedür nîk-baḡt şıfat-ı müşebbehedür eyü baḡtlu ma‘nāsına baḡtiyâr gibi çäreşde şın aşlında eşdür ki zāmîr-i

10 mef‘ûl-i muttaşıldur. **El-ma‘nâ** dört nesne eyü baḡtluluk delîli ve devlet ü sa‘âdet ü tâli‘ nişânı oldu her kim ki aña bu dört nesne ḡaşıl ola ḡalk arasında ‘azîz ü muḡterem olur zîrâ her kesüñ zillet ü ‘izzeti kevkebine rāci‘dür. (14) *Aşl-ı pāk âmed delîl-i nîk-baḡt / Nîst bî-aşlî sezâ-yı tâc u taḡt* taḡdîri âmed aşl-ı pāk delîl nîk baḡtdur ki aşl-ı pāk âmedüñ fâ‘ili ve delîl mef‘ûlidür ve cā‘izdürki aşl-ı pāk mübtedâ ve âmed cümlesi

15 ḡaber ola nîst leyse ma‘nāsına olmaḡla bî aşl fâ‘ili ve sezâ mef‘ûlidür aşl burada müteferri‘ün ‘aleyh ma‘nāsınadır ki âbâ’ vü ecdād murâddur zîrâ ibn âb üzerine müteferri‘dür aḡşân beden şecere üzerine müteferri‘ olduḡı gibi. **Pāk** tâhir burada zîne vü ‘uyûbdan tâhir ḡaseblü neseb dimekdür **bî** aşlîde yâ za‘idedür. **El-ma‘nâ** şer‘an ve ‘aklen ‘uyûbdan pāk ü sālîm olan aşl eyü baḡt nişânî geldi ya‘nî bir kimsenüñ aşlî pāk

20 olmak delîl-i sa‘âdetdür eger başında devleti olmasa aşl-ı pākden gelmezdi pes bu maḡûle kimse her mertebeye lâyıḡdur salṡanata varınca zîrâ ⁵⁸ان الاصل لا يخطئ

mücibince aşıldan ḡaṡa gelmez ve her kârı bi-ḡasebi‘l-ḡālib şavāb üzerine olur anuñçün bî aşl tâc-ı şāḡiye ve serîr-i salṡanata cülûsa ya‘nî ehl-i cāḡ olmaḡa sezâ degildür zîrâ aşlında bî-baḡtdur ve bî-baḡtdan ḡālibā eşer-i sa‘âdet zāḡir olmaz bu ma‘nādandır ki

25 ḡazrāy-ı dimeni nikāḡdan nehy olunmuşdur ya‘nî dimene ki anuñ üzerinde biten yeşil ota i‘tibār olunmadıḡı gibi zāḡirde ḡasen ü bāṡında ḡabîḡdür kezālik menbit-i sū‘de ya‘nî bed yerde ḡaşıl olan zen daḡi böyledür ki andan ḡayır gelmez pes anuñ ḡüsn ü cemāline

⁵⁸“Şüphesiz, asil hata yapmaz.”

rağbet itmemek gerekdür zîrâ bî-aşldur lezzet-i cihānuñ ve umur-ı şehvetiyyenüñ terkini tutmak gerek ve eger teraqqî nedür dirseñ ehl-i dil olanlaruñ dāmānıñ aḥz eylemek lâzımdur ki anlar teslîk ile biṭarîkü'l-tedric müştehayâtdur ki ṭab' u hevā-yı nefsāniyyeden ḥalaşuñ çāresin bulurlar ve bi-izni te'ālā tezkiyeye bâ' iş olurlar pes

5 maḳşūd-ı [16^a] māşivādan i' zāz ve Ḥaḳḳ'a iḳbāldür. (5) *Der pey-i lezzāt-ı nefsanî me-bāş / Düst-dâr-ı 'ālem-i fânî me-bāş* der mebāşuñ zarfıdur düstdâr ikinci mebāşuñ mef'ulidür fânî 'ālemüñ şıfatı ve 'ālem daḥi düst-dāruñ muzāf-ı ileyhıdır. **Pey** iz ma'nāsına işr gibi **mebāş** nehy-i ḥāzırdur maşdarı başıdendür olmaḳ ma'nāsına **lezzāt-ı nefsanî** lezzāt-ı rûḥāniden ihtirāzdur pes burada nefsle murād nefs-i ḥayvāniyyedür

10 nefs-i nāṭıka degil āhirinde yâ nisbet ve elif ve nûn zâ'iddür **düst-dâr** vaşf-ı terkibidür aşlında dārende-i düstdur maşdarı dāştendür tutmaḳ ma'nāsına pes düst-dâr ve düst tutıcı dimekdür **fânî** bâḳî muḳābilidür. **El-ma'nâ** lezzāt-ı nefsanîye izinde ve anuñ ardınca ve aña ṭālib olma belki lezzāt-ı rûḥāniye ṭalebkārî ol zîrâ insān-ı ḥaḳıḳînüñ ğıdāsı budur lezzāt-ı nefsanîyye ise insān-ı ḥayvānîniñ ğıdāsıdır ve rûḥperver ile

15 tenperverüñ farkı beyne's-semā-i ve'l-arzıdır ki biri süflî ve biri 'ulvîdür 'ālem-i fānîniñ düst-dârı olma ya'nî anı kendüñe düst ü maḥbûb tutma zîrâ beḳāsı yoḳdur. (6) *Nîst ḥāşıl renc-i dünyā bürdenet / 'Āḳıbet çün mî bü-bāyed mürdenet* renc-i dünyā bürdenet kelimesünüñ mef'ulî ve tā-i ḥiṭāb fā'ilidür ki aña muzāfdur ve bürdenet daḥi nîstüñ fā'ili ve ḥāşıl mef'ulüdüdür zîrâ burada nefy-i leys ma'nāsınadır 'āḳıbet bü-

20 bāyedüñ zarfıdur mürdenet bü-bāyedüñ fā'ilidür. **Bürden** maşdardur iletmek ma'nāsına **çün** burada ḥarf-i ta'lîldür **mîbü-bāyedde** bâ mazmûmdur zîrâ ḥarf-i şefevîye mülâḳıdır **mürdenet** senüñ mevtüñ dimekdür. **El-ma'nâ** senüñ dünyā zaḥmetini iyledüp çekdigünüñ ḥāşılı yoḳdur ya'nî dünyā içün emek ve zaḥmet çekmek bî-ḥāşıldur şol ma'nādan ötüri ki āḥir ölmek gerekdür ya'nî öliser ve fenā bulıarsun pes fānide fânî

25 içün ne çalışır ve vücūdıña zaḥmet virürsin belki dünyāda vefḳince ⁵⁹القيا مزرعه الآخره ahiretüñ içün sa'y eyle ki emegüñ zāyi' olmasun ve āhiretde pür ḥāşıl olasın bî-ḥāşıl degil. (7) *Ez-tenet cān çün birün ḥ'āhed şüden / Ḥāket ender üstüḥ'ān ḥ'āhed şüden*

⁵⁹“Dünya, ahiretin tarlasıdır.”

- taqdīri çün ḥāhed şüden cān birūn ez tenet çün ḥāhed şüden ḥāk ender üstüḥānet dimekdür ki şüden burada reften ma' nāsınadır ḥāhed şüden gitmekdiler ya' nī gidiser dimekdür bu şüretde cān ḥāhedūñ fā'ili ve şüdün mef' ulidür ve birūn şüdenūñ mef' uli cār ü mecrūr aña müte' allık ve ḥāk ikinci ḥāhedūñ fā'ili ve ḥāke muttaşıl olan zāmīr-i
- 5 ḥitāb ma' nāda üstüḥāna kayıddur çün burada ta' līl evveli te' kīddür. **Birūn** taşra dimekdür **ender** zarfiyyet içündür aşı enderūndur ki içeridür vāv ve nūn ba' de' l- ḥazf ender kalmışdur **üstüḥān** kemik. **El-ma' nā** çünki cān u ten ü cismūnden taşra gidiser ve dünyā saña kalmadıserdür bu sebebden renc-i dünyā çekmek bī- ḥāşıldur ve çünki kabrde ' azmūne toprak gidiser ve tolısardur bu ma' nādan öturi sen daḥi kār-ı dünyāyı
- 10 ko el- ḥāşıl mevt ü fenā vü ḥākke yeksān olmak ve üstüḥāna ve göze toprak tolmak muḥarrer olıcaḥ binā-yı ḫusūr ve ḫafr-ı ābār ü icrā-yı enhār ve ḡarş-ı eşḫār ü emşālī umūr-ı fāniyye iştigalle izā'at-i ' ömr itmemek gerekdür ve illā ' āḫibeti ḫasāret ü nedāmetdür. (8) ' *Āfiyetrā ger be-cūyī ey ' azīz / Mī-tüvānī yāften der ḫār ḫīz* ' āfiyet be-cūyī ve yāften mī tevāninūñ mef' ulleridür. ' **Āfiyet** belā vü āfetden selāmet **be-cūyī**
- 15 muzāri' -i muḫātabdur maşdarı cūsten ü cūyīdendür ṭāleb itmek ma' nāsına be-cūyīde bā cimūñ zammesine ittibā' an mazmūmdur ve āḫirinde yā-i şāniye ḥitāb içündür. **Mī-tüvānī** muzari' -i muḫātabdur maşdarı tevānisten ü tevānīdendür ki güç yitmek ma' nāsına **yāften** bulmaḫdur. **El-ma' nā** ey ' azīz ü muḫterem ḫişi eger ' āfiyet ü selāmeti ṭāleb iderseñ dört nesnede bulmaḫa ḫādir olursuñ ya' nī eger dört nesne bulunırsa selāmet daḥi bulunur. (9) *Īmenī ü ni' met ender ḫānedān / Tendūristī ü ferāḡat ba' d ez-ān* bu
- 20 beyit ḫār ḫīzi müştemildür ki biri īmenī ve biri ni' met ve biri tendūristī ve biri ferāḡatdır ve ender ḫarīnedür ki burada dān dānistenden emrdür bilmek ma' nāsına **īmenī**de yā maşdariyyedür **īmen** ḫayḡusuz ve ḡuşşasuz **ni' met** anuñla tena' um ve te' ayyüş olunup ṭab' a mülāyim olan umūr-ı lezīze **ḫāne** mesken āḫirinde **hā** ihtişāş
- 25 içündür **dān** zarf-ı mekāndur ki ism-i cāmiddür **tendūristī** aşlında dūristi-i tendūr āḫirinde yā maşdariyyedür pes tendūristī şihḫat-i beden ü şāḡlıḫdur **ferāḡat** işsizlik **ba' d ez-ān** bundan şoñra. **El-ma' nā** ' āfiyet ü selāmeti ḫayḡusuzluḫda bil zīrā maḡmūm ve mefhūm olan ḡā'ileden ḫalāş olmaz ve daḥi ni' met ḫānede bil ya' nī eger menzilūnde

- ni‘metüñ ve ta‘ayyüş idecek nesneñ var ise belā-yı fakrdan kıtuldun ve açlık berzahından necāt buldun zīrā fakr-ı gālībden Allāh te‘ālāya isti‘āze olunmuşdur ve daħi ‘āfiyeti tendürüslükte ya‘nī şıhḡat-ı bedende ve sağlıkda bil zīrā marāz-ı insānī Hāk‘dan ‘āikadur ve şāhibi bī-ḡuzūr u mütekeddirdür anıñçün ḡavāşş-ı beşer tālīb-i mevt oldılar
- 5 feemmā marāzı istemediler zīrā mevt tuḡfe-i mü‘mindür ki sebep likā-i İlāhī’dür marāz ise böyle degildür ve daħi ‘āfiyeti ferāğda bil ya‘nī zāhir ḡālde bir nesneye şuğlūñ ve anuñla taḡayyüdün olmaya ki ol iş seni bī-tāb ü pür ta‘ab eyliye ve maḡşūd olan ḡardan ḡalasın. (10) *Çünkü bā-ni‘met emānī bāşedet / ‘Āfiyet rā zān nişānī bāşedet* taḡdīri çünkü bāşedet bā ni‘met emānī bāşedet zān ‘āfiyet rā nişānī dimekdür ki çün ḡarf-i şarḡ bā ni‘metde bā muşāḡabet içün ve tā-i bāşedün mef‘ül-i şariḡi ve emānī fā‘ilidür ve ba‘de’l-cümle fi‘l-i [16^b] şarḡdur. ‘Āfiyet ikinci bāşedün mef‘ül-i şānisi ve zāmīr-i muttaşıl-ı manşūb mef‘ül-i evveli ve nişānī fā‘ili ve ba‘de’l-cümle cezā-yı şarḡdur emānīde olan ya zā’id āmān ḡavfuñ zıddı ve bāşedetün taḡdīri bāşed turādur lisān-ı ‘Arabī ile demek olur ki ⁶⁰إذا حصل لك الامان مع العمة الى مع حصول النعمة ايض و اجتمع
- 10 **nişānīde** yā zā’iddür **nişān** ‘alāmetdür. **El-ma‘nā** çünkü saña ni‘met ile bile āmān ü emānī ḡaşıl ola ya‘nī bu ikisi sende mevcūd ve bi‘l-fi‘l ḡuşūle gele saña anuñ ya‘nī ol iki nesnenün ḡuşūlünden ‘āfiyetden nişān ü selāmetüne ‘alāmet olur. (11) *Bā-dil-i fāriğ çü bāşī tendürüst / Diğer ez-dünyā ne-bāyed ḡiç cüst* taḡdīri çü bāşī tendürüst Bā-dil-i fāriğ diğēr ḡiç nebāyed cüst ez dünyā dimekdür ki tendürüst bāşīnün mef‘ül-i şariḡi ve
- 20 bādil-i fāriğ ḡayr-i şariḡīdür ve ba‘de’l-cümle fi‘l-i şarḡdur zīrā çü lafzı çünden muḡaffef ḡarf-i şarḡdur ve mīsrā-ı şānī cümlesi cezā-yı şarḡdur cüst nebāyedün fā‘ilidür zīrā nebāyedden sonra gelen fi‘l-i māzī maşdar ma‘nāsına oldıḡı bālāda bilindi pes burada cüst cüsten dimekdür ki ḡaleb itmekdür ve ez dünyā cüste müte‘allikdür ve anuñ taḡdīri ḡiç nebāyed cüsten çizīrā ez dünyā dimekdür ki çizī mef‘ül ve ez-dünyā ānı
- 25 beyān olur ve dünyādan murād metā‘-ı dünyādur. **Bāşī** muzāri‘-i muḡāḡab **diğēr** bir daħi **nebāyed** muzāri‘-i menfīdür gerekmez ma‘nāsına **ḡiç** aşlā. **El-ma‘nā** dil-i fāriğ ile tendürüst olasın ya‘nī nişān ‘āfiyetden bu iki nesne daħi sende buluna bir daħi

⁶⁰“Sana nimetle beraber eman ulaştığında.”

- dünyādan aṣlā bir nesne istemek gerekmez zīrā ‘aqlī olan kimseye bunlar kāfī ve ḥāline vāfīdūr el-ḥāṣıl bī-ḡam olmak ve ḥānede ni‘met olup nā-merde muḥtāc olmamak ve ṣıḥḥat-ı beden ü ṣuḡl-ı dünyādan fāriḡ niṣān-ı selāmetdūr. (12) *Ber me-yāver tā tüvānī kām-ı nefṣ/ Tā ne yūftī ey püser der dām-ı nefṣ* evvelki tā mādām ma‘nāsına meyāvere
- 5 zarf ve kām meyāverün mef‘ulidūr ikinci tā ḡaraḡ ü ta‘līl içündür der dām neyüftīye zarfdur. **Ber** burada ‘ulüvv ma‘nāsınadır **meyāver** nehy-i ḥāzırdur ki aṣlı me āverdūr **kām** murād **neyüftī** muzāri‘-i muḥāṭab menfīdūr ve düşmeyesin dımeḡdūr aṣlı ne üftīdūr **dām** burada mekr ü ḥīle-i nefsdūr. **El-ma‘nā** ey piser mādām ki ḡādirsiñ murād-ı nefsi yukarı getürme ve ḡaldurma ve taḥṣīl idüp ṣhevēātunūñ ḡuṣūliyle anı ber murād itme tā
- 10 ki anuñ ṭuzāḡına düşmeyesin zīrā sen anı besleyüp murādınca olduḡça ḡuvvet bulur ve āḡir ḥīle ile seni ṣayd idüp zār ü zebūn ḡılır pes ol seni ḡatl itmezden evvel sen ānı mücāhede vü riyāzetle ḡatl ideḡör tā ki ṣerrinden ḡalāṣ olasıñ. (13) *Zīr-i pāy āver hevā-yı nefsrā / Kem bedū dih behrehā-yı nefsrā* hevā-yı nefṣ āverün mef‘ulī ve zīr-i pā zarfdur kem dih kelīmesinüñ mef‘ul-i evveli behre ṣānisi bedū ḡayr-i ṣarīḡi **zīr** ālet taḡt
- 15 gibi **pāy** ayak **āver** feth-i vāvla emr-i ḡāzırdur getür ma‘nāsına **hevā-yı**da yā izāfet içündür **hevā** nefṣün meyl ü iṣtihā ü istilzāz eyledüḡi nesne **kem** eksik nāḡıṣ gibi **bedū** aṣlında bāvūddur ānā ma‘nāsına **dih** vir ma‘nāsına emr-i ḡāzırdur **behrehā-yı**da yā izāfetdūr **behrehā** behrenün cem‘idūr ki naṣīb ma‘nāsınadır āḡirinde hā iḡtiṣāṣ içündür. **El-ma‘nā** hevā-yı nefsi ayaḡuñ altına getür yoḡsa elün üzerine yukarı ḡaldurma ya‘nī
- 20 nefsi hevāṣı ḡuṣūṣunda zebūn u maḡlūb eyle yoḡsa müsā‘ade itme pes bir nesneyi ayak altına almak ‘adem-i i‘tibārdan ḡār u maḡḡūr itmekden kināyedūr ve nefṣnün naṣībini nefse eksik vir maḡṣūd-ı ḡillet üzerine vir dımeḡdūr zīrā nāḡıṣ olan nesne zā‘ide ḡöre ḡilleti müstelzimdūr velāḡin burada ḡillet ‘ademden ‘ibāret deḡildūr. (14) *Nefṣ ü ṣeyṭān mī-berend ez-reh torā / Tā biyendāzend ender ḡeh torā* nefṣ ü ṣeyṭān mübtedā
- 25 torā berendün mef‘ulī ve ba‘de‘l-cümle ḡaberdūr ikinci torā biyendāzendün mef‘ulī ve cümlesi ta‘līliyyedūr. **Berend** muzāri‘ ve nūn ‘alāmet-i cem‘-i ḡā‘ibdūr maṣdarı burdendūr iletmeḡ ma‘nāsına **torā** aṣlında tūrādur ki to ente ma‘nāsınadır **biyendāzend** aṣlında bānedāzendddür endāzendde nūn-ı ṣāniye ‘alāmet-i cem‘dūr **ḡeh** muṭlaḡā

- kuyudur ki çāhdan muhaffefdür. **El-ma'nā** nefis ü şeytān seni yoldan ya'nī ṭarīḳ-i müstaḳīmden ki ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dur iletürler ya'nī çıkarurlar ve cāddeden münḥarif kılurlar tā ki seni cehennem çukurına atarlar ve siccīne birağalar zīrā nefis-i emmāre tāgiyyedür ki ṭarīḳ-i Ḥaḳ'dan 'ādiledür zīrā muḳtezāsı hevā ü shevāt ü lezzātdur cehennem ise
- 5 shevātla mahfufedür ve şeytān muḍill ismindedür ki dā'imā kārı reh-zenlүkdür ve Hüdā'dan ḍalāle taḥvīldür çünkü bu 'illetten ötürü saña musallaḥ olurlar pes sen daḥi ṭaḳvā ü ṭā'at kuvvetiyle tasalluḥların def' idüp yolña ṭoğrı git ve müfsid ü muḍille uyma. [17^a] (1) *Nīk-baḥtānrā buved rāy-ı şavāb / Ān ki bed- rāyest bāşed der 'azāb*
- 10 *nīk- baḥtān buvedün mef'ül-i evveli ve rāy şānisi ve şavāb rāyuñ şıfatıdır ankesi ki mübtedā ve bed-rāyest şıfat ve bāşed cümlesi ḥaberdür. Rāy fıkır vemā eddigü ileylü'l- fıkır **bed-rāy**da yā-i şāniye zā'id veyā nisbet içündür **bed-rāy**ı şıfat-ı müşebbehedür ki yaramaz fikirlü ve i'tikādlu dimekdür 'azāb ta'zībden müştakḳdur ki iletü'l-'azābdur. **El-ma'nā** nīk-baḥtlar için rāy-ı şavāb olur ya'nī her kim ki nīk-baḥt ü āşıl ü nesīb ola anuñ rāy ve fikri biḥaşebi'l-ğālib şavāb olur ḥaṭā olmaz zīrā ümhemmin 'indallāhdur ol*
- 15 *kimse ki bed aşl olmak ḥasebiyle bed fikir olur ve rāh-ı şavābdan çıkup ḥaṭā itmesiyle 'azābda olur ya'nī mübtelā-yı 'azāb olup cehennemde kalur zīrā bedligüñ cezāsı bedlik ve eyiligüñ cezāsı eyülikdür anuñcün mücāzāt-ı 'amele mükāfāt didiler zīrā ḥayren ve şerren 'amelüñ küfüvvü berāberidür. (2) Her ki ĩman ez-'azāb-ı Ḥaḳ buved / Nīst mü'min kāfir-i muṭlaḳ buved* taḳdīri her kesī ki buved ĩman ez 'azāb-ı Ḥaḳ nīst
- 20 *mü'min buved kāfir-i muṭlaḳ dimekdür ki her kesī mübtedā ve mā-ba' dında olan cümle sā'ir neẓā'iri gibi şıfat ve nīst mü'min ḥaberdür zīrā leyse bemü'min taḳdīrindedür ve mā-ba' dında olan cümle bi ṭarīki'l-iltizām mefhūm olan ma'nā-yı taşriḥ ve küfrle tescil içündür ki anda ziyāde taḳbiḥ vardır. ĩman* ḳaygūsuz ve ḡuşşasuz **kāfir** murād-ı muṭlaḳ kāfirdür. **El-ma'nā** her kimse ki Ḥaḳ te'ālānuñ 'azābından ḳaygūsuz ve bī-ḳayd ola ol
- 25 *kimse mü'min degil belki kāfir-i muṭlaḳdur zīrā 'azāb-ı Ḥaḳ'dan emn üzerine olmak Ḥaḳ te'ālā ḥaḳḳında 'aciz-i i'tikād itmekdür ki o baña 'azāb itmege ḳādir degildür dimekdür bu ise küfürdür. (3) 'Ömr-i dünyā penç rūzī bīş nīst / Ġāfilest ān kes ki pīş endiṣ nīst* 'ömr-i dünyā mübtedā ve penç rūzī ḥaber ve bīş nistüñ fā'ili ve cümlesi

- ma'nā-yı kaşır ifāde ider gāfilest muḳaddem ḥaber ve mā-ba'dı mu'aḥḥar-ı mübtedādur ve piş endiş nistūn fā'ili ve cümlesi ānkese şıfatdur. 'Ömr-i dünyā müddet-i beḳādur ki dünyā ol beḳā'la ma'mūr olur **penç ruzide** yā zā'idedür aşlı pençrüzestdür ki beş gündür murād taḳlīl-i müddetdür **piş-endiş** vaşf-ı terkibidür önini fikir idici. **El-ma'nā**
- 5 müddet-i dünyā ve 'ömr-i insān beş gündür ziyāde degildür ya'nī şey-i ḳalīldür ki beş gün fi'l-hāl gelüp geçdügi gibi ol daḥi serī'ü'l-inḳızādur pes gāfil ü bā perdedür ol kimse ki 'āḳıbet endiş ve önini fikir idici degildür. (4) *Terk-i lezzāt-ı cihān bāyed girift / Dāmen-i şāḥib-dilān bāyed girift* girift bāyedūn fa'ili ve terk giriftūn mef'ulidür **bāyed girift** kelimesi bāyed giriftten dimekdür ki tutmak gerek ma'nāsına **lezzāt** cem' lezzet ki
- 10 muḳābili elemdür **bāyed** gerek **dāmen** dāmāndan muḥaffef etek ma'nāsınadır **dilān** dilūn cem'idür. **El-ma'nā** [17^b] (1) *Nefsrā ser-kūb ü dā'im ḥ'ār-dār / Tā tüvānī dūreş ez-murdār-dār* ser nefsrā kūb dimekdür ki ser kūbuñ mef'ulidür dā'im dāre zarf ve ḥ'ār mef'ulidür dūreşde şın ki zāmīr-i gā'ibdür dāre ḳayddur. Taḳdīri dāreş dūrān murdār dimekdür ki şın dāruñ mef'ul-i evveli ve dūr şānīsidür tā tüvānī kelimesi mādām
- 15 ma'nāsına istimrār ifāde ider ve tevānī te'vīl-i maşdarda olup luḡat-ı 'Arabīyye ile taḳdīri *خذها واجعلها بعيدة عن جيفتلدنیا مادم تقدرای علیتوام فی ك ل وق ت من الاوقا ت اوك ل حال* ⁶¹pes dāre zarf olur **kūb** emrdür maşdarı kūftendür dögmek ma'nāsına ḍarb gibi **ḥ'ār** zelīl **dār** emrdür maşdarı dāştendür tutmak ma'nāsına **murdār** cife murdār ḥūr çaylāḳdur ki devlengeç daḥi dirler. **El-ma'nā** nefsūn başını dög ve te'dīb eyle zīrā
- 20 ḥarūndur ve dā'im ānı ḥ'ār ü zelīl tut zīrā deniyyü'l-aşldur ki ḥākedür ve bī aşldan ḥaṭā çok vāḳi' olur bu maḳūle ise 'izeete yaramaz ve ḳādir oldıḳça ānı murdār dārdan dūr tut ya'nī cife-i dünyā ve ḥarām u ḥabışden ba'id olur. (2) *Nefs-i bedrā her ki sīreş mī-koned / Der güneş kerdē delīreş mī-koned* taḳdīri her kesī ki mī-koned eş nefsi bedrā sīr mī-konedeş der güneş kerdē dilīr dimekdür ki her kesī mübtedā mī-
- 25 konedeşde şın mef'ul-i evvel ve izmār ḳable'z-zıkr ṭarīḳiyle nefsi bedē rāci'dür nefsi bed şından bedeldür sīr mef'ul-i şānīdür ve ba'de'l-cümle mübtedāya şıfatdur dilīr ikinci mī-konedūn mef'ul-i şānīsı ve ba'de'l-cümle ḥaber-i mübtedādur. **Sīr** imāle ile

⁶¹“Onu al (nefsini) dünya pislighinden uzak tut, yaşadığın müddetçe uzak kıl.”

- çok ma' nāsına **güneh** günāhdan muhaffef mu' arrebî cünāhdur dilîr kesr-i dālla bahādur. **El-ma' nā** her kim ki nefis-i bedî çok eyler ve aç tutmaz günāh eylemekde anı bahādur ve tūvānā eyler pes her ne zaman şehvānî yüzünden çok olsa ve hevāsına müsā'ade bulsa ma' şiyet değil belki küfre belki iddi' ā-yı rubūbiyyet dā' i olur nitekim nicelerine vāķi' oldı. (3) *Halk hodrā dūr dār ez-her meze / Tā ne-yüftî der belā vü der beze* halk dāruñ mef' ul-i evveli dūr şānīsidür. **Halk** boğāzdur hulkūm gibi **hod** kendi **meze** lezzet ve dād çāşnı **belā'** sebeb-i elem olan nesne emrāz gibi **beze** günāh. **El-ma' nā** kendi boğāzuñı her lezzetden dūr tut ya' nî her müştahā-yı tab' uñ olan nesneyi hulkūmuña koma tā ki belā vü günāha düşmeyesin zîrā ekl itdügün helāl ise istifā-i lezzāt itdügün için mes' ulsün ve ifrāt idersin emrāzla mübtelā olursın ve eger haram ise 'āşî ü 'azāba giriftār olursın eger dārīnde başım ve bedenim esen olsun dir iseñ tenāvül ma' umāt ü meşrübātda i' tidāl üzerine ol ve her bābda ārzū-yı nefse müsā'ade itme. (4) *Zāb u nān tā leb şikemrā pür-me-sāz / Hemçü hayvān behr-i hod āhūr me-sāz* şikem ma' nāda me-sāzuñ mef' ul-i evveli ve pür şānisi ve cār ü mecrūr ānā müte' allıkdür ve āhūr ikinci me-sāzuñ mef' uli ve behr ta' lîl ve hemçü teşbīhdür tā burada intihā-yı gāyet içindür pür tolu me-sāz nehy-i hāzırdur maşdarı sāhtendür düzmek ma' nāsına hemçü edāt-ı teşbīhdür mesel ma' nāsına hayvān hiss ve idrākı olana dirler behr edāt-ı ta' lildür **hod** kendi āhūr hayvān yatup tıracak yer ki 'Arab [18^a] ıstābl-ı devāb dir. **El-ma' nā** tudağūña gelince kārnuñı āb ü nāndan pür düzme tıldurma maķşūd boğāzuña gelince dimekdür ve hayvān gibi kendün için veyā yiyecek için āhūr düzme el-hāşıl çok yedügün şüretde batnuñı hayvān āhūrı gibi kalmış olursın bu şüretde sen daħi hayvān olursın. (5) *Rūz kem hor gerçi şā'im nistî / Pür me-hūr āhır behāyim nistî* taķdîri kem hor rūz gerçi nistî şā'im mehūr pür āhır behā'im nistî dimekdür ki kem lafzı horuñ mef' ul-i muķaddimi ve rūz zarfı ve sā'im nistîñ mef' ulidür gerçi burada in-i vaşliyye gibidür ki cezādan müstağnidür pür nehūruñ mef' ulidür ve bahā'im nistün mef' uli olduğı gibi. **Rūz** gün **kem** nāķıs **hor** emr-i hāzırdur hordenden yemek dimekdür ekl gibi **gerçi** egerçi dimekdür **şā'im** şavmdandur **nistîde** tā hitāb içündür gerçi şā'im

- nīstīnūn lisān-ı ‘Arabī ile taqḍīrī ⁶²وان لم تكن صلياً dimekdür neḥūr nehy-i ḥāzırdur āḥır meger ma‘nāsına maḳām-ı ta‘rīzde müsta‘meldür bahā’im temyīz ve nuṭkı olmayan ḥayvānāt. **El-ma‘nā** şā’im degil iseñde gündüz āz ekl ile ya‘nī şā’im degilim diyü keşret-i eklden ḥāzer eyle ve çok yeme muṭlaḳā gicede ve gündüzde āḥır sen ḥayvān
- 5 degilsin ya‘nī çok yemek ḥayvān şıfatıdır pes sen meger ḥayvānsın ki çok yersin bu ma‘nā ta‘accüb olınacak ma‘nādur dimekdür. (6) *Ey ki der ḥābī heme şeb tā-be-rūz / Behr-i gūr-ı ḥod çerāḡī ber-fürūz* ey kesī ki taqḍīrindedür ki mübtedā ve mā-ba‘dı şıfatdur çerāḡī ber-fürūzuñ mef‘ulī behr anı ta‘līl ve ba‘de’l-cümle haber ve mübtedā ve haber iy kelimesinūn münādāsıdır. **Ḥābīde** yā ḥıṭāb içündür **ḥāb** uyḥu **heme** cümle ve
- 10 dükeli ma‘nāsına tā intihā-yı ḡāyet içündür **gūr** kabir **çerāḡ** fitilde yanan od **ber-fürūzda** ber taḥṣīn-i lafz için zā’iddür **fürūz** aşlında efrūzdur ki emirdür maşdarı efrūhtendür yanmak ve yakmak ma‘nāsına lazım u müte‘addi gelür. **El-ma‘nā** iy kimse ki bütün gice şabāha dek uyḡudasın kendi kabrūñ için bir çerāḡ vü mūm efrūhte kııl tā ki zūlmet-i kabirden ḥalāş olasın el-ḥāşıl gündüze dek uyıyup zūlmet-i ḥābda ḳalma belki
- 15 gicenūñ bir miḳḍārını tā‘atle iḥyā eyle tā ki nūr-ı tā‘at kabirde çerāḡ ola. (7) *Ḥāb u ḥūr coz pīşe-i in‘ām nīst / Ḥuftegānrā behre z’īn in‘ām nīst* taqḍīrī ḥāb u ḥūr nīst coz pīşe-i in‘ām behre z’īn in‘ām nīst ḥuftegānrā dimekdür ki ḥāb u ḥūr mübtedā ve nīst haber ve coz istiṣnā ve cā’izdür ki ḥāb u ḥūr nīstūñ fā‘ili ola zīrā ‘Arabī’de leys ma‘nāsınadır ya‘nī لا يسد القيام والاك لا
- 20 üzeredür ḥuftegān ikincinūñ mef‘ulıdır ki rā ta‘līl u taḥṣīş içündür. **Ḥūr** yiyecekdür **coz** harf-i istiṣnā **pīşe** şan‘at **in‘ām** na‘muñ cem‘i **ḥuftegān** ḥuftenūñ cem‘idür elif ve nūn edāt-ı cem‘ ve kāf-ı Fārsī ḥufte āḥirinde olan hā’ ḡayri melfūzadan bedeldür **zīn** aşı zāīndür **in‘ām** īşālū’l-iḥsān ile’l-ḡayr ma‘nāsına velākīn müşelū’n-ileyhe nāṭıḳ olmak şartdur pes fülān kimse Fūrsī üzerine in‘ām itdi dinilmez belki Zeyd ü ‘Amr’a eylik itdi
- 25 dinilür. **El-mā‘nā** menām ve ekl degildür illā ḥayvānuñ kārıdır zīrā ḥayvān andan ḡayrisin bilmez uyuyanlara bu in‘ām ve iḥsāndan naşīb yoḡdur ya‘nī gice ‘ibādetden ve na‘īm āḥiretten ve belki ḥāzz-ı dünyā dünyādan bile ḥışşeleri yoḡdur zīrā çok uyumak

⁶²“Eğer oruçlu değilsen.”

⁶³“Uyku ile yemek sadece hayvanların fiilidir.”

- huşûşâ ‘inde’ş-şabâh h̄‘âbda bulunmak noķşân-ı rızka sebebdür ve t̄a‘at-ı noķşân üzere oldukça naşîb-i âhîret daħi eksilür. (8) *Ey püser bisyâr h̄‘âhî huft u h̄îz / Ger haber-dârî zi hod bî-güft h̄îz* bisyâr huft e kayddur h̄îz cümle-i müste’nifedür mısra‘-ı şânî cümlesi şartıyyedür güft h̄îz şâniye kayddur h̄‘âhî huft h̄‘âhî huften taķdîrindedür ki
- 5 h̄‘âhî muzarî‘-i muhâtabdur ve huften aña mef’ûldür. **H̄‘âhî huft bisyâr** çok uyumak dilersin ya‘nî uyuyisarsın dimekdür **h̄îz** emr-i h̄azırdur maşdarı h̄îzîdendür sürinüp imeklemek ve kalkmak ma‘nâsına **bî-güft** söylemeden ve dimeden dimekdür. **El-ma‘nâ** ey oğul çok uyuyisarsın ya‘nî kabre girdikte orada çok yatarsın ve kıyâmete dek başuñ kaldırmazsın imdi ol demi yâd idüp şimdi gice içinde firâşuñdan kalk ve bir mikdâr
- 10 Hakk’a ‘ubûdiyyetde ol eger kendüñden veyâ rûz-ı kıyâmetden haberdâr iseñ ve meyyit degil iseñ nefh-i şûrla kabrûñden kalk dimeden ve isrâfil hitâbı gûşuña irmeden ihtiyâr gelme şimdi yerûñden kalk tâ ki kabrûñden kıyâmuñ âsân ola. (9) *Dil derîñ dünyâ-yı dūn besten haṭâst / Dâmen ez-vey ger tū der çinî revâst* taķdîri besten dil derîñ dünyâ-yı dūn haṭâst ger derçinî tū dâmen ez-vey revâst dimekdür ki besten dil mübtedâ ve derîñ
- 15 zarf ve haṭâst haber. **Ger** harf-i şart ve tū der çinîñüñ fâ‘ili ve dâmen mef’ûli ve ba‘da‘l-cümle fi‘l-i şart ve revâst cezâ-yı şartdur **der** zarfıyyet içündür **dünyâ-yı dūnda** dūn dünyânuñ şıfatı ve **dūn** ednâ dimekdür **besten** bağlamakdur çinî de der zâ‘id **çinî** muzârî-i muhâtabdur ki yâ hitâb içündür maşdarı çîdendür divşürmek ma‘nâsına **revâ** lâıyık ve dürüst. **El-ma‘nâ** bu dünyâ-yı denîye gönül bağlamak haṭâdur zîrâ ‘ulüvv-i
- 20 himmeti olan ednâ‘la ‘alâķa vü âşinâyı itmez bu cihetden andan dâmen divşirüp al silkerseñ şân-ı âliyyüñe lâıyık u münâsibdür ve illâ dünyâ ve âhîretde denî olursın. *Ez-çe bendî dil be-dünyâ-yı deni / Çün ne cāvîdest der vey bûdenî* dil bendîñüñ mef’ûli be-dünyâda ba‘diye içündür ki ıstılâh-ı Fûrs‘de aña ta‘alluk mücerred için olan bâdirler ne cāvîdest mukaddem haber bu denî mu‘aḥḥar-ı mübtedâdur der vey bûdenîye
- 25 müte‘allıķdır. **Ez çe** maķâm-ı ta‘lilde musta‘meldür neden ötürî dimekdür **bendî** muzârî‘-i muhâtabdur denî ḥasîs ü ḥaķîr **çün** ta‘lîl içündür cāvîz ebed ma‘nâsına **bûdenîde** yâ za‘id **bûden** maşdardur olmak ma‘nâsına. **El-ma‘nâ** dünyâ-yı denî ü ḥaķîr ve bî-kıymete ne sebebden gönül bağladuñ çünki anda olmak ve karar itmek ebed

- degildür aña dilbeste olmayasın feemmā kemāl-i ğurūr ü ğafletden kendüni orada bākī kıyās itdün ve gönül virüp ‘imâretine meşğul olduñ. [19^b] Muķtezāsı üzeri gitmeye ve aña rāhat virmeye ve ekl ü şurb ü menāmda hayvānla müşterek olmaya pes ol kimse hılāf-ı nefis üzerine sultānluķ ider zīrā muķtezāsı nefis ü heykel üzerine giydirse zimām-ı
- 5 emr-i nefis elinde olup aña hükümet itdürmez ve serīr-i qalbe geķup oturur ve kırāl İslām qal‘asın almış ve sultān üzerine müstevli olmuş gibi olur. (12) *Merd-i reh der bend-i qaşr u bāğ nīst / Ber-dil-ū ğayr-ı derd ü dāğ nīst* merd mübtedā der nīste zarfdur nīst haberdür ğayr ikinci nīstün mübtedāsıdır fā‘ilidür der aña qayıddur. **Qaşr** köşkdür **bāğ** bağçe ve teferrücgāh **dere** murād derd-i haķ ü derd-i ‘ışķ ü muħabbet **dāğ** harāret-i
- 10 ‘ışķdan dilde hāşıl olan eşerdür. **El-ma‘nā** sālīk-i rāh-ı Hüdā olan qaşr u bāğ kaydında degildür zīrā yol eri olana sīr ü teferrüc ü şuğl dünyā kapısı olmaz zīrā yoldan ānı alıķor bilki anıñ teferrücgāhı meşhed-i hüsn olan āşār-ı ilahiyye ü esmā-yı hüsnādur muṭlaķā pes bāğ sālīkūñ ayağına bend ü bāğ olur ve senün qaşr ü bāğ ve emşālī didüğün eşyānuñ cümlesi tesbīhleriyle Haķķ’a meşğüllerdür pes sen daħi anlar gibi Haķķ’a meşğul ol.
- 15 (13) *Ger ‘imāretrā berī ber-āsumān / ‘Āķıbet zīr-i zemīn gerdī nihān* ‘imāret berīnün mef‘ulī ve ba‘de’-cümle fi‘l-i şart olur nihān-ı gerdīnün mef‘ulī ve ‘āķıbet ü zīr-i zemīn aña zarflardur ve ba‘de’l-cümle cezā-yı şartdur. ‘**İmāret** burada bim‘aniyyi’l-mef‘uldür ki ma‘mūr ma‘nāsınadır berī muzārī‘ muħātabdur **āsumān** gök **zemīn** yer **gerdī** bir hālden bir hāle taħavvül. **El-ma‘nā** eger ‘imāreti āsumān üzerine eyledesin
- 20 Nemrūd’un şarihi gibi ve fi‘l-meşel başıñ göklere ire yine ‘āķıbet yer altında nihān ve haḫī olursın ya‘ni burūc müşeyyede ehli olmağla meyyitüñi semāvāta ref‘ itmezler ve āħir yer altında medfūn olursın ve ‘ulvīden süfliye düşersin pes böyle hākle yeksān olmaña ref‘ binā itdüğün değmez hemān nefsüne uyup isrāf-ı māl idersin ve āħir maħall muħāsebeye gelürsin gel imdi qable’l-mevt her vechle alçaķlarda vü alçaķlıkda
- 25 ol tā ki ⁶⁴من توضع رفعه الله ol mücibince hāķ-i suflīde qalmayup merteben ‘ālī vü dereceñ müte‘ālī ola. (14) *Ger çü Rüstem şevket ü zūred buved / Cāy çün Behrām der ğūret buved* şevket buvedün fā‘ilidür cāy ikinci buvedün fā‘ilidür ğūretde tā cāye qayıddur

⁶⁴“Allāh, alçaķ gönüllülükten (alçaķ gönüllü insanları) yükseltir.” Hadīs (Müslim, Birr ve Sıla: 19).
<https://www.islamiokul.com/kutuphane/>

- cāyet dimekdür der buvede zarfdur. **Rüstem** bin Zāl mülük-ı Fürs'denden Keykubād'ın cihān pehlivānı ya'ni emirü'l-ümarası idi sonra Keykāvus bin Keykubād Rüstem'e h̄'āheri mihr nāzı 'ağd idüp Rüstem pehlivānı ve imāret mertebesinden pādīşāhlık derecesine irişdi ve Rüstem dāstānuñ bir geyimi vār idi ki cenk gününde geyerdi ve
- 5 ekābir beyān dirlerdi ve dimişlerdür ki ol kimi cennetden götürmişlerdi ki kaplan postı şüretinde benek benek idi tevārihde gelür ki hübūṭ-ı Ādem'den 'aleyhi's-selām dört biñ tokūz yüz kırk yedi senesinde Rüstem mezkūr Dāvistān memleketinde İsfandiyār bin Küştāsab ile cenk idüp iki çatal ok ile İsfandiyār'ın gözlerine urup ihlāk itmişdür zīrā İsfandiyār'ın cesedi balık pulu gibi idi ki silāhkār itmezdi Rüstem āhir qarındası Şağād
- 10 elinde bir h̄ile ile helāk oldu. **Şevket** 'Arabī'dür şevk-i daķıķ ve şulbū'r-re's olan otur ki diken dirler silāh maķūlelerinüñ uçları sivri ve keskin olmağla silāhdan şevket ile ta'bir olunır ve şevketlü bu muķūle silāh esbāb ü levāzıma kādır olandur selāṭin ve mülükün elķābındandır. **Zūr** ademānla hāşıl olan güç vü kudretdür. **Behrām** mülük-i Fürs'den bir meşhūr pādīşāh ismidür bu Behrām'dur ki Fārisīyye-i derriyye bunun derīne ya'ni kapusuna mensūbdur ki ol zamānda fermānları ve sā'ir inşaları Fārisīyye-i faşīha ile taḥrīr iderlerdi ve bu Behrām'dur ki şayd göre ziyāde ḥarīş idi gür beyān eşigi didükleridür ki 'Arab ḥimār ve ḥas dir bu mülāsebe ile izāfet idüp Behrām gür didiler.
- 15 **El-ma'nā** eger senün Rüstem-i dāstān gibi şevket ü zūr ü kuvvetün ola 'aķıbet Behrām gür gibi yerün gürda olup ya'nī kabirde dillerde dāstān olursın zīrā қаза-i İlāhī geldükde senün zer ü şevketüne baķmayup şayd gür iderken seni şayd idüp gūra ya'nī kabre idḥāl ider ve Rüstem ve Behrām olmaķ fā'ide virmez binā-yı 'ali hazā ğurūr ü ğafleti koyup 'ac-zü iftikārla Ḥaķķ'a müteveccih ā'māl-i şāliha ile kabre müteheyi olmaķ gerekdür.
- 20 **[20^a] (1)** *Ger hemī h̄'āhī naşīb ez-āḥiret / Rev beder kon cāmeḥā-yı fāḥiret* naşīb h̄'āhīnün mef'ūli ve cārr ve mecrūr naşībe müte'alliķdür ve cümlesi fi'l-i şartdur ve beder kon kelimesine zarf ü cāmeḥā mef'ūl ve cümlesi revden bedeldür ve rev ya'ni bedel ü mübeddel minhü cezā-yı şartdur. **Hemī h̄'āhī** muzāri'-i muḥātabdur **naşīb** ḥazze-ı menşub **āḥiret** muķābili dünyā rev emr-i ḥāzırdur maşdarı reftendür yürimek ve gitmek ma'nāsına der kapu cāmeḥ melbūs ü mefrūşdan ā'mdur fāḥiretde tā ḥitāb içündür aşlı
- 25

- fāhire atdur **fāhīr** nefis nesnedür. **El-ma'nā** eger na'im-i āhiretden naşib-i vāfir ü hazz-ı kāmīl isterseñ yūri cāmehā-yı fāhireñi taşra eyle ya'ni üzerinden ħal' it ve burak tā ki dünyāda zāhid olasın ve āhiretde ni'me-l-bedel bulasın. (2) *Bī-tekellūf bāş ü ārāyiş me-cūy / Terk-i rāhat-gīr ü āsāyiş me-cūy* bāş ü mecūy ve gīr emr-i hāzırlardur ki
- 5 muķābilleri mefā'ıldür. **Tekellūf** meşākķat ve zaķmet **ārāyiş** ism-i maşdardur bezeyiş ma'nāsına rāhat āsūd ve sürūrla nefes almak **gīr** emr-i maşdarı giriftendür tutmak ma'nāsına **āsāyiş** rāhat itmek ve diñlenmek ve teneffūs itmek ma'nāsına ism-i maşdardur. **El-ma'nā** libās ħuşūsunda bī tekellūf ol ve zīnet isteme pes derviş iseñ bu
- 10 kayıdda olma ve ġidā-yı serserī ile ķanā'at itdügün gibi şevb-i serseri ile daķi iktifā eyle ve daķi terk-i rāhat tut ve āsūdelik taleb itme zīrā dünyā ķahr ve lutfla mümtezicdür. (3) *Der beret gū kisvet-i nīkū me-bāş / Zīr-i pehlū cāme ħ'ābet gū me-bāş* kisvet nīkū me-bāşuñ mef'ūli ve der beret aña zarf ve cümlesi mükūl kavldür ki gū der mısrā'-i şanı daķi bi'aynihi bu üslūb üzere mu'arrebdür. **Beret**de tā ħitāb için ve ber 'alī ma'nāsınadır **gū** emr-i maşdarı güftendür söylemek ma'nāsına **kisve** libās nīkū gökçek
- 15 āħirinde vāv nisbet içündür **zīr** ālet **pehlū** yan ve eygū **cāme ħ'ābet**de tā ħitāb içündür **cāmeħ'āb** döşek. **El-ma'nā** üzerinde gökçek ü fāhīr sevb olmasındı ve yanuñ ve eygūn altında döşek olmasun dī ya'ni kendü nefsüne böyle söyle ve şöhretüñ için libās kaydından geç ve rāhatuñ için döşek tedārikinde olma zīrā köhne libās ile vū bī-firāş olmak daķi mümkündür ki niçeleri bu üslūb üzre gelüp gitmişler ve şāh ile gedā āħir
- 20 berāber olmuşlardur. (4) *Hemçü şūfī der pelās u şūf bāş / Bā-şıfathā-yı ħudā mevşūf bāş* hemçü kelīme-i teşbihdür meşel ma'nāsına. **Şūfī** tarīk-i 'ışkā sālīk olan zāhid palās burada murād 'abādur **bā** ma' ma'nāsına mevşūfa müte'allikdür **şıfathā** şıfatuñ cem'idür āħirinde yā' tevessüldür ki muzāf u muzāfū'n-ileyh miyānında vāķi'dür. **El-ma'nā** şūfī-i şāfī dil gibi yünden toķunmuş libās ve 'abāda ol ve sevb-i köhne ile iktifā
- 25 eyle zīrā maķşūd olan libās zāħir ile telebbūs degildür belki. [20^b] (1) *Ger çü Keyħüsrev bümānī pāydār / āħiret bāyed şoden der bañn-ı ġār* paydār bümānīnūñ mef'ūlidür ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur şoden bāyedüñ fā'ili ve āħiret ve der zarflarıdır ve ba'de'l-cümle cezā-y şartdur. **Keyħüsrev**de key ulu dimekdür ħüsrev

- pādişāhdur pes Keyhüsrev ulu pādişāh dimekdür burada Keyhüsrev ve Siyāvuş bin Keykāvus oğlıdur ki keyām-ı selātin kādīmeden bir cemā'atdur evveli keyūmers ve āhiri mezkūr Keyhüsrev'dür ki Cemşid gibi şāhib-i şevket ü 'azīmü's-şān pādişāh idi hükemādan Fişāgūreş anuñ mu'āşırı olmağ üzere Mervī'dür dünyāyı 'adlle ma'mūr u
- 5 ābādān idüp āhir müddet tavīle saltanatından soñra saltatdan fāriğ ve bir gice palāslar giyüp gā'ib oldı ve resm ü eşeri bilinmedi ve bulunmadı. **Bümānī** muzār'-i muhātabdur maşdarı māndendür kalmak ma'nāsına **pāydār** vaşf-ı terkībdür aşlı dārende-i pāydur ayak tutıcı ve şābit kadem olıcı **āhīret** de āhir muķabil evvel ve tā' hīṭāb bāyede kayıddur ki āhir bāyedet dimekdür şoden burada olmak ve gitmek ma'nālarına
- 10 muhtemeldür baṭn-ı gār teşbih tarīķiyledür mağāra kārını. **El-ma'nā** eger Keyhüsrev gibi pāydār kalsın ya'ni çok zamān saltanat sürüp dünyā zāhrında tūrasın āhir saña mağāra gibi olan kabrūñ kārında olmak veyāhud oraya gitmek gerekdür pes zāhir-ı arzda iken 'akıbet baṭn-ı arzı qarārgāh idersin ve mevt irişüp berzāha toğrı gidersin. (2) *Ey piser ez-āhīret gāfil me-bāş / Bā metā' īn cihān hoş dil mebāş* gāfil mebāşuñ mef'ūli ve cārr ü
- 15 mecrūr gāfile mūte'alliķdūr. Taķdīri mebāş gāfil ez āhīret dimekdür hoş-dil ikinci mebāşun mef'ūlidür ve bā ma' ma'nāsına aña mūte'alliķdūr. **Āhīret** muķabil dünyā **gāfil** dünyāya meşgūl olandur **metā'** temettu' ve intifa' olınur nesne **hoş-dil** şıfat-ı müşebbehedür hoş dillü ma'nāsına. **El-ma'nā** ey piser āhīretten gāfil olma ya'nī dünyāya meşgūl olup āhīreti unutmā bu cihānuñ metā'ıyla hoş-dil olma ya'nī metā'-ı
- 20 dünyāya sūkūn idüp anıñla hātrıñ hoş olmasun. (3) *Der belıyyāt-ı cihān şabbār bāş / Gāh-i ni'met şākir-i cebbār bāş* der şabbāra zārf ve şabbār daḡi bāşa mef'ūldür nitekim gāh şākire zārf ve şākir daḡi bāşa mef'ūldür. **Bellıyāt** belıyyenüñ cem'idür **şabbār** şābruñ mūbālağasıdur pes şabr nefsi kerāhat itdügi nesne üzerine ḡabs itmekdür **şākir** şükürdendür ki kalble taşavvur-ı ni'met ü lisānla şenā' 'aliyyin-ni'me cevārihle mūkāfāt
- 25 ni'metdür **cebbār** ism-i zātdurki 'ibādı murādı üzere cebr ü kahr ider marāz ve mevt ve ba's gibi. **El-ma'nā** cihānda vāķi' olan belālara ziyāde şabr üzerine ol ve her belā ki teveccūh ider şabrile muķābele eyle ve ceza' itme ve şikāyetüñ var ise Allāh te'ālāya eyle ve beynü'l-iḡvān ḡikāye ile iktifa' kıl zīrā mublī Allāh te'ālādur ve eger belāda

- mubliyi müṭāla‘a idebilirseñ bāri derdi çekmek saña āsān olur ve kezālik ni‘met vaktinde ya‘nī ṭab‘ān ḥulv olan nesneler zuhūrunda mufizü’l-ḥayr ve’l-cūd olan Allāh te‘ālāya şükr-i belīğ eyle bil ki faẓl ü ni‘metde müfzīl ü mun‘amı müşāhade eyle ve her şüret saña bir sırıra nazara āyīne olsun. [21^a] (4) *Çar çiz āsār-ı bed-baḥtī buved / Cāhilī vü kāhilī saḥtī buved* çar çiz mübtedā āsār-ı bed baḥtī buvedüñ mef‘ūli ve ba‘de’l-cümle ḥaberdür cāhilī vü kāhilī mübtedā saḥtī mā-ba‘dında būvedüñ mef‘ūli ve ba‘de’l-cümle ḥaber veya çar çizüñ ikisini beyāndur. **Bed-baḥtī** de yā maşdariyyedür **bed-baḥtī** yaramaz ṭālī‘lū ve ālçaq naḥs yıldızlu olmaḥdur **cāhilī** ve **kāhilī** yaları maşdariyyedür cāhil muḳābil ‘ālim **kāhil** süst kimesne **saḥtī**de yā maşdariyye ve yā zā’idedür **saḥt**
- 5 **mecāzen** ḳātıya dirler berk gibi. **El-ma‘nā** dört nesne bedbaḥtluḳ āsārı olur ya‘nī her biri bī-sitārelige ve nuḥūste eṣer ve nişāndur cāhillik ve süstlük ḳātılık veyā ḳatı olur ḥāşılı ol dört nesnenüñ biri ma‘lūmāt-ı zarūriyyeye göre cehl ü berī daḥi maḳdūrat-ı ‘amiliyyeye göre süstlük ve tenbellikdür ki ḳatı olur ya‘nī bu ikisi müşkül derd ü belā-yı ‘aẓīmdür ki bunlarla mübtelā olan kimesnenüñ rif ata müte‘allik kevkebi yokdur bil
- 10 ki ḥalḳuñ nāzil ü bī-ḥāşılıdur ve bu şıfatlu eşḥāşı gören ādem Ḥaḳḳ’a isti‘āze itmelüdur. (5) *Bī-kesī vü nā-kesī her çār şüd / Baḥt-ı bedrā in heme āsār şüd* bī-kesī mübtedā çār şüdüñ mef‘ūli ve ba‘de’l-cümle ḥaberdür māḳablinde cāhilī ve kāhilī i‘tibārıyla ve cā’izdürki cāhilī ve kāhilī ve bī-kesī ve nā-kesī mecmū‘ı çar çizden bedel ve saḥtī buved cümle-i müste’nife ve her çār şüd ve her yeñi ezişān bī-ḥasebi’l-cümle çār şüd
- 20 taḳdīrine mübtedā ve ḥaber ola nitekim mā-ba‘dı aña nişāndur in heme mübtedā āsār şüdüñ mef‘ūli ve baḥt bed āsāra şıfat nitekim lam-ı cārre ma‘nāsına olan rā aña daldır ve ba‘de’l-cümle ḥaberdür. **Bī-kesī** kimsesizlүkdür āḥirinde yā maşdariyyedür **her** küll-i efrādı **in heme** bu dükeli ya‘ni dört nesne. **El-mā‘nā** bī-keslik ve nā-keslik ki her biri bir yere gelüp cem‘ā dört oldu ya‘nī bu dört nesne her biri baḥt-ı bede bir nişāndur zīrā bī-
- 25 keslik ya‘ni ferīd ü vahīd olmaḳ ḡarīb gibi zindelik ‘inden-nās sa‘ādat-i ‘örfiyyeden degildir. (6) *Her ki der bend-i ‘ibādet mī-şevēd / Bī-şek ez-ehl-i ḥasāret mī-şevēd* **şek** iki naḳīz müsāvī olup aḥd-ı hü mā āḥir üzerine rāciḥ olmamāḳ **ḥasāret** ziyāndur ki re’s-i mālda intikāşdur. **El-ma‘nā** her kimse ki muḳaffa ve faṣīḥ ‘ibādetlerle ārāyış-i kelām

- veyā ‘imāret-i dünyā kaydında ola bî-şek ve şübhe ehl-i ziyāndan olur zîrā tekellûf münhîdûr. (7) *Ber-hevâ-yı hod kadem her k’û nihād/ Mî-tüvāned kerd bâ-nefsek cihād* bunun taqdiri her ki ü nihād kadem ber hevâ-yı hod mî-tüvāned kerde cihād bâ nefsün dimekdür ki her ki her kesi ki taqdirindedür ki mübtedâ ve ü mübtedâ-yı şānî ve kadem
- 5 nihāduñ mef’ûli ve ba’de’l-cümle mübtedâ-yı şānî haber ve cümlesi mübtedâ-yı evvele şıfatdur kerd mî-tüvānedün mef’ûlûdür zîrā kerdn ma’nāsınadır ki maşdardur ve cihād kerdnün mef’ûli ve bâ aña müte’allıkdür zîrā muşāḥabet içündür. **Ḳadem** pây **nefsek** de olan kâf-ı Arabî taşgîr içündür ki taḥḳîre maḥmûldür **cihād** düşmen müdāfa’ada istifrāğ vus’dur. **El-ma’nâ** her kimse ki o kendü hevâsı üzerine kadem kodı
- 10 ve hevâsını ma’lûb u maḥhûr kıldı ol kimse ḳādîr olur nefsi-i ḥaḳîrle cihād itmege ki aña cihād-ı ekber dirler ve anıñ hevâsı didükleri dâ’iye-i şer’ ya’nî bürhân-i semâvi ve delîl-i ‘aḳlî olmayan umûr-i şehevîyyeye meyl itmekdür. (8) *Her ki bâşed der cihân bâ-ḥ’âb u ḥor / Der ḳıyâmet nebveşed z’âteş güzêr* her kesî ki dimekdür her kesî mübtedâ ve mâ-ba’dı ki râbıtasıyla aña şıfatdur güzêr nebvedün fâ’ili ve ba’de’l-cümle haber
- 15 mübtedâdur ḥûr yiyecekdür. **Ḳıyâmet** yevm-i ḳıyâmetdür **güzêr** geçmek. **El-ma’nâ** her kimse ki dünyâda uyumağa ve yemege ve içmege muşāḥib ü muḳârin ya’nî işi o ola ḳıyâmetde aña âteşden güzêr olmaz ya’nî sırâtı mürûr idemez belki âteşe düşer zîrâ dünyâda mi’desinün gıdâya ḥarâreti ve ḥarâretinün daḥi şu içmege zarûreti var idi ve burada nâr ṭab’ u ḥarâreti şehveti izâle itmeyen elbet orada nâr-ı düzaḥla mübtelâ olur.
- 20 (9) *Rûy gerdân ez-murâd u ârzû / Pes be-dergâh-ı Ḥudâ âver to rû* rûy-ı gerdânın mef’ûlidür to âverün tahtında olan zamîr-i muḥâṭaba te’kiddür rû âverün mef’ûlidür **ârzû** gönül dilegi **pes** bu maḥalde andan soñra dimekdür **dergâh** kapu yeri **âver** emirdür maşdarı âverdendür getürmek ma’nâsına. **El-ma’nâ** yüz döndür murâd ve dilekden ba’de dergâh-ı Ḥudâ’ya yüz getür ya’nî teveccüh eyle el-ḥaşıl evvel dünyâdan idbâr ve
- 25 ḳalbünü ta’alluḳâtdan taḥliye eyle ba’de Ḥaḳḳ’a iḳbâl ve bâṭnuñı envâr-ı İlâhiyye ve tecelliyât-ı Raḥmāniyye ile taḥliye kıl işte benârin beyne nûreyn didükleri daḥi budur ki nûreyn nûr-ı idbâr ve nûr-ı iḳbâl ve nârdan murâd nâr-ı ‘aşḳdur zîrâ bu ma’nâ vâsıta olmasa idbâr ü iḳbâlün ḥaḳâ’iki zuhûr itmez ve sâlik yol alup menzile ṭoḡru gitmez.

- (10) *Kāmrānī ser be-nā-kāmī keşed / Merd-i reh haṭ der nīkū nāmī keşed* kāmrānī mübtedā ve ser keşedün mef'ûli ve ba'de'l-cümle-i haberdür ve kezâlik merd-i reh mübtedā haṭṭ-ı mā-ba' dında keşedün mef'ûli ve ba'de'l-cümle haberdür. **Kāmrānī**de yâ maşdariyyedür kāmrān vaşf-ı terkibüdür ki aşlında rānende-i kāmdu murād sürücü
- 5 ya' nī murādınca olıcı ma' nāsına **nā-kāmī** de yâ maşdariyyedür ve nā nefydürki burada nī ma' nāsınadurki sizdür **haṭ** kalem ve gayirle yazmak **nīkūnāmī** de yâ maşdariyye nīkūnām şıfat-ı müşebbehedürki güzel ādlu dimekdür. **El-ma' nā** dünyāda kāmrānlık ve muradınca olup her murāda nā'il olmaḳluk insānuñ başını āhıretde kāmsızlığa ve maḥrūm olmaḳa zīrā iki murād bir yerde olmaz anuñçün zāhidler āhıreti ve 'āşıklar
- 10 Allāh te'ālāyı ihtiyār eylediler ve sālīk-i rāh olan kimse güzel adlu ve memdūh ve şöhetlü olmaḳa haṭṭ çekdiler ya' ni üzerine kalem fenā ve bī-nāmī koyup çizdiler ve abtāl eylediler zīrā şöhet āfetdür ve bu ümmetiñ hayırlısı aḥfiye ölenlerdür zīrā [21^b] mertebe-i nübüvvet zuḥūr itdügi gibi mertebe-i velāyet daḥi ḥafā iktizā eylemişdür. (11) *Emr ü nehy-i Haḳ çü dārī ey vāḥid / Pes me-rev der-vāye-i nefis-i pelīd* emr dārīnün
- 15 mef'ûli çü ḥarf-i şartdur ki pes fā' cezā'ıyye ma' nāsınadur emir kâ'ilün kendünden aşāḡa olana if'al dimesidür nehy-i zıdd-ı emürdür ki kendinden dün olana lā tef'il dimesidür emre imtişāle i'mār ü nehyden ictinābe intihā' dirler. **Haḳ** ism-i zāt **vāḥid** şıfat-ı müşebbehedür ki aşlı vāhiddür münferid ma' nāsına ya' nī yalnız ki gayırısı anuñla muḥalliṭ degildür soñra 'ālemdde yâ nās arasında müteḳaddim ma' nāsına isti' māl olundu
- 20 zīrā ahālīnün mütevaḥḫidi ve bir dānesidür burada tefe'ül ṭariḳiyledür. **Me-rev** nehy-i ḥāzırdur maşdarı refendür yürümek ve gitmek ma' nāsına **vāye** ḥazḡ ve zevḳ ü lezzet **pelīd** murdār ve ḥabīş. **El-ma' nā** ey ferīd-i rüzgār ve vāḫidi diyār olmaḳ şānından olan kimse eger emr ü nehy Haḳ tutarsañ ve 'āşī olmayayın dirseñ nefis-i murdārınun ḥazḡ ve lezzetine gitme ve şehvātına müsā'ade itme zīrā eger anuñ murādınca olursan ṭā'at-ı
- 25 Haḳ'dan ḳālursıñ ve 'işyān sebebiyle āḫir cezā-yı bed bulursıñ ve nefsün gibi ḥ'ār ü zelīl olursın pes hevāyle şer' bir yerde müctemi' olmaz. (12) *Her ki terk-i kāmrānī mī-koned / Ber-ḫilāfeş zindegānī mī-koned* her ki mübtedā-yı terk mīkonedün mef'ûli ve ba'de'l-cümle mübtedāya şıfatdur ber ḫilāfeş zindegānīnün şıfatıdur zīrā taḳdīrde

- mu'ahhardur, şın zamîri nefse râci'dür zindegânî mâ-ba' dında mîkonedüñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle mübtedâya haberdür. **Hilâf** vifâkuñ zıddıdır **zindegânî**de yâ nisbîyyedür zinde diridür hayy ma'nâsına ve zindegânî dirlükdür ma'îşet ma'nâsına. **El-ma'nâ** her kimse ki kâmrânlığı terk ide ve nefsünün murâdınca olmaya nefsün hilâfı üzere dirlik
- 5 eyler ya'nî nefse muhâlafet itmek arzularını terkledür ve böyle ehl-i terk olmadıkça haqîkî dirlik olmaz pes fi'l-haqîka dirlik didükleri muhâlefet ve mücâhede-i nefse olan dirlükdür ki ehl-i âhiret ve ehlullâh dirligidür yohsa nefse muvâfaqat idüp hevâsına teba'iyet ile olan dirlik degildür ki ehl-i dünyâ dirligidür zîrâ hayâtıdan maşşûd ma'rifetdür ve ma'rifetün daği tarîki 'ibâdetdür ve şurût vukuyûduna mukârin olmayan
- 10 'ibâdet mürîş-i ma'rifet olmadığı zâhirdür kâmrânlık ile 'ibâdet bir yerde olmaz pes kâmrân olan kimse dünyâdan hayvân gibi intikâl iderki hayâtının neticesi olmaz meded olmak aşlu fer'î fehm itmekden nâşîdür. (4) *Ey birâder terk-i 'izz ü câh kon / H'îşrâ şâyeste-i dergâh kon* terk kon kelîmesinin mef'ûlidür h'îş ikinci kon lafzının mef'ûl-i evveli ve şâyeste şanîsi ve ba'de'l-cümle mâkabline netice ve beyân gibidür. 'İzz
- 15 zullün mukâbilidür **câh** kader ve menzilet ve kabûl 'inden-nâs ma'nâsınadır **h'îş** kendi dimekdür hod gibi **şâyeste** yarar ve yaraşık. **El-ma'nâ** ey birâderim mertebesi şaķîk cânım 'izzet ü câhı terk eyle İbrahîm Edhem terk eylediği gibi eger erbâb-ı 'izz ü câh ve menâşıbden iseñ ve böyle ehl-i terk olmağla kendüni lâyıķ dergâh-ı Hâķ eyle zîrâ insân ehl-i terk olmadıkça dâhil dergâh-ı uşûl ve vâşıl meclis-i kabûl olmaz el-hâşıl varlıķla
- 20 yokluk bir yerde olmaz ve ihtîşâmla dervîşlik bir maħalde bulunmaz pes Hâķķ'ın varlığına tâlib olan kendini benlikden boşaldır ve dervîşlik isteyen sebep-i bu'd u ğurûr olan menâşıba rağbet itmez binâ-yı 'alihazâ dimişlerdür ki meşâyıh-ı kağı ve müftî olmaz zîrâ 'abâdan soñra kabâ giymek gibidür ki mazmûmdur feemmâ kağı ve müftî şeyh olur zîrâ kabâdan soñra 'abâ telebbüsü memdûhdur. (5) *H'âr gerded her ki gerded*
- 25 *câh cûy / Ey birâder kurb-ı in dergâh cûy* evvelki gerdedün fâ'ili her ki ve mef'ûli h'âr câh cûy ikinci gerdedün mef'ûlidür taķdîri her kesî ki gerded câh cûy gerded h'âr dimekdür feeħhem kurb ikinci cûyın mef'ûlidür **h'âr** zelîl ki nazardan sâķıtdır **gerded** muzâri'-i ga'ibdür maşdarı gerdidendür dönmek ya'nî taħavvûl ma'nâsına ki şoden

- kelimesi ma'nâsınadır pes gerded mî-şevved dimekdür **câh cûy** vaşf-ı terkîbidür ki aşlında cüyende-i câhdur câh taleb edici ma'nâsına maşdarı cüsten cüyenden gelür **cûy** sâni emrdür ki muzâri'i cüyeden me'hûzdur. **El-ma'nâ** her kimseki câh cûy ola ya'nî 'izz ü câh ve 'inden-nâs kıadr ü menzillet talebinde ola h'âr ü zelîl olur zîrâ dünyâ ehl-i
- 5 âhiret yanında miqdârı yokdur ehl-i âhiretün ehlullâh 'indinde miqdârı olduğu gibi zîrâ tâlib-i fânî tâlib-i bâkîye berâber degildür ve tâlib-i mahlûk daî tâlib-i halka müsâvî olmaz anıñçündür ki ey birâder dergâh-ı Hakk'ın kurbunu taleb eyle ya'nî Hakk'a qarîb olmağa çalış yohsa halka degil pes eger dünyâda câh dilersen 'amilün mukâbelesinde na'im-i cennet isterseñ tâlib-i mahlûk ve râgıb-ı şohbet-i mâsivâ olmuş olduñ bu şüretde
- 10 Hakk'dan idbârün mukarrer oldı Hakk'dan müdbir olan ise Hakk yanında ve Hakk'a muzâf olanlar kıatında zelîldür binâ-yı 'alihazâ vâcibdür ki 'azîze izâfetle 'azîz olasın ve illâ zelîle izâfetle zelîl olursın. (6) 'İzz ü câhest sûy-ı pestî mî-keşed / Mer turâ ber-ten-perestî mî-keşed 'izz ü câh mübtedâ sûy-ı pestî mî-keşedün mef'ûlî ve ba'de'l-cümle haberdür merturâ ikinci keşedün mef'ûlî ve cârr u mecrûr daî aña müte'allıkdür câhet-
- 15 de olan tâ mî-keşede kıayddur ki mî-keşedet dimekdür ya'nî şüretâ câha muzâfu'n-ileyh [22^a] ileyh ve ... mî-keşede mef'ûldür pestî de yâ maşdariyyedür. **Pest** alçaqdur **mer-turâ** da mer za'iddür turâ aşlında tûrâdur **ten-perestî**de yâ maşdariyyedür **ten-perest** terkîb-i vaşfîdür ki aşlında perestende-i tendür ten ve bedene tâpıcı ma'nâsına maşdarı perestîdendür ki tâpmaqdur. **El-ma'nâ** 'izz ü câh seni şüretâ bülendlük ve ma'nâda
- 20 pestlik cânibine çeker ve seni tenperestlik üzerine çeker ya'nî 'izz ü câhla dünyâ bulur ve ehl-i ğinâ olursın ve tenüñi ağdiye-i lezîze ile beslemege başlarsın tenperverlik ise sıfat-ı hayvâniyyedür işte bu yüzden zelîl olursın güyâ beyt-i sâbıkda olan zilletün vechini beyândur egerçi ma'ânî ve le tâ'ifde müzâheme yokdur. (7) *Nefs der terk-i hevâ miskîn buved / Gûşmâl-i nefis-i nâdân in buved* nefis buvedün fâ'ili ve miskîn mef'ûlî
- 25 ve der aña zarfdur gûşmâl ikinci buvedin fâ'ili in mef'ûlidür ve kıavâ'id-i 'Arabîyye'ye muvâfık olan budur ki nefis mübtedâ ve mâ-ba'dında cümle haber ve gûşmâl daî mübtedâ ve mâ-ba'dı haberdür. **Miskîn** 'Arabî'dür zelîl ve za'îf ma'nâsına **gûşmâl** aşlında vaşf-ı terkîbidür mälende-i gûş ma'nâsına maşdarı mälîdendür ki ovmaqdur delk

ü ferk ma' nāsına ve ovmağ burmağdur ki te'dībden kināyedür nādān şıfat-ı müşebbehedür bī-dāniş ve bī-temyīz ma' nāsına. **El-ma' nā** nefsi emmāre terk-i hevā itmekde miskīn olur ya' nī hevāsına müsā' de itmezseñ meskenet ve tevāzu' bulur ve Hāḫḫ'a münḫād olur ve zamāme gelür işte nefsi nādānı gūşmāl ü te'dīb itmek bu olur

5 ki hevāsını terk ü şehvātına muḥālefetdür ve illā gayri vechle te'dīb götürmez ve edebiyle oturmaz. (8) *Çün dilet ber-yād-ı Hāḫ ḫīmen buved / Nefsek-i emmāre hem sākīn buved* çün ḫarf-i şart ve mā-ba' dı fī'l-i şart ve mısrā' -ı şānī maẓmūnı cezā-yı şartdur. Taḫḫīri çün buved dilet ḫīmen ber yād-ı Hāḫ buved nefsek-i emmāre sākīn dimekdür **yād** zikrdür **ḫīmen** burada murād ṭamānīnet dil ü zevāl ḫavfdur **nefs**de kāf-ı

10 'Arābī taşğīrdür ki taḫkīre maḥmūdür **emmāre** mübālağa ile emr idicidür nefste emr olmaz velākīn tezyīn ve tesvīl itmesi emr yerine tenzīl olunmuşdur **sākīn** burada ḫāfīye içün kāfuñ fethasıyla okunurki müteḫarrikūñ muḫābilidür. **El-ma' nā** eger senūñ ḫalbūñ zikr-i Hāḫ üzerine ḫīmen ve muṭma'in olursa nefsi ḫāḫīr emmāreñ daḫi emmārelügün terk idüp ḫareket-i hevādan ḫā' id ü sākīn olur el-ḫāşıl kesret zikrle ḫalbe iṭmi'nān gelüp

15 zulmāt şek ü şüphe sāḫa-i derūndan dūr olıcağ dā' iyye nefsi emmārede daḫi meḥcūr olup anuñ ḫareketini ḫalbūñ ḫareketine ve ḫalb daḫi rūḫa ve rūḫ daḫi sırā ittibā' la biri birine ittışāl bulur ve fesād arza vüçüd şalāḫa mübeddil olur. (9) *Her ki ūrā tekye ber-Şānī' buved / Der cihān bā-loḫma-i ḫānī' buved* tekye buvedūñ fā' ili ve ūrā mef' ūli ve cārr u mecrūr tekyeye müte'alliḫdür ḫānī' mā-ba' dında bevedūñ mef' ūli bā loḫma-i

20 ḫānī' müte'alliḫdür. **Tekye** söykünmek ve ṭayanmağ i'timād ve istinād gibi **şānī'** Allāh te'ālādur **loḫma'** de hemze vaḫdet içündürki bā' müfreden bedeldür **loḫma** ibtilā' içün teḫiyye' olunan nesnedür **ḫānī'** ḫanā' at. **El-ma' nā** her kimūñ ki şānī' 'ālem üzerine tevekkül ve i'timādı ola cihānda bir loḫmaya ḫanā' at idicidür zīrā ḫallağ rezzāḫdur ki maḥlūḫı rızḫıyla ḫalḫ eylemişdür ve adını e'r-rızḫ bir loḫmadur ve başt ve ḫabz ḫikmete

25 da'irdür çünkü insān şenānī' Hāḫ içinde şun' bedī' dūr pes aña iltifāt sā'irlerden ziyādedür ve rızḫūñ ḫalīli müfīddür ve müfīd olduğın bilen ḫalbini Hāḫḫ'a rabṭ ider ve āz ü çok dimeyüp sūkūn bulur ve aña ṭayanur ḫal te'ālā ⁶⁵ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ (10)

⁶⁵“Allah'a güvenene, Allah yeter.” Kur'ân-ı Kerīm, Talak Suresi (65);3.

- İktifā ber-rūzeī her rūze kon / Ger ne-dārī ez-Ḥudā deryūze kon* iktifā kon kelimesinin mef'ulidür cārr ü mecrūr iktifāya müte'allikdür ger ḥarf-i şart ve nedārī fi'l-i şartdur ne-dārīnün mef'ulī maḥzūfdur ki rūzīdür ve deryūze mā-ba'dının mef'ulidür ve cārr u mecrūr deryūzeeye müte'allikdür. **İktifā'** kifāyet miqdārıyla kanā'atdur kifāyet sedd-i
- 5 fakr idecek kadar nesnedür **rūzeī**de hemze izāfet ve tevessül içündür rūzī yā' ile kon be-kon taqdīr olunan vazīfedür **rūze** oruçdur ki 'Arab şavm dir **nedārī** muzāri' menfi-i muḥātabdur maşdarı dāştendür tutmak ma'nāsınadır **yūze** dilenmek cerr etmek ma'nāsına aşlinda yüz istemekdür ḥ'āsten gibi sonra evveline der ve āḥirine hā-i taḥṣīş getirüp dilenmek için vaz' olundu. **El-ma'nā** her gün için muḥadder olunan rızık
- 10 maḥsūm üzerine iktifā eyle ve saña iftār idecek kadar nesne kifāyet eylesün ziyādesin isteme eger kifāyet kadar rızık ya'nī kuvvet-i yevmi tutmazsūn ḥalka el açma belki Ḥaḥ'dan deryūze eyle ve andan su'āl it tā ki saña kifāyetüni iḥsān eyliye el-ḥāşıl Ḥaḥ'dan isteyen maḥrūm ḫalmaz. (11) *Nefs netvān küşt illā çār çīz / Çün be-güyem yād dāreş ey* 'azīz bunun taqdīri netvān küştten nefsrā illā çār çīz dimekdür ki çār
- 15 netvānün fā'ili ve küştün mef'ulī ve nefs küştünün mef'ulidür yād dāreşün mef'ul-i şānisi ve şın evvelidür ve ba'de'l-cümle cezā-yı şartdur. **Netvānda** nūn nāfiyedür ve tā vezinçün iskān olunur tevān güçdür illā ḥarf-i istiḥnadurki 'Arabī'dür **begüyem** fi'l-i muzāri' nefsi-i mütekellim vahdedür zīrā mim aña 'alāmetdür ya'nī nefsi-i mütekellim için zamīr-i fā'il muttaşıldur aşlinda emdür **yād** zikir **dār** dāştenden emirdürki
- 20 tutmaḥdur pes yāddār ḥāṭrunda tut ve nişyān etme dimekdür 'azīz zelilün muḫābilidür. **El-ma'nā** nefsi-i emareyi öldüre [22^b] bilmez illā dört nesne öldürür ey 'azīz çünkü ol dört nesneyi saña söyleyim ḥāṭrunda zabt eyle ve yādundan giderme ya'nī 'amel eyle zīrā ḥıfzdan murād 'alemdür zīrā eger ḥıfz ve muḫtezāsıyla 'amel itmezseñ nefsüne zebūn ü maḡlūb olursın ve āḥir nefsün seni ḫatlı der pes nefsi seni ḫatlı itmezden evvel
- 25 sen nefsünü ḫatlı eyle tā ki şerrinden ḫalāş olasın. (12) *Ḥançer-i ḥāmūşī vü şimşīr-i cū' / Nīze-i tenhāyī vü terk-i hücū'* çār çīzden bedeldür **ḥançer** 'Arabī'dür büyük bıçak ma'nāsına **ḥāmūşī**de yā maşdariyyedür (35) **ḥāmūş** epsem dimekdür ve **şimşīr** kalemüdür **cū'** açıklıkdur **nīze-i tenhāyī** hemze izāfet için ve tenhāyī āḥirinde yā-i şāniye

- maşdariyyedür nîze sūnū didükleridür ki h̄arbeden uzundur **hücū** gicede olan nevmdür. **El-ma'nā** qatl-i nefsi-i emmārenūn esbāb-ı kaviyyesinden biri h̄āmūşluk ya' nî şamet ü sūkūt h̄ançeridür ki epsem oturmak nefsi h̄ançer gibi kiser ve toğrar zīrā hevāsına muhālifdür ve biri açlık kılıcıdur ki açlık ānı seyfi-sārım gibi iki biçer ve h̄addini bildirür ve i' tirāfa getirür anıñçün açlık zindānında dört bin sene h̄abs olundu tā ki ente Rabbi diyü ikrāra geldi ve biri daḥi tenhālīk ve h̄alvet rümh̄idür ki vahdetde olmak rümh̄ala anı ta' n gibidür ki mecrūh eyler zīrā bu daḥi hevāsına ziyāde muhālifdür ki ülfeti dā'imā keşret ü hissiyātladur ve biri terk hücū ve nevmdür ya' nî gice bī-h̄āb u bī-rāḥat olmaḥdur zīrā şıfat-ı hayvāniyyesi muktezāsıyla gālībū'l-menām ve māyilū'r-rāhedür işte erbāb-ı riyāzet ve mücāhede bu dört nesneyi qatl-i hevā-yı nefse sebep bulmuşlar ve şehvetini izāleye medār bilmişler ve anıñ üzerine 'amel eylemişler ve meyān-ı bend olmuşlardır ki cū' vü terk hücū riyāzet tarikiyle ve h̄āmūşī ve tenhā-yı mücāhede üslūbu üzerinedür ve terk-i hücū riyāzetden 'add olundu zīrā nevmün galebesi şīa'dan ve buḥūrāt-ı dımāğıyyeden gelür binā' 'alī hazā taḥlīl gıdāda nevm daḥi kılet üzerine olur ve tekşirinde daḥi keşret h̄āb vardır. (13) *Her kirā nebved müretteb in silāḥ / Nefs-i ū hergiz nemī yābed felāḥ* taḥdīri her kesī ki nebved ū rā müretteb in silāḥ ve in silāḥ fā' ilidür silāḥ nebvedün fā' ili ve ū rā mef' ūl-i evveli ve müretteb şānisi ve ba'de'l-cümle mübtedāya şıfatdur nefsi ū mübtedā-yı şānī ve felāḥ yābedün mef' ūl-i ve ba'de'l-cümle haber mübtedā-yı şānī ve bu daḥi ba'de'l-cümle mübtedā-yı evvele haberdür. **Müretteb** ism-i mef' ūldür murād tehiyyedür **in silāḥ** mezkūre işāretdürki çār çizdür silāḥ anuñla muḳā'la olunan ālātdur gibi seyfi ü sehm ve rümh̄u gibi **hergiz** ta'mīm evkāt içündür **yābed** muzāri'dür ki maşdarı yāftendür **felāḥ** zafer ve maṭlūba vüsul. **El-ma'nā** her kimse ki aña bu dört 'aded silāḥ müretteb ve müheyyā olmaya anuñ nefsi her giz felāḥ bulmaz ve evkātadan bir vakıtde ehl-i necāt olmaz ve şalāḥ kabūl itmeyüp fesād-ı zātisi üzerine qalır gel imdi ol silāḥı taḥallud eyle tā ki nefsi qatl idesin ve meydān-ı vücūd qal'a-i dil senūn ola ve ol silāḥuñ her ne kadar şıḳleti var ise taḥammül it zīrā yalnız bir 'aşā'ile 'işyānı kavī olanuñ ḥaḳḳından gelinmez vallahū'l-mü' in. (14) *Çünkü dil bī-yād ilāhet buved / Dīv-i mel'un yār u*

- hemrâhet buved* ilâhetde tâ dile kayddur dilet dimekdür dil buvedün fâ'ili ve cümlesi şartdur dîv ikinci buvedün fa'ili mel'un dîvün şıfatı ve yâd mef'ul buved ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Bî-yâd** bî-zikrdür **dîv** şeytân **mel'un** rahmet-i Hâk'dan matrûd ve ğazaba makrûn **yâr** ma'nâ-yı ahlîsi hasebiyle müsâhabdur **hemrâh** yoldâş. **El-ma'nâ**
- 5 çünkü senün kalbün bî-yâd ola ve Hâk'ı zikr itmeye bu şûretde mel'un ve matrûd olan şeytân senün yâr ve yoldâşın olur ya'nî şeytân ve vesvesesinden hâlâş olmağa kalb-i insân Hâk'ı zâkir ü Hâk'la hâzır gerekdür zîrâ Hâk'ı zikr olan yerde şeytân eglenmez anıñçün hannâs denildi zîrâ kalb zâkir oldukça şeytân hunûs ve te'ahhür ider çünkü ğaflet ü nisyân ğâlib ola huzûr-ı kalb bulunmaya şeytân orada hâzırdur. [23^a] (1)
- 10 *Ger hemî h'âhî ki gerdî ser-bülend / Ey püser ber-hod der i râhat be-bend* ser-bülend gerdînün mef'ulî ve ba'de'l-cümle h'âhiye mef'ul ve h'âhî ba'de'l-cümle fi'l-i şart ber bende müte'allik ve der bendün mef'ulî ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **H'âhî** muzâri'-i muhâtabdur maşdarı hâstendür dilemek irâdet ma'nâsına **gerdî** mâzî-i muhâtabdur ki şodî ma'nâsınadırki şoden olmağdur **serbülend** ahlında bülend serdür ki
- 15 şıfat-ı müşebbehedür yüce başlu ma'nâsına soñra ser ki fâ'ildür bülend üzerine taqdim olunmışdur be-bendde bâ'ulu şefeviyye olmağla evvel emre te'kid-i taleb için dâhil olan bâ mazmûm okunur âhîrinde hâ resmîdür bendün maşdarı bestendür ki bağlamak ma'nâsınadır. **El-ma'nâ** ey piser eger bu hâlde dilerseñ ki gelecek zamanda refî'ül-kadr olasın ve 'ulüvv derece bulasın ser ü sehî âsâ başuñ felek-i a'lâya irişe kendi
- 20 üzerüne râhat ve âsüdelik kapusın bağla zîrâ kadr ü şeref terk-i râhatladur ya'nî âdemün vech-i arza hübüti bu ma'nâyâ mebnîdür. (2) *Her [ki] ber-best ü der i râhat tamâm / Bâz şüd ber-vey der-i Dârü's-selâm* ü bestün fâ'ili ve der mef'ulî ve tamâm bi'l-küllîye ma'nâsına beste kayddur bâz lafzı şüdün mef'ulî ve ikinci der fâ'ili ve ba'de'l-cümle her ki ye haber olur. **Berbest**de ber zâ'id **best** mâzîdür bağladı ma'nâsına
- 25 **bâz şüd** açıldı **dârü's-selâm** cennetdür. **El-ma'nâ** her kim ki râhat kapusını bi'l-küllîye bağlayup açmadı anuñ üzerine dârü's-selâm kapısı açıldı ya'nî dünyâda der-i râhat beste olmadıkça âhiretde der-i cennet bâz olmaz zîrâ cennet dâr-ı râhat ve dünyâ dâr-ı zahmetdür pes insân nefsine râhat virmeyüp dâ'imâ hizmet-i 'ubūdiyyetde ola tâ ki

- cennetde cismen ve rûhen müsterîh ola cismenistirâhati na'im-i cinân ve rûhenistirâhati rızâ-yı Raḥman ve liqâ-yı mennânladur. (3) *Ġayr-ı Hâḡrâ her ki ḡâned ey pişer / Kîst der 'âlem ez û gümrah-ter* Ġayr-ı Hâḡ ḡânedüñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle mübtedâya şıfatdur ki her ki der kîst muḡaddem-i ḡaber ve gümrah-ter mu'aḡḡir
- 5 mübtedâ ve ba'de'l-cümle mübtedâ-yı evvele ḡaberdür ve der-i 'âlem-i gümrahâ kayd u câr ü mecrûr aña müte'allıḡdür gümrah-ter ez û ef'al men gibidür. **Hâned** muzârî'dür okur ma'nâsına maşdarı ḡândendür okumaḡ ve da'vet eylemek ma'nâsına **kîst** aşlında ki estdür ki kimdür ma'nâsına gümrah-ter yolu azmışdur ki aşlında sıfat-ı müşebbehedür ter edât-ı tafzîldür. **El-ma'nâ** ey piser her kimse ki Hâḡḡ'ıñ Ġayriyi
- 10 okuya ve mâsivayı çağırup aña du'â' eyliye nitekim küffâr ve putperset olanlar yâ Allâh yerine şanemlerin çağırurlar mühimmâtda anlardan istimdâd iderler pes 'âlemde andan ziyâde yol azmış kim vardır ya'nî kimse yoḡdur ki zâll olan muzılldan azıldür zîrâ ḡâliḡ-i ḡâdiri nisyân idüp maḡlûḡ-ı 'âcizden ḡalebkâr. [23^b] (1) *Ehl-i dünyârâ çü dîv yâr âyedeş / Loḡmahâ-yı çerb ü şîrîn bâyedeş* taḡdîri çü âyedeş dîv ehl-i dünyârâ yâr
- 15 bâyedeş loḡmahâ-yı çerb ü şîrîn dimekdür ki dîv âyedüñ fâ'ili ve şın mef'ûl-i evveli ve yâr şânîsi ve cümlesi fi'l-i şartdur şın zamîri izmâr 'alâ şaritetü't-tefsîr ḡarîkiyle mâ-ba'dında ehl-i dünyâya gider ehl-i dünyâ şından bedeldür bâyedeş zamîri daḡi ehl-i dünyâya râcî'dür loḡmahâ bâyedüñ fâ'ili ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Loḡmahâ** loḡmanuñ cem'idür âḡirinde yâ' tevessüldür ki şıfat ve mevşûf meyanında vâḡi'
- 20 olmışdur **çerb** semiz ve yağlu ve özlü **şîrîn** lezîz ve tatluḡi muḡâbili telḡdür. **El-ma'nâ** çünki ehl-i dünyâya dîv yâr gele ya'nî nisyân-ı zıkrullâhı itdükleriçün şeyḡân anlara muşâḡib ola o maḡûleye yağlu ve özlü ve semiz ve tatlu loḡmalar gerek olur zîrâ Hâḡ kaydında ve âḡiret tedârikinde degildür ki perḡiz eyliye. (2) *Her ki û der bend-i sîm ü zer şeved / Der 'uḡûbet 'âḡıbet muzḡarr şeved* û mübtedâ şeved cümlesi ḡaber ve
- 25 herkesî ki mübtedâdur aña şıfatdur muzḡarr şevedüñ mef'ûli ve 'âḡıbet ḡarfı ve der muzḡarruñ ḡarfıdur ve ba'de'l-cümle her kesî ye ḡaberdür. **Sîm** gümüş **zer** altun **'uḡûbet** muḡâbele-i zenebde olan 'azâb **muzḡarr** izḡîrârdandur ki ihtiyârüñ muḡâbilidür ya'nî insânı muzarr ve mekrûh olan nesne üzerine ḡaml ü cebirdür. **El-ma'nâ** her kimse ki

aķçe altun kaydunda ola ve hıfz eyliye ‘ākıbet-i kıyāmetde ‘uķūbetde mużtarr olur zırā habb-ı dünyā cemī‘-i haṭāyānuñ başıdır ve nefis ü şeyṭān anıñ vesāṭetiyle şürb ḥamra ve zeni ve livāṭa ve ḳatl-i nefis ve ref‘-i ebniye ve tefāḥür ve tekāşüre ḥaml ider bu cümle ise esbāb-ı ‘azabdur pes ehl-i dünyā maḥşerde ḳahren me’ḥūz ve mużtarren düzaḥa tarḥ olunur. (3) *Ān ki behr-i āḥiret kāreş buved / Ez-Ḥudā teşrīf bisyāreş buved* taḳdīri ān kesī ki buved kāreş behr-i āḥiret buved ez Ḥudā teşrīf bisyār dimekdür ki kār buvedüñ fā‘ili ve ba‘de’l-cümle kesīye şıfatdur ve teşrīf ikinci buvedüñ fā‘ilidür ve ba‘de’l-cümle ān kesīnün haberidür. **Teşrīf** burada murād in‘ām ve iḥsāndur **bisyār** keşir ma‘nāsnadur aşlında ārande-i besīdür ki vaşf-ı terkībīdür. **El-ma‘nā** ol kimsenün ki 10 āḥiret için kārı ola ya‘nī a‘māl-i şāliḥā işleye eger ferā‘iz ve eger senün müsteḥabbat ola kimseye Ḥaḳ‘dan iḥsān keşir olur ya‘nī ḥulūş niyyet ü şıḳḳ ṭaviyyetine göre çok ecr bulur zırā ehl-i imān ü a‘māl-i şāliḥaya cennāt-ı firdevs ü maḳāmāt ‘āliye va‘d olunmuşdur va‘dde ise ḥulf olmaz. (4) *Māl-ı dünyā ḥāk-sārānrā dehend / Āḥiret perhīz-kārānrā dehend* māl-ı dünyā dehendün mef‘ūli evveli ve ḥāk-sārān şānīsīdür ve fā‘ili 15 fī’l-ḥaḳīḳa Allāh te‘ālā ve bu i‘tibārla dehend gerek idi velākīn Ḥaḳḳ‘uñ zāt u şıfatı i‘tibārıyla cem‘-i irād olundu emşāli gibi veyāḥūd ve 66 وَمَا خَلَقُوا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَجَعَلُوا 66 ifāza-i māle vesā’il olan melā’ike i‘tibārıyladır veyāḥūd dehendün cem‘iyyeti ḥāksār anuñ cem‘iyyetine nāzırdur ya‘nī fā‘il gerçi birdür velākīn her ḥāksāra göre mu‘ṭī-i Ḥaḳ olmağla cem‘ ḳılındı llāmda olan mübālağa ‘abidün gibi ki zu 67 وَمَا لَنَا بِظُلَامٍ لِلْعَبِيدِ 67 cem‘iyyetine nāzırdur [24*] وَمَا لَنَا بِظُلَامٍ لِلْعَبِيدِ بِظُلَامٍ 68 dimekdür ve kezālik āḥiret 20 ikinci dehendün mef‘ūli evveli ve perhīzkā şānīsīdür. **Ḥāksārān** ḥāksāruñ cem‘idür ki ḥāke ḳarışmış nesnedür burada ḥāksār topraklı dimekdür şermsār odlu olduğu gibi **dehend** mużārī‘-i cem‘-i gā’ibdür maşdarı dādendür virmek ma‘nāsına a‘ṭā gibi **perhīz** **kārān** perhīzkāruñ cem‘idürki şıfat-ı müşebbehedür. **El-ma‘nā** māl-ı dünyāyı bi- 25 ḥasebü’l-gālīb-i ‘indallāh ḥ‘ār u zelīl olanlara virürler āḥireti ise dünyādan ve māl-ı dünyādan perhīz idenlere virürler el-ḥāşıl māla ma’il olanlar ve ehl-i dünyā ve ḳillet ü

66“Biz; göğü, yeri ve ikisi arasında olanları boşuna yaratmadık.” Kur’ân-ı Kerîm, Sad Suresi (38);27.

67“Ben kullara asla haksızlık eden değilim.”Kur’ân-ı Kerîm, Sad Suresi (50);29.

68“Ben kullara asla haksızlık eden değilim.”Kur’ân-ı Kerîm, Sad Suresi (50);29.

- perhîz ehli ehl-i âhîret olurlar pes bunı isterseñ andan geç zîrâ ehl-i âhîretüñ dünyâsı ve ehl-i dünyânuñ âhîreti olmaz ve bînihmâ tezâdd vardır. (5) *Hest şeytân ey birâder düşmenet / Ğıll-i âteş h'âhed ender gerdenet* şeytân hestüñ fâ' ilidür zîrâ hest ki vardır dimekdür buved gibi vücûd ma'nâsı ifâde ider 'Arabî'de kân gibi düşmenet hestüñ
- 5 mef'ûlidür ğıll h'âhedüñ mef'ûli ve ender ğıllüñ zarfıdır. **Ğıll** 'Arabî'dür şol demî tavkıdur ya'nî boğmağıdur ki bedeni ve 'unķını bir yere cem' idüp başını hareketden men' iderki ta'zîb ü teşdîd içün iderler **gerden** boyundur rakabe ma'nâsına. **El-ma'nâ** ey birâder şeytân senüñ düşmenüñ oldı ya'nî saña düşmanlığı muķarrer ve muķakķağıdur ki senüñ boyunuña âteşden boğmağı şedd itmek ister pes şeytâna tâbi' olup gerdenkişlik
- 10 eyleme ve illâ cezâ-yı vifâķ bulup âhîr gerdenüñ ğıll ile meşdüd olur. (6) *Müdbirî kû rû be-dünyâ âvered / Behre key ez-'âlem-i 'uķbâ bered* taķdîri müdbirî ki ü âverd rû be-dünyâki berû behre ez 'âlem-i 'uķbâ dimekdür ki müdbirî mübtedâ ve ü mübtedâ-yı sâni' ve rû âverdüñ mef'ûli be-dünyâ aña müte'alliķdür ve ba'de'l-cümle mübtedâ-yı sâniye haber olup cümle-i haberiyye dağı mübtedâ-yı evvele şıfat olur behre ki beredüñ
- 15 mef'ûli ve cârr ü mecrûr behreye şıfatdur ve ba'de'l-cümle mübtedâ-yı evvele haberdür. **Müdbirî**de yâ vahdet içündür müdbir muķbil vezni üzere biri birinüñ zıddıdır **âverd** maşdarı âverden ve âveriden dağı gelür getürmek ma'nâsına **behre** naşıbdür **key** kaçandır ki istifhâmı mutezamının olan esmâdandır **bered** muzâri'dür maşdarı berdendür iletmek ma'nâsına. **El-ma'nâ** bir müdbir ki yüzünü dünyâ getüre ve çevire
- 20 ya'nî dünyâya iķbâl ü âhîretten i'râz eyleye 'âlem 'uķbâdan kaçan naşîb iledür ya'nî hazz alır ve haşşa bulur ya'nî bulmaz zîrâ istifhâm inkârıdır el-hâşıl herkesüñ yüzi ne tarafa ise naşîbi o taraftandır pes ehl-i dünyânuñ naşîbi dünyâdandır ki âhîret anlara harâm ve memnû'dur ve ehl-i âhîretüñ hazzı âhîretlendür ki dünyâ anlara harâmdur ve ehlullâh olanlara ikisi dağı harâmdur. (7) *Ey püser bâ-yâd-ı Haķ meşğûl bâş / V'ez*
- 25 *halâ'ik dūr hemķü ğûl bâş* bâ-yâd meşğûle müte'alliķ ve meşğûl dağı bâşe mef'ûldür ve dağı ez dūra müte'alliķ ve dūr dağı ikinci bâşe mef'ûldür. **Halâ'ik** halîķanuñ cem'idür ki nâsdur beķâ'ime dağı dirler **ğûl** mevcûdü'l-ism ve ma'dümü'l-cisim ķabilindedür. **El-ma'nâ** ey piser zıkr-i Haķķ'a meşğûl ol ķünkü zıkrüñ muķtezâşı halvet

- ve terk-i ülfetdür sen daḥi ḥalā'ikden dūr ve ba'īd ol ḡul-i beriyye gibi el-ḥāşıl zākır-i Ḥaḳ olan sālīk yabān ādemīsī gibi ḥaḳdan tevaḥḥuş ve tebā'ūd itmek gerekdür. (8) *Faḳr-ı mīdānī* *çe bāşed ey püser / Bā tu ḡüyem ger nedārī zān ḥaber* taḳdīri mīdānī *çe bāşed faḳr* eger nedārī zān ḥaber ḡüyem bā tu dimekdür ki *çe* istifhām olmaḡla mübtedā
- 5 ve faḳr bāşedūñ fā'ili ve ba'de'-l-cümle ḥaber ve cümle-i ḥaberiyye daḥi mīdāniyye mef'ûl olur mā-ba'dı şart u cezādur. **Mīdānī** muzārī' -i muḥātabdur maşdarı dānistendür bilmek ma'nāsına **ḡüyem** fi'l-i muzārī' nefs-i mütekellim vaḥidedür maşdarı guftendür söylemek ma'nāsına **nedārī** muzārī' -i menfī-i muḥātabdur maşdarı dāstendür tutmak ma'nāsına **ḥaber** iḥbārla olan 'ilmdür. **El-ma'nā** ey piser faḳr didükleri ma'nā ne olur
- 10 ḥaḳīḳati nedür bilürmisin ger andan ḥaber tutmazsañ ya'nī bilmezseñ söyleyeyin zīrā bu iḥbārāt cāhile göredür yohsa 'ālime göre degildür. (9) *Gerçi bāşed bī-nevā der zīr-i dalk / H'īşrā mun'im nümāyed piş-i ḥaḳ* mīsrā' -ı evvel fi'l-i şart ü şānī cezā-yı şartdur bāşedūñ fā'il-i zamīri ehli faḳra rāci'dür zīrā beyit-i evvelden mefhūmdur bī-nevā bāşedūñ mef'ûlidür zīrā bāşedūñ zarfıdır ḥ'īş nümāyedūñ mef'ûl-i evveli ve mün'im
- 15 şānīsī ve piş zarfıdır. **Bī-nevā** bī-ni' met ve bī-behre ve bī-ḡinā delḳ ḥırḳa-i dervīşān **mun'im** ism-i fā'il şīḡası üzre ni'āmdandur ki eyilik eylemek ve kimseye ni' met virmek ma'nāsına işte mün'imūñ aşl ve şan'ı budur soñra muṭlaḳā ḡanī ve devletlū ma'nāsında isti'māl olundu gerek in'ām u iḥsānı olsun ve gerek olmasun **nümāyed** muzārī' -i ma'lūmdur maşdarı nümūdendür ki göstermekdür. **El-ma'nā** gerçi ehl-i faḳr olan kimse
- 20 dervīşler ḥırḳası altında bī-behredür ya'nī ḥırḳa-i dervīşān telebbūs itdüğünden ehl-i faḳr olmaḳ zāhirdür velakin ben ehl-i faḳrum diyü kimseye el açmaz belki 'afif olup kendini ḥaḳ önünde mün'im ve bī-iḥtiyāc gösterür ve illā ḥırḳa ve muraḳḳa' giymekden fā'ide etmez zīrā faḳır mezmūmdur yohsa memdūḥ degildür. (10) *Gürsine bāşed dem ez-sīrī zened / Dūstī bā-duşmen-i ḥod key koned* gürsine bāşedūñ mef'ûli
- 25 ve dem zenedūñ mef'ûli ve ez deme müte'allıkdür dūstī mübtedā ve bā aña müte'allıḳ key koned cümlesi ḥaberdür. **Gürsine** aç cā' ma'nāsına gürsineñi açlıkdur **sīrī** tokluḳdur āḥirinde yā maşdariyyedür **dūstī**de de daḥi yā masdariyyedür **ḥod** kendi dimekdür ḥ'īş gibi **koned** muzārī' dūr zened gibi maşdarı kerdendür zenedūñ zeden

- olduğu gibi mazīleri kerd ve zerddür. **El-ma'nā** ehl-i fakr-i ḥaḳīkī odur ki aç olur tokluktan dem ve nefis urur ya'nī aç iken tokluk şüretin gösterir ve ḳavl ve fi'linden [24^b] açlık nişanı göstermez belki ehl-i Şuffa gibi maḳām-ı şabrda ve istiḡnāda zīrā Ḥaḳ anuñ ḥāline 'ālim olduğu besdür pes ḥālini ḥaḳa ta'riẓle mezelletden ne ḥāşıl olur. (11)
- 5 *Gerçi bâşed lâgar u zâr u za'îf / Vaḳt-i ta'ât kem nebâşed ez-ḥarîf* lâgar bâşedün mef'ûli ve ba'de'l-cümle şartdur vaḳt nebâşede zarf ve kem mef'ûl ve ez keme müte'allik ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Gerçide** ger eger ma'nāsına ḥarf-i şartdur **lâgar** arık etsiz ve yağsız **zâr** nālân **za'îf** muḳâbili ḳavī **vaḳt** dehrden bir miḳdâr zamân **ta'ât** emr-i İlahîye muḳârin olan 'amel **kem** nokşân **ḥarîf** yâr u dost ve musâhib ve
- 10 bâde musâhibi ve ḥırfetde alışguñ olan kimesne. **El-ma'nā** egerçi ehl-i fakr beden cihetinden arık ve za'îf ve ḥasta gibi inleyici ola yine ta'ât vaḳtinde muşâhibinden ve yoldaşından ḳalmaz zīrā bedeni öyle olsa da ḳalbi sağ ve kuvvetlü ve ḡayretlü ve himmetlüdür. (12) *Fakr-ı ḥodrâ pîş-i kes peydâ me-kon / Miḥnet-i imrûzrâ ferdâ me-kon* taḳdîri me-kon fakr-i ḥodrâ peydâ pîş kes me-kon miḥnet imrûz ferdâ dimekdür ki
- 15 fakr me-kon kelîmesinüñ mef'ûl-i evveli ve peydâ şânisi ve pîş peydānuñ zarfıdır miḥnet mā-ba'dında me-kon lafzının mef'ûl-i evveli ve ferdâ şânisidir ferdâ egerçi pîş gibi zarfdur. **Peydâ** izhar **miḥnet** elem-i ḳalb **imrûz** aşlında in rûzdur ki bugün ma'nāsınadır **ferdâ** yârındur ki murād yevm-i ḳıyāmetdür. **El-ma'nā** kendi faḳruñı kimsenüñ önünde izhâr eyleme ve ḥālim şudur dime bilki kendüñi setr eyle ve ḥālüñi
- 20 dergāha 'arz it ki ḳāsmü'l-erzāk ve rāzıḳu'l-enfes ve illāfāk odur ve eger bu pendi tutmaz ve 'amel itmezsün bu günüñ miḥnetini yârına alıḳomuş olursın gel böyle eyleme ya'nī eger bugün miḥnet ve faḳrı çeküp şabr iderseñ yârın miḥnet ve belâ yokdur bilki yevm-i ḳıyāmet şâbirlere ecir bî-ḥesāb görünür. (13) *Mer turâ ān kes ki ferdâ cān dehed / Ğam me-ḥor āḥir turâ yek nān dehed* taḳdîri ān kes ki dehed ferdâ
- 25 mer turâ cān ḡam meḥor āḥir dehed turâ yek nān dimekdür ki ān kes mübtedâ ve dehedün zamîr-i fā'ili mübtedāya rāci' ve ferdâ dehede zarf ve mer turâ mef'ûl-i evvel cān şânî ve ba'de'l-cümle mübtedāya şıfatdur ḡam meḥûruñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle

- mübtedāya haberdür ve mā-ba‘ dı cümle-i ta‘līliyyedür ‘ Arabî ile taqḍīri budur ki ⁶⁹ **mer turāda mer zā’id ġam** şiddet zīrā qalb anuñla perdelenür **yek nān** bir ekmek. **El-ma‘ nā** ol Allāh te‘ālā ki yevm-i kıyāmetde saña cān virür ve yeñiden ihyā kıılır ġam yeme zīrā aña kādīr olan buña daḡi kādīrdür pes ḡalīk
- 5 ve maḡlūḡ dimek fi’l-ḡaḡīḡa mālīk ve memlūḡ dimekdür mālīk ise memlūḡunı mūrā‘ at ve muḡāfaḡa ide gelmişdür bu cihetden cū‘ içün ġamnāk olmamak gerekdür ve illā za‘f-ı yaḡīne dāll olur bi’l-āḡire imāndan cūdā olur. (14) *Tā be-key çün mūr bāşī dāne keş / Ger tu merdī fāḡarā merdāne keş* tā be-key bāşīye mūte‘ allīkdür dānekeş bāşīnūñ mef‘ūlidür çün mūr dāne keşe ḡayddur ger ḡarf-i şarḡ tu mübtedā merdī ḡaber ve
- 10 ba‘de’l-cümle fi‘l-i şarḡdur fāḡa keşün mef‘ūli ve merdāne daḡi baḡsibū’l-ma‘ nā aña mūte‘ allīkdür tā intihā-yı ḡāyet içündür dek ma‘nāsına. **Tā be-key** ḡaçāna dek dimekdür **mūr** ḡarınca **mūrçe** ḡarıncacıkdur **bāşī** muzārī‘-i muḡātabdur maşdarı bāşīdendür olmaḡ ma‘nāsına **dānekeş** vaşf-ı terkībīdür aşlında keşende-i dānedür dāne çekici mā‘nāsına **merdīde** yā ḡiḡāb içündür **merd** kāmıla maşrūfdur **fāḡa** faḡr-ü ḡācet **merdāne**de hā-yi
- 15 ḡayr melfūḡ ma‘nā-yı nisbet ve liyāḡat ifāde ider. **El-ma‘ nā** ḡaçāna dek ḡarınca gibi ḡırşla dāne çekici olursın ve nefsi-ḡi ḡāyvanıyyeñi terbiyye içün zaḡā’ir iddiḡār eylersin eger sen merd ü gerçek er iseñ merdlere lāyīḡ ve anlara mensūb olan vechle faḡr-u fāḡayı çek tā ki ḡarınca şıfatından ḡalāş olasın ve insāniyyet ḡālīn bulasın ve illā yevm-i kıyāmetde ḡaşruñ ḡarınca gibi olur zīrā her kesūñ şıfat-ı ḡālebesi ise ḡaşrde şūreti aña
- 20 mūnāsib olan vechledür pes şūret-i insāniyyede maḡşūr olmaḡ ḡānde ve şūr-i ḡāyvāniyye ile mūteşekkīl olmaḡ ḡānde. (4) *Merd-i rehrā nām u neng ez-ḡaḡḡ nīst / Nefreteş ez-cāmeḡā-yı delḡ nīst* nīst ma‘nā-yı fi‘l-i mutezammin olmaḡla nām anuñ fā‘ili ve merd-i reh aña mūte‘ allīkdür zīrā rā lām-ı cārre ma‘nāsınadur ez nām u nenge mūte‘ allīkdür nefret daḡi ikinci nīstūñ fā‘ilīdür ve cārre u mecrūr nefrete mūte‘ allīkdür.
- 25 **Merd-i reh** sālīk-i rāḡ ḡaḡ **nām** burada murād şöhretdür **neng** ‘ār nefret remīden ya‘nī ūrkmek ve inzi‘āc ve teferruḡ cāmeḡā cāmenūñ cem‘idür arḡaya giyecek libās aḡirinde yā beyne’l-mevşūf ve’s-şıfata tevessül içündür delḡ ḡırḡa-ı dervīş. **El-ma‘ nā** sālīk-i

⁶⁹“Kıyamet gününde sana selam veren Allāh, üzülmeyesin diye ekmek verir.”

- rāh Hüdā olan kimse için halkdan nām ü ‘ār yokdur ya‘nī nām ü şöhet aña sedd-i rāh olmaz belki ço ne dirlerse disünler tuta gör yār etegin mazmūnıyla ‘amel ider ve anuñ dervişler hırkası nāmına olan cāmelerden nefret ve firārī yokdur ya‘nī ‘abā ve köhne nesne giymekden ‘ār ve nefret itmez. (5) *Her kirā zevk-i nikū-nāmī buved / Hāş*
- 5 *meşmāreş ki ü ‘āmī buved* taqdīri her kesī ki buved ūrā zevk nīkūnāmi meşmāreş hāş ki ü buved ‘āmī dimekdür ki i‘rābı zāhirdür. **Zevk** kılletde müsta‘mel olarak tatmaqdur **nikū-nāmī**de yā maşdariyyedür **nikū-nām** şıfat-ı müşebbehedür ki gökçek adlu dimekdür **hāş u ‘ām** birbirinin muķābilidür ‘āmī ‘āmme mensūbdur ki yā nisbet içündür **meşmār** nehy-i hāzırdur maşdarı şomārīdendür ki şaymaqdur. **El-ma‘nā** her kimse ki anuñ
- 10 gökçek adluluk zevk ü lezzeti ola ya‘nī halk arasında şöhet şāyi‘ası olup eylikle söylendüğünden hāzz ide sen o maķūle ādemi altun yerine koyup hāş şayma belki nuhās yerine ço ki o hāş şūretinde ise de yine ‘āmme mensūbdur ki i‘tibārdan [25^a] sāķıtdür zīrā hāş odur ki medh ü zem naķşından levhīni sāde eyliye ve nām u şöhet kaydında olmaya ve zemm ü istihzā’ itseler anı maşlahat bile vā zı ve cefā’ile
- 15 müte‘ezzi olmayup kalbinde ‘ayn-ı şafā bula zīrā habībe olan mu‘āmele halīle daħi olur ve halkuñ bir kimseye nazır-ı ta‘zīmle nazar etmeleri berzah-ı ‘azīm ve mekr-i cesīmdür. (6) *Ger turā dil fāriğ ez-zīnet buved / Key hevā-yı merkeb u zīnet buved* taqdīri ger buved turā dil fāriğ ez-zīnet ki buvedet hevā-yı merkeb u zīn dimekdür ki turā’ lām-ı cārreh ma‘nāsına buvede müte‘allıkdür dil buvedüñ fā‘ili ve fāriğ ü cār ü
- 20 mecrūr fāriğ müte‘allıkdür ve ba‘de’l-cümle fi‘l-i şartdur hevā ikinci buvedüñ fā‘ili ve tā mef‘ulī ve cümlesi cezā-yı şartdur. **Fāriğ** meşgūlün zıddıdır **zīnet** zīynet-i ḥasiyye-i zāhre **merkeb** üzerine rükūb olunan ḥayvān ki at ve kātır ve emşāli gibi **zīn** eyer pes ikinci zīynet lafzı tecnīs şūretinde gelmişdür ki tāsı evvelkinün gibi aşliyye degildür belki tā-yi ḥitābdur ki ma‘nāda buvede kayddur ve zīn başka kelimedür. **El-ma‘nā** ger
- 25 senün için dil-i zīynetden fāriğ ola ya‘nī kalbün fikr-i zīyinetine meşgūl olmaya ve cān ve dimāğında o sevdā kalmaya kaçan saña hevā-yı merkeb ve zīn olur ya‘nī olmaz fe-
emmā kalbünde zīynet-i dünyāya muḥabbet olmağla zīyentlü ferese bezesün ve belki zerrin serc üzerine oturursın ve sīmīn rīķāba başarsın ve aḥşāmıla devr-i ebvab idersin.

- (7) *Rûy-ı dil çun ez-hevâ ber tâftî / Ba'd ez-ân mî-dân ki Hâkrâ yâftî* takdîri çün ber tâftî rûy-ı dil ez hevâ mîdân ki yâftî Hâkrâ ba'd ez-ân dimekdür ki mîşrâ'-ı evvel şart u sâni cezâdur yâftî Hâk cümlesi mîdâna mef'ûldür pes ki lafz-ı fi'l ve mef'ûl arasında vâsîta ve râbîtabdur. **Tâftî** ma'î-i muhâtabdur maşdarı tâftendür bükme ma'nâsına
- 5 **mîdân** emirdür evvelinde mî te'kid-i taleb içündür maşdarı dânistendür bilmek ma'nâsına **yâftî** mâ'î-i muhâtabdur maşdarı yâftendür bulmak ma'nâsına. **El-ma'nâ** çün ki rûy-ı dili hevâdan bükdün ve andan i'raz eyledün andan sonra bil ki Hâk'ı buldün ya'nî eger hevâdan rû-gerdân olursa Hâk'ı bulursın ve illâ bulmazsan zîrâ hevâ-yı nefsün ma'bûdudur ki nefsün yüzi halkâdur nitekim Hâk canuñ ma'bûdudur ki cânuñ
- 10 yüzi Hâk'adur şol cihetden ki cân ya'nî rûh-revân nefs-i rahmânî'nün eşeridür ve ol cânibe ta'alluk-ı kavîsi vardur nefsün ise meyli 'anâşır ve tabâ'ün ahkâmınadur pes her nesne ki hevâsına muvâfıkdur âña secde ider. (8) *Her ki ü ez-hırş-ı dünyâ-dâr şüd / Bî-gümân ez-vey Hudâ bîzâr şüd* takdîri her kesî ki ü şüd dünyâ dâr ez hırş şüd Hudâ bîzâr ez-vey bî-gümân dimekdür. **Hırş** bir nesneyi eşedd-i taleb ile talebdür **dünyâ-dâr**
- 15 vaşf-ı terkîbidür ki dârende-i dünyâdur ki dünyâ ve mâl tutıcı ve zabt idici ma'nâsına **gümân** zann **bîzâr** nefret ya'nî ürkmek ve kaçmak. **El-ma'nâ** her kimse ki ehl-i hırş oldu ve hırşından dünyâ cem' eyledi ve cem' eyledüğü mâluñ hûkûkını ri'âyet itmedi bî-şübhe Hâk te'âlâ andan bîzâr ve berî oldu zîrâ hırş şîfât-ı zemîmedendür ve cem'-i mâl itmek ehl-i dünyâ hâlidür hûkûkını mürâât itmeyüp hıfzıyla muqayyed olmak
- 20 hadd-i şer'nden tecâvüz ve ma'âdî inkârdur pes hârîş olursa ilme hârîş ol neşr içün ve kezalik mâl-ı helâl-i tayyibe hârîş ol hayr içün ve illâ hırş u muhabbet mâsivâ âhîr seni Mevlâ'dan cüdâ ider ve hicâb-ı galîz içinde kalursın ve Hâk senden bîzâr olıcağ cemi' halk saña takarrüb eylese müfid olmaz. (9) *Çün şutur-murgî şinâs in nefsrâ / Ne keşed bâr u ne perred ber-hevâ* in nefis şinâsuñ mef'ûlidür çün şinâsa nâzır teşbîhüdur ne harf-
- 25 i nefydür keşedün tahtında fâ'ili nefis ü bâr anuñ mef'ûlidür. **Şutur-murgî**de yâ zâ'iddür şuturmurg deve kuşudur **şinâs** emirdür maşdarı şinâhitendür aňlamak ma'nâsına **bâr** yük haml gibi **perred** muzâri'dür maşdarı peridenüdur uçmak ma'nâsına **hevâ** mâ beyne's-semâ-i ve'l-arz mevcûd olan cism-ü laţîfdür. **El-ma'nâ** bu nefis-i hayvâniyyeyi deve

- kuşu gibi aña ve öyle bil yâ bu nevcihle aña beñzer dirseñ veçhi budur ki ne yük çeker deve gibi ve ne hûd kuş gibi hevâ' üzerinde uçar. (10) *Ger be-per gūyîş ki gūyed üştürem / Ver nehy bâreş be-gūyed tã'irem* taqđiri ger gūyîş be-per gū-yed men işitirim dimekdür ki be-per cümlesi maqûl qavildür zîrâ ger gūyî lisân-ı 'Arabî'de in
- 5 kılllet gibidür ve işitirim dađı mübtedâ-yı mahzûfa haber olup ba'de'l-cümle gūyedûn maqûlı olup gūyed cümlesi dađı şarta cezâ' olur. **Be-per** per emirdür maşdarı peridendür uçmak ma'nâsına **gūyîş** gūyî muzâri'-i muhâtabdur ki evvelki yâ aşliyye ve ikinci hitâb içündür ve şın zamîr-i gâ'ibdür ki gūyiye mef'ûldür **ver** harf-i şartdur ki ve egerden muhaffefdür **nehy** muzâri'-i muhâtabdur maşdarı nihâdendür kıvmaq ma'nâsına vaz'
- 10 gibi **tã'ir** hevâda uçan zû'l-cinâhdur. **El-ma'nâ** eger sen deve kuşına uç diseñ uçağa qâdir olmayup ben deveyim dir ve eger üzerine yük koyasın ben kuşum dir el-hâşıl uçağa gelince deve ne bilür uçağı ki cism-ü şaqlıldür dir ve hamle gelince kuşa yük yükletmenüñ münâsebeti var mıdur istib'âd ider ya'nî 'alâ külli hâl te'allûlden hâlî degildür zîrâ mücâhedeyi sevmez belki kendi kolayına gitmek ister. (11) *Çün giyâh-ı zehr rengeş dilkeşest / Lîk ta'ameş telh ü bûyeş nâ-hoşest* rengeş mübtedâ dilkeşest
- 15 haberdür çün renge teşbîh ve aña qayddur lîk harf-i istidrâkdur lakin ma'nâsına velakin harf-i istişnâ diyü ta'bîr iderler ta'ameş mübtedâ ve mâba'dı haberdür. **Giyâh-ı zehr** didüğü zehr otudur semm-i helâhil gibi ki sind ikliminde helâhil şehrinde biter bir zehr-nâk otdur dimişlerdür ki Âdem 'aleyhi's-selâm cennetde dâne-i kendümi ba'de'l-ekl
- 20 vech-i arza hûbûtında qay' idüp anuñ qay'ından dıraht-ı zehir ve otı bitmişdür. **Dilkeş** vaşf-ı terkîbidür ki aşlında keşende-i dildür gönül çekici ve cezb idici ma'nâsına **ta'am** burada murâd dâddur **telh** acıdur. **El-ma'nâ** [25^b] nefsüñ rengi zehr ve tenüñ rengi gibi dilkeş ve ra'nâdur ki şüretiyle hâtırı cezb ider ve kendi hevâ ve müşteheyâtına meyl itdürür velâkîn dâdı acıdur râ'ihâsı dağı nâhoş ve beddür pes her kim anuñ nümâyîşine
- 25 ferifte olup müştehâsını tenâvül veyâ istişmâm iderse âhir zehirlenür ve dimâğına hâlel gelür. (12) *Ger be-tã'at h'ânîyeş süstî koned / Lîk ender ma'şiyet çüstî koned* taqđiri eger h'ânîş be-tã'at koned süstî ve koned ender ma'şiyet çüstî dimekdür ki mışrâ'-ı evvel şart ve cezâdur. **H'ânî** muzâri'-i muhâtabdur şın zamîri mef'ûlî muttaşıldurdur ki

- nefse rāci'dür maşdarı h'āndendür okumak ve da'vet etmek ma'nāsına **süstide** yā maşdariyyedür süst gevşek ma'şiyet muḳābil tā'atdur ki emre muḫālefedür **çüstide** yā maşdariyyedür çüst çabuk ve çālāk. **El-ma'nā** eger sen nefsi tā'at-i Hakk'a okusañ ve da'vet kılsañ süstlik eyler ve kesl ve fütür gösterür ve fermān-ı İlāhiye inḳiyādda
- 5 münāfık gibi gevşek olur velākīn ma'şiyet ve muḫālefet bābında çabūḳ ve çālāk olur zīrā itā'at-i ḫilāf cebelleti olmağla mescid ḳapusına geldikde pīr-i nā-tüvān gibi eşiğün atlayamaz ma'şiyet muḳtezā-yı zātı olmağla meyhāne nerdübānına pehlüvān ve civān gibi çıkar pes herkesün meyli ne ṭarafa ise neṣāṭı daḫi āña göredür. (13) *Nefsrā ān bih ki der zindān konī / Her çi fermāyed ḫilāf-ı ān konī* taḳdiri ān bih ki konī nefsrā der
- 10 zindān ve her çi fermāyed konī ḫilāf ān dimekdür ki ān mübtedā ve bih ḫaberi ve konī cümlesi ki rābıṭasıyla ānı beyāndur ve her çi mübtedā ve fermāyed cümlesi şıfat ve konī cümlesi ḫaberdür zīrā 'Arabī ile ta'biri budur ki ك ل شئ يا مريه الى قد يد عليك ان تفعل cem men ez tū bih den yeğ bilürem diyecek yerde 'Ayeğ ma'nāsına ben sen **bih** ⁷⁰ خلفه dānem dir **zindān** ḫabs olacak mekān 'Arabī'de sicc gibi **her çi** her neki dimekdür
- 15 **fermāyed** muzāri'-i ḡā'ibdür maşdarı fermūdendür buyurmak ma'nāsına. **El-ma'nā** ol yeğdür belki vācibdür ki nefsi muḫālefet zindānında ḫabs eyleyesin ve her ne emr iderse anuñ ḫilāfı üzere olasın zīrā bir rezīlün ḫükmüne maḫkūm olmak senün sultānlıḡuña düşmez bu cihetden eger ṭoḳ olmak isterse sen ānı açlık zindānında ḫabs eyle ve envā'i ṣehvātını ḫelāl-i ṭayyibe ve hevāsını Hüdā'ya taḫvīl eyle ve belki müṣteḫiyātdan bi'l-
- 20 külliye fāriğ olup nān pare ve ḫabz yābes ile kanā'at eyle ki cihād-ı ekber itmiş olursın zīrā nefis düşman-ı Hakk'dur ve düşman ḫakkı ḳatıl etmek gerekdür tā ki düstān āsūde olalar ki ḳuvā-yı rūḫāniyyedür 'ālem-i enfes anuñ şerrinden sālīm olıcak 'ālem-i āfāk daḫi ḫalāş olur ve arslan zincīrde olmasa ifsād fi'l-arḑ ider pes anuñ muḳayyed ve maḡlūl oldıḡı 'ayn-ı şalāḫdur. (14) *Nist dermāneş be-coz cū' u 'aṭaş / Tā ki sāzī rām*
- 25 *ender tā'ateş* dermān bi-ḫasebü'l-ma'nā niste fā'ildür zīrā lisān-ı 'Arabī'de ⁷¹ ليد الى قد سد dimekdür be-coz nefye müte'allıkdür tā ḡaraż ve ta'līl içündür rām sāzīnün mef'ūlidür tā 'ateşde olan şın ma'nāda sāzīye ḳayddur tā ki sāzīş dimekdür. **Dermān**

⁷⁰“Her şey nefes nefese, tersini yapmalısın.”

⁷¹“Nefes, ilaç değildir.”

- çâre ve ‘ilâc **cû’** açlıktır ki mi‘denün ta‘âmdan hülûvvüdür ‘**ataş** teşne olmağıdır ki şusuzluğıdır **sâzî** muzâri‘-i muhâtabdır maşdarı sâhtendir düzmek ma‘nâsına **râm** muṭî‘ ve münkâd. **El-ma‘nâ** nefsi işlâh itmege açlığıñ ve şusuzluğıñ gayri vecihle çâre ve ‘ilâc yokdur tâ ki anı ta‘at-ı Hâk’ka muṭî‘ düzesin ve emrine inkıyâda tehsiye’
- 5 idesin ya‘nî a‘zîm esbâb-ı tezkiye zîkr olunan cû’ vü ‘ateşdür zîrâ aşlında cû’ la i‘tirâf-ı rubûbiyyet itmişdür pes bu ‘âlemde dağı şılâhı anâ menûtdur ve illâ ol derde değme nesne dermân olmaz ve ol bir bed hûydur ki değme terbiyye ile ta‘at ve ‘ibâdete düzölüp koşulmaz seyr eyle ekl ü şûrb ehli olanları ki ne mertebede serkeşler ve inkıyâddan hâriclerdür ve bi’l-farz inkıyâdları olsa dağı cân u gönülden neşâtla degil
- 10 belki kerâhet istişkal iledür. [26^a] (1) *Ber-tevekkul ger buved fîrûziyet / Hâk dehed mânend-i murğân rûziyet* fîrûziyet buvedün fâ‘ili ve cârr ü mecrûr aña müte‘allik ve ba‘de’l-cümle fi‘l-i şartdur Hâk mübtedâ ve rûziyet dehedün mef‘ûli ve mânend dağı aña müte‘allikdür ma‘nâ hasebiyle zîrâ teşbihdür ve ba‘de’l-cümle mübtedâya haber ve andan cezâ-yı şart olur. **Tevekkul** Hâk’ka i‘timâd fîrûz gâlib ü muzaffer ma‘nâsına
- 15 âhîrinde yâ’ maşdariyedür **mânend** şebîh ve nazîr **rûzi** rızktır. **El-ma‘nâ** eger senün tevekkül üzerine fîrûzluğıñ ve zafer ü galeben olur ise ya‘nî tevekkülün gâlib olsa ve sende kuvvet-i yakîn ve i‘timâd bulunsa Hâk saña rızkı kuşlara virdügi gibi virür ki kuşlar şabâh vaktinde âşiyânelerinden aç gidüp ağışam tok gelürler ma‘hazâ kesbleri ve rızk-ı ma‘lûmları yokdur güyâ demek oldu ki mürğân gibi rûhânî ve ‘âlî himmet olunuz
- 20 tâ ki Allâh te‘âlâ ecsâmınızı bilâ-ta‘b perverde kıla. (2) *Ez-Hudâ şâkir buved merd-i fakîr / Ger dehed kûteş leb-i nân-ı faṭîr* merd-i fakîr buvedün fâ‘ili ve şâkir mef‘ûli ve cârr ü mecrûr şâkire müte‘allikdür kût dehedün mef‘ûli evveli ve nân şânîsi ve faṭîr leb-i bânun şıfatıdır ve burada ger ‘Arabî’de in-i vaşliyye gibidür ki cezâ istemez. **Kût** mayekûm bedenü’l-insân **leb-i nân** ekmek dilimi **faṭîr** ‘Arabî’dür ki ‘ale’l-‘acele
- 25 mâyasız yoğırlan hamırın ekmegidür. **El-ma‘nâ** merd-i fakîr Hâk’dan şâkir olur egerçi Allâh te‘âlâ anın kût ve kefâfını mâyesiz ekmek dilimi virürse de pes bir dilim habz-i yâbîsden nolacak diyü taḥkîr-i ni‘met itmez ve küfrân üzerine olmaz belki ta‘zîm ider ve kânî’ olur işte bu şıfat-i fakîr haḳîkî olan merdün hâlîdür. (3) *Ham me-şev piş-i*

- tūvānger hemçü tāk / Tā ne-gerdī yār bā-ehl-i nifāk* ham me-şev kelimesinüñ mef'ulidür piş anuñ zarfidur hemçü daği ma'nā cihetiyle aña müte'allikdür yār ne-gerdīnün mef'ulī ve bā yāre müte'allikdür zīrā meşāhib ma'nāsınadur. **Ham** eğri **meşev** nehy-i hāzırdur maşdarı şodendür olmağ ma'nāsına **piş** öñ **tūvānger** kudreti ve güci
- 5 yeter gani kimesne **tāk** kemer **tā** ğarağ ve ta'līl içündür **negerdī** māzī-i muḥāṭabdur maşdarı gerdidendür dönmek ma'nāsına burada murād olmağdur şoden gibi yār müşāhib **nifāk** ibtāl-i küfr ve ezhār-ı imāndur ki 'alāmetinün ḥilāfı üzerine olmağdur. **El-ma'nā** ağniyā ve zī-kudret önünde kemer gibi eğri olma ya'nī ğınālarından ötüri anlara ṭāpu kılma tā ki ehl-i nifāka yār olmayasın ya'nī ğarağ-ı dünyā içün devletlülere
- 10 münḥini olsañ münāfık olursun zīrā bir yüzün imānla Ḥağğ'a ve bir yüzün daği ğarağ-ı ḥācetle ḥalka olur ḥükm-i secde ise bu degildür belki zāhiren ve bāṭinen Ḥağğ'a inḳıyāddur. [26^b] (1) *Çün şütür der reh der āy u bār keş / Bār-ı tāt ber der i Cebbār* *keş* der reh der āye zarfdur ve çün ol mazmūni teşbihdür ve bār mā-ba'dında emrūñ mef'ulidür ve bār-ı tāt ikinci keşün mef'ulidür ber der daği aña müte'allikdür ber
- 15 burada bā ma'nāsınadur veyā te'vīl ile isti'lā' ma'nāsınadur zīrā keşide olan bāruñ tenzīli kāpu üzerinde ve anuñ ḥükmünde yirde olur. **Derāyde** der içerü ma'nāsına **āy** emrdür maşdarı āmedendür gelmek ma'nāsına **keş** emrdür maşdarı keşidendür çekmek ma'nāsına. **El-ma'nā** deve gibi yol içerüsine gel ve yük çek ya'nī tāt ü tağvā yükini dergāh-ı Cebbār'a çeküp götür zīrā tekālif-i şer'iyye nefsün üzerinde bār gibidür ve yol
- 20 şırāt-ı müstaḳımdür ve maḥall-i nüzul bārgāh-ı Ḥağğ'dur pes deve gibi āheste āheste bāruñla bār-ı Ḥudā'nuñ rızāsı menzilüne git ve tevecühle da'vet itdiyse ol vecihle icābet eyle ṭarīğden inḥirāf gösterme ḥazer it ve illā yoluñ Ka'be'ye çıkmaz belki Türkistān'a çıkar. (2) *Çün şütür-murğ ān ki ez-bāreş giriḥt / Ez-gülistān-ı ḥayāteş berg-i riḥt* tağdīri an kes ki ger giriḥt ez bāreş çün şütür-murğ riḥt berg ez gülistān ḥayāteş
- 25 dimekdür ki mişrā'-ı evvel mübtedā ve şānī ḥaberdür ve ki lafzınuñ medḥūli olan cümle mübtedāya şıfatdur bāreşde zamīr mübtedāya rāci'dür ankes ki ez-bār ḥod dimekdür. **Giriḥt** māzīdür maşdarı giriḥtendür kaçmak firār gibi **gülistān** güllük **berg** yaprak **riḥt** māzīdür maşdarı riḥtendür dökmek şabb gibi. **El-ma'nā** ol kesi ki deve kuşu gibi kendi

- yükündan firār eyledi ve bār-ı t̤ā' at çekmedi gülistān-ı hayāttan 'ömri yaprağını dökdi ve bahārını şoldurdı ve kendini ihlāk itdi z̤irā t̤arīkde bārkeş olmayan hayvānı t̤āğda kırd yer ve kezālik hayāt-ı kalb ü gā-yi rūḥ feyḏ-i t̤ā' atledür. (3) *Bār-ı ĩn derrā be-cān bāyed keşīd / V'er ne hemçün seg zebān bāyed keşīd* taḳdīri bār-ı ĩn derrā bāyed keşīd
- 5 be-cān ver ne bāyed keşīd zebān hem çün seg dimekdür ki bār keşīdün mef' ūli ve keşīd bāyedün fā' ilidür ki fi' linün ictimā' i şānīnün maşdariyyetin iḳtizā ider pes keşīd burada keşīden ma' nāsınadır. **Verne** ve eger ne keşīd dimekdür zebān ikinci keşīdün mef' ūlidür **seg** kelbdür. **El-ma'nā** bu ḳapunuñ ya' nī bāb-ı Hāḳḳ' uñ yükünü cānla çekmek gerekdür ya' nī ezdil ü cān ḥidmetde bulunmaludur ve kesel ü fütür
- 10 göstermeyüp neşāt ü inbisātla t̤ā' atde ḳā' im olmaludur ve eger bu vech üzere bār keş olmazsa kelb gibi lisānını çekmek gerekdür ya' nī sūḳūt itmelidir z̤irā bu ma' nā laf ü güzāf ve ḳıyl ü ḳālle bitmez belki ḥidmetle vücūda gelür. (4) *Her ki ū gerden keşed z' ĩn bārḥā / Bāşed ez-nefrīn ber-ū anbārḥā* gerden keşedün mef' ūli ve ba' de' l-cümle ū yā ḥaber ve ba' de' l-cümle mübtedā-yı evvele şıfatdur ki her ki der anbārḥā bāşedün
- 15 fā' ilidür ve ez anbārī beyāndur ve ba' de' l-cümle her ki ye ḥaberdür. **Gerden** boyundur ' umḳ gibi **zīn** aşlında zāindür hemzesi dercede resmen daḥi maḥzūfdur **bārḥā** bāruñ cem' idür nefrīn ilenc ve la' net itmek **berū** aşlında ber odur ki ber isti' lā içündür ve ū zamīr-i munfaşıldur **anbārḥā** anbāruñ cem' idür içine ḡalle ḳoyduḳları eve ve kilere dirler. **El-ma'nā** her kimse ki zıkr olunan t̤ā' at yüklerinden ya' nī envā' -i t̤ā' atden
- 20 gerdenkeş ola [27^a] ve i' rāz u ibā' eyliye anuñ üzerine anbārlar t̤olısı ilencler ve beddu' ā la' netler olur ya' nī Allāḥ te' ālānuñ ve melā' ikenüñ ve nāsuñ la' neti anuñ üzerine olur ve bundan aḥḏ olundı ki ḥidmetde bulunmak ve bārkeş olmaḳ raḥmet-i İlahiyye' ye ve ḥayr-ı du' āya ve aḥḏ-ı nefese sebebdür. (5) *Kerdeī bār-ı emānetrā ḳabūl / Ez-keşīden pes ne-bāyed şūd melūl* bār kerdenuñ mef' ūli evveli ve ḳabūl-ı şānīsidür
- 25 mışrā' -ı şānīnün taḳdīri pes ne bāyed şūdün melūl ez keşīden dimekdür ki pes fā' cüz' iyye ma' nāsınadır şūd maşdarla mü' evvildür ki ne-bāyedün fā' ilidür melūl şūdenüñ mef' ūli ve cār u mecrūr melūle müte' allıḳdür. **Kerdeī** māzī' -i muḳayyeddür ve hemze ḥiṭāb içündür ma' nāsı etmişsin sen geçmiş zamanda dimekdür resm-i aşılsı

- kerde iydür **emānet** hıyānetūn zıddıdır **ķabūl** reddūn muķābilidür **melūl** melāletdendür
 şeāmet ma‘nāsına ya‘nī bir nesneden usanup sīr olmak. **El-ma‘nā** sen bār-ı
 emāneti ⁷² وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ mūcibince ķabūl etmişsen pes ol bārı çekmekden melūl olmak
 gerekmez belki cidd ü neşāṭ üzerine ilā āhırū’l-‘ōmr hıdmetde bulunup bāb-ı Hāķķ’a
 5 tereddūd ve zāhırūn aķkām-ı şer‘iyye ile te‘abbūde meşgūl olup bātınūn daķı istifāde
 içūn Hāķķ’a muķbil gerekdür ve umūr-ı te‘abbūdiyyeye riyā şıgmayup izhār daķı lāzım
 geldiķi gibi esrār-ı Hāķ daķı tekellūfden maşūn u setr ü aķfāya maķrūn olmalıdır ve illā
 zāhıren ve bātınen hıyānet lāzım gelür ve şāķibi zālūm ü cehūl olur. (6) *Rūz-ı evvel ĥod*
fuzūlī kerdeī / V’ān fuzūlī ez-cehūlī kerdeī fuzūlī kerdeīnūn mef’ūli ve rūz anuñ
 10 zarfıdır ve ān fuzūlī mübtedā ve cehūlī mā-ba‘dınūn mef’ūli ve ba‘de’l-cümle ĥaber ve
 mā-ķabline ma‘tūfdur. **Rūz-ı evvel**den murād yevm-i mişāķdur ki ol günde Ādem’ūn
 ‘aleyhi’s-selām zūrriyeti ervāķından ‘ahd alınmış ve imān ü ‘ilm ü ‘irfān ü ‘amel
 üzerine rūķ u ķalb ü cesed ‘aķd olınmışdır ve ol emānetūn şūreti olan bir ĥanķeri
 Ādem omuzuna alup orada ķalmışdır ve andan evlādınūn üzerine rükūb zāhır ü bāṭın
 15 bu bār gerānı ilā hozā alan ve ilā ķıyāmus-sā‘ate ĥāmal olmışlardır. **Ĥod** kendü ve
fuzūlī velī ü vekīl ü āşīl olup mālāya‘niye meşgūl olana dirler ve āķirinde yā
 maşdariyyedür **vān** aşlında ve āndur meddle şoñra veznķūn derķ olunmışdır **cehūl**
 şıķa-yı mübālağadır ziyāde cāhil ma‘nāsına āķirinde yā maşdariyyedür. **El-ma‘nā** rūz-ı
 ezel ü evvelde ki yevm-i mişāķdur ĥod fuzūlluķ itmışsūn ve ol fuzūlluķı daķı ziyāde
 20 cehlūnden eylemişsūn ya‘nī itdūķūn ‘ahdūn ‘āķıbetin bilmeyüp der ‘uhde itmekle
 fuzūlluķ eyledūn zīrā semavāt u arz ve cibāl ĥaml-i emānetden ibā’ itdūķi vaķitte
 senūn özrūne iltizām içūn ķılıķ ü cebr ü ķahr ü emr yoğidi bil ki sen hemān kendü
 yanūndan ben bunun ‘uhdesinden gelürüm diyü iltizām-ı mālāyelm eyledūn velākīn
 eyüpü nefis itdūn ve emāneti mevzi‘ne vaz‘ itm-mūcibince zulm ⁷³ لَئِنْ ظَلَمْنَا جَهْلًا
 25 hıyānet itdūn ve ‘āķıbetinde hıyānetūn sebebiyle mu’āķeze olunacaķını bilmedūn ve bir
 emr-i sehl şāndūn ve āķir şa‘b ķıķdı. (7) *Cünbişī kon ey pūser kāhil me-bāş / Ćün belā*

⁷²“Onu (emāneti) insan yüklendi.” Kur’ân-ı Kerīm, Ahzab Suresi (33);72.

⁷³“O, çok zalim ve çok cahildir.”Kur’ân-ı Kerīm, Ahzab Suresi (33);72.

- güftî be-ten tenbel me-bâş* cünbişî kon kelîmesinüñ ve kâhil dañi me-bâşuñ mef'ûlleridür belâ güftînüñ makûlîdür tenbel mâ-ba' dında mebâşuñ mef'ûli ve be-ten tenbelüñ şıfatıdır. **Cünbiş** ism-i maşdardur yâ' vahdet içündür ki nev' iyyete maḥmûldür maşdarı cünbiden gelür deprenmek ma'nâsına taḥrîk gibi **kâhil** süst tenbel gibi **belâ**
- 5 menfîyi işbât ve kelâmı cehdden taḥkîke reddür ki bel ma'nâsınadır **güftî** maẓî'-i muḥâtabdur maşdarı güftendür söylemek ma'nâsına. **El-ma'nâ** ey piser maḳâm-ı ḥidmet-i Ḥaḳ' da bir cünbiş eyle ve bir nev' i ' azîm-i ḥareket göster süst olma çünki rûz-ı mîşâḳda elestü bi-Rabbiküm ḥiṭâbına cevâb virüp belâ didüñ ve i'tirâf -ı rubûbiyyet eyledüñ. (8) *Her ki ender tâ'ateş keslân buved / Ḥâşileş gümrâhî vü hızlân buved* her
- 10 kesî ki taḳdîrindedür ki mübtedâdur ender keslâne zarf ve keslân buvede mef'ûl olup ba'de'l-cümle mübtedâya şıfat olur ḥâşileş mübtedâ-yı şâni ve gümrâhî buvedüñ mef'ûlî ve ba'de'l-cümle mübtedâ-yı şâniye ḥaber ve bu dañi ba'de'l-cümle mübtedâ-yı evvele ḥaberdür. **Keslân** şıfat-ı müşebbehedür kesl nesnede teşâkul u fütûrdur **ḥâşıl** burada murâd maḥşûl u neticedür **gümrâh** da yâ maşdariyyedür gümrâh zall ma'nâsına
- 15 ki şıfat-ı mezmûmedür hızlân terk-i nuşret. **El-ma'nâ** her kimse ki Ḥaḳḳ' uñ tâ'atinde keslenâk ve ehl-i fütûr ola pes o maḳûle kimsenüñ maḥşûl ü neticesi ve mâl-i ḥâli zall ü maḥzûl olmaḳ olur zîrâ mühtedî olan ṭarîḳ-i ' ibâdetde bulunur ve nuşret-i dîn iden dañi Ḥaḳ' dan manşûr olur pes ṭarîḳ-i şer' den ḥâric olana gümrâh u nuşret dîn itmeyene ehl-i hızlân dirler. (9) *Vaḳt-i tâ'at tîz-rev çün bâd bâş / V'ez-heme kâr-ı cihân âzâd bâş*
- 20 taḳdîri rev tîz vaḳt-i tâ'at bâş çün bâd u bâş âzâd ez heme kâr-ı cihân dimekdür ki tîz lafzı revüñ taḥtında fâ' ilünden ḥâldür zîrâ musır' an ma'nâsınadır vaḳt reve zarfdur bâş çün bâd mâ-ḳablinde olan tîzi ya' nî sür' ati beyân ve ânı teşbîhdür ve âzâd ikinci bâşuñ mef'ûli vez heme âzâda müte' allıkdür. **Tîz** keskin ü ' acele itmek **rev** emirdür maşdarı refendür gitmek ve yürimek ma'nâsına **vez** aşlında ve ezdür **heme** cümle ve dükeli
- 25 **âzâd** ḥürr el-aşlu mu' taḳ. **El-ma'nâ** tâ'at ü vaḳtinde sür' at ve ' acele idici olduḡuñ ḥâlde yûri ve sür' atde bâd gibi ol zîrâ tâ'ate müsâra' atla me'mûrsun ve kâr-ı cihânüñ cümlesinden ya' nî ta'alluḳundan münḳaṭı' ve âzâd ol el-ḥâşıl vaḳt-i tâ'atde kâr-ı dünyâyâ şuḡluñ var ise andan kesil zîrâ kâr-ı maḳbûl kâr-ı âḫiretdür yoḡsa kâr-ı dünyâ

degil ve yalnız bir kâr degil belki cümle-i ‘alâ’îkden inkıtâ‘ tecerrüd tamm idüp ehl-i tefrîd zümresinden ol ki Hâk’dan geldün yine Hâk’k’a gidersin. (10) *Menzilet dürest ü bâret bes girân / Kûşîşî kon pes nemân ez-dîgerân* menzilet dürest mübtedâ-yı haber ve bâret gümrân dahi böyledür kûşîş kon kelimesinün mef’ûli ve ez nemâne müte‘allikdür.

- 5 **Menzilet** burada murâd ma‘kâm-ı ma‘nevîdür ki ma‘kâm vuşuldür âhîrinde tâ hîtâb içündür **dür** ırâk **bâret**de tâ hîtâb içündür **bes** ziyâde ma‘nâsınadır **girân** ağır şakîl gibi **kûşîşî**de yâ vahdet içündür ki nev‘iyyete ma‘mûldür kûşîş kûşîdenden ism-i maşdardur dūrişîş ma‘nâsına burada hemân maşdar ma‘nâsınadır ki duruşmak ve ictihād [27^b] idüp çalışmak **pes** fâ‘ cezâ‘iyye ma‘nâsınadır **nemân** nehy-i hâzîrdur ki aşlı ne mândur
- 10 **pes** mân emirdür maşdarı mândendür kalmak ma‘nâsına **digerân** dahi ve ğayri ma‘nâsına. **El-ma‘nâ** senün menzilün ırâk ve yükün ziyâde ağırdur çalış ğayrilerden geri kalma zîrâ anlar vâsıl olup sen firâkda kalursın bundan maşşud bâr-ı ‘alâkaya tahfîfle belki aşlından iskât u izâle ile tavşiyedür pes sa‘y idüp bâr-ı vücūd u ‘alâkayı üzerinden ref’ etmek gerekdür ve illâ kâr-ı müşkil olup berzahda kalmak iktizâ ider ehl-
- 15 i berzah ise Hâk’dan ma‘cûbdur vây anâ ki yârdan cüdâ ola ve menzil-i vaşla ırmeye ve cemâl-i Hâk’k’ı görmeye. (11) *Râh pür-ğavf ü düzdân der kemîn / Rehberi ber-tâ ne-mânî ber-zemîn* râh mübtedâ ü pür ğavf haberî ve düzdân dahi mübtedâ ü der kemîn haberîdür rehberi bere mef’ûldür tâ ğarâz içündür. **Pür** tolu memlû gibi **ğavf** emnün mu‘âbili dozdan dozedün cem‘îdür ki uğırdur **kemîn** pûsî kemîn gâh pûsî perî
- 20 rehnümâ u kulağuz ki ‘Arab delîl dir yol gösterici iledici ma‘nâsına aşlında vaşf-ı terkîbidür ki berende-i râhdur ve âhîrinde yâ‘ vahdet içündür **ber** emirdür maşdarı bardendür iletme ma‘nâsına **nemânî** muzâri‘-i muhâtab menfidür ism-i aşliyesi ne mânîdür. **El-ma‘nâ** râh-ı Hâk ğavfla tolıdur ya‘nî ziyâde ğatr-nâk u ğavfludur ve uğırlarda pûsîdedür ve anuñ ħarâmîleri nefsi emmâre ü hevâ ü şeytân ü şehvât ü efkâr-
- 25 ı fâsîde ü zünûn ü şükûk ü şüphâtdur bu cihetden yanuñca silâh götür tevhid ü zıkr ü kuvvet-i yakîn ü ‘iffet ü şalâh ü takvâ ü muvâfaqât-ı şer‘den tâ ki ol muhâliflere zebûn olmayasun ve yolda yalnız silâh kifâyet itmez belki saña bir kulağuz ve mürşid dahi gerekdür. (12) *Her ki der reh ez-girân bârân buved / Her demeş ez-dîde ħûn bârân*

- buved* mışrā'-ı evvel mübtedā ve şānī haberdür her demeşde şın ma'nāda dīdeye kayddur her dem ez dīde eş dimekdür havf buvedün fā'ili ve bārān mef'ulidür ez dīde bārāna müte'allikdür her dem daḥi aña zarfdur. **Girān barān** şıfat-ı müşebbehedür ağır yükliler dimekdür **dīde** göz içinde kapak altında olan yerdür **bārān** şıfat-ı müşebbehedür
- 5 yağağan ma'nāsına maşdarı bārīdendür ki yağmağdur bu cihetden yağmura bārān didiler. **El-ma'nā** her kim ki rāh-ı Hāḡ'da ağır yüklilerden ola her dem anuñ gözinden kân yağıcı olur ya'nī şakīlū'l-ḡaml olan kişi yükin çekmekden 'āciz olup kân ağlar ve her demi bu miḡnetle böyle geçer zīrā 'uḡba şa'b u ṭavīlū'l-mesāfedür ve anuñ bir şūreti şırāṭ-ü bir şūretī daḥi sāruiḡa şa'ūdande şa'ūddur ateşden bir ṭāğdur ki şu'ūd u nüzül-
- 10 i yetmiş senede ḡaşıl olur mālā yuṣef bir nev' 'azābdur el-ḡaşıl insān ṭarīḡ āḡirūnde her ne ḡadar sebūkbār olursa ol ḡadar müsterīḡ olup suḡületle gider ve 'aḡıbet meşakḡatini çekmez ve illā ṣedā'idle mübtelā olur. (13) *Lāṣeī dārī sebūk kon bār-i ḡ'īṣ / Ver ne der reh saḡt bīnī kār-ı ḡ'īṣ* lāṣe dārīnūñ mef'ulī ve sebūk kon kelīmesinūñ mef'ul-i evveli ve bār-i şānīsīdür ver ne ve eger ne konī sebūk dimekdür ki şarṭ ü saḡt
- 15 bīnīnūñ mef'ul-i evveli ve kār-ı şānīsī ve der aña zarf ve ba'de'l-cümle cezādur. **Lāṣe** cīfedür ki murdārdur **dārī** muzarī'-i muḡāṭabdur maşdarı dāştendür ṭutmaḡ ma'nāsına **sebūk** ya'nī ḡafīf gibi **bīnī** muzarī'-i muḡāṭabdur maşdarı dīden gelür görmek ma'nāsına. **El-ma'nā** üzerūnde cīfe-i dūnyā ṭutarsan kendi yükūñi ḡafīf eyle ya'nī ol cīfeyi bi'l-küllīye terk eyle pes taḡfīfle terk murād olur ḡillet ile 'adem murād oldıḡı
- 20 gibi ve illā rāh-ı āḡiretde kendi kārūñı saḡt ya'nī ḡatı ve ṣedīd görürsin ve işūñ yamān ve müşkil olur zīrā mevākıf u esvele ḡoḡdur ki her mevḡıfda bir su'āl vardır ki cevāba ḡādir olmayan orada bīñ sene 'arḡ içinde ḡalur ve burada dūnyāyı lāṣeye teşbīḡ ve ehl-i dūnyāyı kilāba teşbīḡ vardır fütāmmel. (14) *Ḥīst bāret cīfe-i dūnyā-yı dūn / K'ez pey-i ū kerde-i ḡodrā zebūn* bāret mübtedā ve ḡīst ḡaberi muḡaddemdür cīfe mübtedā-yı
- 25 maḡzūfa haberdür ki taḡdīri ān cīfe-i dūnyā-yı dūnest dimekdür ki cümlesi bārī beyāndur ḡodrā kerdēñ mef'ul-i evveli ve zebūn-ı şānīsī ve kezpey ū ānı ta'līldür ve ba'zı nüṣḡada kezpey ān ḡeşte-i ḡār u zebūn dūşmīştür ḡīst aşlında ḡe estdür ki ḡe kesrle zevīū'l-'uḡulūñ ḡayriden istifhāmdur. **Bāretde** tā ḡiṭāb içündür ki bār aña

- muẓāfdur **cīfe** koḳmuş meyyit cūşsesidür **kezpey** ü aşlında ki ez pey odur burada andan ötüri demek ma‘nāsinadur kerde-i māzī-i muḳayyeddür ve āḫirinde hemze ḥiṭāb içündür. **El-ma‘nā** senün bāruñ nedür dünyā-yı deniyyenün cīfesidür ya‘nī cīfeye beñzeyen koḳmuş dünyādur pes cīfenün izāfeti lühebeyne‘l-mā’ gibidür şol dünyā-yı dündür ki
- 5 andan ötüri kendüñi ḥ’ār u zelīl u zebūn ve maḡlūb eyledün ya‘nī taḥşīl-i dünyā ardına düşüp dünyāda ehl-i dünyā arasında ‘āzīz olduñsa da āḫiretde ehl-i āḫiret arasında zelīl olduñ zīrā dünyānuñ ‘indallāh ve ‘inde‘l-‘urefā’ ve‘z-zihād cenāḥ ba‘ūza kadar vezni yokdur pes böyle bī-miḡdār ardına düşen kimsenün ne deñlü ‘izzeti olsa gerek kendini libās-ı fāḫir ile tezyīn etmek ḥaḳīḳatde erlik ve insāniyyet degildür belki erlik erenler
- 10 gibi ḥırḳa-i pūş olmaḡdadur ki bu ma‘nā anlaruñ üzerlerinde ḥarb-ı a‘dā içün zırh didükleri der‘ gibidür güyā muraḳḳa‘ıñ pāreleri zırh ḥaḳḳalarıdır libās-ı zīynet ise ḳurı şöhret ve şüretdür ḳaşd-ı helāk-i cān eyledi her kim ki bedenini bezedi zīrā ḥarīrden ḳamīş zırha bedel olmaz el-ḥāşıl cesedini ve ‘ālem-i şüretini ihyā ü taḳvīm eyleyen kimse cānını ve ‘ālem-i ma‘nāyı ihlāk ve hadm itdi zīrā iki ārayiş bir yerde olmaz. (5)
- 15 *Nīst ber-ten bihter ez-taḳvā libās / Der tekellūf merdrā nebved esās* libās nīstün biḥasebü‘l-ma‘nā [28^a] el-ma‘nā fā‘ilidür ez bihtere müte‘allıḡdür esās nebvedün fā‘ili ve merd mef‘ūlīdür. **Bihter** yeḡrek ter edāt-ı tafzīldür **taḳvā** şirk-i celī ü ḥafī ü ta‘alluḡ-ı māsivādan tevaḳḳī ve ihtirāz **libās** māyülbes ma‘nāsına **tekellūf** bir fi‘ilde külfet ve meşāḳḳat ve zaḫmet **nebved** evvelinde nūn nāfiyedür ve buved muẓārī‘dür maşdarı
- 20 būdendür olmaḡ ma‘nāsına **esās** ‘Arabī‘dür temel ma‘nāsına. **El-ma‘nā** insanuñ b

- edeninde taḳvā libāsından özge libās yokdur nitekim Ḳur‘ān‘da gelür وَلِبَاسُ التَّقْوَىٰ ذَٰلِكَ خَيْرٌ 74 den yı bāṭın tenī tezyīn ider bāṭın ise zāḫir-i vücūdı ve taḳvā-zīrā libās zāḫir 74 ḥayırludur zīrā naḡargāḥ-ı Ḥaḳ‘dur pes zāḫirde libāsda tekellūf itmemek gerekdür zīrā
- 25 tekellūfün temeli yokdur ki ḡaraż-ı nefis ve ḥubb-i zīnet ü şöhret üzerine mebnīdür belki tekellūf-i libās bāṭında gerekdür ki libās esmādur zīrā bāṭını aḥlāk-ı İlāhiyye ile müteḥellī olıcaḡ zāḫirde a‘zā ve cevāriḡden her biri daḡi maḥfūz ve māḡluḡ leh de istiḡdām ve isti‘māl olunur. (6) *Her ki ū der bend-i ārāyiş buved / Der cihān ferzend-i*

74“Takva libası ise daha hayırlıdır.” Kur‘ān-ı Kerīm, Araf Suresi (7);26.

- āsāyiş buved* taqdiri herkes ki buved der bend ārāyiş buved der cihān ferzend-i āsāyiş dimekdür **ārāyiş** zīnet **āsāyiş** āsūde olmağ diñlenmek gibi **ferzend** oğul ve kız. **El-ma'nā** her ol kimse ki zīnet kaydında ola ve libāsda tekellüfden hālī olmaya ol şıfatla muttaşf olan kimse bu dünyāda ibn-i rāhat olur ya'nī rāhatına tābi' olup kendi hevāsın
- 5 ve zevkın arar yohsa nefsiyle mücāhede kaydunda degüldür zīrā ehl-i mücāhede cū'u ve 'ateş u 'urāya bakmaz ve nān-ı pāreye ve cūr' aya ve hırkaya kâ'il olur ve şol ki cennetün sündüs ve istebrakın diler ve Hāk'dan libās-ı esmā ve şıfat-ı talebkārīdür aña ne zīb ve zīnet-i dünyā kıyusudur. (7) *'Ākıbet coz-nā-murādī nebvedeş / Behreī ez-'ıyş u şādī nebvedeş* 'ākıbet nebvedeşün zarfıdur coz harf-i istiṣnādur nebvedün şın mef' uli
- 10 ve fā' ili maḥzūfdur taqdiri nebvedeş çizi ez çiz hā illa nā-murādī behreī ikinci nebvede fā' ildür ez behreye müte'allıkdür. **Behreī** de hemze vahdet içündür **behre** naşīb 'ıyş ḥayāt tāmme murāddur **şādī**de yā maşdariyyedür. **El-ma'nā** kayd-ı zīnetde olana āhir nāmurādılığdan ğayri bir nesne olmaz ya'nī dünyāda libās ve ğayri cihetden murādına irdiyse daḥi āḥiretde nā-murād qalır zīrā dünyā vü āḥiret bir yerde olmaz anıñçündür ki
- 15 ḥayāt ve sürūr-ı āḥiretten veyāḥud 'ıyş u 'işret cennetden aña bir naşīb olmaz zīrā naşībini dünyāda istīfā eyledi pes şol kimse ki yā Rabb benüm naşībimi dünyāda vir dir anıñçün āḥiretde aña naşīb olmaz. (8) *Hod-sitāyī pīşe-i şeytān buved / Ān ki ḥodrā kem zened merd ān buved* ḥod sitāyī buvedün fā' ili ve pīşe mef' ulidür veyāḥud sitāyī mübtedā ve buved cümlesi haberdür ḥodrā zenedün mef' ul-i evveli ve kem şānisi ve
- 20 cümlesi her kesī şıfatdur ki her ki her kesī taqdiriyle mübtedādur sultān buvedün mef' uli olup ba'de'l-cümle haberdür ḥod-sitāyīde yā' şāniye maşdariyyedür ḥod-sitāy vaşf-ı terkībīdür ki aşlında şitāyende-i ḥoddur maşdarı **sütūdendür** övmek medḥ gibi **pīşe** kār ve şan'at **kem** eksik **zened** muzari'dür maşdarı zedendür urmağ darb gibi. **El-ma'nā** kişi kendini ögmeklik ve medḥ ü senā itmeklik şeytān kārıdur zīrā şeytān kendini
- 25 āteş-i 'ulvī olmağla medḥ idüp bu ma'nā anuñ secde-i Ādem'den abā' vü istikbārına sebep olmışdur ve her kimse ki kendini gem ura ve nākış getüre sultān olur ya'nī sultān gibi derece-i 'ulüvv ü kemāl bulmışdur güyā nāzım demek ister ki Ādem 'aleyhi's-selām ḥākden maḥlūḳ olmağla eksikligini bildi ve āḥir ḥalīfe-i Hāk mertebe-i 'āliye

buldı anıñçün şeyātin Süleymān'a 'aleyhi's-selāma müsahhar oldı feemmā şeytān da' vāsiyla ḥār oldı ve insān aña müsahhar olmadı. (9) *Güft şeytān men zi Ādem bihterem / Tā kıyāmet keşt mel'ūn lā-cerem* şeytān lafzı güftüñ fā' ili ve men mübtedā ve ez bihtere müte'allik ve bihter haber ve ba'de'l-cümle makūl kavildür mel'ūn lafzı

5 geştüñ mef'ūli ve tā intihā-yı gāyet içündür ki geşte kayddur. **Men** ene dimekdür ki bihterem ahirinde olan mīm gibi mütekellim-i vahide içündür **keşt** mazīdür maşdarı keştendür şoden ma'nāsına ki olmağdur **mel'ūn** maṭrūd men raḥmetullāh **lā-cerem** lā-bedd ü lāmaḥālle ma'nāsına soñra Hakk'a ma'nāsına isti'māl u kısım mecrāsına icrā olındı. **El-ma'nā** şeytān ben Ādem'den bihter ya'nī yiğregim diyü enāniyyet-i da'vā

10 eyledi lācerem ve'l-ebed ü taḥkīk naşs-i ve kerīmle kıyāmete dek mel'ūn ve maṭrūd oldı ve belki la'net-i ebediyye buldı bu cihetden didiler ki kıyās didükleri ma'nā ibtidā-yı iblīsten kaldı pes naşs variken kıyāsa ḥācet yokdur Hakk'ıñ secdeyle emri naşs kātī' iken iblīsüñ ḥāke nisbetle nāruñ cevher-i 'ulvī-i nūrānī oldığıyla kendi fazlını izhār ve ḥālını terciḥ itdügi lağv oldı. (10) *Ez-tevāzu' ḥāk merdüm mī-şevēd / Nūr-ı nār ez-serkeşī kem mī-şevēd* ḥāk mī-şevēdüñ fā' ili ve merdüm mef'ūli ve ez bi-ṭarīkū't-ta'līl

15 aña müte'allikdür nūr ikinci mī-şevēdüñ fā' ili ve kem mef'ūli ve ez daḥi bi-ṭarīkū't-ta'līl aña müte'allikdür ve ḥāk ve nūrdan her biri mübtedā olup mā-ba'dında olan cümle-i fi'liyye haber olmağ daḥi cā'izdür. **Tevāzu'** muḳābil riyāset ve kibirdür **merdüm** burada nev'-i insān murāddur **nūr-ı nār** āteşden müste'il ve mürtefi' olan

20 lehebdür serkeşīde yā maşdariyye ve serkeş vaşf-ı terkībidür ki aşlında keşende-i serdür baş çekici ve muṭi' ve münḳād olmayup başın hevāya tutıcı **kem** nā-bedīd. **El-ma'nā** ḥāk tevāzu'undan öturi ādem ü insān olur āteş şu'lesi serkeşliginden öturi nā-bedīd olur ya'nī zemīn rāh-ı Hakk'da ḥāk olup tevāzu' göstermekle Allāh te'ālā andan taḥmīr itdügi bir ḳabza turābdan kendi zātına ḥalīfe olmağla lāyık ādem ḥalk eyledi ve aña nefḥ

25 eyledügi rūḥ-ı 'ulvīnūñ nūrını 'arşa dek çıkardı ve 'ālemleri ol nūrda pür kıldı şu'le-i āteş ise ḥiffetinden nābūd oldı ya'nī şeytān ki [28^b] leheb-i nārdan maḥlūğdur ademe göre bī-miḳdārdur zīrā naẓar eyle ki şu'le-i nār hevāya bir ḥōş teşā'id itmedin münṭefī olur ve vücūdı 'adem perdesin bulur işte ehl-i kibr ü erbāb-ı teraffi'üñ ḥālī budur. (11)

- Rānde şūd iblīs ez-müstekbirī / Keşt muḵbil Ādem ez-mustaḡfirī* iblīs lafzı şūdün fā‘ili rānde mef‘ūli ve ez ‘illet-i fi‘ldür Ādem keştün fā‘ili ve maḵbūl mef‘ūli ez ta‘līlīdür. **Rānde** ism-i mef‘ūldür sürülmüş ma‘nāsına maşdarı rāndendür **ez müstekbirī**de ez ta‘līl için ve yā maşdariye ve istikbār gibi bāṭıl ezhār itmek **ez mustaḡfirī**de daḥi ez ta‘līl veyā maşdariyye istiḡfār-ı zenūbī maḡfiret ü setr taleb itmekdür. **El-ma‘nā** iblīs müstekbirliğinden ötürü dergāh-ı ḳurbdan sürüldi nitekim Ḳur‘ān‘da ⁷⁵ قَالُوا خُذْهَا بِذُؤُومٍ مِّنْ حُورٍ ya‘nī yā iblīs çık cennetden mezmūm u maṭrūd olduğun zīrā müstekbirlerün ḥālī rüsvāy ü zelīl olmaḳdur ve Ādem müstāḡfirliğinden ötürü maḵbūl oldu nitekim ⁷⁶ قَالُوا زَلَّلْنَا طَائِفًا مِّنَ الْمَلَائِكَةِ فَكَانُوا مِنَ الْإِنسَانِ يَتَّبِعُونَكَ وَمِنْهُمْ إِبْرَاهِيمُ وَنُوحٌ وَدَاوُدُ وَآدَمُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ لِّي ذُرِّيًّا ذَكْرًا وَإِنِّي أَخَافُ أَن يُتَّخَذَ مِنِّي الْغَوَاةُ وَخُلَسَاءُ الْيَمِينِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ مَكِيدًا ⁷⁷ وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ 77 Ādem i‘tirāf 10 ı zillate -ḥāk zeneb idüpı -ya‘nī Ādem i‘tirāf 77 cebhe şūde ḳalmaḡla fi‘l-meşel yerde olan yüz başılmaz mūcibince Allāh te‘ālā anı ḥākden ref‘ ü maḳām-ı ‘ālī-i ḳurba naşb eyledi ve maḵbūl a‘lā illā ‘āla oldu ve iblīs sern hevāya ref‘ le ser-nikūnluk rütbesin buldı ve ḥāk-i mezellet ḳaldı. (12) *Şūd ‘azīz Ādem çü istiḡfār kerd / Ḥār şūd şeyṭān çü istikbār kerd* Ādem şūdün fā‘ili ve ‘azīz 15 mef‘ūli çü ta‘līyyedür istiḡfār kerdün mef‘ūli ve fā‘ili zamīr-i Ādem’dür şeyṭān şūdün fā‘ili ü ḥār mef‘ūli ve mā-ba‘dı mā-ḳabli gibidür. **El-ma‘nā** Ādem istiḡfārı sebebiyle ‘azīz ve şeyṭān istikbārından ötürü zelīl oldu pes bundan i‘tizārla işrāruñ neticesi bülendī zīrā istiḡfār-ı i‘tizār u istikbār-ı işrār nev‘indendür ve bunda remz vardur ki kişi ḳazā ile bir ḥālden bir ḥāle taḥavvūl ider meselā ‘azīz iken zelīl olur iblīs gibi zīrā ḥaḳḳında 20 sa‘ādet-i ezeliyye yoḡdur bu cihetden sa‘ādeti ‘ārīza olur ve zelīl iken ‘azīz olur Ādem gibi zīrā ḥaḳḳında sa‘ādet-i ezeliyye vardur bu cihetden şeqāveti ‘ārīzadur. (13) *Dāne pest ufted zi ber-desteş konend / Ḥūşe çün ser ber-keşed pesteş konend* dāne uftedün fā‘ili ve pest mef‘ūlidür zi ber-dest konendün mef‘ūlidür fā‘ili ma‘lūm olmaḡla maḥzūfdur ki ḥākden ref‘ itmek şānından olanlardur ḥūşe ber keşedün fā‘ili ve ser 25 mef‘ūli ve cümlesi fi‘l-i şartdur zīrā takdīrī çün ber-keşed ḥūşe ser dimekdür pest

⁷⁵“Kovulmuş ve kınanmış olarak oradan çık.” Kur‘ân-ı Kerīm, Araf Suresi (7);18.

⁷⁶“Derken Âdem, Rabb'inden kelimeler aldı. Böylece, Âdem'in tevbesini kabul etti.” Kur‘ân-ı Kerīm, Bakara Suresi (2);37.

⁷⁷“Ey Rabb'imiz! Biz, kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve merhamet etmezsen hüsrana uğrayanlardan oluruz,dediler.” Kur‘ân-ı Kerīm, Araf Suresi (7);23.

konendün mef'ûlidür fâ'ili maḥzûfdur ki ūrāğa mebāşeret idenlerdür ve ba' de'l-cümle
 cezā-yı şartdur ve ziberdesteş ve pesteşde olan zamirler konende kayddur konendeş
 zeber dest ü konendeş pest dimekdür. **Dāne** ḥabbedür ve dāne-i dil ḥabbe'l-kulbdür ki
 muzğa-i şanevberriyedür **pest** alçak **ufted** muzārī' dür maşdarı uftādendür ki düşmek
 5 ma' nāsına **ziberdest** aşlında şıfat-ı müşebbehedür üst ellü ve kavī ve gürbüz ma' nāsına
ḥūşe buğday ve arpa ve sā'ir ekin başıdır ki başak dirler aşlında ḥūşdür ḥuşk ma' nāsına
 soñra 'ilmiyette nakl olunup ahirine 'alāmet-i nakl için hā vaz' olundu. **El-ma' nā** dāne
 alçağa düşse anı el üstinde eylerler nitekim ḥırmengāhda düşer ve aña ⁷⁸مَنْ تَوَلَّى رَفَعَهُ اللَّهُ
 sırrıyla mu'amele kılurlar çünkü başak baş çeke ve kerden ferāzluk eyliye anı pest
 10 iderler ve orağçılar anı biçüp deste deste yere bırağurlar işte kerdenkeş olanuñ ḥālī ḥāke
 düşmekdür ve yere düşenüñ ḥālī yukarı ref' olunmağdur ḥarman dāneleri gibi. [29^a] (1)
Ger çi in cāhest der reh ḥuftenet / Hiç rahmet nīst bercān u tenet bu beyit ekşer nüsaḥda
 yokdur ve olan yerde daḥi ihtilāf fāḥiş ile yazılmışdur ki bī-ma' nādur **ḥuften** yatup
 uyumak ahirinde **tā** ḥiṭāb içündür **rahmet**de **tā** ḥiṭāb içündür hiç nesne degil ma' nāsına
 15 böyle mevzī' de aşla ve kaṭ' ā ma' nāsınadır. **El-ma' nā** gerçi burada rāḥ-ı ahiretde ḥābuñ
 ve ḡafletüñ vardur feemmā hiç cān ve tenüne merḥametüñ yokdur zīrā yol üzerinde
 uyumak olmaz ve tāleb-i rāḥat olan yoldan kalur ve rüfaḳādan cüdā olur pes anuñ ki
 kendi cān ve tenine merḥameti vardur cān ve teninüñ rāḥatı kaydına düşmez ve menzile
 irmedükçe ḥāba varmaz ve illā çok nādīm olur. (2) *Ser çi ārāyī be-destār ey piser / Tā*
 20 *tevānī dil be-destār ey piser* ser ārāyīnün mef'ûlidür tā mādām ma' nāsına ārā mer ne
 zarfdur dil daḥi aña mef'ûldür. **Çi** istifhāmdur **ārāyī** muzārī' -i muḥāṭabdur maşdarı
 ārāsten ve ārestendür bezemek ve zīnet etmek ma' nāsına **destār** el ile bāşa sarılan
 dülbend ki vaşf-ı terkībīdür **ār** meddle bundan emirdür. **El-ma' nā** ey piser ne için
 destār ü dülbendle başuña zīnet virürsün mādāmki ḳādırsin bir ḡoñül ele getür ve
 25 ḥāṭıryab ki saña bu andan yeğdür Allāh te'ālā zāhire iltifāt itmez belki bāṭına naḫar ider
 ve ḡoñül ka'bedür anı binā etmek binā-i Ka'be gibidür ve hedmi daḥi aña göredür ve

⁷⁸“Allāh, alçak gönüllülüktən (alçak gönüllü insanları) yükseltir.” Hadīs (Müslim, Birr ve Sıla: 19).
<https://www.islamiokul.com/kutuphane/>

- kulüb-ı evliyâ-yı murâ'ât it ki nazargâh-ı Hâk'dur muhabbet itdükleri kimse maqbûl-ı Mevlâ olur. (3) *Tâ ne-gîrî terk-i 'izz ü mâl u câh / Ez-heme ber-ser neyâyî çün külâh* terk ne-gîrînüñ mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle ne-yâyîye zarfdur zîrâ tâ mādām ma'nāsınadur baqiyye-i terkîb daği neyâyîye kayd u müte'allıkdür. **Negîrî** evvelinde
- 5 nûn nâfiyedür **gîrî** muzâri'-i muhâtabdur maşdarı âmedendür gelmek ma'nāsına **külâh** burada muṭlaqâ başa giyilen şey'dür. **El-ma'nâ** mādāmki 'izzet ü mâl u qadr ü menzilet terkinî tutmayasın ve zillet ü fakr u bî-mikdâr olmağı ihtiyâr itmeyesin cümle halk arasında ṭâqye ve tâc gibi baş üzerine gelmezsin ya'nî başlar tâcı ve 'indallâh maqbûl u mu'teber olmazsın pes i'tibâr bulmağa terk-i i'tibâr lâzımdur zîrâ halk kaydında olan
- 10 halka taḳarrüb itmez. (4) *Nîst merdüm h'îşt en ârâsten / Kaşd-ı cân kerd ân ki ü ârâsten* h'îşt en ârâstenüñ mef'ûli ve ârâsten daği nîstüñ bi-ḥasebü'l-ma'nâ fâ'ili ve merdî mef'ûlidür kaşd-ı cân kerdüñ mef'ûli ve her ki fâ'ilidür zîrâ her kesî ki taḳdîrindedür ü mübtedâ ve ten ârâstuñ fâ'ili ve ba'de'l-cümle mübtedâya haberdür bu daği ba'de'l-cümle her kesîye şıfat olur. **Merdî**de yâ maşdariyyedür merdlik ve erlik insâniyyet
- 15 didükleridür **h'îşt en** dâr-ı infâkda ve ğayride kendin i'tidâl üzere tutıcı ve hıfz idicidür **ârâsten** zînet etmek **ârâst** mazîdür bezedi ma'nāsına el-ma'nâ. [29^b] (1) *Çâr çiz âmed nişân-ı eblehî / Bâ-tu gūyem tâ be-yâbî âgehî* çâr çiz mübtedâdur âmedüñ zamîr-i fâ'ili aña râci'dür nişân mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle haberdür bâ-tu gūyeme müte'allıkdür âgehî be-yâbînüñ mef'ûli ve cümlesi ta'liliyyedür. **Eblehî** de yâ maşdariyye ebleh oğuz
- 20 burada zemm ma'nāsınadur **beyâbî** bâ' ola 'alâmet-i istikbâldür **yâbî** muzâri'-i muhâtabdur maşdarı yâftendür bulmaḳ ma'nāsına **âgehî** meddle aşlında âgâhîdürdür ki yâ maşdariyyedür âgâh haberdâr. **El-ma'nâ** dört nesne eblehlük ve bî-rüşd olmaḳ nişânî geldi ol dört nesneyi saña söyleyim tâ ki aña âgâhlık bulasın ve ol nişânlardan ḥazer üzere olasın ve illâ ebleh ve bedkâr ve bednâm olursın. (2) *'Ayb-ı ḥod ebleh ne-bîned der cihân / Bâşed ender cüsten-i 'ayb-ı kesân* ebleh ne-bînedüñ fâ'ili ve 'ayb mef'ûli
- 25 ve der aña zarfdur bâşedüñ fâ'ili zamîr-i eblehdür cüsten 'ayba ve 'ayb kesâna muzâfdur. **'Ayb** şol emirdür ki bir nesne anuñla 'ayba ya'nî noḳşâna meḳarr olur gireh şey ve 'aybeti ey mevzi'-i sırrı **nebîned** muzâri'-i menfîdür maşdarı dîdendür görmek

- ma'nāsına **cüsten** istemek **kesān** kesūn cem'idür kişi ve kimse ma'nāsına. **El-ma'nā** ebleh dünyāda kendi 'aybını ve 'ār olacak nesneyi göremez ve gayrılaruñ 'aybını talebde olur bu ise kabāhat-i 'azīmdür ve eger 'aklı olaydı kendi hālını görürdi ve gayrīden iğmāz-ı 'ayn iderdi zīrā mü'minūñ şanı gayrūñ 'aybını setr ve kendi 'aybını keşfdür. (3) *Tohm-ı buhl ender dil-i hod kāšten / Āngeh ümmid-i sehāvet dāšten* tohm kāštenūñ mef'ūli ve ender aña zarfdur āngeh dāštene zarf ve ümmid aña mef'ūldür **tohm** her nesnenūñ aşlına ve maddesine dirler ki hayvānāt ve meyvede müsta'meldür **buhl** 'Arabī'dür ki germek zıddıdır **kāšten** ekmek hırāset gibi **āngeh** āngāhdan muhaffefdür ol vakitde dimekdür velakin andan sonra ma'nāsınadır **sehāvet** kerīm ve cömerd **dāšten** tutmak. **El-ma'nā** buhl u imsāk tohmını kendi qalbinde ekmek andan sonra cömerdlik ümīd ü ricāsı tutmak ya'nī qalbi mezra'asına tohm imsāk eküp anuñ hāşılı eşer-i buhl iken yine hālinde olmayup yine da'vā-yı sehāvet ider pes baḥlūñ ümīd-i sehāvet itmesi delüce didükleri tohmı eküp hāş buğdāy ümīd itmek gibidür. (4) *Her ki halk ez-hulk-ı ü hoşnūd nīst / Hiç qadreş ber-der i ma'būd nīst* taqdīri her keşī ki halk nīst hoşnūd ez-halk ü hiç qadreş nīstdür der ma'būd dimekdür ki her keşī mübtedā ve halk mübtedā-yı şānī ve hoşnūd nīstūñ bi-ḥasebi'l-ma'nā mef'ūli olup ba'de'l-cümle mübtedā-yı şāniye haber ve bu daḥi ba'de'l-cümle mübtedā-yı evvele şıfatdur ez hoşnūda müte'allikdür qadreş mübtedā ve nīst haber ve ba'de'l-cümle mübtedā-yı evvele ya'nī her keşīye haber olur ve 'Arabī ile ta'bīri لیس له قدر فی باب المعبود⁷⁹ maḥlūk ma'nāsına maşdar bima'n **alkH**.ma'būd dimekdür-leysle qadr fī babü'l **ma'būd** 'ya'ni el-mef'ūldür **hulk** tab'iat huy gibi **hoşnūd** rāzı **qadr** miqdār ü vezn **ma'būd** Allāh te'ālādur. **El-ma'nā** her kişi ki halk-ı 'ālem anuñ hūyından hoşnūd ve rāzı degildür. Allāh te'ālā kapusunda anuñ aşla qadr ü vezni yokdur zīrā bed hūy olan kişi kesre hātır itmekden hālī degildür pes kesr-i qalb ise hedm-i beytullāhdur tahrib-i Ka'be idenūñ ise 'indallāh i'tibārı [30^a] yokdur zīrā Ka'be-i mu'azzam ve qalb-i insān andan a'zamdur ki Ka'be binā-i İbrahīm ve qalb binā-i Rabb-i İbrahīm'dür. (5) *Her ki urā pişe bed-hūyī buved / Kār-ı ü peyveste bed-rūyī buved* bed-hūyī buvedūñ fa'ili ve urā

⁷⁹“Allāh kapısından qadr (değer, kıymet, ölçü, miktar) giremez.”

- mef'ül-i evveli pîşe şânîsi ve ba'de'l-cümle her kiye şıfat olur zîrâ her kesî taqđirindedür ki mübtedâdur kâr-ı ü ikinci buvedüñ fâ'ili ve bed-rüyî mef'ûli ve peyveste kâre zarfdur. **Bed-hüyide** yâ' şânîye maşdariyyedür **hüy** hulk-ı tabî' at **peyveste** muttaşıl dimekdür ki devâm murâddur maşdarı peyvestendür **bed-rüyide** yâ bed-
- 5 **hüyideki** gibidür. **El-ma'nâ** her kişi ki bed hüylük ana pîşe ve şan' at ola anuñ dâ'ima kârî bed yüzlülük veyâhüd yüzsüzlük olur ya'nî bed hüylük olan kimse bed çehre munğabz yüzlü olur nitekim bed hüylük olanlarda müşâheddür. (6) *Hüy-ı bed ber-ten belâ-yı cân buved / Merdüm-i bed-hüne ez-insân buved* hüylük bed buvedüñ fâ'ili ve belâ mef'ûli ve ber hüylük müte'allikdür. Bed hüylük şıfatıdır bed-hü merdümün şıfatı olduğu gibi
- 10 merdüm mübtedâdur ne buvede kayddur nebuved dimekdür ve nebuvedüñ tahtında fâ'il zamîri merdüm râci'dür ve ba'de'l-cümle mübtedâyâ haber olur. **El-ma'nâ** ten üzerinde yaramaz hüylük belâ ve miñnet-i cân 'azîz olur ya'nî cân şıket çeker insânın zâhirinde olan bed hüylükten zîrâ bed olan hüylük şıfat-ı nefsanîyyedür yohsa rûhânîyye degil ve bed hüylük olan kimse insân olmaz belki hayvânât içinde sibâ' kısmından olur ve
- 15 yevm-i kıyâmetde dañı şıfat-ı gâlibesi üzerine gelür ya'nî ol vechle şüret bulur. (7) *Buhl şâhî ez-dıraht-ı düzehest / Ân bañilek ez-segân-ı meslahest* buhl mübtedâ şâhî haberdür düzehte olan est şâha kayddur ki şâhîst dimekdür ez dirâht şâha şıfatdır ân bañilek mübtedâ ez-segân haberdür. **Şâhîde** yâ zâ'id veyâ tenkîr içündür **şâh** budağ **dirâht** ağaçdur muṭlaḳâ **düzeḥ** cehennem **bañilekde** bañîl bañilek mübâlağasıdır ki
- 20 keşirü'l-baḥl olana dirler ahîrinde kâf taşğîr için taḥkîre maḥmûldür **segân** cem' segdür kelb ma'nâsına **meslaḥ** hayvân boğazlanup derisi yüzilen maḥaldür. **El-ma'nâ** buhl u imsâk u iddiḥâr cehennem ağacından bir budağdır ki bañilek ḳalbine oradan tedellî (nüḫl) itmîşdür cûd u seḫâ cennet ağacından bir budağ olup kerîmün ḳalbine tedellî itdügi gibi ve mısrâ'-ı şânînün ma'nâsı budur ki ol bañîlcik ya'nî ḥaḳîr ü meḥîn salḫ-
- 25 ḥâne kelblerindendür ki cîfe-i dünyâyâ hırş-ı kavî ve mezîd-i ṭama'ı olmaḳla ḥ'âr u zelîl olmışdur ve yaladıḳı ḳandur ki dem-i hayvânîdür dem ise naşşla ḥarâmdur. (8) *Rüy-ı cennetrâ kocâ bîned bañîl / Peşşei' uftâde ender pây-ı pîl* bañîl bînedüñ fâ'ili ve rüy mef'ûlidür peşşei' mübtedâ-i maḥzûfa haberdür. Taqđiri bañîl peşşe'est dimekdür uftâde

- peşşenüñ şıfatıdır ender uftâdeye zarfdur. **Kocâ** istifhâmdur kânde ma' nâsına **bînedüñ** maşdarı dîdendür **peşşei** hemze vahdet içündür pişşe sivrisüñekdür ' Arabî' de be' uz gibi **pîl** fildür. **El-ma' nâ** baḥîl olan kimse cennet yüzini kânde göre zîrâ bâb-ı cennet baḥîle mesdûd u saḥîye meftûhdur hatta meşhûrdur ki dirler cennetüñ kapusını cömerd açar
- 5 baḥîl fil ayağına veyâ ayağı altına düşmiş bir sivrisüñek gibidür ki za' if başarı olduğundan mâ' adâ ayaklar altında ezilüp hûrd murd olmışdur veyâhûd fîl gibi tevânâ olan nefis-i emmârenüñ ayağı altında kalmış peşşe gibidür nefis ise cennete girmez zîrâ aşlı nârdandur ve baḥîli pişe ile temşîlinde vech budur ki peşşenüñ ve zubâbuñ gözi kapakları yokdur anıñçün ayaklarıyla dâ'imâ gözlerine mesh idüp cilâ virürler. (9) *Bâş ez-buḥl-ı baḥîlân ber-kerân / Tâ ne-bâşî ez-şumâr-ı eblehân* ez kerâne ve ber bâşa müte'allikdür. **Bâş** emirdür maşdarı başîdendür olmak ma' nâsına baḥîlân baḥîlüñ cem'idür **kerân** kenâr ma' nâsınadur ki Türk kırañ dir **şumâr** şağış 'aded ma' nâsına **eblehân** eblehüñ cem'idür. **El-ma' nâ** baḥîllerüñ buḥlî şıfatından kenâr üzerine ol ve ol deryâya düşme geri çekil tâ ki eblehler 'idâdından ve zümresinden olmayasın ya' nî
- 10 ihtiyâr kenâr itdügüñ eblehlerden 'add olunmamağ içündür zîrâ beyt-i mezkûrda tâ ğaraḥ u ğâyet içündür. (10) *Ez-belâ tâ reste bâşî ey 'azîz / Bâz bâyed dâšten dest ez-se çîz* reste bâşîñüñ mef'ûlidür ez resteye müte'allikdür ve cümlesi mışra' -ı şânîñüñ maзмünını ta'lîldür. Dâšten bâyedüñ fâ'ili dest dâštenüñ mef'ûli ez dâstene müte'allikdür bâz ma' nâda dâstene dâhîldür bâyed bâz dâšten dimekdür. **Belâ** şol emr
- 15 şâkḥdur ki anuñla imtiḥân-ı İlahî vâқи' olur **tâ** ta'lîl içündür **reste** ism-i mef'ûldür kurtılmış ma' nâsına maşdarı restendür **bâz** girü **bâyed** muzâri'dür maşdarı bâyestendür gerek olmak ma' nâsına **dâšten** tutmağ **dest** el ki dü'es aşâb'den koltuğa varıncadur **se** üç. **El-ma' nâ** ey 'azîz belâdan kurtılup 'âfiyet bulmağdan ötüri üç nesneden eli girü tutmağ ya' nî el çekmek gerekdür ki ol üç nesne esbâb-ı 'âfiyetdendür. (11) *Rev tû dest ez-nefs u ez-dünyâ bâz-dâr / Tâ belâhârâ ne-bâşed bâ-tu kâr* tû rev taḥtında olan zamîr-i
- 20 ḥiṭâbi te'kiddür dest bâz-dârüñ mef'ûlidür ve ez aña müte'allikdür ve cümlesi beyâniyyedür kâr ne-bâşedüñ fâ'ili ve belâhâ mef'ûli ve bâ daḥi aña müte'allikdür. **Rev** fetahlâ emirdür maşdarı reftendür yürimek ve gitmek ma' nâsına **dâr** emirdür maşdarı

dāştendür **belāhā** belānuñ cem'îdür **tā** ğaraž içindür **bā** ma'îyyet ve muşāḥabet içündür. **El-ma'nā** yūri sen nefis ü dünyādan eli girü tūt ya'nî bu ikisinden el çek ve anlara meşġūl olmağdan fāriġ ol tā ki belālar içün senüñle kār olmaya ve saña zafer bulmaya zīrā hevā-yı nefse tābi' ve dünyāya meşġūl olan kimsenüñ başından belā eksik
5 olmaz şol cihetden ki nefis-i mebd-i uftād ve dünyā maşdar-ı nizā' ve cedel [31^b] (1) müte' allikdür ve cümlesi ta' liliyye olur dest dāruñ mef'ül-i evveli ve bekşā de şānisi ve ber beküşādeye müte' allikdür. Tā ta' līl **şevī** muzāri'-i muḥāṭabdur maşdarı şodendür olmağ ma' nāsına **pīş** öñ **nemek** tuz burada murād idāmdur ki katıķ didükleridür **beküşā** ism-i mef'uldür açılmış ma' nāsına maşdarı kuşādendür **dār** emirdür maşdarı dāştendür
10 tūtmağ ma' nāsına. **El-ma'nā** zamānda veyā cihānda cümleden muḥaddem olmağ içün desti nān ve nemek üzerine açılmış tūt ya'nî makbūzu'l-yed olup ta' āmuñı müsāfir ü mücāvirden imsāk itme belki it' āmile mebsūtu'l-yed ol çünki küşāde dest olasin ahālī-i zamāneyi 'amelde sebķ idersin ve cümleye öñ olursin ve ilerü gidersin zīrā seḥāvet ve milkātuñ ekmeli ve it' ām- ı şāliḥātuñ ekmelidür ḥattā beyne'l-melā'ike bir 'amel
15 maġbūt zīrā anlar it' ām ta' ām u saķy mā' 'amelinden maḥrūmlardur ki bu 'amel beşere maḥşūşdur. (14) *Tā tu bāşī der zamāne dād-ger / Zīr-i destānrā nikū dār ey piser* tu lafzı bāşī tahtında olan zamīr fā'ili te'kiddür dād-ger bāşinüñ mef'ulidür ve ba'de'l-cümle ta' lildür zīrā dāruñ mef'ül-i evveli ve nikū şānīsidür dād-ger dād 'adl ü dādger 'adl ü sitemger zālīmdür ve dād-ḥ'āh şikāyetcidür ger kāf-ı 'acemī ile edāt-ı fā'ildür
20 cuy ma' nāsına meşelā zerger kuyumcı ve āhenger demircidür. **Zīr-i destān** el altında olanlardur muṭlaķā pes destānuñ cem'îyyeti zīr dest ü maḥkūm olanlara rāci'dür ān edāt-ı cem'dür **nikū** gökçekdür muḥābili zeştdür ki çirkindür. **El-ma'nā** tā sen zamānede 'ādil olasin ya'nî 'adl şıfatıyla muttaşif olmañ içün elüñ altında ve zīr hükümetünde olan ehl ü evlād u ḥuddāmı gökçek ve hoş tūt hirre ü külbe varınca ḥuķūķ-ı 'abād u
25 ḥayvānī ri'āyet eyle tā ki şıfat-ı İlahiyye ile muttaşif olasin ve şeref ü derecāt-ı 'aliyye bulasin ve illā rezīl ü sākıķ olursin ve dergāte nüzūl idersin zīrā zālīm mel'undur ve mel'ūnuñ muḥarri nārdur ve ḥadīşde gelür ⁸⁰كلکم راع کلکم مسؤول عن رعیبہ [32^a] (1) *Nefs ü*

⁸⁰"Hepiniz çobansınız ve mâiyetinizdeki sürüden mesulsünüz." Riyâzü's-Salihin, C.2, s.73,656.

- dünyārā rehā kon ey püser / Bāz restī ez-belā vü ez-ḥaṭar* nef̄s ü dünyā rehā kon lafzınıñ mef̄ūlidür restī maẓī-i muḥāṭabdur māba‘dı aña müte‘allikdür burada şart ma‘nāsı vardır taḳdīri eger rehā gerdī bāz restī dimekdür. **Rehākon** emrdür maşdarı rehākerdendür ki şalıvirmekdür **bāz** taḥsīn içün zā‘id **ḥaṭar** helākdur. **El-ma‘nā** ey
- 5 piser nef̄s u dünyāyı şalıvir ya‘nī şıfat-ı nef̄sāniye vü iştiğāl-i dünyāyı terk eyle ve razā‘il ü ‘ırz-ı dīn olmayan nesneleri bırak eger böyle idersen belā ve ḥavf-ı helākden sālīm olursın ve illā ‘āfiyet bulmazsın. (2) *Ey besā kes ez-berāy-ı nef̄s zār / Der belā üftād u geşt ez-ğam nizār* besā kes mübtedā ve üftād cümlesi ḥaberdür kez üftādī ta‘līl der daḥi aña zarfdur geştüñ fā‘ili besā kes zamīri ve nizār mef̄ūli ve ba‘de‘l-cümle
- 10 üftād üzerine ma‘tūfdur. **Ey** ḥarf-i nidā **besā** niçe ma‘nāsına **berāy** beher gibi ta‘līl içündür **zār** burada hevā vü müşteheyātı içün iñleyici dimekdür **üftād** māzīdür maşdarı üftāndendür düşmek ma‘nāsına **geşt** māzīdür şod ma‘nāsına **nizār** āriḳ. **El-ma‘nā** ey piser çok kimse vardır ki nef̄s-i nālāndan ötüri belā vü maḥasse düşdi ve anuñ ğam ü ğuşşasın çekmekden āriḳladı ve za‘īf oldı. (3) *Ez-berā-yı nef̄s murğ-ı nā-murād / Āmed ü der dām-ı şayyād üftād* murğ āmedüñ fā‘ili ve ez anı ta‘līldür ve cā‘izdür ki
- 15 murğ mübtedā ve āmed cümlesi ḥaber ola ve der üftāda zarfdur ve ba‘de‘l-cümle cümle-i āmed üzerine ma‘tūfdur. **Dām** tuzāk **şayyād** avcı **üftād** ü üftād birdür ki maşdarları üftāden ü üftāden gelür düşmek ma‘nāsına. **El-ma‘nā** murğ nā-murād nef̄s-i ḥayvāniyesinden ötüri geldi ve şayyāduñ dāmına düşdi ve tutilup ele geldi murğ
- 20 nāmuraḍluḳ ile vaşf eyledi zīrā aç olan nāmurād olur ve murğuñ murādı dānedür velākīn çünki nef̄sine uydı ve arzūsı üzerine düşdi nef̄s anuñ helākına sebeb oldı. (4) *Tā dilet ārām yābed ey püser / Būd u nābūd-ı cihān yeksān şümer* dilet yābedüñ fā‘ili ve ārām mef̄ūlidür būd mübtedā ve yeksān şümerüñ mef̄ūli ve ba‘de‘l-cümle ḥaberdür ve mışrā‘-ı evvel şāniye ta‘līldür. **Yābed** muzāri‘dür maşdarı yāftendür bulmaḳ ma‘nāsına
- 25 **būd** vücūd **nābūd** ‘adem **yeksān** bir düzeye **şümer** emrdür maşdarı şümerdendür şaymaḳ ma‘nāsına. **El-ma‘nā** ey piser tā senüñ ḳalbüñ ārām u istirāḥat bula ya‘nī ḳalbiñüñ sükūnı ve taḥşīl itmi‘nānı içün cihānuñ vücūd u ‘ademini berāber şāy ve öyle ‘add eyle zīrā varlıḳ ve yokluḳ yanuñda yeksān olmadıḳça nef̄süñ ıztırābdan ḥālī olmaz ve seni

- vücūd-ı cānibine cezb ider ve murādını taḥṣīl itmedikçe ārām itmez. (5) *Ez-‘azāb-ı kahr-ı Hāk īmin me-bāṣ / Ez pey-i āzār-ı her mü‘min me-bāṣ* īmin mebaṣuñ mef’ ūlī ve ez īmine müte‘ allıkdür ve ikinci ez ikinci mebaṣa müte‘ allıkdür **īmin** kayğusuz **ezpey** ta‘līl ifade ider **āzār** ism-i maṣdardur azarlamak ve sögmek ve rencide. [32^b] (1) *Her ki der pend-i ḥod āmed üstüvār / Pend-i ūrā dīgerān bendend kār* takdīri her kesī ki dimekdür der üstüvāra zarf ve üstüvār āmede mef’ ūldür ve ba‘de’l-cümle mübtedāya şıfat olur ki her kesīdür dīgerān bendendūñ fā‘ilī ve pend mef’ ūl-i evveli ve kāh şānīsīdür ve ba‘de’l-cümle mübtedāya ḥaberdür. **Pend** naṣīḥat **üstüvār** muḥkem **dīgerān** dīgerūñ cem‘īdür ğayr ma‘nāsına Türk daḥi dir **bendend** muzāri‘-i cem‘dür maṣdarı
- bestendür bağlamak ma‘nāsına. **El-ma‘nā** her kimse ki kendine va‘iz ve naṣīḥat itmekde muḥkem geldi ya‘nī ⁸¹عظنفسدك ثم عطف الناسد⁸¹ mücibince evvel kendine naṣīḥat idüp ‘amel eyledi ğayriler daḥi anuñ naṣīḥatını kār bağladılar ve iş tıtdılar ya‘nī anlara daḥi te’şīr idüp ‘amel kıldılar. (2) *Her ki ez-ġüftār-ı ḥod bāṣed melül / Qavl-i ūrā dīgerī nek’ned kabūl* melül bāṣedūñ mef’ ūlidür fā‘ilī her ki mütezammın olduğı kesūñ zāmīridür dīgerān neknedūñ fā‘ilī ve qavl mef’ ūl-i evveli ve kabūl şānīsīdür. **El-ma‘nā** her kimse ki kendi sözinden pürmelāl ü keslnāk ola ya‘nī muḥtezāsıyla ‘amele ḥareket itmeye ve qavl mücerrediyile kāle ve ğayriler anuñ sözini kabūl itmezler zīrā mütekellim ve muḥāṭab ve nāṣīḥ u menşūḥla arasında cihet-i cāmi‘a gerekdür çaḳmak ile qāv arasında olan münāsebet gibi tā ki irtibāt ḥāşıl u mütekellim ve nāṣīḥdan kelām-ı muḥāṭab u menşūḥ lehe nāfız ve vāşıl ola. (3) *Her çi bāṣed der şerī‘at nā-pesend / Gird-i ū hergiz me-gerd ey hūş-mend* nā-pesend bāṣedūñ mef’ ūlidür ve ba‘de’l-cümle her çiye şıfat olur ki her kesī çi ya‘nī ki taḳdīrindedür ki mübtedādur gired megerdūñ mef’ ūlī ve bā‘de’l-cümle ḥaber olur. **Her** küll-i efrādı **çe** ki yerine müsta‘meldür **şerī‘at** Allāh te‘ālānuñ ‘abādı için meşrū‘ ya‘nī dīnde ṭarīḳat kıldığı nesnedür **nāpesend** aşlında nāpesendīdedür beġenilmemiş ma‘nāsına maṣdarı pesendīdendür **gird** burada çevre dimekdür girda gird çepçevredür **megerd** nehy-i ḥāzırdur maṣdarı gerdīdendür dönmek ma‘nāsına **hūşmend** uşlu ve ‘aḳlı başında kimse. **El-ma‘nā** her kimse ki şerī‘atde nā-

⁸¹“Önce kendi nefesine nasihat et, sonra diğer insanlara nasihat et.” Hz. Ali(r.a.).

- pesend ü nā-maḳbūl ola ey ‘aḳıllu anuñ çevresinde evḳātdan hiçbir vaḳitde dönme ve tolaşma zīrā şer‘le ‘āmil olmayana raḡbet ve meclisine ḥareket yokdur ve kezālik bir kimsedeki ḥāl ola velākīn edeb şer‘ olmaya ol daḥī ehl-i ḳalbi edeb gibidür ki iḳtidāya şāliḥ degildür şu ḳadar vardur ki meczūb-ı İlāhi olana iḳtidā olunmazsa da ta‘zīm ve
- 5 ihtirām olunur fāḥıfza. (4) *Tā şavāb-ı kār bīnī ser-be-ser / Ber-murād-ı ḥod me-kon kār ey püser* şavāb bīnīye mef‘ūldür ser-be-ser ma‘nā cihetiyle bīnīye müte‘allıḳdür zīrā taḳdīri ez ser tā be-ser dimekdür ve ba‘de’l-cümle mısrā‘-ı şānī maзмūmına ta‘līl olur. Kār me-kon kelimesinüñ mef‘ūli ve bā aña müte‘allıḳdür zīrā ma‘iyyet ve muşāḥabet içündür **şavāb** ḥaṭā muḳābilidür **bīnī** muzārī‘-i muḥāṭabdur maşdarı dīdendür görmek
- 10 ma‘nāsına **ser-be-ser** ez ser tā beser dimekdür ya‘nī ucdan uca ve başdan başa **mekon** nehy-i ḥāzırdur maşdarı kerdendür eylemek ve işlemek ma‘nāsınadır. **El-ma‘nā** [33^a] ey piser eger kārūnı bi’l-küllīye şavāb olmak isterseñ ve her işim ḥayr olsun dirseñ kendi murāduñla iş işleme ve nefsūnı aradan tarḥ idüp hevā ve şehveti bıraḳ şer‘le ve mürşid söziyle ve Ḥaḳḳ’la iş tut tā ki aḡrāz-ı nefsāniyye ve şhevāt-ı ṭabī‘iyyeden ḥalāş
- 15 olup ḥāş āltun olasin neḥāsuñ zer-i ibrīze munḳalb ola. (5) *Hest bī-şekk rest-gārī ez-se çīz / Bā-tu gūyem yād gīreş ey ‘azīz* hest muḳaddem ḥaber ve rest-gārī mu‘aḥḥar mübtedādur ve bī-ḥabere müte‘allıḳ ve der aña zarfıdur bā-tu māba‘dına müte‘allıḳdür gīreşde şın mef‘ūl-i evvel ve yād aña şānīdür ve cümlesi istīnāf beyānidur. **Hest** vardur dimekdür **restegārī**de yā maşdariyyedür **reste** ism-i mef‘ūldür maşdarı restendür ki
- 20 ḳurtılmaḳdur ḥalāş u necāt ma‘nāsına **yād** zıkrdür **gīr** emrdür maşdarı giriftendür tutmaḳ ma‘nāsına pes **yādgīr** ḥāṭıruñda tut ve zıkr ve ḥıfzuñdan gitmesün dimekdür. **El-ma‘nā** dünyā ve āḥiretde ḥalāşlıḳ bī-şek ü şübhe üç nesnededür ey ‘azīz saña ol üç nesneyi söyleyim sen anı ḥāṭıruñda tut ve ‘amel eyle tā ki belā ve miḥnetden necāt bulasin ve derd ü ḡamdan ḥalāş olasin. (6) *Z‘ān yekī tersīdenest ez-Zü’l-celāl / Düvvüm āmed costen-i ḳūt-i ḥelāl* yekī mübtedā ve tersīdenest ḥaberdür zān yekīden yā ḥāl ve yā aña şıfattur ez tersīdene müte‘allıḳdür ve düvvüm mübtedā costen āmed zāmīrinden ḥāldür ‘Arabī ile taḳdīri ⁸² الثُلَى جَاءَ لَكَ بِأَهْذَالِمْ عَنْى eş-şānī cā-i kā’ınan hezā’l-

⁸²“Bu manāda olduḡu gibi ikincisi geldi.”

- ma'nā dimekdür âmed ba'de'l-cümle haber olur costen maşdardur ki mef'ûline muzâfdur helâl kûtuñ şıfatıdır. **Yekî** biri dimekdür âhırinde yâ nisbet içündür **tersiden** korıkmakdur havf gibi **zü'l-celâl** Allâh te'âlâdur **düvvüm** ikinci düvvümün ikincisi dimekdür ki ikiye mensûbdur **âmed** mâzîdür maşdarı âmedendür gelmek ma'nâsına
- 5 **costen** istemek **kût** 'Arabî'dür mâyekavm be-bedenü'l-insân ma'nâsına **helâl** isti'mâlinde 'adem-i 'ikâb olandır. **El-ma'nâ** esbâb-ı necât olan üç nesneden biri zu'l-'azîmetü'l-kibriyâ' olan Allâh te'âlâdan havfdur ya'nî 'ikâbından ve aña bâ'îş olan umûrdan perhîz ü hâzêrdur burada maķâm-ı havfda zû'l-celâl vaşfinuñ münâsebet ve leţâfeti hafî degildür ikinci kût helâl taleb itmek geldi ya'nî nafaķasını helâlden eyleye
- 10 muharremât ü müşebbehât tenâvülünden hâzêr ide ve illâ âteş ekl ider ve 'azâba mustahak olur ve farz u nâfilesî kabûl olmaz ve ahiretde şüreti mesh olur. (7) *Süvvümün reften buved berrâh-ı râst / Rest-gârest ân ki in haşlet verâst* süvvümün mübtedâ reften buvedüñ mef'ûli ber reftene müte'allikdür ve ba'de'l-cümle haberdür rest-gârest muķaddem haber ân ki mu'ahhar mübtedâ ve in haşlet daħi mübtedâ ve râst
- 15 haberdür zîrâ taķdîri hâşıl est ü râ dimekdür ve ba'de'l-cümle ân kiye şıfatdur zîrâ ân kesî ki taķdîrindedür. **Süvvümün** üçüncüsü sivom üçüncüdür ahirinde yâ nisbet ve nûn te'kîd-i nisbet içündür **râh** râst şırât-ı müstaķîm **haşlet** fażiletde gâlibdür **verâ** aşlında urâdur pes verâ kelimesi edât-ı mef'ûldür ve lâm cârre ma'nâsınada gelür ki burada murâd budur. **El-ma'nâ** esbâb-ı halâşuñ üçüncüsü şırât-ı müstaķîm olan şer'-i nebevî
- 20 üzerine yürüyüp gitmekdür kırtılmışdur ol kimse ki bu haşlet ya'nî sülûk cârre-i dîn anuñ içün hâşıldur zîrâ şer' muţahhardan hâric olan kâfirdür kâfire ise necât yokdur belki necât-ı mü'minînedür ve haşlet-i mezkûrede emr ü nehy dâhıldür zîrâ farâ'izi iktisâb menâhiden ictinâbla tâmm olur pes anda ki emr ola velâkîn nehy olmaya ve bi'l-'akis ol kimse necât bulmaz zîrâ aħd-ı hüma ahire merbûţ ve biri birine menûţdur.
- 25 (8) *Ger tevâzu' pîşe-gîrî ey cüvân / Düst dârendet heme halk-ı cihân* tevâzu' gîrînuñ mef'ûl-i evveli ve pîşe şânîsî ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur ve heme dârendüñ fâ'il ve tâ mef'ûl-i evveli ve düst şânîsî ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Gîrî** muzâri'-i muhâtabdur maşdarı giriftendür tutmak ma'nâsına **cüvân** yiğit **dârend** muzâri'-i

- cem' dür maşdarı dāştendür tutmak ma' nāsına **halk-ı cihānda** murād insāndur. **El-ma' nā** ey cūvān eger tevāzu' pīşe ve kār tutarsañ veyā eyledünse seni halk-ı 'ālem dost ve maḥbūb tutarlar zīrā yerde olan yüzi kimse başmaz ve ḥākle yeksān olanları ḥākden ref' idüp destgīr olur ṭab'-ı insān anuñ üzerinedür ki serkeşe serfūrū itmez belki fi'l-meşel
- 5 āli göğsünde olana inḳiyād u muḥabbet ider pes maḥbūbū'l-kulūb olmağa bī-vücūd olmak lāzımdur. (9) *Ser me-kon der pīş-i dūnyā-dār pest / Ver konī bī-şekk reved dīnet zi dest* ser lafzı me-kon kelimesinüñ mef' ūl-i evveli ve pest şānīsidür der aña zarfdur ver konī ve eger konī dimekdür ki şartdūr bī-şekk revede mütē'allıkdūr dīn revedün fā'ilidür ve tāya muzāfdur zi dest daḥi aña mütē'allıkdūr. **Dūnyādār** vaşf-ı terkībīdür
- 10 aşlında dārende-i dūnyādur dūnyā tutıcı ma' nāsına ḡanī ve mütemevvil murāddur **dīn** ma' lūm ola ki şerī'at u millet ve dīn vaż'-ı İlahī olduğı cihetden emr ü aḥddür velākīn itā'at olunduğı cihetden dīn ü kitābet olunduğı yüzden millet dinilür. **El-ma' nā** ḡanī vü ehl-i dūnyā önünde başuñı aşağa itme ya' nī serfūrū idüp münḥanī olma ve eger bu vaż'ı eylerseñ bī şübhe dīnün elden gider ya' nī bī-dīn ḡalursın zīrā ḡanīye ḡınāsından
- 15 ötürü rükū' itmek Allāh'dan ḡayriye secdedür bu ise küfrdür ve ḥadişde gelür ki ⁸³ ثَلَاثًا *من تَوَضَّعَ لِقَىٰ لِقَىٰ ذَهَبٍ دِينِهِ* ya' nī lisān u bedeni mertebesinde dīni gider ancak ḡalbi mertebesinde ḡalur ve eger ba'de'l-lisān [33^b] ve'l-beden-i ḡalbī ile daḥi i' tıḡād idecek olursa küll-i dīni zāhib olur. (10) *Behr-i zer mestāyī dūnyā-dārrā / Tā çe ḡ'āhī kerd īn murdārrā* dūnyā-dār mestāyuñ mef' ūli ve behr anuñ ta' līlidür kerd ḡ'āhīnün mef' ūli ve
- 20 īn daḥi kerdün mef' ūlidür. **Mestāy** nehy-i ḡāzırdur pes sitāy kesrledür maşdarı sutūdendür öḡmek ma' nāsına medḡ gibi **kerd** burada maşdar ma' nāsınadır ki kerdendür **çe ḡ'āhī kerd** eylemek dilersen ve ne idisersin dimekdür **īn** cīfe-i dūnyāya işāretdür. **El-ma' nā** dūnyādārı ya' nī ḡanī ve mütemevvili sīm ü zerinden ya' nī muṭlaḡ mālından ötürü medḡ ü sitāyiş itme velākīn zer ki altundur a' liyü'l-mā' den olmaḡla anuñla
- 25 iktifā eyledi tā bu dūnyā cīfesini ne eylemek istersen ve ne idisersin ki andan ötürü ehl-i dūnyāya serfirū ve medḡ ü şenā ḡılursın şu' arā-yı aḡniyāya ḡaşa'id ' arz itdükleri gibi. (11) *Murdegānend aḡniyā-yı rüzgār / Ey püser bā-murdegān şoḡbet medār aḡniyā*

⁸³“Bir zengine, zenginliğinden dolayı tevazu gösterenin dininin üçte ikisi gider.” Beyheki, Deylemi, İ.Rabbani.

mübtedā ve murdegānend haber-i muḳaddemdür ve şoḫbet medāruñ mef'ûli ve bâ daḫi aña müte'alliḳdür. **Murdegānend** aşlında murdegān enddür pes murdegān murdenüñ cem'idür ve āḫīrinde end est gibi rābıṭadur ma'nāsı murdelerdürler dimekdür ki ler edāt-ı cem' olan āndan ve dirler endden müstefāddur **ağniyā-yı** ḡanīnün cem'idür. **El-**

5 **ma'nā** ağniyā-yı zamāne murdeler ya'nī meyyit gibilerdür ki ḳalbleri ḫubb-ı dünyā ve ḫırş-ı metā'-ı fānī ile olmuş ve nefsleri dirilmişdür ey piser bu maḳûle murdelerle şoḫbet tutma ve ülfet ü ihtilāṭ itme مؤثرة⁸⁴ والاصبة feḫvāsınca anlaruñ şifāt-ı zemīmesi saña daḫi sārī ve eşer-i şoḫbet üzerüne cārī olup sen daḫi anlar gibi olursın ve āḫir olursın. (12) *Māl u zer bī-ḫadd be-dest āverde ḡir / Ba'd ez-ān der ḡur ḫasret borde*

10 *ḡir* āverde ḡirün mef'ûli ve māl daḫi āverdenün mef'ûli be-dest aña müte'alliḳdür bī-ḫadd māl ü zerün şıfatıdır borde daḫi ikinci ḡirün mef'ûli ve der bordeye zarfdur ba'd daḫi böyledür. **Māl** raḡbet ve taşarruf-i cārī olan nesnedür derāhim ü denānīr gibi **āverde** māziden kısmdır ki getürmiş dimekdür maşdarı āverden ve āverīdendür **ḡir** emirdür maşdarı giriftendür ki tutmaḳdur **ba'd ez-ān** āverdenün maşdarına işāretdür **ḡur**

15 ḳabirdür **ḫasret** ḡam u firḳat u nedāmet **borde** māziden kısmdır maşdarı bordendür ki iletmekdür. **El-ma'nā** bī-ḫadd ü bī-pāyān ya'nī ḡāyetde çok māl ve ḫuşuşā zer ü sīm ele getürmiş tut ya'nī tūtalım ki bī-ḫisāb mülk ü mālīk olmuşsın ba'de ḫasret ḳabrine iletmış tut ya'nī anuñ soñı ol mālı dünyāda alıḳoyup kendün ḡam u firḳat u elem u nedāmetle ḳabre girmekdür zīrā vefāsı yok ve senden müfāriḳ olur dostdur pes senden ayrılmaz

20 dost taḫşīl ideḡör ki 'amel-i şālīḫ ve belki Mevlā'dur üns virmekdür **ki** istifhāmdur ḳaçan ma'nāsına **hevā** ārzū ve iştihā **kāḫ** köşk ve çār-ı ṭāḳ **eyvān** ṭāḳ-ı bülend ü nişestḡāḫ pādīşāhān. **El-ma'nā** yād-ı Hāḳ ve zıkr-i Zāt-ı muṭlaḳ senün munis-i canuñ olursa ve saña üns ü ḫuzūr virüp ref'-i vaḫşet ü ḡaflet iderse ḳaçan saña ḳasr ü serāy ve revāḳ u ṭāḳ u ṭumṭurāḳ ḳayusı ve ārzū ve heves ü 'alāḳası olur ya'nī olmaz zīrā bāḳī

25 ile müste'nis olan fāniden 'alāḳayı ḳaṭ' ider ve İbraḫīm Edhem gibi tāc u taḫt u saltanat şāḫibi olursa da terk ü tecerrüd yolına gider. (5) *Ger zamānī ḡafīl ez-Raḫmān şevī / Ender ān dem hem-dem-i şeyṭān şevī* taḳdīri ger şevī ḡafīl zamānī ez Raḫmān dimekdür

⁸⁴“Aksi takdirde, ses etkilidir.”

- ki gâfil şevinün mef'ûli ve zamân gâfile zarf ve ez aña müte'allikdür ender ikinci şevinün zarfı ve hemdem mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle mısra'-ı evvele cezâdur. **Zamânî**de yâ vahdet içündür zamân leylü nehârdur ki yigirmi dört sâ'atdür. **Rahman** Allâh te'âlâdür ki rahmet ü vâsi'a ve in'âm u ifzâli cemî' eşyâya şâmildür **şevî** muzâri'-ı muhâtabdur maşdarı şodendür olmak ma'nâsına **dem** nefes **hemdem** muşâhib.
- 5 **El-ma'nâ** eger bir zamân Halîl-i Rahmân'dan ve zikrinden gâfil olup gayre meşgûl olursañ ol gâfletün deminde şeytâna muşâhib olursın zîrâ Hâk'dan mufârekat iden şeytâna muttaşıl olur şol cihetden ki insân yâ Rahmân'da veyâ mâsivâdadur çünkü zikr-ü Rahmân'a meşgûl u teveccühi aña mevşûl olmaya mâsivâ'ile me'lûf u müstâ'nis olur
- 10 bu ise nefis ü şeytânun tezyîn ü iğvâsına dâ'irdür pes bir nefes izâ'at eyliyen şeytâna mukârin olup ol nefis-i şeytânla güzër idicek yokdur enfâsı izâ'at idenün hâli nice olur.
- (6) *Mu'minâ zikr-i Hudâ bisyâr gûy / Tâ be-yâbî der du 'âlem âb-rûy* mu'minâ ey mü'min ma'nâsına nidâdur zîrâ âhir isimde olan elif sâkine gâh olur ki nidâ 'âlâmeti o
- 15 lur yârâ gibi ki ey yâr dimekdür zikr gûyün mef'ûlidür bisyâr aña mef'ûl-i muṭlaḳdur **bisyâr**rûy beyâbinün mef'ûlidür der daḥi aña zarfdur -gibi âb اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا⁸⁵ keşirdür **gûy** emirdür maşdarı guftendür söylemek ma'nâsına **beyâbî** muzâri'-i muhâtabdur maşdarı yâftendür bulmak ma'nâsına **âb-rûy** yüz şuyı ya'nî hürmetlü dimekdür. **El-ma'nâ** ey mü'min Hâkḳ'ın zikrini çok eyle ya'nî Hâkḳ'ı zikr-i keşirle
- 20 zikr eyle nitekim Qur'ân'da mevâzi'-ı müteaddide de menşûsdur tâ ki iki 'âlemde ya'nî dünyâ ve 'uḳbâda 'izzet ve hürmet bulasın dünyâda hürmet budur ki ehl-i zikr yüzi nûrlu ve maḥbûbü'l-ḳulûbdür ve 'uḳbâda hürmet budur ki derecâtı 'âliyedür nitekim Qur'ân'da bu daḥi muşarraḥdur ve bundan fehm olundu ki [34^a] ehl-i gâflet ü nisyân olanlar zulemat-ı nefsün gâlebesiyle bî-nûr u fer ḳalmışlar ve zillet bulmuşlardır. (7)
- 25 *Zikrâ iḥlâş mî-bâyed ez-nuḥust / Zikr-i bî-iḥlâş key bâşed durust* iḥlâş bâyedün fâ'ili ve zikr-i mef'ûli nuḥust aña zarfdur zikr-i bî-iḥlâş mübtedâ durust bâşedün mef'ûli ve ba'de'l-cümle haberdür. **İḥlâş** hâliş ḳılmaḳdur **mî-bâyed** muzâri'-i gâ'ibdür maşdarı bâyistendür gerek olmak ma'nâsına **nuḥust** evvel ma'nâsınadır **bâşedün** maşdarı

⁸⁵“Çok anısla Allâh'ı anın.” Kur'ân-ı Kerîm, Ahzâb Suresi (33);41.

- bāšidendür olmak ma' nāsına **durust** muḳābili ūkestdür. **El-ma' nā** Ḥaḳḳ'ı zıkr itmege evvel ihlāş gerekdür ki anda ḥaẓẓ-ı nefis u ğaraẓ u riyā vü nifāḳ olmaya zīrā bī-ihlāş olan zıkr kaçan durust u ūḥiḳ olur ya' nī olmaz ve i' tibār bulmaz belki sā'ir a' māl-ı bāḫla gibi ūḥibinüñ yüzine ḍarb olunur işte zıkr-i ḥālīş ḥuẓurla ve Ḥaḳḳ'la olan
- 5 zikürdür ğafletle ve ḥalkla olan degildür ya' nī zikirde mülāḥaza-i ḥalk ūirkdür ki ūıfāt-ı nefsāniyyenüñ beḳāsındandır çünki ūıfāt-ı nefsāniyye maḥv ola zākir ü mezkūr Ḥaḳḳ olur. (8) *Zıkr bāşed ber-se vechi bī-ḥilāf / Tā nedānī in suḥenrā ez-guzāf* zıkr fā' ildir bāşede ve ber ve bī aña müte' allıkdür in nedāniye mef' üldür ez daḥi aña müte' allıkdür. **Vech** ü cihet birdür ve ṭarīḳ ma' nāsına daḥi isti' māl olunur aḥirinde yā zā'idedür **ḥilāf**
- 10 vifāḳuñ zıddıdır **tā** burada taḥzīr içündür zinhar ma' nāsına **guzāf** beyhude lāfdur. **El-ma' nā** zıkr üç vech ve kısım üzerine olur ya' nī üç kısım olduğı beyn'l- 'ulemā-yı ittifākıdır aḡāḥ ol ve ūāḳin ki sen bu sözi lāf ve çeñā çalmaḳdan ğötürü bilmeyesin ki anuñ vezni ve endāzesi olmaya belki zıkr ḥaḳḳında ve aḳsāmı ḥuḫūşunda sözim 'ilmü'l- yaḳından ve ittifāḳ 'ulemā-yı billāhdandır ki anda ūekk ve ūübhe yokdur. (9) *'Āmrā*
- 15 *neb'ved be-coz zıkr-i zebān / Zıkr-i ḥāşān bāşed ez-dil bī-gumān* 'ām nebvedüñ mef' ülidür fā'ili coz lafzınuñ medḫūli olan zıkindür zīrā coz ḥarf-i istiḫnādur ve bu istiḫnāya istiḫnā-yı müferriḡ dirler ki 'alī ḥasebü'l- 'avāmil mu'rebdür 'Arabī ile taḳḍiri lā yekūnla ⁸⁶ ذكر من الا ذكر الا ذكر اللسان dimekdür ki müsteşnā ... ḥaẓf olunup 'āmil-i müsteşnā için tefriḡ olunmuşdur. **Becozda** bā zā'id **zebān** lisāndur **ḥāşān** ḥāşuñ
- 20 cem'idür ki 'āmuñ muḳābilidür **gumān** ḡann ma' nāsınadır. **El-ma' nā** 'avāmm-ı nās için aḳsām-ı zikirden olmaz illā zıkr-i lisānı olur ki aña zıkr-i mecāzī dirler zīrā ḳalbleri ḡāfildür ve ḥāşlaruñ zıkr-i bī-şüphe ğönülden ya' nī zıkr-i ḳalbī olur zīrā ḳalbleri mezkūrula ḥāzırdur ki aña zıkr-i ḥaḳīḳī dirler ve ūüret-i ma' nādan lübdēn ḳaşır gibidür ve ehl-i nifāḳ 'avāmm-la zıkr-i lisānide müştarekdür feemma ḥavāşş-la zıkr-i ḳalbide
- 25 müşterek degildür zīrā nifāḳ ve ḡaflet-i ḥulūş u ḥuẓūra māni' dür. (10) *Zıkr-i bī-ta' zīm goften bid' adest / V'ender ān yek ūarṭ-ı diḡer ḫurmetest* goften mübtedā zıkr anuñ mef' üli ve bī-ta' zīm zıkrüñ ūıfatı ve bid' at ḥaberdür ve yek ūarṭ-ı mübtedā ve diḡer

⁸⁶“Zikirden başka bir şeyi anma, dili anma.”

- şıfat ve enderān mübtedādan hāl ü hürmet haber ve ba‘de’l-cümle mākabline ma‘fūddur. **Ta‘zīm** ‘azīm ya‘nī ulu tutmaqdır ki Fārsī’de bozarg dāšten ile ta‘bīr olunur **bid‘at** murād-ı bid‘at kabīhaya lāzım gelen buṭlāndur **enderānda** ender zarfdır ān ism-i işāretdür şart aşlında rānuñ fethasıyladır ‘alāmet ma‘nāsına soñra bir şey’ bir şey’e
- 5 ta‘līk itmege ki mu‘allaḳū’n-bih olan şey‘üñ vuḳū‘yla mu‘allaḳ daḥi vāḳi‘ ola şart didiler rānuñ sūkūniyla zīrā mu‘allaḳū’n-bih olan nesnenüñ huşulī mu‘allaḳuñ vüçüduna ‘alāmet gibidür meşelā ⁸⁷ ان كلت الشمس طالعة قالى هار موجود gibi ki ne hāruñ vüçüdü şemsüñ ṭulūğına ta‘līk olınup ṭulū‘-ı şems anuñ vüçüdına ‘alāmet kılınmasıdır.
- Diger** gayr ma‘nāsına **hürmet** revā olmamak ve perdesi yırtılmamak. **El-ma‘nā** bī
- 10 ta‘zīm-i zikr eylemek ve Ḥaḳḳ’uñ ism-i pākını yād eylemek bid‘at u bāṭıldır zīrā ḳurūn-ı şelāse ta‘zīmle yād iderlerdi bī-edeblik soñra gelen aḥdāşda ḥādeş oldı pes ism-i şerīfī taḥrīfden maşūn ṭuta ve istihzā ve hezel gibi söylemeye ve ‘inde’l-te’düb ü ‘ind-maḳāgū’t-ta‘ām ve hāl gā’iṭ de mezābilde ve mevāzı‘-ı muştakzere ve mülāhī ve aḡānī söylemeye ⁸⁸ و قسمى من غير دبالاة اكثر itmeye ve ḥabā’iş ve revā’im kerīmeden
- 15 pāk olmış dehān ve lisānla zikr eyleye ve ḡalebe-i ḥābda ve iḥṭilāt-ı aşvātde ve meşḡul olan ḳavm yanında dimeye ve ḡafletle ve ma‘nā vü ḥaḳīḳātına ‘adem u ḳufla zikrden taḥriz eyliye ve kelām-ı Ḥaḳḳ’ı kelām-ı nās yerine ḳomaya ve ism-i İlāhī yād olsa celle celāle ve bunuñ emşālī nesne ile muḳābele eyliye ve ism-i İlāhī arzdan ref eyliye ve dīvār aralığına şokmaya ve ‘alī hazā ism-i şerīfī ibtizālden ve cehr u aḥfāda laḥnden
- 20 ḥazer eyliye ve zikrde bir gayr-i şart daḥi hürmetdür ya‘nī müsemmasını ḳalbinde muḥābetlū tutmaqdır buña ḥod ḥużūr dil lāzımdır ve Allāh te‘ālā zātında ‘azīm-i vüṣūdıdır ve ḳulūbda mu‘azzamdır pes aña göre zikr itmeliüdür. (11) *Zikr-i ḥāşu’l-ḥāş zikr-i sır buved / Her ki zākir nīst ü ḥāsir buved* zikr-i şānī buvedüñ mef‘ulī ve ba‘de’l-cümle ḥaberdür her ki her kesī ki taḳdīriyle mübtedādur zākir be-ḥasebī’l-ma‘nā
- 25 nīstüñ mef‘ulīdür ve ba‘de’l-cümle mübtedāya şıfatdır ve mübtedā ve ḥāsir buvedüñ mef‘ulī ve ba‘de’l-cümle haber ve bu daḥi ba‘de’l-cümle her kesīye ḥaberdür. **Ḥāşu’l-ḥāş** aḥşşū’n-nāsdur **sırr** insān ḳalbde idā‘ olınmış bir laṭīfedür ki bedende rūḥ gibidür

⁸⁷“Güneş doğuyorsa gün oradadır.”

⁸⁸“Ve birçoğunun kayıtsızlığı üzerine yemin ederim.”

- hāsir** ehl-i ziyān. **El-ma‘nā** eḥaṣṣü’l-ḥavāṣṣuñ zikri zikr-i sırrıdır ki zikr-i ḳalbīnūñ fevķindedür ve müşāhede-i Hāķ ol mertebenūñ dīdesiyle ḥāṣıl olur zīrā Hāķ vāḥībū’l-vücūddur lisān u ḳalb u rūḥ ise maḥlūķdur maḥlūķ ise cānib-i ḥāķiyyetinden Hāķķ’ı görmez zīrā meyānda cihet-i cāmī‘a yoķdur belki cānib-i ḥāķiyyetinden [34^b] görür ki
- 5 sırr-ı ilahīdür ve her kes ki te‘ālāyı her ne vechle olursa zāķir olmaya ticāret-i ‘ömürde ziyānkār ve vāķtini isrāf ider ve aña ğāfıl dirler. (12) *Hest mer her ‘uźvrā zikr-i diger / Heft a‘zā hest zāķir ey pūser* her ‘uźv bi-ḥasebü’l-ma‘nā hestūñ mef‘ūli ve zikr-i fā‘ilidür diger zikrīnūñ şıfatıdır ortada yā’ vaḥdet ki nev‘iyyete delālet ider vaşfiyyete mānī‘ degildür ve āşl isti‘māl-ı ‘Acem bu muķūle mevażı‘da vech-i mezķūrla
- 10 yā’iledür baḥrī diger gibi heft-ı a‘zā mübtedā ve hest zāķir ḥaberdür zīrā taķdīri zāķirest dimekdür ki burada hest est yerinedür nitekim gā ḥice ‘aks üzerine olur **mer** çün dimekdür ve lām-ı cārre ma‘nāsına gelür ‘uźv ‘azamiyle bile olan laḥm-ı vāfirdür **a‘zā**‘ seb‘dan murād-ı cebhe ve yedeyn ve rekbeteyn ve eṭrāf-ı ḳademeyndür. **El-ma‘nā** a‘zā-i insāniyyeden her ‘uźuv içün başka bir zikr vārdur ya‘nī a‘zānuñ nev‘iyyeti gibi
- 15 zikirleri dahi envā‘dur ki her birinūñ zikri ḥāline münāsib olan vech üzerinedür ve cemī‘ eşyā daḥi bu üslūb üzerinedür anıñçün bir sālīķ eşyayı kendi tesbīḥi gibi tesbīḥ ider istimā‘ itse anuñ keşfi ḥayālīdür ḥāķīķī degildür zīrā her birinūñ zikr-i maḥşūşı vardur ki meķāşif olan kimsenūñ zikr ü tesbīḥine müġāyirdür işte ⁸⁹الطَّرْقَ إِلَى اللَّهِ الْخَلْقُ سِرِّي سِرِّي بَعْدَ انْفَاسٍ
- 20 *kerdenest yārī* mübtedā ve hemze-i tevessül ile mā-ba‘dına muzāfdur zikr-i dest āmedūñ taḥtında yārī zamīrinden ḥāldür ve ba‘de’l-cümle ḥaberdür zikr-i pā mübtedā ve ḥ’iṣyān ziyāretūñ mef‘ūli ve ziyāret daḥi kerdenūñ mef‘ūli ve kerden mübtedāya ḥaberdür **yārī** i‘ānetdür ‘āciz ḳādirūñ zıddıdır **ḥ’iṣyān** ḥ’iṣūñ cem‘īdür ḥışm ḳavm ma‘nāsına **ziyāret** meyl ma‘nāsına zīrā zā’ir aķribā ve aşdıķāsınuñ mülāķātına meyl ider. **El-ma‘nā** destūñ
- 25 zikr-i ḥāķuñ ‘ācizine i‘ānet geldi ya‘nī destle bütün işlerde ‘ācizlere el yardımını iderseñ elūñi māḥlūķ lehinde isti‘māl itmiş olursın ve elūñ daḥi zikr itmiş olur ve pāy ya‘nī ayaġuñ zikr-i aķrabā ve aşdıķāyı ziyāret itmekdür zīrā ziyāret-i ḥareketle ve ḥareket

⁸⁹“Allāh’a giden yollar, mahlukātın nefesleri sayısındadır.”

- dağı ayağ ile pes ayağıñ māhulḵ lehi büz̄er. (14) *Zikr-i çeşm ez-ḥavf-ı Hāḡ beg'risten* / *Bāz der āyāt ū nig'risten* zikr-i çeşm mübtedā ve begristen ḡaber ve ez āña müte' allıḡdūr bāz girü ma' nāsınadır ya' nī ve bir dağı dimekdūr der nigr̄istene ḡarfdur ve Hāḡḡ'a işāretdür **çeşm** gözdür **ḡavf** burada murād 'azāb-ı Hāḡ'dan ḡavf veya celāl ü heybetinden ḡaşıyettür **gir̄isten** ağlamakdur evvelinde yā 'alāmet-i işṡikāḡdur **alā'** alyuñ cem'īdür nī' met ma' nāsına **nigr̄isten** bakmak nazar u iltifāt ma' nāsına nigāh kerden gibi. **El-ma'nā** gözün zikri Allāh te'ālānuñ 'azāb u 'ukbāyı ḡavfindan ve celāl ü heybetinden ağlamakdur nitekim tā'ibler ve 'ārifler giryān olurlar. [35^a] (1) *Bāş dā'im ey püser bā-yād-ı Hāḡ* / *Ger ḡaber dārī zi 'adl u dād-ı Hāḡ* dā'im bāşe ḡarfdur bā dağı
- 10 āña müte' allıḡdūr ba'de'l-cümle cezā-yı muḡaddemdūr mışrā'-ı şānī şarṡ-ı mu'aḡḡardūr bā'ş taḡdīm zikirle tavşiyeyi ta'cilden ḡaber mā-ba'dına mef'ıldür. **ḡaber** i' lām ile olan 'ilmdür dād 'adlün 'atf-u tefsīridür. **El-ma'nā** ey piser her demde zikr-i Hāḡḡ'a muḡārin ve müşāḡib ol andan müfāraḡat itme eger Hāḡḡ'un 'adl-ü dādından ḡaber ve 'ilm ṡutarsañ ya' nī şol kimsenün ki yevm-i ḡaşırde Hāḡḡ'un kemāl-i 'adlinden ve
- 15 ḡāfilleri mu'aḡazasından ḡaberi ola ı evḡāt ü -cibince isti'ābmū ⁹⁰اَلْعُرُوَالله كَثِيرًا كَثِيرًا istiḡrāḡ-ı ḡālet üzerine zikrullāhdan ḡālī olmaz zīrā ḡaflet menḡidūr. (2) *Zinde dār ez-zikr şubḡ u şāmrā* / *Der tegāfūl meg'zer ān eyyāmā* zinde mef'ül-i muḡaddemdūr ez zindeye müte' allıḡdūr şubḡ dāruñ mef'ūli şānīsıdır ān eyyām-ı megzera mef'ıldür der āña ḡarfdur. **Zikr** nisyānuñ zıddıdır **şubḡ** evvel nehār **şām** vaḡt-i gurūb **tegāfūl** burada
- 20 murād ḡaḡıḡat-i ḡafletdür **megzer** nehy-i ḡāzırdur maşdarı guzeştendūr vaz gelmek ve bir yerden bir yere geçmek ma' nāsına **ān eyyām**dan murād eyyām-ı 'ömürdür ki ism-i işāret ta'zīm-i müş'irdür ki ol eyyām-ı fāzıla ve evḡāt-ı şerife dimekdūr eyyām yevmin cem'īdür. **El-ma'nā** şabāḡ ve aḡşāmı zikrullāhdan zinde ṡut ve iḡyā eyle zīrā zamān ve mekān meyyit gibidür ki anları ḡayy kılan zikirdür ve kezalik nefis zikr dağı ihmāl
- 25 olunduğı cihetden meyyit ḡükmündedür ve anı iḡyā iden zākirdür anıñçün iḡyā-yı zikr ve iḡyā-yı uşul dirler ba'de nāzım dir ki ḡafletde ḡoma ve terk itme ve geçürme ol eyyām-ı şerifeyi ki eyyām 'ömr-i 'azīzdür. (3) *Yād-ı Hāḡ āmed ḡidā īn rūḡrā* /

⁹⁰“Allah'ı çokça anın.”

Merhem âmed in dil-i mecruhâ yâd âmedün fâ'ili ve gıdâ mef'ulidür merhem ikinci âmedün tahtında fâ'ilinden hâldür in âmedün mef'ulüdür. Gıdâ' evvel nehârda ekl olunan ta'âmdur rûh murâd rûh revândur râ taḥṣîş içündür rûhun gıdâsı ma'nâsına merhem 'Arabî'dür cerâhat üzerine urdukları mülâyim nesnedür mecruh cerâhatlenmiş.

- 5 **El-ma'nâ** zıkr-i Hâk rûh-ı insânun gıdâsı geldi ya'nî cesed mat'ûmât ve meşrûbât hissiye ile tegaddî ve terebbî itdügi gibi rûh daḥi zıkr ve tesbîhle gıdalanur ve anuñla neşv-ü nemâ bulur ve zıkr-i Hâk bu dil-i mecruhâ merhem gibi geldi ya'nî gönül hançer-i firâk ve sikkîn-i 'ışk ve ihtirâk ile mecruh olmışdur anuñ merhem ve devâsı zıkr-i Hâk'dur. (4) *Yâd-ı Hâk ger mûnis-i cânê buved / Key hevâ-yı kâh u eyvânet*
- 10 *buved* yâd buvedün fâ'ili ü mûnis mef'ulî ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur ve harf-i şart ki gerdür ma'nâda buved üzerine dâhildür hevâ ikinci buvedün fâ'ili ü tâ mef'ulidür ki ma'nâda aña muttâşıldur taḥdîri ki buvedet ya'nî buvedet râ hevâ-yı kâh u eyvân ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur mûnis. [35^b] (1) *İstimâ'-ı kavî-i Qur'an zıkr-i gûş / Tâ tevânî rûz u şeb der zıkr kûş* istimâ' mübtedâ zıkr haberidür tâ mādām ma'nâsına
- 15 mısrâ'-ı şanî âhîrinde gûşe zarfdur. **Tevânî** muzâri'-i muḥâtabdur maşdarı tevânistendür kâdir olmak ma'nâsına muzâri'inde sîn ḥazf olunup tevâned dinülür rûz u der kûşe zarflarıdır. **İstimâ'** kulak tutup dinlemek **kavî-i Qur'an** murâd tilâvet-i Qur'an'dur **gûş** kulak **kûş** şanî emirdür maşdarı gûşidendür durışmak ve çalışmak ma'nâsına. **El-ma'nâ** tilâvet-i Qur'an'a kulak tutup dinlemek kulaḡun zıkrıdır pes lisân-ı tilâvet için olduḡı
- 20 gibi sem' daḥi istimâ' içündür imdi mādāmki kâdîrsin gice ve gündüz zıkre çalış ve a'zâ vü cevârihiñi daḥi i' mâl eyle. (2) *İştîyâk-ı Hâk buved zıkr-i dilet / Kûş tâ in zıkr kereded ḥâşilet* iştîyâk bûvedün fâ'ili ve zıkr mef'ulidür kûş emirdür tâ ta'lîl içündür in zıkr kerededün fâ'ili ḥâşıl mef'ulidür ḥâşıl tâ ḥiṭâba muzâfdur. **İştîyâk** hevâ ve muḥabbetün ḡalbde hareket ve hûbûb u ebni'âsıdır **kerded** muzâri'idür maşdarı
- 25 geştendür şoden ma'nâsına gerdiden daḥi luḡatdur dönmek ma'nâsına. **El-ma'nâ** iştîyâk-ı Hâk senün ḡalbünün zıkrı olur ya'nî şol kimse ki cemâl-i Hâkḡ'a müştâk degildür anuñ ḡalbi ḡâfildür zâkir degil pes çalış bu zıkr-i ḡalbi senün ḡâşılun veyâ saña ḡâşıl olmaḡdan ötürü veyâḡud bu mertebeye müntehâ olincaya dek ictihâd eyle zîrâ

‘āşık u müştāk-ı Hāk olmayan insān-ı hayvānī olur Hākḫ’a vuşūle ṭarīḫ-i ‘ışḫdur ḡayri yol yoḫdur. (3) *Ānki ez cehlest dā’im der günāh / Key ḫalāvet yābed ez zikr-i ilāh* ānki ānkesī ki taḫdīriyle mübtedādur cehlestde tā günāha ḫayıddur taḫdīri der günāhest dā’imā ez cehl dimekdür ki der maḫzūfa müte‘allik olup ‘Arabī’deki zurūf gibi

5 mākabline şıfat ve yā şıla olur ez zarfda olan istiḫrārı ta‘līldür ḫalāvet yābedüñ mef’ūli ve ez ḫalāvete müte‘allikdür ve ba‘de’l-cümle mübtedāya ḫaberdür. **Cehl** burada murād cehl-i mazmūmdur ki ḫukūk-ı Allāh ve ḫukūk-ı ‘ibād bilmek veyā sū-i i‘tikād üzere olmaḫdur. **Ḥalāvet** ḫulüvvüñ lezzetidür **yābed** muzari‘idür maşdarı yāftendür bulmāk ma‘nāsına **ilāh** Allāh te‘ālādur. **El-ma’nā** ol kimse ki cehli sebebiyle dā’imā günāh

10 içinde mustakirr ve rāsiḫdür ilāh Hākḫ’uñ zikrinden ḫaçan ḫalāvet ü lezzet bulur ya‘nī bulmaz zīrā istifhām-ı inkārıdur pes cehl-i bi’l-aḫkāḡ ve billāh bā‘is-i günāhdur ve günāh ḫicābdur ve ḫicāb ḡafletdür ve ḡaflet māni‘ zevḫ-i zikürdür zīrā ḡafletle zikir müctemi‘ olmaz zevḫ nerede ḫaldı. (4) *Ḥānden-i Ḳur’ān buved zikr-i lisān / Her kirā ez-īn nīst hest muflisān* ḫānden būvedüñ fā’ili ve zikr mef’ūlidür her kirānuñ taḫdīri

15 her kesī ki ūrā dimekdür ki her kesī mübtedā ve īn mübtedā-yı şānī ve nīst ḫaber ve ba‘de’l-cümle mübtedā-yı evvele şıfatdur ūrāda rā lām-ı cārre ma‘nāsına nefye müte‘allikdür ve hest her kesīye ḫaberdür ve ez āña müte‘allikdür. **Ḥānden** okumaḫ ve da‘vet etmek ma‘nāsına gelür **lisān** cāriḫa ve kuvvet-i cāriḫadur **hest** burada est yerinedür bi-ḫasebü’l-ma’nā taḫdīri ez müflisānest dimekdür **müflisān** müflisüñ cem’idür. **El-ma’nā** Ḳur’ān okumaḫ lisānuñ zikri olur cemī‘ ezḫār [36^a] ve asmā daḫi Ḳur’ān’da mūndericdür herkes ki anuñ içün tilāvet-i Ḳur’ān ma‘nāsına zikr yoḫdur ol kimse ḫıyāmet müflislerindendir zīrā Ḳur’ān okumaḫ mü’minlerüñ sermāyesidür ki ticāret-i āḫiret anuñ nazmını zikr ve ma‘nāsıyla ‘amel itmekle olur pes bu ticāretten maḫrūm olan müflis ve bī-māye ḫalır ve ḫisāret-i ‘azīme bulur. (5) *Şukr-i ni’methā-yı*

25 *Ḥāk mīkon müdām / Tā koned Ḥāk bā-tū ni’methā tamām* şukr mīkon kelimesinüñ mef’ūlidür müdām āña zarfıdır zīrā **müdām** aşlında meṭar dā’imdür burada muṭlaḫ devām murāddur Ḥāk konedüñ fā’ili ve bā-tū āña müte‘allik ve ni’met mef’ūl-i evvel ve tamām şānī ve ba‘de’l-cümle ta‘līldür **tamām** aşlında itmāmdur ki maşdardur. **El-**

- ma'nā** Hakk'ı'nı ni'metlerine devām üzerine şukr eyle tā ki Hakk daḥi saña ⁹¹ لَئِنْ شَكَرْتُمْ
 لَازِيَنَّكُمْ ni'meti mezīd ve itmām eyliye burada ni'methā diyü ni'meti cem' irād eyledi
 zīrā ni'm-i İlāhiyye i maḥşūrdur ve şakire -vefķınca ğayr ⁹² وَإِنْ تَعْدُوا أَنْ غَمَةً اللَّهُ لَأَتُحْصِيَهَا
 lāzımdur şükri ba'zı ni'me taḥşış itmeye belki zāhir ve bāḥin envā'ı ni'me ta'mīm
 5 eyliye tā ki her biri içün başķa mezīd ḥāşıl olup ni'm gibi şükür daḥi tām̄m ola. (6)
Ḥamd-i Ḥālīķ ber-zebān dār ey püser / 'Ömr tā ber-bād nedhī ser-be-ser ḥamd dāruñ
 mef'ūli ve ber aña müte'alliķdūr 'ömr daḥi nedhīnūñ mef'ūli ve ber daḥi aña
 müte'alliķdūr ser ez ser taķdīriyledūr ḥamdūñ müte'alliķi i'amdur ki ni'mete ve ğayriye
 şāmildūr ve mevrīdi ḥāşdur ki lisāndur. **Ḥālīķ** ḥalķdandır ki terkīb eczā-yı ve tesviye-i
 10 ecsāmdan 'ibāretdür **dār** emirdür maşdarı dāştendūr şaķlamak ve ḥıfz itmek ma'nāsına
nedhī muzari'i muḥāṭab-ı menfidūr maşdarı dādendūr **serbeser** ez ser tā be-ser
 taķdīrindedūr ki başdan başa ve uçdan uca dimekdūr. **El-ma'nā** ey piser seni ḥalķ
 eyleyen Mevlā'nuñ ḥamd ve şükri zebānuñ üzerine tut ve anuñla raṭbū'l-lisān ol ve
 cümle-i evķātda anı ḥıfz u ve zabṭ eyle tā ki bi'l-küllīye 'ömrüñi berbād itmeyesin ve
 15 hevāya şavurmayasın zīrā 'ömr ki bī-zīkr ü bī-ḥamd şenā güzer ide hevādur ya'nī
 fā'ideden ḥālīdūr. (7) *Ḥamd-i Ḥaķrā ber-zebān bisyār dār / Tā şevī ez-nār-ı ḥırmān*
rest-gār ḥamd dāruñ mef'ūlidūr ber ḥamde müte'alliķdūr bisyār bi-ḥaşebū'l-ma'nā
 dāruñ mef'ūl-i muṭlaķıdır rest-gār şevīnūñ mef'ūli ve ez rest-gāre müte'alliķdūr ve
 cümlesi ta'līyyedūr. **Ḥırmān** burada murād ecr ü şevābdan maḥrūmiyyetdür ki āteşe
 20 benzer **restgār** ķurtılmış ḥalāş olmuş ma'nāsına. **El-ma'nā** ḥamd-ı Hakk'ı zebānuñ
 üzerine çok tut ya'nī ḥamd keşirle Hakk'a ḥamd eyle tā ki maḥrūmluķ āteşinden ḥalāş
 olasın ya'nī ni'me İlāhiyye'ye 'ale'd-devām ḥamd idersen cennāt-ı 'ālīyede ecr-i cezīl
 ve şevāb keşir bulursın ḥāmidūnden olup muḥāsebeden ķurtılırsın ve illā āteş-i
 ḥırmānda mu'āzzeb olursın ve zıyyıķda ķalursın. (8) *Leb mecunbān coz-be-zīkr-i*
 25 *Kirdigār / Z'ān ki pākānrā hemīn būdest kār* leb mecunbānuñ mef'ūlidūr coz istiṣnā-yı
 muferriğdür. Taķdīri mecunbān leb beṣīzī illā bezīkr dimekdūr hemīn edāt-ı ķaşrdur

⁹¹“Eğer şükrederseniz mutlaka size nimetlerimi artırırım.” Kur'ân-ı Kerīm, İbrahim Suresi (14);7.

⁹²“Eğer Allah'ın nimetlerini sayacak olsanız, onu hesaplayamazsınız.” Kur'ân-ı Kerīm, Nahl Suresi (16);18.

- ancaḡ ma' nāsına bu dest muḡaddem ḡaber u kār-ı mu' aḡḡar-ı mübtedādur pākān rā kārī ta' līldür zīrā rā lām-ı carre ma' nāsınadır. **Mecunbān** nehiydür maşdarı cunbānīdendür depretmek taḡrīk ma' nāsına **kirdigār** fa' āl ma' nāsınadır ki Allāh te' ālādur **pākān** pākūn cemi' dūr denes-i me' āşī ta' alluḡātdan ṡāhir dimekdür **būdest** aşlında budeh
- 5 estdür ki buvede ism-i mef' ūldür **kār** iş ma' nāsınadır. **El-ma' nā** dudak depretme eşyādan bir nesne ile illā h te' ālānuñ zikriyle taḡrīk eyle şol llāolan A فَعَا لَ لِمَ يُرِيدُ⁹³ sebebeden ki me' āşī ve ta' alluḡāt-ı fāniye çirkinden ṡahāret bulanlara kār ancaḡ bu olmışdur ya' nī anlaruñ işleri dā'ima āḡızlarını ḡayra ve zikre açmaḡdur. (9) *Ber-heme kes nīk bāşed çār çīz / Bā-tu ḡüyem yād ḡīreş ey 'azīz* çār çīz bāşedūñ fā' ili ve nīk
- 10 mef' ūli ve ber aña müte' allıḡdūr heme kese muzāfdur küll-i nās ma' nāsına bā-tu māba' dında fi' l-i muzāri' i mütekellim ve ḡaddeye müte' allıḡdūr ḡīreşde şın mef' ūl-i evvel ve yā şānīdūr. **Ḡīr** emirdür maşdarı giriften gelür. **El-ma' nā** dört nesne cümle-i nās u cemi' mü' minīn üzerine ḡüzel gelür saña ey 'azīz ü şerīf ol dört nesneyi söyleyeyim anı yād eyle tā ki ehl-i dīn içinde ḡūb ve ' indallāhu ve ' inde' l-nās kemāl-i
- 15 raḡbet u i' tibār bulasın. (10) *Evvel ān bāşed ki bāşī dād-ger / Hem zi 'aḡl-ı ḡ' īş bāşī bā-ḡaber* evvel mübtedā ān bāşedūñ mef' ūli ve ba' de' l-cümle ḡaberdür dādger bāşinūñ mef' ūli ve ba' de' l-cümle māḡabline şıfatdur ve ki lafzı mevşūf ve şıfat miyānında rābıṡadur **hem** ma' iyyet ifāde ider velākīn mālī vāv-ı ' āṡife ma' nāsıdur zi ezden muḡaffef ḡarf-i cerdür müte' allıḡı ikinci bāşīdür bā ḡaber daḡı aña müte' allıḡdūr
- 20 **dādger** ' ādildür zīrā dād ' āldür ve ger ādāt-ı fā' ildür cī ma' nāsına **ḡaber** aḡbār u i' lāmdan ḡāşıl olan ' ilmdür. **El-ma' nā** ol dört nesnenūñ evveli ol olur ki ' ādil olasın ya' nī ḡalkuñ acānib ü aḡāribi ile ' adlle zindeḡānī idesin ve ḡiçbir maḡlūḡa zūlm itmeyesin belki kendi vücūdunda daḡı ā' zā vū ḡuvvāñī ta' dīl ü taḡvīm idesin ve her birini māḡulḡ lehinde isti' māl idesin ve hem kendi ' aḡluñdan ḡaber ile olasın ya' nī ol
- 25 çār-çizin biri daḡı budur ki ' aḡluñ başuñda ola tā ki divāne mu' āmelesi ve bed kārlıḡ itmeyesin zīrā ḡiffet-i ' aḡlla nā-sezākār bisyār olur. (11) *Bā şikībā bī-taḡarrüb kerdenest / Ḥurmet-i merdum be-cāy āverdenest* taḡarrüb kerdenuñ mef' ūli ve bā taḡarrübe

⁹³“Dilediḡini yapandır.” Kur' ān-ı Kerīm, Büruc Suresi (85);16.

müte‘ allıkdür ve kendenest mübtedā-yı maḥzūfa ḥaberdür ki sivam ve yā ṣalīṣdür evvel
 karinesiyle āverdenest daḥi böyledür ki yā çārum veyā rābi‘ taḳdīr olunur ḥürmet
 āverdenün mef‘ūli ve be-cāy daḥi aña müte‘ allıkdür. **Şikībābī**de şikībā şikībīden
 lafzından şīga-yı mübālağadur ziyāde şabr idici ma‘ nāsına ‘Arabī’de şabur gibi āḥirinde
 5 yā’ ulā aşliyye ve şāniye maşdariyyedür **taḳarrüb** qarīb olmak kurb taleb itmekdür
 maḳşūdı ‘abdūn [36^b] esbāb-ı sa‘adetle Ḥaḳḳ’a qarībdir **ḥurmet** ihtirām ü ta‘zīmdir.
El-ma‘nā üçüncüsü ziyāde şabırlu olmak ile Ḥaḳḳ’a taḳarrübdür ya‘nī gerçi Ḥaḳḳ’a
 umūr-ı muḳarribe çokdur velākīn şıfat şabırla ittıṣaf gibi yokdur zīrā şabruñ evveli ve
 āḥiri selāmetdür āḥiri selāmet olduḡı zāhirdür nitekim şabırla ḳoruḡ ḥelvā olur dirler
 10 meşhūrdur ve evvelinün selāmeti budur ki şabırla enfes ve āfāḳda āfātdan ḥalāş olur
 ya‘nī nefsünün şerrinden selāmet bulduḡı gibi şabırsızlık ile ḥaḷḳuñ cānibinden
 müteveccih olacak belādan daḥi maşūn olur dördincisi ādem oḡlunuñ ḥürmetini yerine
 getirmekdür ve herkese maḳāmına göre ta‘zīm idüp ḥoş görmekdür meḡer ki ihāneti
 mūcib bir ma‘nā-yı şer‘ī ola veyāḥūd ḥidmet idüp meşāliḥ-ı ‘ibādda bulunmaḳdur ki
 15 a‘māl-ı fāzılanuñ biri daḥi ḥizmetdür. (12) *Çār çiz-i dīger ey nīkū-sirişt / Hest ez*
cumle ḥalāyık nīk u zīşt çār çiz mübtedā ve dīger anuñ şıfatıdur nīkū-sirişt şıfat-ı
 müşebbehedür ki sirişt nīkūnuñ ma‘nāda fā‘ilidür hest ma‘nāda māzīdür ‘Arabī’de kān
 gibi zīrā ikisi daḥi vūcūda delālet ider nīk zīşt anuñ mef‘ūlidür ve ba‘de’l-cümle
 ḥaberdür. **Nīkū** gökçek **sirişt** mizāc u ṭabī‘at u ḥūydur ve ism-i maşdardur yoḡuruş
 20 ma‘nāsına **zīşt** çirkindür burada murād ḳatı ma‘nāsınadır saḡt zeşt gibi nitekim
 Türki’de müsta‘meldür ki eyü çirkin eyü bed nesnedür dirler ḳatı çirkin ve bed
 ma‘nāsına. **El-ma‘nā** ey küçük nihādli ki ṭabī‘atı eyülikle taḥmīr olunmuşdur başḳa dört
 nesne daḥi vārdur ki cümle-i nāsdan eyü ḳabīḥ gelmişdür ya‘nī ḳatı ve ziyāde çirkindür
 ki her kimdeki ol dört ḥaşlet-i zemīme bulunursa kendi daḥi ḥaḷḳ arasında mezmūm u
 25 ‘indallāḥ maḡzūb olur. (13) *Z’ān çehār evvel ḥased gīnī buved / Z’ān guzeştī ‘ucb ḥod-*
bīnī buved zān çehār mā-ba‘dından ḥāldür zīrā ‘Arabī ile taḳdīri kdür dime⁹⁴ *اول فيها*
 pes evvel mübtedādur ḥased gīnī buvedün mef‘ūlidür ve ba‘de’l-cümle ḥaberdür zān

⁹⁴“Onun ilki.”

- mā-ba‘dına müte‘allıkdır zān guzeštī ma‘nāda ve el-sānī yerinedür veyā ve ba‘dehu dimekdür veyāhūd şart u cezā taqdīrindedür ki ⁹⁵ يكون هو العجب⁹⁵ فاذاتجاوزت في فالتلى dimekdür. ‘Ucb buvedün mef‘ulidür ve hōd-bīnī ‘ucbuñ şıfat-ı kâşifesidür taqdīri ‘ucb ki hōd-bīnī est dimekdür. **Zān** aşlında ezāndur **çehār** dört **hased ginīde** yā
- 5 maşdariyyedür hasedgīn aşlında hased egīndür ki hased tölmişdur hased egīnī hased tölulıkdur ya‘nī kalbi hased ile tölmaıkdur **guzeštī** māzi-i muhātabdur maşdarı guzešten ve guzāştendür ve ez gelmek ve şalıvirmek ve bir yerden bir yere geçmek ma‘nāsına ‘ucb kendini ve rey’ini isti‘zām eyleyüp mün‘imi ve tevfiķini nisyāndur **hōdbīnīde** yā maşdariyyedür hōd bīn vaşf-ı terkībıdır aşlında bī-nende-i hōddur kendini görıcı
- 10 ma‘nāsına hōdbīnī kendi görıcılıkdır. **El-ma‘nā** ol dörtten evvelkisi hasedle pür olmaıklık olur ya‘nī düşmenī olan kimsenün ni‘meti zā’il olup kendine olduıın istemekdür bu ise fi’l-haķıķa küfürdür zīrā Allāh te‘ālānuñ hikmetini cehlden ve hükmine i‘tirāzdandır ba‘de ol dört hasletün ikincisi şıfat-ı ‘ucbdur pes kendin görmek **Haķķ’ı** nisyāndan ve tevfiķini ‘adem-i mülāhazadandır. (14) *Haşmrā dīger furū‘ nā-*
- 15 *hordenest / Haşlet-i cārom baḥlī kerdenest* haşm furū nā-hordenün mef‘ulı ve dīger mübtedā furū nā-horden haberdür haşlet mübtedā ve cārum anuñ şıfatı ve baḥlī kerdenün mef‘ulı ve kerdin haber mübtedādur. **Haşm** ism-i maşdardur kaķımaı ma‘nāsına **dīger** gayri ve bir daḥi **furū** aşāğa **furūhorden** yer şuyı yutmaı pes furūnāhorden yer şuyı yutmamaı ve aşāğa baırnına almamaı burada murād ğazabını
- 20 yutmaı ya‘nī geri redd itmek ve ḥabs ma‘nāsına **cārom** dördinci **baḥlīde** yā maşdariyyedür. **El-ma‘nā** ol dört haşlet-i zemīmenün biri daḥi ğazabını yutmamaıkdur ya‘nī yüreğınün kanı kaynadııı zaman taşra dökilmek ve ağızına geleni söyleyüp ve elinden geleni işlemekdür ki şeytānuñ tahrīk ü tasalluıundandır anıñcün ğazūbuñ gözleri ve çehresi kızarur ve vücūdunda nāriyyet zuhūr ider dördinci haşlet-i zemīme
- 25 baḥlīlik itmekdür ya‘nī malını imsāk idüp mustehaıķından ketm-ı kütb daḥi men‘-i māl gibıdır eger kendüne zārūrı degil veyā mükerrer ise ve ḥadışde gelür ki mustehaıķından ketm-ı ‘ilm idenün ağızına āteşden licām urılır bu mu‘āmeleyi idersen

⁹⁵“Aşarsan ikincisi harika olur.”

- ve ğāfiller tārīķına gidersin. (4) *Bā-muḥibbān bāṣ dā'im hem-niṣīn / Tā tevānī rūy-ı a'dārā mebin* bā-muḥibbān hem-niṣīne mūte'alliķdūr hem-niṣīn bāṣuñ mef'ūli ve dā'im anuñ zarfıdur rūy mebinuñ mef'ūli tā tevānī aña zarfdur zīrā mādām ma'nāsınadır ya'nī mādāmda mā maşdariyye olup mā-ba'dını te'vīl-i maşdarda qaldığı gibi tā daḥi
- 5 medhūlini böyle kıılır pes tā tevānīnūñ taķdīri müddet-i qadretūñ dimekdūr. **Muḥibbān** muḥibbūñ cem'idūr yār u şadık ma'nāsına **hemniṣīn** hem şoḥbet ü mecālise **a'dā** a'düvvnūñ cem'idūr düşman ma'nāsına **mebin** nehydür maşdarı dīdendūr görmek ma'nāsına. **El-ma'nā** dā'imā ya'nī mümkün oldıķça muḥibler ü ḥaķīķī dostlar ile mūcālise ve şoḥbet eyle tā ki qādırsen dīn düşmanlarınuñ yüzlerin görme gerek küffār
- 10 ve gerek füccār ve rū'yetinden nehy-i şoḥbetden nehiydūr zīrā şoḥbet rū'yet-i mūstelzimdür bedūnū'l-aḳs pes ba'zı mevāzı'da a'dā-yı rū'yet zarūrīdür velāķīn şoḥbete zarūret yoķdur meġer ki nādir ola. (5) *Çār çiz āmed nişān-ı mudbirī / Yād ġiresh ger tu rūşen-hāṭırī* çār çiz mūbtedā nişān āmedūñ zamīrinden ḥāl ü ba'de'l-cümle ḥaberdūr şīn ġirūñ mef'ūl-i evveli ve yād şānīsı ve ba'de'l-cümle cezā-yı muqaddem ve
- 15 mā-ba'dı şart-ı mu'ahḥardur tu mūbtedā ve rūşen-i [37^a] ḥāṭır şıfat-ı müşebbehedūr ki ḥaberdūr mudbirīde yā maşdariyyedūr mudbir muḥbilūñ zıddıdur. **Ḥāṭırīde** yā zā'id veyā tuyı te'kīd içün ḥiṭābdur **ḥāṭır** irāde-i maḥal tārīķiyle nefsi bāl murād olur. **El-ma'nā** dört ḥaşlet mūdbrilik ve oñmaduķluk nişān u 'alāmeti geldi eger sen rūşen-ı zamīr ve mūcellā-yı qalb iseñ anı yād tut ya'nī ḥāṭırūñdan çıkarma ve ḥıfz eyleyüp
- 20 'amel kııl. (6) *Mudbirī bāşed bā-ebleh meşveret / Hem be-cāhil dāden-i sīm u zeret* meşveret bāşedūñ fā'ili ve mudbirī mef'ūli ve bā-ebleh meşverete mūte'alliķdūr. Be-cāhil dādene mūte'alliķdūr zeretde tā' ḥiṭāb ma'nāda dādane qayıddur ki dādenet dimekdūr ki dādenūñ fā'ilidūr eġerçi muzāfu'n-ileyhdūr pes dādenūñ sīme izāfeti maşdaruñ mef'ūline izāfeti qabilindendūr. **Ebleh** oġuzdur ki selīmü's-şadrdur velāķīn
- 25 burada ebleh maḥcūbdan ve 'āql-ı mūkāşefeden kināyedūr **meşveret** birkaç kimsenūñ mūctemi' olup müşāvereleri re'ylerini ve mevvāda-yı fikirlerini istiḥrācdur tā ki akvā ve aşlaḥ ile 'amel oluna **hem** burada pes bir daḥi dimekdūr. **El-ma'nā** mudbrilik olur ebleh ile müşāvere eylemek zīrā aḥmaķda ne re'y olacaķ ki anuñla 'amel idün qārında

ikbāl ü terakki bula zenān ile müşāvere gibi pes her aḥmaḵ ve nākışu'l-‘aql zen
 hükmindeḡ hem ya‘nī bundan soñra ve bir daḡı ‘alāmet-i idbār u nuḡūset sīm ü zeri
 ḡadrini bilmeyen kimseye virmekdūr ve buradandır ki cevheri nādān eline virmeye
 dirler. (7) *Her ki pend-i dūstān neg‘ned ḡabūl / Der ḡaḡīḡat mudbirest anı bū‘l-fuzūl*
 5 pend negnedūñ mef‘ūl-i evveli ve ḡabūl ḡānisi ve ba‘de‘l-cümle her kiye şıfatdur ki her
 kesī taḡdīrindedūr her kesī mübtedā ve müdbirest ḡaberdūr ve der müdbire ḡarfdur ān
 müdbirūñ fā‘ilidūr bū‘l-fuzūlān kelīmesinūñ müşārū‘n-ileyhidūr. **Ḥaḡīḡat** nefsi‘l-emr
 ve bī-tevil ü bī-mecāz **bū‘l-fuzūl** aşlında ebū‘l-fuḡūldur ki maḡām-ı zemmede
 müsta‘meldūr. **El-ma‘nā** her kimse ki dostlarūñ ve nāşılı-bi‘l-ḡayr olanlarūñ pend ve
 10 nuşuḡını ḡabūl eylemeye ve hevāsına tābi‘ olup redd ide ol ebū‘l-fuzūl ḡaḡīḡatde ve
 kendi zātında ve bilā-te‘vīl-i müdbir ü menḡūs ü oñmaduḡdur zīrā ‘āḡıl olan kelām-ı
 Ḥaḡḡ’ı istimā‘ ider ve ehl-i Ḥaḡḡ’a tābi‘ olup kendi ‘indinden fuḡūlī gibi iş tıtmaz. (8)
Her ki ez-dunyā negīred ‘ibreti / Hest ez-ān mudbir cihānrā nefreti her kesī ki negīred
 ‘ibreti ez dünyā dimekdūr hest muḡaddem ḡaber ve nefreti mu‘aḡḡar mübtedādur ez
 15 nefrete müte‘allıḡdūr cihān gibi zīrā rā lām-ı carre ma‘nāsınadır ‘ibret mev‘ıza ve
 delālet ki anuñla cehlden ‘ilme ‘ubūr vāḡı‘ olur nefretide yā zā‘id veyā ta‘zīm içündür
 ki nefret-i ‘azīme dimekdūr. **El-ma‘nā** her kimse ki aḡvāl-i hā‘ile-i dünyādan ‘ibret ü
 muv‘ız aḡz idüp ḡaḡīḡat-i ḡāle vāḡıf olmaya ehl-i cihānuñ ol mudbirden nefret-i
 ‘azīmesi vardır ya‘nī o makūle kimse mudbir ü menfūr ü aḡmaḡdur zīrā ‘āḡıl ḡayruñ
 20 ḡāline naḡar idüp ‘ibretü‘l-āndur ve olmayan aḡmaḡdur aḡmaḡdan ise ehl-i cihān ürküp
 fīrār ider ve öyle lāubālī cāhilūñ yanına uğramaz zīrā ki şoḡbet-i cāhil nār-ı dūzaḡdan
 eşeddūr. (9) *Meşveret herkes ki bā-ebleḡ koned / Dīv-i mel‘ūne sebūk gumreh koned*
 her kes ki koned meşveret bā-ebleḡ dimekdūr ki herkes mübtedā ve mā-ba‘dı ba‘de‘l-
 cümle aña şıfatdur dīv mübtedā-yı ḡānī ve mel‘ūn anuñ şıfatı şın ma‘nāda ikinci konede
 25 ḡayıddur ki konedeş dimekdūr ki şın konedūñ mef‘ūli evveli ve gumreh ḡānisi ve sebūk
 aña ḡarf veyā fā‘ilinden ḡāldūr fī zamān serī‘ o musır‘ān ma‘nāsına. **Dīv** şeyṡān **sebūk**
 ḡafīf ve yeyni burada sür‘ate maḡmūldūr **gumreh** gumrāhdan muḡaffefdūr gumrāḡ şıfat-
 ı müşebbehedūr azḡun yolılı ḡall ma‘nasına. **El-ma‘nā** her kimse ki aḡmaḡ ile

- meşveret eyliye iblīs-i mel'ūn anı zamān-ı serī'de veyā musri' olduğu hâlde dâlâlete düşürür ya'nî re'y-i ahmaḳ ile ẗarīḳ-i murāda muhtedī olamayup tīz zamānda belāsını bulur ve mudbir olduğu bellü olur. (10) *Ān ki māl u zer dehed bā-cāhilān / Ānçenān kes key buved ez-muḳbilān* māl ü zer dehedüñ mef'ūli ve bā aña müte'alliḳ ve ba'de'l-cümle ānkiye şıfatdur zīrā ān kesī ki dimekdür ki ān kesī mübtedādur ānçenān kes aşlında çün ān kesdür ki ān mübtedā ve kes müşārü'n-ileyhdür 'Arabī'de meşel zalikü'r-recl gibi zīrā ān ba'ide işāretdür zalik gibi buved ba'de'l-cümle haber ve bu cümle daḫi ān kesīye haberdür ve bundan fehmi olundu ki çenān ancılayın ve çunīn ve buncılayın dimekdür velākīn ānçenān ān çün ān vü inçenīn īn çün īn demek olıcaḳ ān ve
- 10 inūñ tekrarı aḥd humānuñ āḫiri te'kide maḥmūl olmasıyla medfū'dur. **El-ma'nā** ol kimse ki muṭlaḳ mālī ve ḫuṣūṣā a'zzü'l-aṣmān ve'l-ecsād olan altunı cāhillere ve ḳadr ü kıymetin bilmeyüp hevā vü shevātına isrāf idenlere vire ve bu ma'nāya kendi daḫi nādān ola ol kimse ḳaçan muḳbillerden olur ya'nî olmaz belki mudbirler dā'iresinde ḳalır zīrā maḥallūñ ḡayriye a'tā-i māl itmek fi'l-meşel ḫarāmī eline ḳılıç virmek gibidür
- 15 bu ise eşedd-i cehāletdür. (11) *Zer çü cāhılā hemīāyed be-kef / mīkoned isrāf ve mīsāzed telef* zer āyedüñ fā'ili ve cāhılā aña müte'alliḳdür be-kef gibi zīrā rā lām-ı cārre ma'nāsınadur mīkonedüñ taḫtında zamīr fā'ili cāhile rāci'dür isrāf mef'ulidür mīsāzed telef daḫi böyledür ve mīkoned cümlesi üzerine ma'tūfdur. **Hemīāyedde** mī edāt-ı hāl ve evvelinde hā ma'nā-yı hālī te'kid içündür **kef** el ayası **isrāf** ḫadd-ı i'tidālī
- 20 tecāvüz **sāzed** muzāri'dür maşdarı sāḫtendür düzmek ma'nāsına **telef** 'Arabī'dür helāk ma'nāsına. **El-ma'nā** māl u zer çünkü nādān vü ebleḫ eline gele anı isrāf eyler ve telef ü helāk düzer ya'nî anuñ işi ve tedbīri ol mālī maḥallinūñ ḡayriye şarf urur pes şol māl ki ḳivām-ı vücūd ve medār-ı tāt at Rabb-i zī'l-cüddur ve kezalik ⁹⁶ الدراهم الجروود الدهر ⁹⁶ mūcibince yārelare merhem ve biçārelere çāre ve bā' iş def'-i ḡamdur ber ālā-yı
- 25 [37^b] ḳadr ü kıymet bilmezlerüñ kīselerine girmek revā vü yādler ellerine düşmek sezā degildür. (12) *Neş'neved ez-düst ebleḫ pendrā / Ez-cehālet bug'seled peyvendrā* ebleḫ neşnevedüñ fā'ili ve pend mef'ulidür ez min eceliyye ma'nāsına mā-ba'dını ta'līldür

⁹⁶“Dirhem yaraları , sonsuzluk merhemleri.”

peyvend bugseledün mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle mâkablini beyân gibidür ki aña istinâf-ı beyânî dirler ki 'ilm-i beyânda su'âl-i muḳaddere cevâbdur. **Neşneved** muzâri'î menfîdür aşlı ne şineveddür şunûden zammıla ve şinîden kesrle maşdardur işitmek ma' nâsına **bugseled** muzâri'îdür keseledün maşdarı gesten ü gûsîhtendür üzmek

5 ve üzilmek şınmak ma' nâlarına ki lâzım ve mute'addîdür **peyvend** sebeb-i ittişâl ve ulaşıḳ ü çalḳ ve ayak baḳı. **El-ma' nâ** ebleh olan kimse dostından ve ḫayr ḫ'âhından va' z u naşîḫi işitmez ve ḳulaḳına almaz kemâl-i cehâletinden sebeb-i ittişâli üzer ve keser ya' nî dostından naşîḫat tutmadığı şûretde dost daḫi aña 'adüvv ü âşinâ iken bîḡâne olup 'alâḳayı ḳat' ider ve câ'izdür ki peyvendî ḳırmak Ḥaḳḳ'a ittişâli inḳıṭâ'a

10 tebdîl ma' nâsına ola zîrâ şerî'at râbıṭa-i ḳavviyedür pes söz dinlemeyen kimse âḫir şerî'atdan ḫâric ve Ḥaḳ'dan cüdâ olur ve bi'l-âḫire belâsını bulur ve başına çok ḳazâ gelür. (13) *'İbreti ğîr ez-zamâne ey cüvân / Tâ nebâşî ez-şumâr-ı müdbirân* bu beytün i' râbı ve müfredâtı zâhirdür. **El-ma' nâ** ey yiğit zamânede vâḳî' olan ḫavâdiş ḫâ'ileden 'ibret al ve cehliden 'ilme 'ubûr eyle tâ ki mudbirler 'idâdından bölüğinden olmayasın

15 ya' nî eger ibret alursan dînde teraḳḳı vü Ḥaḳḳ'a iḳbâl-i zâ'id bulursun ve illâ denîler dâ'iresinde ḳalursın ve istemedüğün gibi mudbir olursın ve âḫirete şaff-ı ni'âlde olanlarla gelürsün burada cuvâna ḫitâbının sebebi budur ki cuvânun 'aḳlî ḳuvvetde ve idrâkî metânetde olmaḳla şarf-ı başar ve başîret itmek aña sehl ü idrâk eylemek âsân u 'ibret almaḳ ḳolaydur pîr ise böyle degildür ḫuşûsâ ki erzâl-i 'ömre bâliḡ olmuş ola bu

20 şûretde ḳalbi süst ve idrâkı za'if olur. (14) *Her kirâ ez-'aḳl âġâḫî buved / Nezd-i ü idbâr gumrâḫî buved* takdîri herkesi ki ü râ buved âġâḫî ez-'aḳl dimekdür ki âġâḫî fâ' il buved ve ü râ mef'ûlidür ve ez âġâḫa müte'alliḳdür nezd ikinci buvedün zarfı ve idbâr fâ'ili ve gumrâḫî mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle her keşiye ḫaberdür cümle-i ulâ şıfat olduğu gibi. **Āġâḫî**de yâ maşdariyyedür âġâḫ ḫaberdâr dimekdür **nezd** lisân-ı 'Arab'da

25 'inde ma' nâsnadur Türk yan ile ta'bir ider zîrâ yanda ḫuzûr ma' nâsı vardır ki 'inddür meşelâ fulânun yanında dünyânun ḳadri yokdur dirler 'Arab leyse'l-dünyâ 'inde ḳadr dir 'Acem nezd ü dünya râ ḳadr nîst dir **gumrâḫî**de olan yâ daḫi maşdariyyedür. **El-ma' nâ** her kimse ki anun 'aḳldan âġâḫlıḳı olur ya' nî ednâ-yı 'aḳldan ḫişşe mend olan

- kimsenün katında idbār didükleri ma' nā delâlet olur ya' nî mudbir olmağı dâll olmağdan
 'add ider ve andan hāzer eyler ve muḵbil olmağı muhtedî olmağdan i' tiḵād eyler ve
 anuñ esbābına teşebbüs ider hemān söz 'aḵıldadır ki muḵbil vü mudbiri fark iden odur.
- [38^a] (1) *Ey püser kem gerd gird-i ĩn ĩşāl / Ez-berāy-ı ān ki zışttest ĩn fī'āl* kem mā-
 5 ba' dına mef' ūl-i muṭlaḵdur ikinci gerd evvelkinün ṡarfıdur gerd ĩn kelīmesine muzāf u
 ĩşāl ĩnün şıfatıdur zışt muḵaddem-i ḡaber ve ĩn fī' il-i mu' aḡḡar-ı mübtedādur ve
 ba' de' l-cümle mā-ba' dına şıfatdur zīrā taḡdīri ez berāy ān sebep ki dimekdür. **Kem**
 eksik **gerd** emrdür maşdarı gerdīdendür dönmek ve ṡolaşmak ma' nāsına **gird** çevre
 girdāgird çepçevre dimekdür **ezberāy** ta' līldür beher gibi **fī'āl** fī' lūñ cem' idür ki
 10 ḡaşdla işlenen 'ameldür. **El-ma' nā** ey piser zıkr olunan ĩşāl-i zemīmenün çevresinde
 az dön ya' nî devr-i ḡalīl ile devreyle ve ṡolaş ya' nî hīç dönme ve ṡolaşma ol sebebden ki
 bu fī' ller ḡabīḡdür pes ḡabīḡi irtikāb iden daḡi ḡabīḡdür ḡasenī iḡtiyār u iḡtisāb iden
 ḡasen olduğu gibi işte ḡillet-ı 'ademe maḡmūl olduğu bundan ṡāḡir olur. (2) *Ġıll u ġışş*
bügżār çün zer pāk şev / Pīş ez ānki ḡāk gerdī ḡāk şev ġıll u ġışş bügżāruñ mef' ūlī ve
 15 pāk şevün mef' ūlī ve çün pāki teşbīhdür pīş ikinci şevün ṡarfıdur ḡāk anuñ mef' ūl-i
 muḵaddemidür evvelki ḡāk gerdīnün mef' ūlidür ve ba' de' l-cümle ez ānkiye şıfatdur
 zīrā taḡdīri pīş ez ān vaḡt ki dimekdür. **Ġıll u ġışş** ḡıyānet ma' nasınadır **bügżār** emrdür
 maşdarı guzāştendür geçmek ve terk eylemek ma' nāsına **zer** altun **ḡāk-ı evvel** türābdur
 ve **ḡāk-ı sānī** fenāfillāḡ ma' nasınadır **gerdī** muzāri' -i muḡāṡabdur olursın ma' nāsına.
 20 **El-ma' nā** kīn ü kibr ü ḡıyānet vü emsāli şıfāt-ı rezīlerden geç ve ānı terk ü nefsünü
 andan tezkiye idüp zer-i ḡālīş gibi pāk ü ṡāḡir ol ya' nî altun ḡāl olduğu gibi sen daḡi ḡāl
 olup ḡāl u ḡabūl-ı kāmīl bul ve sen mevt-i ṡabī' ile murde olup ḡabrde ḡākle yeksān
 olmazdan evvel māsivā Allāḡ'dan ve ta' alluḡāt-ı aḡyārdan cūdā ve yār-i bāḡī olan
 ḡūdā'ya mutṡaşıl ol. (3) *Ḥırşbeg'zār u ḡanā'at pīşe kon / Āḡir ez-morden yekī endīşe*
 25 *kon* ḡırş begzāruñ mef' ūlī ve ḡanā'at kon kelīmesinün mef' ūl-i evveli ve pīşe sānīsıdır
 yekī ma' nāda endīşenün şıfatıdur ve endīşe kon mef' ūlidür ve ez endīşeye
 müte' allıḡdür taḡdīri kon endīşe-i yekī ez-morden ve āḡir meḡer dimekdür ki maḡām-ı
 ta' rīzde müsta' meldür. **Yekī**de yā zā'idedür yek dimekdür. **El-ma' nā** dünyāya raḡbet

ve kemāl-i irādetle taleb itme ki ço ve mevcūdlā iktifā eyleyüp kısmete rāzı ol ve ziyāde ardına düşme zīrā maṭlūb-ı ḥaḳīḳī Ḥudā vü ḥubb-ı dünyā re's-i küll-i ḥaṭādur āḥir mevtden bir endiše ve fikr eyle ya' nī niçün böyle tūl-ı emele ve hırşa düşersin sen ḥod morde olacağıñı bilürsin pes bu ğaflet senden 'acebdür güyā ki mevte vāḳıf degilsün ki.

- 5 [38^b] *Çār çiz āmed buzurg u mu'teber / Mī-numāyed ḥured velīkin der nazar* çār çiz mübtedā āmed cümlesi ḥaber buzurg āmedüñ fā'iliinden ḥāldür. **Buzurg** ulu 'azīm **mī-numāyed** muzāri' i meḥūldür ḳā'imakām fā'ili taḥtında zamīrdür ki çār çize raci'dür ḥured mef'ūldür **numāyedüñ** maşdarı numūdendür göstermek ve görünmek ma'nasına **ḥured** uvaḳ **līkin** istiṣnādur ma'nāda mī-numāyed üzerine dāḥıldür **der nazar** numāyede
- 10 zarfdur burada nazarla murād nazar-ı 'ayn degildür belki maḳşūd i'tibār-ı 'aḳldur. **El-ma'nā** dört nesne fi'l-ḥaḳīḳa 'azīm ü 'inde'l-'aḳlā-i mu'teber ve maḳbūl geldi velākīn 'aḳl-i cüz'ī yanında ve i'tibārında ḥured görünür ya' nī ḥaḳīr ü lāşe-i 'add olunur velākīn 'aḳlā-i ol umūruñ encāmına nazar idüp isti'zām iderler. (2) *Z'ān yekī ḥaşmest u dīger āteşest / Bāz bīmārī k'ez-ū dil nā-ḥoşest* yekī mübtedā zān andan ḥāldür ḥışm ḥaberdür
- 15 ve dīger burada lisān-ı 'Arab'da ve's-şānī yerinedür ki āteş aña ḥaberdür bāz dāḥi ve elşālīş yerinedür ki bīmārī aña ḥaberdür ve dil mübtedā ve nāḥōş ḥaber ve ez ū nāḥōşa müte'allıḳdür ve ba'de'l-cümle bīmārīye şıfatdur taḳdīri bīmārī ki dil nāḥōş est ez ū dimekdür. **Yekī** biri **ḥaşm** münāzi' **bāz** girü **bīmārī**de yā maşdariye ḥastalık ma'nāsına **ḥoş** mülāyim ü eyü vü yaḥşi dimekdür pes **nāḥōş** bunun ḥilāfidur. **El-ma'nā** ol dört
- 20 nesnenüñ biri ḥaşm ve biri āteş ve biri ḥastalıkdur ki dil andan nā-ḥoşdur ya' nī ḥastalık ve inḥirāf-ı mizāc anuñ meşrebine mülāyim ve eyü degil belki anuñ ḥod veşīle pür ıztırāb ve olmadur işte bu üç nesneyi gelecek dördinci ile ḥ'ār ü ḥaḳīr ü ḥurde görmemek gerekdür. (3) *Çāromīn dāniş ki ārāyed turā / Īn heme tā ḥurd nen'māyed turā* çāromīn mübtedā dāniş ḥaberi ve mā-ba'dından olan cümle ki rābıtasıyla aña
- 25 şıfatdur ĩn mübtedā heme anı te'kiddür ki 'Arabī'de hezā külle yerinedür ḥurd nenmāyedüñ mef'ūlidür ve ḳā'imakām fā'ili taḥtında zamīrdür ki ĩne raci'dür ve ĩn umūr erba'aya işāretdür ki mübtedādur ve mā-ba'dında cümle ḥaberdür ve turā aşlında tūrādur ki rā lām-ı carre ma'nāsınadır. **Çāromīn** dördüncisi dimekdür zīrā yā nisbet ve

- nūn te'kīd nisbet içindür **dāniş** ism-i maşdardur bilür ma'nāsına maşdarı dānisten bilmekdür 'ilm gibi pes dāniş böyle mevāzı' da maşdar ma'nāsınadır **ārāyed** muzāri' dūr maşdarı ārāstendür bezemek ma'nāsına **tā** edāt-ı taḥzīrdür zinhar ma'nāsına. **El-ma'nā** ol çārçizūn dördincisi 'ilmdür ki seni bezer ve saña zīnet virür zīrā şıfat-ı şerīfe-i
- 5 İlahiyye'dür anuñçün 'ālim-i şadrda oturur ve sādāt u ekābir üzerine her vechle terciḥ olunur bu cümle ya'nī bu dört nesne saña ḥurd u ḥ'ār görünmekden şākın zīrā bunlar fi'l-ḥaḳīka isti'zām olunur yoḥsa istiḥkār olunmaz. (4) *Her ki der çeşmeş 'adū bāşed ḥaḳīr / Ez-berāy-ı koned rūzī nefīr* taḳdīri her kesī ki bāşed 'adüvvdür çeşmeş ḥaḳīr dimekdür ki her kesī mübtedādur 'adū bāşedūn fā'ili ve ḥaḳīr mef'ūli ve ba'de'l-cümle
- 10 mübtedāya şıfatdur [39^a] konedūn fā'ili taḥtında her kesī zamīri ve mef'ūli nefīr ü ez ta'līl ve rūzī aña zarfıdur. **Ḥaḳīr** 'aẓīmūn muḳābili **ū** zamīr-i ḡa'ibdür hüve gibi ki 'adüvvüye rāci'dür **rūzī**de yā vaḥdet içündür **nefīr** 'Arabī'dür cüz' vü ıztırāb ü nefret ü firār ve biṭarīḳū'l-ḥarb 'adūya ḥurūc itmekdür. **El-ma'nā** her kimse ki düşmen anuñ gözinde ḥ'ār ü ḥaḳīr ola ve gözine şālındırmayup 'adūyı hiçe şāya ol kimse āḥir ol
- 15 'adūyla mübtelā olur ve bir gün anuñ belası öcinden cüz' ve ıztırāba düşer ve aḥbābıyla anuñ cengine çıkar ve zaḥmet çeker. (5) *Zerreī āteş çu şod efrūhte / Bīnī ez-vey 'ālemīrā sūhte* zerrei şoduñ fā'ili ve efrūhte mef'ūli ve ba'de'l-cümle fi'l-i şart ve mışrā'-ı şānī cümlesi cezā-yı şartıdur 'ālemī bīnīnūn mef'ūl-i evveli ve sūhte şānisi ve ez sūhteye müte'allıkdür. **Zerreī āteş**de hemze tevessül içündür ki burada izāfete
- 20 tevessül içündür pes zerrei cüz'i dimekdür **efrūhte** ism-i mef'ūldür yaluñlanmış ma'nāsına maşdarı efrūhtendür yaluñlandırmak ve yaluñlanmak ma'nāsına **bīnī** muzāri' i muḥāṭabdur maşdarı dīdendür görmek ma'nāsına 'ālemīde yā zā'id ve yā vaḥdet içündür eger murād bir şehir ve emşāli olursa sūhte ism-i mef'ūldür yanmış ma'nāsına maşdarı sūhtendür. **El-ma'nā** çünkü āteş zerresi ya'nī bir cüz'i āteş
- 25 yaluñlanmış ve hevāḡir ola sen 'ālemi veyā bir şehri andan yanmış görürsin ḥāşılı bir şerāre kuvvet bulsa 'alevlenür ve giderek eṭrāfını serāpā iḥrāk ider imdi āteş ne kadar cüz'i olursa da anı istiḥkār itmek gerekdür bu sebebden cenāb-ı nübüvvet şallallāhu 'aleyhi ve sellem gicelerde eṭfā-i nār ü sirāc ile emr eyledi tā ki bir nihānıyla zarar

- şārisi olmaya. (6) *‘İlm eger endek buved ḥ̣āreṣ medār / Z’ān ki dāred ‘ilm ḡadr-i bī-ṣumār* taḡdīri eger buved ‘ilm endek medāreṣ ḥ̣ār dimekdür belki mālī medār ‘ilm-rā ḥ̣ār eger buved endek dimekdür ki eger burada ‘Arabī’de īn-i vaşliyye yerinedür. **Ḳadri** ḡā‘ide-i Fūrs üzerine yā iledür ki mevşūfla şıfat miyānında mütevassıtdur zīrā bī-ṣumār
- 5 ḡadre şıfatdur baḡrī diger gibi **bī-ṣumār**da bī nefy ve ṣumār şāḡışdur ‘aded ma‘nāsına maşdarı şumardan ve şumārīdendür. **El-mā‘nā** ‘ilm-i dīn eger endek ya‘nī az ise anı ḥ̣ār u ḡaḡīr tūtma ve ḡalīl görme şol sebebdendir ki ‘ilm-i muṭlaḡ bī‘aded ve bī-ḡisāb ḡadr tutar ya‘nī fezā‘ili çok ve ḡadri ‘ālī ve vezni aḡırdur anuñçün dinildi ki ⁹⁷كثير من العلم ثمة من المعرفه خير من
- 10 ḡadīṣ ü kelām-ı vefḡa ve uşūl-ı fīḡıhdur yohsa muṭlaḡā ‘ilm degildür. (7) *Renc-i endekrā be-kon ḡam-ḡāregī / Ver nebīnī ‘acz der bī-māregī* renc be-kon kelimesinüñ mef’ül-i evveli ḡam-ḡāregī şānīsı ver nenüñ taḡdīri ve eger nekonīdür velākīn ve illā ve yohsa ma‘nāsınadır ‘acz bīnīnüñ mef’ülü ve der ‘aczün zarfıdur. **Renc** emek ve zaḡmet ve ḡastalık maşdarı rencīdendür **ḡamḡāregī** ḡam yeyicilik ve ḡayurıcılıḡdur **bīmāregī**
- 15 ḡastalıḡdur. **El-mā‘nā** az rence vü ḡastalıḡa ḡamḡārelik eyle ya‘nī anuñ ḡamın yir ve nolacaḡ bu ḡadar ḡastalıḡdan dime ve illā ḡastalık içinde ‘acz görirsın ya‘nī āḡır beter ve az iken çoḡ olur ve def’ine ḡādir olmazsın hemān ḡalīl iken mu‘ālece ideḡör ve def’iyle muḡayyed ol zīrā lāubālī olacaḡ maḡal degildür. (8) *Derd-i serrā çun necūyed kes ‘ilāc / Ḥavf-ı ān bāşed ki bed kereded mizāc* kes necūyedüñ fā‘ili ve derd mef’ül-i
- 20 evveli ve ‘ilāc şānīsı ve ba‘de’l-cümle fī‘l-i şarṡdur ḡavf bāşedüñ fā‘ili ve ba‘de’l-cümle cezā-yı şarṡdur mizāc kerededüñ fā‘ili ve bed mef’ülü ve ba‘de’l-cümle müşārü’n-ileyhi beyān u keşf ve ana şıfat olur. **Derd-i ser** bāş aḡrısı **necūyed** muzāri‘-i menfīdür maşdarı cūyidendür aramaḡ ma‘nāsına ‘ilāc mu‘ālece vü müdāvāt itmekdür **kerded** muzāri‘dür maşdarı gerdīdendür şayrūret ma‘nāsına ‘Acem şoden dir **mizāc** çār ṡabī‘at
- 25 ki ḡarāret ü berūdet ü ruṡūbet ve yubūsetdür bunların meyānında keyfiyyet mütevassıtdur ya‘nī birbirleriyle imtizāc u i‘tidāldür. **El-mā‘nā** bāş aḡrısına meşelā bir kimse ‘ilāc aramasa ve ibtidā zuhūrunda ḡaydını görmese giderek mizāc munḡarif olup

⁹⁷“Çok çalışmaktan daha iyi olan çok fazla bilgi var.”

- eyü iken yaramaz olmak havf u ihtimāl olur zîrâ şodâ' şedîdün vec'î bedene sârî olup cümle-i a' zâ ve kuvâyı muẓtarib kılar. (9) *Bâş ez-ḳavl-i muḥâlif ber-ḥazer / Pîş ez-ân k'ez pā der āyî ey piser* ez pā mā-ba' dına müte'allikdür ve ba' de'l-cümle mākabline şıfatdur **ḥazer** havf **derāyîde der** zâ'id **āyî** muẓarî'-i muḥâtabdur maşdarı âmedendür.
- 5 **El-ma'nā** şer'e muḥâlif olan ḳavlden ve o maḳûle nesneyi lisâna getürmekden ḥazer ü havf üzere ol veyâḥûd saña muḥâlif olan kimsenün sözini ḳulaḡuña alma belki vaḳt-i zarûretde ḥuşûşâ ḥâli marazda ḳavl-i muvâfîḳ ile 'amel it ey piser andan evvelki ayâḳdan gelesin ya'nî ayâḡuñ sürçüp düşmezden evvel zîrâ zelil vâki' olduḡdan soñra ḳıyâm güç olur işte ma'nā-yı şânînün beyt-i sâbıḳa münâsebeti vār ve evvelün yokdur
- 10 pes ḳabûlde ihtiyâr eliñdedür. (10) *Âteş-i endek tuvân küşten bâb / Vây ân sâ'at ki ġîred iltihâb* tuvân burada muẓarî' dür tuvâned ma'nâsına küşten mef'ûli ve âteş daḡi küştenün mef'ûli ve bâb daḡi aña müte'allikdür ân sâ'at ve ey kelimesine zarfdur zîrâ ḥâl müşkil bâşed ân sâ'at ki taḳdîrindedür iltihâb ġîredün mef'ûlidür ve ba' de'l-cümle mākabline şıfatdur beyt-i sâbıḳda olduḡ gibi **tuvân** ḳudretdür burada muẓarî' olmaḡla
- 15 mümkün olur dimekdür **küşten** depilmek ḳatl ma'nâsına [39^b] burada itfâdur ki söyündürmekdür **bâb** deh be sebebiyyedür zîrâ şu âteşün söyünmesine sebebdür **vây** meddle kelime-i tevci' vü taḥassürdür âh u vâh u feryâd ma'nâsına **sâ'at** eczâ-yı zamâniyyeden bir cüz' **ġîred** muẓarî'-i ġâ'ibdür maşdarı giriftendür tutmaḡ ma'nâsına **iltihâb** âteş yaluñlanmaḡ. **El-ma'nā** az âteş şuyı söyündürmege ve öldürüp meyyit
- 20 ḥükminde ḳalmaḡ mümkün olur feemmâ ḥâl müşkil olur ol sâ'atde ki yaluñlanmış ola zîrâ ol vaḳitde şu ânı söyündürmeḡe vefâ itmeyüp muḳtezâ-yı ṭab' üzerine 'alevlenür ve her neye mülâḳi olursa iḥrâḳ ider ve zarar-ı 'aẓîmî olur. (11) *Ey püser ki herkes ki dâred çâr çîz / Çâr-ı dîġer hem şeved mevcûd nîz* herkes mübtedâ ve mā-ba' dında olan cümle ki râbıtasıyla aña şıfatdur çâr-ı dîġer şevedün fâ'ili ve mevcûd mef'ûli ve
- 25 bā' de'l-cümle ḥaberdür. **Hem** muvâfaḳat **nîz** daḡi ma'nâsına **mevcûd** ma'dumuñ zıddı. **El-ma'nā** ey piser her kimse ki dört nesneyi tutar ya'nî anuñla muttaşîf olur ġayri dört nesne daḡi mevcûd olur ya'nî ol dört nesnenün cezâ-yı vifâḳı olur dört nesne daḡi andan tevellüd ider. (12) *'Âḳıbet rusvâyî âyed ez-lecâc / Ḥaşmrâ nek'ned peşîmânî 'ilâc*

‘ākıbet āyedüñ zarfı ve rüsvâyî mef’ûli ve ez aña müte‘allıkdır peşimānî neknedüñ
 fā‘ili vü haşm mef’ûl-i evveli ve ‘ilâc-ı şânîsidür. **Rüsvây** âhirinde olan yâ
 maşdariyyedür rüsvâ melâmet olmuş kimse **lecâc** ‘Arabî’dür huşûmet ma‘nâsına **haşm**
 ğazab Türk kâkımak dir **peşimānîde** yâ maşdariyedür peşimān nâdim ma‘nâsınadır
 5 nedâmet odur ki kendünden şadır olan nesne üzerine nolaydı vâki‘ olmayaydı diyü
 ‘ale’ d-devâm mahzûn u mağmûm ola. **El-ma‘nâ** ‘ākıbet rüsvâyılık ve melâmet hâşıl olur
 huşûmet itmekden ya‘nî huşûmet ve beyhûde cenk ü cedel itmekden fezâhat lâzım
 gelür ve lisân-ı ‘âmmiden melâmet olunur ve insân ğazabını yudup sükût itmek
 gerekdür ve illâ sonra peşimān ve nâdim olmak ğazaba ‘ilâc ü fâ‘ide itmez zîrâ
 10 dehândan birün olan bir daği geri dönmez. (13) *Bî-gümân ez-kibr hîzed düşmenî /*
Hâşıl âyed h‘ârî ez-kâhil-tenî düşmenî hîzedüñ fâ‘ili ve bî ve ez aña müte‘allıkdır h‘ârî
 âyedüñ mef’ûli ve hâşıl fâ‘ilidür ve ez aña müte‘allıkdır. **Hîzed** muzâri‘dür maşdarı
 hâstendür kâ‘im olmak ma‘nâsına burada hîzed zuhûr ider ma‘nâsınadır zîrâ kıyâmetde
 zuhûr vardır **düşmenîde** yâ maşdariyyedür **kâhiltenîde** yâ maşdariyyedür kâhel
 15 tenbeldür kâhelten şıfat-ı müşebbehedür. **El-ma‘nâ** bî-şekk ve bî-şübhe kişi kendini
 ğayriden ekber zâm idüp mütekebbir olmağdan düşmenlik kâ‘im olur ve zuhûr ider
 ya‘nî mütekebbirüñ kibrinden âhir halkuñ aña ‘adâveti tevellüd ider ve o maķûleyi
 sevmez olurlar pes insân turâbdan maķlûķ olmağla yüzi yerde olanuñ yüzün başmazlar
 ve aña muhabbet iderler mütekebbir ise böyle degildür zîrâ âteş gibi serkeşdür bu ise
 20 şeytân şıfatıdır ve şeytân ⁹⁸فَكِّدُوهُ عَدُوًّا mûcibince mü‘minlerüñ düşmenidir ve kezalik
 h‘ârlık ü haķırlık hâşıl olur kâhil tenlikden ya‘nî tenbel olmağdan zîrâ kesl ü fûtür şıfat
 ehl-i nifâkdur münâfık ise zelîl ü nazardan sâķitdür pes me‘âş u me‘âdda hareket
 memdûhdur ve neşât şıfat ehl-i ihlâşdur kâhelî sâzedüñ mef’ûl-i evveli ve pîşe şânîsi ve
 ba‘de’ l-cümle herkesiye şıfatdur ki herkesî mübtedâ ve cümle-i mısrâ‘-ı şânî haberdür
 25 tîşe âyedüñ fâ‘ilidür be pâyesh âyede müte‘allıkdır ez h‘ârî tîşeden hâldür pes bunda
 h‘ârlığı tîşeye teşbîh vardır. **Kâhelîde** yâ maşdariyyedür **pîşe** şan‘at âhirinde hâ
 ‘alâmet-i tahşîşdür ve hemze yâya tevessül içündür ki aşlı pîşe iydür **tîşe** keser ve

⁹⁸“Öyleyse siz de onu düşman edinin.” Kur’ân-ı Kerîm, Fatır Suresi (35);6.

- külünk. **El-ma'nā** her kimse ki tenbelliği ve ba'aleti şan'at düze ya'nî iş idine ve dā'im kârı o ola h'arlıktan ve zelillikden a'nun ayāğına keser ve bālta gele ya'nî h'arlık anı ura ve mecrūh idüp düşüre ve beyne'n-nās nazardan sāki't ola pes 'abd-ü Mevlā'sı şıfatı üzerine fa'āl olmak gerekdür ki şıfat hayātuñ kuvvetindendür zīrā nāqısu'l-hayut olan
- 5 me'ūf u pür fütür ve bî hareketdür. (5) *Haşm-ı hodrā ger furū neḥū' red kesī / 'Ākıbet bīned peşimānī besī* kesī ne hūredüñ fā'ili ve haşm mef'ūli ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur peşimānī bīnedüñ mef'ūli ve 'ākıbet zarfıdır ve besī peşimānīye şıfatdur yeri nedāmeten keşireten ma'nāsına. **Furūḥūred** yutmaya dimekdür **besī** niçe ma'nāsına ki keşirdür āhirinde yā nisbet içündür. **El-ma'nā** eger bir kimse ğazabını yutmaya ve
- 10 muḳtezāsını icrā idüp diline geleni söyleye 'ākıbet çok peşimānlık görür ve zīyāde nedāmet çeker burada görmek peşimānlık ma'nāsıñ āsarı vü müte'allikātı i'tibāryıladur zīrā nefis peşimānlık maḥsūsātın degıldür. (6) *Her ki ū oftāde u tenperverest / Nīst ādem kemter ez-gāv u ḥarest* her kesī ki taḳdīrindedür mübtedādur ū mübtedā-yı şānī vü oftāde ḥaber u ba'de'l-cümle mübtedā-yı evvele şıfatdur. **Nīst** ādem
- 15 leys bādem dimekdür ve mübtedāya ḥaberdür kemter mübtedā-yı maḥzūfa ḥaberdür taḳdīri belki o kemterest dimekdür **oftāde** māzī-i muḳayyeddür düşmiş ma'nāsına maşdarı oftādendür **tenperver** vaşf-ı terkibidür perverende-i tendür ten besleyici ma'nāsına maşdarı perverden ü perveridendür **kemter** eksikrek dimekdür **gāv** sığırdur **ḥar** cemel. **El-ma'nā** her kimse ki o tabī'at düşküni ve ten besleyicidür o maḳūle kimse
- 20 ādem degıldür belki gāv ü ḥardan aḥkar ü azıldür zīrā ādem insān-ı kāmıldür [40^a] ve insān-ı kāmilüñ ğıdāsı rūḥānīdür ve ğıdā-yı cismānīsı kıvām-ı beden olacaḳ ḳadardur pes ğıdā-yı rūḥdan bīḥaber olup yalnız bedenini besliyen ḥayvān belki ḥayvāndan beterdür ḳāl te'ālā ⁹⁹أُولَٰئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلَّ هُمْ طَسَ لٌ ve bunda gāv ü ḥarı taḥşış bi'z-zıkr itdügi bu ikisinüñ eklde ve cehl ü ḥamāḳatda 'alem olduğıcündür. (8) *Çār çiz ey ḥāce kem*
- 25 *dāred beḳā / Güş dār ey mu'min-i nīkū-liḳā* çār çiz mübtedā ve dāred cümlesi ḥaberdür ki biḥasebü'l-ma'nā beḳānuñ şıfatıdır 'Arabī ile beḳāen ḳalīlen ma'nāsına gūş dāruñ mef'ūlidür nīkū mü'minüñ şıfatıdır liḳā şūretde nīkūya muzāfu'n-ileyh ma'nāda anuñ

⁹⁹“İşte bunlar hayvanlar gibidirler, hatta daha da bilinçsizdirler.” Kur'ân-ı Kerîm, Araf Suresi (7);179.

- fā' ilidür zīrā nīkū-liḳā şıfat-ı müşebbehedür hüsñü'l-vech gibi pes nīkū liḳānuñ mü'mine vaşfiyyeti zeyd dāribün ğulāmu ḳabīlinden olur liḳā' rū'yetdür gökçek liḳālu olmaḳ hüsñü'l-manzar olmaḳdan kināyedür ki 'alāmet-i ḫayrdur. **H̱āce** bāy u pīr ü 'azīz ü dānişmend **beḳā** zıddı fenādur. **El-ma'nā** ey 'azīz ü refī' dört nesne beḳā vü
- 5 şebātı eksik ya'nī az tutar zīrā nāḳışa ḳillet lāzım gelür ve ḳillet daḫi 'ademden 'ibāretdür pes demek olur ki dört nesnenün beḳası yokdur ey mü'min nīkūliḳā vü ḫasenü'l-manzar u cemīlü'l-ḫulḳ ḳulāḳ tut ol dört nesneyi saña diyeyim tā ki zabt idesin ve 'ibret ü naşihat aḫz idesin. (9) *Cevr-i sulṭānrā beḳā kemter buved / Pes 'itāb-ı dūstān ḫoşter buved* beḳā buvedün fā'ili ve kemter mef'ūli ve cevır beḳāya müte'alliḳdür zīrā
- 10 āḫirinde rā lām-ı cārre ma'nāsınadur 'itāb ikinci buvedün fā'ili ve ḫoşter mef'ūli ve ba'de'l-cümle māḳabline ma'tūfdur zīrā pes burada 'Arabī'de şem ma'nāsınadur ki 'atıfedür. 'İtāb bir kimseye bir nesne için izḫār ğazab itmekdür. **El-ma'nā** sulṭānuñ cevır ü zūlmi için beḳā vü şebāt eksikrek ve āzāraḳ olur ya'nī ne ḳadar zūlmi çok olsa zamān devleti o ḳadar az olur ve bundan soñra bī-beḳā olan umūrdan biri daḫi budur ki
- 15 dostlarıñ 'itāb u ḫitāb nāzī ḫoşrek olur zīrā cān u ğoñūlden degildür belki bī-beḳādur ki gelür geḳer ve dostluḳ kal-evvel yerinde ḳalur. (10) *Dīġer ān mihrī ki bāşed ez-zebān / Bī-beḳā ḫun şoḫbet-i nā-cins-dān* dīġer ve elşāliş yerinedür veyāḫūd ve o 'atıfeye bedeldür ān mihr-i mübtedā ve mā-ba'dı şıfatdur dān emrdür ki bī-beḳā aña müte'alliḳdür ḫun bī-beḳāyı temsīldür ve ba'de'l-cümle mübtedāya ḫaberdür. **Mihr**
- 20 muḫabbet ü şefḳat **nā-cins** cins degil dimekdür **dān** emrdür maşdarı dānistendür bilmek ma'nāsına. **El-ma'nā** çār çizden biri daḫi ol muḫabbet veyā ol bir nev'i muḫabbet ki zenlerden merdlere ve evvāce vāḳi' olur sen anı bī-beḳā bil şoḫbet nā-cins gibi ya'nī nā-cinsün biribiriyle olan şoḫbetlerinün devāmı olmaduġı gibi muḫabbet-i zenānuñ daḫi devāmı yokdur zīrā zen şūret-i dūnyādur dūnyā ise bir muṭrib gibidür ki
- 25 her ġün bir ḫānede sāzendelik ider ve ḫiçbir ḫāne ehline vefası olmaz. (11) *Ger ḫe bāşed zen zamānī mihrbān / Çun kem āyed behre be-ġuşāyed zebān* zen bāşedün fā'ili ve mihrbān mef'ūli ve zamān zarfıdur burada gerḫi 'Arabī'de in-i vaşliyye gibidür behre āyedün fā'ili ve kem mef'ūli ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur be-ġuşāyed fā'ili zen

- ve mef'ûli zebândur ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Zamânî**de yâ vahdet içündür **mihrbân** muhabbetlü ve şefkatlü dimekdür **kem** eksik **behre** pây u naşîb ahirinde hâ taḥşîş içündür. **El-ma'nâ** gerçi zen bir zamân medîd mihrbân ü muḥibbe olur ve sen anı muhabbetde şâdîka şânursın çünkü ma'âşdan naşîbi eksik ü ḳalîl gele zebân açar ya'nî
- 5 düşmen gibi zebân dırâz olur ve aza ḳanâ'at itmez ve vaḳt-i âhîrde olan zevḳ u şafâ vü vüs'atı nisyan ider ve ṭarlıḡa düşer pes cemî' aḥvâlde muhabbeti muṭarride olmayanı neylerler belki ḥobilik 'ali ḡaribûn diyüp terk eylerler. (12) *Bâ-ra'yyet çun koned sulṭân sitem / Mer-verâ bâşed beḳâ der milk kem* sulṭân konedûn fâ'ili ve sitem mef'ûli bâ siteme müte'alliḳdür beḳâ bâşedûn fâ'ili ve mer-verâ mef'ûl-i evveli ve
- 10 kem şânîsi ve der mülk bekâya zarfdur ve mecmû'-ı mıṣrâ 'ayn-ı şart u cezâdur. **Râ'yyet** mer'yye ma'nâsınadır nitekim külküm râ' külküm mes'ûl 'an ra'yyete aña dâldur **sitem** cevr ü zulmdür **mer-verâ**da mer za'id ve râ aşlında ü râdur **mülk** devlet ü salṭanat. **El-ma'nâ** çünkü sulṭân taḥt-ı siyâsetinde olan ra'yyete zulm ü cevr eyliye mülk ü devletde aña beḳâ vü şebât az olur nitekim meşelde dimişlerdür beyt toḡân ṭurmaz
- 15 ziyânkâr olduğün aşlı budur ki 'âlem-i âfâḳ 'âlem-i enfesûn taḫşîlidür çünkü taḫşîl ḡarâb ola icmâl daḡi aña tâbi' olur ve niẓâm-ı vüçûd bozılır. (13) *Ger turâ kez dûstân âyed 'itâb / Kem beḳâ bâşed çu ḡaṭ ber-rûy-ı âb* 'itâb âyedûn fâ'ili ve turâ mef'ûli ve ez aña müte'alliḳdür ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur beḳâ bâşedûn fâ'ili ve kem mef'ûli ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur **ḡaṭ** kalem ü ḡayri ile kitâbet itmekdür **rûy** yüzdür ki
- 20 arḡa muḳâbilidür. **El-ma'nâ** eger saña dostlardan ḡiṭâb-ı idlâl ü nev'â ḡılzeti müştemel söz gelürse anuñ beḳâ vü şebâtı az olur şu yüzine yazı yazmaḳ gibi ya'nî şu üzerine olan raḡamuñ devâmı olmayup şüfiyü'l-hâl biri birine mülâki olmaḡla raḡımdan nişân belürmedüḡi gibi aḡbâb arasında daḡi fi'l-meşel nâz ü niyâz seri'ü'z-zevâldür. (14) *Çun be-nâ-cinsân nişîned âdemî / Kemterek bîned ez-îşân hem-demî* âdemî nişînedûn
- 25 [40^b] fa'ili be-nâ cinsân aña müte'alliḳdür ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur hem-demî bînedûn mef'ûl-i evveli ve kemterek şânîsidür ez hem-demî beyândur ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Nişîned** nunuñ kesriyle fi'l-i muzâri'dür maşdarı nişestendür oturmaḳ ma'nasına cülûs gibi muzâri'inde sîn mühmele yerine yâ ve nûn gelüp nişîned ü

- nişinende dirler **âdemî**de yâ nisbet içündür âdemî âdem zâd dimekdür ve zâyide olmak daği vecihdür. **Kemter**de ter edât-ı tafdîldür ve kâf-ı ‘Arabî taşğîr içündür piserek oğlancık dimekdür çünkü ter lafzı bir nesnenün eksiklikde veyâ artıklıkda fazlını beyân içündür taşğîrün daği eksiklik ile kuvvet münâsebeti olmağla biṭariḳü’l-te’kîd edât-ı
- 5 taşğîrü’l-ḥâk olunur **hemdemî**de yâ maşdariyyedür hemdem yâr ve yoldaş ü mûnis. **El-ma’nâ** çünkü âdem veyâ âdemî zâd nâcinslerle otura ve şoḥbet ide anlardan üns ü ḥuzûri azarak görür zîrâ nâcinsle şoḥbet ka’l-cem’ beyne’z-ḡabt ve’l-nûn maẓmûnı üzeredür pes nâcins senünle şoḥbeti istiḡkâl idüp meclisden tîz kıyâm ider ve saña vefâdarlık eylemez pes o maḳûlenün yüzini görme ve meclisine oturma zîrâ tûṭî ve zâğ bir kafeste
- 10 olmaz ve zâhid ü ‘âşîḳ bir yerde dirilmez. [41^a] (1) *Çun lecûcî der miyân peydâ şeved / Bende ez-şūmî-i ü rusvâ şeved* lecûcî şevedün fâ’ili ve peydâ mef’ûlidür der peydâya zarfdur ve ba’de’l-cümle fi’l-i şartdur bende ikinci şevedün fâ’ili ve rusvâ mef’ûli ve ez rusvâya müte’allîkdür lecûcîde yâ maşdariyyedür **lecûc** mübâlağa ile ism-i fâ’ildür ki keşîrû’l-lecâc ve’l-ḥuşûmete ve keşîrû’d-ḡarb ma’nâsına **bende** esîrdür mutlakâ mezkur
- 15 ve mü’enneş müsâvîdür **şūmî**’de hemze izâfet için ve yâ maşdariyyedür ve şū’ m nuḥûsetdür. **El-ma’nâ** çünkü ortada lecûclük ve ḥuşûmet zâhir ola ḳul ya’nî insân ol ḥuşûmetün şūmlığından ve nuḥûstundan rûsvây ve pür melâmet olur zîrâ ḥalḳ anı o maḳûle münâza’asından ötürü ta’yîb ü taḳbîḥ iderler ve perdesi yırtılıp ‘âr u nâmûs ber taraf olur ve bu cihetden âdem yerine ‘add olunmayup ḥâk-ı zilletde ve rutbe-i
- 20 ḥayvâniyyetde ḳalır. (2) *Ḥaşm-ı ḥodrâ çunki rāned cāhili / Coz-peşimāniş neb’ved ḥāşilī* cāhili rānedün fâ’ili ve ḥaşm mef’ûli ve cümlesi şartıyyedür ḥāşilī nebvedün fâ’ili ve coz istiḡnâ-yı muferriğdür ki mā-ba’dı ‘ali ḥasebü’l-‘avāmil mu’arrebdür ve ‘Arabî ile ta’biri ¹⁰⁰لا يكون له حاصد الا القدامت dimekdür ve ba’de’l-cümle cezâ-yı şartdur. **Rāned** muzâri’i ḡâ’ibdür maşdarı rāndendür sürmek ma’nâsına **cāhili**de yâ vahdet
- 25 içündür **peşimāniş**de olan zāmîr-i muttaşıl ma’nâda nebvede ḳayddur nebvedeş cüz peşimānī dimekdür ve peşimānī aḥirinde yâ maşdariyyedür. **El-ma’nâ** çünkü bir cāhil kendi ḡazabını süre ve icrâ ide anuñ için peşimānlıḳdan ḡayrı ḥāşil olmaz ya’nî

¹⁰⁰“Pişmanlıktan başka bir şey yok.”

- ğazabını yutmayup fi'le getürdüğü içün âhir peşimân olur nitekim ba'zı eşhâş ğazab eşnâsında küfr söyler veyâ hâtûnını şelaş ile taṭlîḳ eyler ba'de sükûnü'l-ğazab eşedd-ü nedâmetle nâdim olur çü fâ'ide imân ü zen elden gitdi. (3) *Her ki geşt ez-kibr bâlâ gerdenes / Dûstân kerdend âḫir duşmeneş* taḳdîri her kesî ki geşt gerdenes bâlâ ez kibr
- 5 dimekdür ki her kesî mübtedâ ve geşt cümlesi aña şıfatdur dûstân kerdenedün fâ'ili ve duşmen mef'ûli ve âḫir aña zarfdur ve ba'de'l-cümle ḫaberdür. **Geşt** mâzîdür maşdarı geştendür şoden ma'nâsına ki olmaḫdur **bâlâ** yukaru vü yüce dimekdür **gerden** boyundur raḫabe gibi **kerdend** muzâri'i cem'dür şevend ma'nâsına. **El-ma'nâ** her kes ki anuñ boyunu kibrden ve büyüklenmekden yukarı ve yüce oldu o maḫûle mütekebbirün
- 10 âḫir dostlar duşmeni olurlar ve ol kibr anlaruñ muḫabbetlerinüñ 'adâvet ü buğza mübeddel olmasına bâ'is olur zîrâ kibriyâ şıfat-ı İlâhiyye'dür ki 'abde yaraşmaz belki 'abdün şıfatı zillet ü ḫuzû' vü tevâzû'dur çünki 'abd Mevlâ şıfatıyla zuhûr eyliye mebgûz olur zîrâ 'abd Mevlâ olmaz. (4) *Kâhelîrâ her ki sâzed pîşei / Âyed ez-ḫ'ârî be-pâyeş tîşei* taḳdîri her kesî ki sâzed kâhelî râ pîşei dimekdür ki [41^b] (1) *Zâğ çun fâriğ*
- 15 *zi bû-ı gul buved / Nefreteş ez-şoḫbet-i bulbul buved* zâğ buvedün fâ'ili ve fâriğ mef'ûlidür zîrâ ḫarf-i şart ma'nâda fi'l üzerine dâḫildür ve ḫarf-i cer fâriğe müte'allıkdür ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur nefret ikinci buvedün mef'ûli ve şın ma'nâda aña kayddur ve ḫarf-i cer nefrete müte'allıkdür. **Zâğ** muṭlaḳâ ḫarḡadur **fâriğ** meşḡulün zıddı **gul** ma'rûfdur bu muṭlaḳâ çiçege daḫi ıtlâḫ olunur gül zanbaḫ ü gül
- 20 bâdem gibi **bûlbûl** ma'rûfdur hezâr destân ü 'andelîb daḫi dirler bûlbûle 'andelîb didükleri şavvetinden ötüridür ve hezâr destân didükleri envâ'ı aşvât u nağmâtle taşviyetine binâendür dimişlerdür ki İbraḫîm 'aleyhi's-selâm âteş-i Nemrûd'a tarḫ olundıḫda bûlbûl daḫi aña tabi' olup âteş gülîstân olıcaḫ Ḥaḫ te'âlâ aña esmâ-i ḫüsnâ ile tesbîḫ ü zıkr itmegi iḫsân eyledi. **El-ma'nâ** çünki ḫarḡa râyiḫâ-yı gülden fâriğ ü ḫâlî
- 25 ve anı istişmâma nâmusta'iddür lâcerem şoḫbet-i bûlbûlden añun nefreti olur zîrâ bûlbûl ol bûyla mübtelâ ve mülâzım-ı şoḫbet gül-i ra'nâdur bu cihetden ikisinün miyânında münâsebet olmaz ve 'adem-i münâsebet 'adem-i mecânesetden gelür ve 'adem-i mecâneset daḫi sırr-ı ḫadre dâ'ir nesnedür ki ehli bilür. (2) *Şoḫbet-i nâ-cins cân-kâhî*

- buved / Cumlerā z'īn ḥāl āgāhī buved* şöhet buvedün fā'ili ve cān-kāhī mef'ulidür cumle ikinci buvedün mef'uli ve āgāhī fā'ilidür zīn ḥāl fā'ile müte'allikdür. **Cān-kāhī**de yā māsdiriyyedür cān-gāh vaşf-ı terkibidür aşlı gāhinde-i cāndur cān eksildici ma'nāsına maşdarı gāhīdendür **zīnḥāl** mışrā'-ı evvelün maẓmūnına işaretdür **āgāhī**de yā
- 5 maşdiriyyedür ve āgāh haberdār dimekdür. **El-ma'nā** şöhet nā-cins-i cān eksilmekliğe sebep veyā cān eksildici olur ve cumle-i 'uḳalāya bu ḥāl ü bu ma'nādan āgāhlık olur ya'nī cümlesi bilürler ki bu ma'nā böyledür. (3) *Çun turā nā-cins āyed der naẓar / Ey püser çun bād ez-vey der guẓer* nā-cins āyedün fā'ili ve turā mef'uli ve der aña ẓarfdur ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur ve maẓmūn mışrā'-ı şānī cezādur. **Naẓar** böyle
- 10 mevāzī'da ru'yet-i başariyyede müsta'meldür **der guẓer** lafzında der zā'id ve guẓer emrdür maşdarı guẓeşten u guẓāştendür bir yerden bir yere geçmek ma'nāsına. **El-ma'nā** ey piser çün nā-cins senün naẓarına ve ẓarşuña gele ve anı bir ẓarīkiyle göresin sen andan ve anuñ yanından yel gibi geç ve sür'atle ḥareket eyle ve aña iltifāt itme zīrā naẓar u iltifāt ü şöhet ve muḥādeşeye sezā degildür belki nuḥustundan saña eşer sārī
- 15 olur ve āyīne-i ḥatıruñ andan keder bulur. (4) *Çār çiz ez-çār-ı dīger şod tamām / Çun şinīdī yād mī-dār ey ğulām* çār çiz şoduñ fā'ili ve tamām mef'uli ve cār u mecrūr tamāma müte'allikdür ve çār çiz mübtedā ve cümle-i fi'iliyye haber olmak daḥi vecihdür çün şinīdī şart ve mā-ba'dı cezādur yād mī-dāruñ mef'ulidür. **Şinīdī** māzī-i muḥātabdur **ġulām** Fārsī'de ẓul ma'nāsına ve 'Arabī'de cüzẓü'l-aşıl daḥi
- 20 müsta'meldür. **El-ma'nā** dört nesne başka [42^a] dört nesneden tamām oldı ey ğulām çünki sen anı işitdün yād tut ya'nī ḥıfẓ eyle zīrā umūr mühimme-i dīniyyedendür. *Dāniş-i merd ez-ḥired ğired kemāl / Ez-amel niyyet hemī yābed cemāl* dāniş mübtedā ve ḥirede muzāfdur kemāl ğiredün mef'uli ve ez aña müte'allikdür ve ba'de'l-cümle haberdür niyyet ğirün fā'ili ve cemāl mef'uli ve ḥarf-i cer aña müte'allikdür. **Dāniş**
- 25 bilişdür ki ism-i maşdardur böyle mevāzī'da nefes maşdar murāddur ki 'ilmdür **ḥired** 'aḳldur **kemāl** bir nesneden ğaraẓ olan ma'nā ḥuşūle gele ve bir ğāyete ire ki şey-i aḥire ḥācet ẓalmaya 'amel burada murād ẓaşda muẓārin olan 'amel-i şer'īdür **niyyet** bir fi'le şürū' vaḳtinde anuñla Ḥaḳ te'ālāya ẓurbet ẓaşd itmekdür **cemāl** ḥüsndür gerek ḥaḳda

ve gerek hulkda ve hüsñ bir nesnenün tab' mülâyim olmasıdır. **El-ma'nâ** kişinün 'ilmi
 'aqlından kemâl tutar ya' nî 'aql ki qalbün idrâkde altıdır eger kemâl ise anuñ idrâkiyle
 olan 'ilm dağı kâmil olur anuñçün ahmağı ve re'yini hiç kimse beğenmez ve 'amele
 götürmez ve bildüğinde nesne yokdur dir zîrâ 'ilminün esâsı olan 'aql-ı za'îf ve
 5 cüz'idür ve kezâlik niyyet ü qaşd qalbî 'amel şer'î-i qalbiden hüsñ ü cemâl bulur zîrâ
 fi'le gelmedükçe mestürdür ve mestür olan nesne cemâlle mevşûf olmaz el-hâşıl niyyete
 'amelün muğârineti dağı lâzımdır 'amele niyyet lâzım olduğu gibi. (6) *Dînet ez-perhîz*
kâmil mî-şevved / Ni'metet ez-şukr şâmil mî-şevved dînet mî-şevvedün fâ'ili ve kâmil
 mef'ûli ve harf-i cer kâmile müte'allıkdır ve yâ dînet mübtedâ ve cümle-i fi'liyye
 10 haberidür ki 'Arabî ile taqđîri ¹⁰¹ *دین کیوں کامل بلقوی ولور* dimekdür mışrâ'-ı şânî dağı
 bu iki vech üzerinedür. **Dîn** vaz'-ı İlâhi'dür ki şer'dür **perhîz** ictinâb didükleridür ki
 taqvâdur **şâmil** 'âmm ü münteşirdür. **El-ma'nâ** senün dînün verâ' vü perhîz ü
 'alâqâtdan inqitâ' vü mäsivâyı terkle kâmil ü tâmm olur zîrâ nevâfil-i ta'ât dağı
 qurbâtandur ve yevm-i kıyâmetde ferâ'iz nevâfil ile tekml olunur ve senün üzerine
 15 lâzım degildür didüğün umûrı selef-i şâlihîn iltizâm itmişler ve mälâ yelzem dimişlerdür
 şavm-ı dehr ü ihyâ-yı leyl ü riyâzât ü mücâhedât şâkka gibi zîrâ şâri' den bunlara dağı
 işârât vardur ve kezâlik senün ni'metün ya' nî ihsân olunan ni'm-i İlâhiyye şükrl şâmil
 ü 'âmm olur ve mezîd-i tâmm bulur pes ni'metün yanınca her birine ferdân ferdân şükr
 dağı gerekdür tâ ki ni'met-i kemâl bula zîrâ ni'm-i İlâhiyye maşşûr degildür ve şükr
 20 itdükçe kemâl bulmağda ve tâmm olmağdadur. (7) *Hest dânişrâ kemâlât ez hîred /*
Niyyetetâ bi'-amel kes nenegred hest muğaddem-i haber ü kemâlât mu'ahhar-ı
 mübtedâdur dâniş bihasebü'l-ma'nâ hestün mef'ûli ve harf-i cer dağı aña müte'allıkdır
 'Arabî ile ta'bîri t fâ'ili ve niyye es nenegredün. Kdürdimek ¹⁰² *الكمالات حاصلة للعلم من لغة*
 mef'ûli ve bî'amel niyyetden hâldür kes burada 'umûm ifâde ider zîrâ ma'nâda siyâk
 25 nefydedür **nenegredde** nûn ulâ nâfiyedür ve negred muzâri'dür maşdarı nigeristendür
 bakmak iltifât ve nazar ma'nâsına. **El-ma'nâ** dânişe kemâlât hîred den hâşıludur ya' nî
 'ilmün kemâli 'aql-ı kâminden gelür ve kezâlik bi'-amel olan niyyete hiç kimse iltifât u

¹⁰¹“Dinin, Allâh sevgisi ve takvâ ile tam olur.”

¹⁰²“Güzel ilim, akıldan gelir.”

- rağbet hattâ melâ'ike daği kitâbet itmezler zîrâ a' māl-ı kulûba muṭṭali' degillerdür belki
 âni ancak Allâh te'âlâ bilür ve ḥayran ve şerrân mücâzât ider zîrâ 'azm-i hasnede şevâb
 u 'azm-i seyyi'de 'ıķâb vardır egerçi 'amel-i cevâriḥüñ şevâb u 'ıķâbı zîyâdedür işte
 bî-'amel-i niyyete i'tibâr yokdur didügi budur ve illâ ba'zı niyyete i'tibâr vardır eger
 5 'azme muķârin ise bu şûretde mâni'-i ķavî men' itmedikçe fi'le getürmek gerekdür ki
 ecr-i mezîd ḥâşıl ola. (8) *Çun kemâl benderâ der dîn buved / Pîşe zühd ü tâ'ateş âyîn
 buved* taķdîri çun buved benderâ kemâl der dîn dimekdür ki kemâl buvedüñ fâ'ili ve
 bende mef'ûli ve der kemâle zarfdur velâķin zarûret-i veznçün fâ'ili mef'ûle muzâf
 kıldı mışrâ'-ı şânîñüñ taķdîri buved pîşe eş zühd ü âyîneş tâ'at dimekdür ki tâ'ateşde
 10 olan zamîr-i ğâ'ib âyîne kayddur ve bu ķarîne ile ķarînenden eş ḥazf olunmışdur pes
 zühd buvedüñ fâ'ili ve pîşe mef'ûlidür ve yîn pîşe vü tâ'at zühd üzerine ma'tûfdur
 veyâḥûd buved âyîneş tâ'at taķdîrindedür. **Zühd** metâ'-ı dünyâdan imsâk ve mübâḥ olan
 nesneyi terk ve yedînden iḥrâc ve 'adem-i meyldür **âyîn** 'Arab ve resm ü ķānun ve
 'âdet ü tertîb didüğine 'Acem âyîn ve Türk töre dir. **El-ma'nâ** çün bendenüñ dînde
 15 kemâli ola anuñ şan'at-ı zühd ve terk-i dünyâ ve resm ü 'âdeti tâ'at ü 'ibâdet Ḥaķ olur
 zîrâ cesedi yüzinden şerî'at ü aḥķāmı der'uhde itdügi gibi nefsi yüzinden tarîkini ve
 ķalbi yüzinden aḥlâķı ve rûḥı yüzinden ma'rifet-i İlâhiyye'yi ve sırrı yüzinden terk-i
 mâsivâyı daği der'uhde itmişdür imdi bu 'uhdelerden birün olmağa zâḥir ü bâṭın ictihâd
 lâzımdur ve kemâl-i muṭṭlaķ bu ma'nâ ile ḥâşıl olur ve illâ nâķış ķalur ve Ḥaķ bu maķûle
 20 umûrla emr itmemişdür demek kizb-i maḥzûdur zîrâ kitâb ü sünnetde cemî' merâtibe
 işâret ü terġîb vârdur. (9) *Şukr-i ni'metrâ kemâlî mî-dehed / Ğafîlân râ ğuş-mâlî mî-
 dehed* şukr mî-dehedüñ fâ'ili ve ni'met mef'ûl-i evveli ve kemâl-i şânîsidür ğâfilân ve
 ğuşmâl daği ikinci mî-dehede göre böyledür. **Ğuş-mâlî**de yâ zâ'idür **ğuşmâl** vaşf-ı
 terkîbidür aşlı mâlinde-i ğuşdur mâliden ovmaķ ve sürtmek ve dürtmekdür ķulâķ ovmaķ
 25 burmaķdur. **El-ma'nâ** ni'mete şukr [42^b] itmek ni'mete kemâl virür ya'nî şükürle
 ni'met mezîd ü tām olur nitekim küfranla elden birün olur şukr itmek şükürden ğâfil
 olanları te'dîb ider zîrâ küfranla ḥırmâna düşicek şükranlar ni'meti mezîd olan
 merzûķlara bakup 'ibret ü naşîḥat alurlar ve böyle demek daği olur ki şükürle ni'met

efzûn olmakdan ġāfil olanlar şākirlerûn hāline bakup mütenebbih olurlar ve bir daħi merzûk olursaķ tārīķ-i şükre sülûk idelim tâ ki bize daħi bu ġüsn-i hāl iġsān oluna dirler.

(10) *Şukr nā-kerden zevāl-i ni‘metest / Behre-i şākir kemāl-i ni‘metest* bu beyit tefennün-i fi‘l-‘ibāre ķabīlindendür ve illā tekrārdur zīrā maẓmūnı sebķ itmişdür nā-kerden eylememek dimekdür zīrā nā ħarf-i nefydür ve ħarf-i nefy kelām-ı ‘Arabī’de
5 ism ü fi‘l üzerine dāħil olduġı gibi kelām-ı Fārsī’de daħi dāħil olur şükṛ nā-kerden taķdīrde nākerdin-i şükṛ dimekdür ki izāfetledür ve ademü’ş-şükṛ gibi mübtedādur ħaberī zavāl-i ni‘metdür ħazf u muzāfla ki taķdīri sebeb-i zevāl-i ni‘met dimekdür.

Zevāl şābit olan nesnenûn maķarinden mufāraķatdur **behre-i** şākir mübtedā ve kemāl-i

10 ni‘met ħaberdür behrenûn hemzesine hemze-i tevessül ü izāfet dirler behre naşībdür ki Türk pāy dir. (11) *‘İlmrā bī-‘aķl net’vān kār best / Pīş bī-‘aķlān nemi-bāyed nişest*

taķdīri netvān besten kār ‘ilmrā bī-‘aķl dimekdür zīrā netvān best ile zıkr olunsa māzī maşdar ma‘nāsına olur ve sâ’ir iki fi‘l-i müctemi‘ olan mevādd daħi böyledür ki şānī maşdarda maĥmûldür burada netvānda nūn nāfiye ve tevān gerķi ķudret ma‘nāsınadır

15 velākīn tevān tuvāned ma‘nāsına muzāri‘ geldüġi daħi ħalimīde muşarraĥdur nemi-bāyed nişt daħi böyledür ki nişt maşdar ma‘nāsınadır ki nişestendür pes besten netvānuñ fā’ilidür ve aşlında käre muzāfdur burada bestene mef’ûldür bināen ‘alī ħazā aşlı i‘tibāriyla maşdar mef’ûlüne muzāf olur ve fā’ili fi‘l-ĥaķīķa ‘ilmdür egerķi ‘ilm burada şüret-i mef’ûlde gelmişdür bī-‘aķl ‘ilmüñ şıfatıdır nişest nemi-bāyedüñ fā’ilidür

20 pīş nişestüñ zarfı ve bī-‘aķl ana muzāfdur ve nişest nunuñ kesriyledür ve şında fethā ve kesre cā’izdür. **El-ma‘nā** ‘ilme bī-‘aķl kār bağlamak mümķün olmaz ya‘nī ‘aķl olmadıkķa ‘ilm şüret bulmaz zīrā ‘ilmüñ vesīlesi ve āleti ‘aķldur pes aĥmak cāhildür bu cihetden aĥmak ü bī-‘aķl olanlar önünde ve ħuzūrunda ve meclisinde oturmak gerekmez zīrā aĥmak ile mücālise iden istifāde-i ‘ilm idemeyüp isrāf-ı vaķt ü izā‘at-i ‘ömr ider

25 ve hemnişinüñ hāli aña daħi sārī olup āĥir o daħi āncılayın aĥmak olur. (12) *Bī-ĥired dāniş vebālest ey püser / ‘İlm murġ u ‘aķl bālest ey püser* bī-ĥired dānişüñ şıfatıdır ki laecli’z-zarûre taķdīm olunmışdır dāniş mübtedā ve bāl ħaberidür ve keزالik ‘ilm ü ‘aķıl mübtedālar ve murġ u **bāl** ħaberledür ve bāl zararı ħavf olınan nesne ve şiddet ü

- şıkl **bāl** Fārsī'de kuşuñ kanādı çelege ki şehper dirler. **El-ma'nā** bi-'aql olan 'ilm-i zarar ve sebep-i şiddet ü şıkletdür pes ahmaq 'ilmine i'tibār yokdur ve her kim i'tibār ü 'amel iderse āhir vebālin çeker 'ilm kuş ve 'aql anuñ kanādıdır ya'nī 'ilmi uçuran 'aqlıdır ve bi-cenāh olan murğ evc-i hevāya pervāz idemeyüp hażīz-i hāke qalduğı
- 5 gibi 'aql-ı kāmilden nāşī vü idrāk-ı tāmmdan faşī olmayan 'ilm daħi sākıṭ u bi-i'tibārdur. (14) *Her ki 'ilmī dāred u neb'ved per-ān / Ez-ṭarīḳ-ı 'aql bāşed ber kerān* taqḍiri her kesī ki dimekdür ki mübtedādur 'ilmī dāredüñ mef'ūli ve ba'de'l-cümle mübtedāya şıfatdur ve nebved cümlesi anuñ üzerine ma'ṭūfdur ez bāşede müte'allıkdır
- 10 ber gibi ve ba'de'l-cümle haberdür. 'İlmīde yā zā'iddür **perān** iki ihtimāl vārdur biri budur ki per kanād ve ān ism-i işāretdür ki per āna muzāfdur pes nebved perān ol 'ilmüñ kanādı olmaya dimekdür zīrā beyt-i sābıḳda 'ilm murğa ve 'aql kanada teşbīh olınmışdur ve biri daħi budur ki perān kelime-i vāhidedür ki şıfat-ı müşebbehedür uçağān ma'nāsına maşdarı perīdendür bu şüretde nebved perānuñ ma'nası ol 'ilm uçağān ya'nī 'akldan kanadı olmamak ḥasebiyle uçıcı olmaya dimekdür **ṭarīḳ** yoldur
- 15 **kerān** kenārdur. **El-ma'nā** her kimsenüñ 'ilmi ola ve ol 'ilmüñ 'akldan kanādı olmaya veyāhūd per 'aqla pervāz idici olmaya ṭarīḳ-i 'akldan olmaz belki ṭarīḳden kenār üzerine olur ya'nī makbūl degildür ki ṭarīḳi üzerine gelmemişdür belki kenārda qalmışdur işte buradandır ki Allāh te'ālā Ḥāzret-i Ādem'e 'aleyhi's-selām 'aql ü imān ve ḥayāyı arz idüp bunlaruñ birini ihtiyār eyle didükde Ādem daħi 'aqlı qabūl idicek
- 20 imān ü ḥayā daħi 'aqla tābi' oldılar bināen 'alī ḥazā 'aql-ı kāmīl olan yerde imān münclī vü ḥayā-yı tāmmda bulunur ya'nī āğzuñdan çıkan söz bir daħi āğzuña dönüp gelmez belki faş ü münteşir olur hemān dilüñi ṭut ve bir kimse qazā-yı mübremi geri döndüremez atılmış oğ gibi meğerki mu'allakātından ola bu şüretde biṭarīḳ ḥariḳu'l-āde oğ geri rücu' itdügi gibi meqāzzinüñ şerri daħi dua' ile mürtefi' olur ve zararlı olmaz
- 25 belki niçe seyyi'āt ḥasenāta mübeddel olur. (4) *Bāz key gereded ḥu tīr endāḥtī / Hemḥunīn 'omrī ki zāyi' sāḥtī* taqḍiri ḥu endāḥtī tīr bāz key gereded dimekdür ki endāḥtī māzī-i muḥātabdur ve tīr anuñ mef'ūlidür ve gerededüñ taḥtında zamīr-i fā'il tīre rāci'dür ve bu mısrā' şart ü cezādur. **Hemḥunīn** aślında hemḥun īndür ki çün edāt-ı

- teşbîh ve in ism-i işâretdür ki ‘Arabî’de mişlü zalik dimekdür **key** esmâ-yı istifhâmiyyedendür ki [43^a] burada inkâra mahmûldür **gerded** muzari’i gâ’ibdür maşdarı gerdidendür dönmek ma’nâsına **endâhtide** yâ hitâb içündür endâhten atmağdur **hemçunin** buncılayın dimekdür ‘omride yâ vahdet veyâ tenkîr tefhîmiye mahmûldür
- 5 **zâyi’** hâlik ü mutelefdür **sâhti** mażî-i muhâtabdur maşdarı sâhtendür düzmek ma’nâsına. **El-ma’nâ** geri kaçan döner çünkü okı atduñ ya’nî atılan ok geri dönmek muhâl-i ‘âdidür â’ mânun muşhafa nazarı gibi ve tîr endâhtenün istiḥâlet-i rücû’ gibidür şol ‘ömr nâzenin ve ‘azîzün rücû’ı ki sen anı zâyi’ ve hâlik-i düzedün ya’nî helâk ü telefne sebep olur vechle tedbir eyledün ve öyle şûret virdün imdi ağızdan çıkan söz ve
- 10 atılan ok ve kazâ-yı mübrem ve geçen ‘ömr bu dırdı geri dönmez hemân kendüni muhâfaẓa ve vaqtünü murâkebe idegör ve kazâyâ rıza vir ve belâyâ şabr et tâ ki bi’l-âhire nâdim olmayasın. (5) *Her ki bi’-endişe güftâreş buved / Nedâmethâ-yi bisyâreş buved* güftâr buvedün fâ’ili ve bi’-endişe aña müte’allik ve ba’de’l-cümle her kiye şıfatdur zîrâ taḳdîri her kesî ki dimekdür ki mübtedâdur nedâmethâ ikinci buvedün fâ’ili
- 15 ve bisyâr nedâmethânun şıfatı ve ba’de’l-cümle haber-i mübtedâdur. **Güftâr** vaşf-ı terkibidür aşlinda ârende-i güftdür söz getirici ma’nâsına **pes** fâ’ cezâ’iyye ma’nâsınadur **nedâmethâ-yı** nedâmetün cem’îdür peşimânlık ma’nâsına **bisyâr** keşîrdür aşlı ârende-i besîdür ki vaşf-ı terkibidür. **El-ma’nâ** herkes ki anuñ sözi bi’-endişe ya’nî fikirsiz ola bu sebebden çok peşimân olur zîrâ kavlı cüzafun neticesi olmaz
- 20 ve ‘âkıbet kâ’ilini hısâret ü feẓâhete düşürür ve nâr-ı nedâmete yaḳar pes böyle bi’-endişe olana sükût itmek düşer ve fikr-i şaḥîḥ ve re’y-i şavâb daḥi ‘aḳl-ı kâmiliden gelür bu cihetden aḥmaḳun fikr-i ma’ḳulı olmaz ve ḥâtırına geleni aḡzına alır. (6) *Tâ zi goftî mî-tevânî gofteneş / Çun be-goftî key tüvân ben’hufteneş* tâ mādām ma’nâsına olmaḡla mâ-ba’dı mî-tevânîye zarfdur ‘Arabî ile taḳdîri müddet-i ‘adem tekellimün dimekdür
- 25 goften mî-tevânîye mef’ûldür âḫirinde şın ki zāmîr-i gâ’ibdür negoḳtîden mefhûm olan gofte râci’dür **tüvân** tüvâned ma’nâsına muzâri’idür **benhuftende**ki bâ ki meşâdir ve ef’âl evâ’iline dâḥil olur nuhfeten gizlemek ve gizlenmekdür. **El-ma’nâ** söylemedikçe ol söyleyeceḡün sözi söylemeḡe ḳâdîrsin zîrâ henüz zabṭuñdadur çünkü anı söyleyesin

- gizlemek nice mümkün olur ya' nî olmaz pes zamîrde maḥfî olan süḥan henüz maṭla'ına bālîğ olmayan güneş gibidür ki ḥafâdadur çünki maṭla'ından ṭulû'ide setrine mecâl kıalmaz zîrâ şanevî-i münteşir olur. (7) *‘Ömrrâ mî-dân ğanîmet yek-nefes / Çün reved dîger neyâyed bâz pes* ‘ömr mî-dânduñ mef'ûl-i evveli ve ğanîmet şânîsi ve ser aña
- 5 zarfdur çün reved şart ve neyâyed cümlesi cezâdur revedüñ zamîri ‘ömre râcî'dür neyâyed gibi ve dîger neyâyede zarfdur zîrâ ‘Arabî'de merraten âhiri yerinedür ve bâz pes neyâyedüñ mef'ûlidür eger bâz girü ve pes soñ ve ard ve eñse ma'nâsına olursa ki zâhir olan budur. ‘Ömr rûḥla bedenüñ müddet-i ‘imâretidür **ġanîmet** ehl-i ḥarbden ḳahrla aḥz olunan mâldur **nefes** ağız ve burundan ḥurûc ü duḥûl iden riḥdür **neyâyed** aşlı
- 10 ne âyeddür. **El-ma'nâ** her nefesde ‘ömrî ğanimet bil ve aña göre tedârik üzerine ol çünki ol ‘ömr eser yel ve akârşu gibi gide bir daḥi girü ardına gelmez ya' nî dönmez ve pîr bir daḥi cuvân olmaz ve bu bâğa ḥazân irdükde bir daḥi bahâra irmez. (8) *Hîç kes ez-ḥod ḳazârâ red nekerd / Her ki râzî ez-ḳazâ şod bed nekerd* kes mübtedâ ve ḳazâ nekerdüñ mef'ûl-i evveli ve redd şânîsi ve ez aña veyâ redde müte'allıkdür. Râzî şoduñ mef'ûli
- 15 ve ez râzîye müte'allıkdür ve ba'de'l-cümle her kiye şıfatdur zîrâ her kesî ki taḳdîrindedür ki her kesî mübtedâdur bed nekerdüñ mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle mübtedâya ḥaberdür. **Hîç** böyle mevâzî'da mâ-ba'dında olan nekrenüñ ‘umûmen ifâde ider **ḳazâ** ḥükm-i İlâhî'dür. **El-ma'nâ** ifrâd-ı nâsdan bir ferd kendi üzerinden ḳazâyı redd itmedi ya' nî ḳazâ-yı mübremin girü döndürmeğe ḳâdir degildür meġer ki ḳazâ-yı
- 20 mu'allâḳ ola ve herkes ki ḳazâ-yı İlâhî'den râzî oldı yaramaz iş işlemedi zîrâ bed işi ḳazâyâ razî olmayan işler meşelâ 'inde'l-muşîbe cez' ü çâk-ı giribân ve emşâli ef'âl ġayr-i marâziyye gibi zîrâ her nesnenüñ ecel-i müsemması vardır. (9) *Her ki mî-ḥ'âhed bâşed der emân / Muhr mî-bâyed nihâden ber-dehân* bâşed burada bâşîden ma'nâsınadır ki olmaḳdur binâen 'alî ḥazâ mî-ḥ'âhda mef'ûldür ve ki fi'l ile mef'ûl
- 25 arasında râbıtadur ve ba'de'l-cümle her kiye şıfatdur zîrâ aşlı her kesî ki dimekdür ki her kesî mübtedâdur muhr nihâdenüñ mef'ûli ve nihâden bâyedüñ fâ'ilidür ve ber nihâdene müte'allıkdür ve ba'de'l-cümle ḥaber-i mübtedâdur. **Emân** sükûn-ı nefis ve zevâl-i ḥavfdur **muhr** maḥtûm veyâ maṭbû' dimekdür. **El-ma'nâ** her kes ki amânda

- olmak dileye ya' nî emn üzre ve bî-havf ve bî-fer' olmağa talebkâr ola ağız üzere muhr
 kırmak gerektür zîrâ selâmetü'l-insân fî-hıfzü'l-lisân selâmet dilini tutmağıdır. (10) *Mî-*
sezed ger 'ömrâ dârî 'azîz / Çun reved bîşeş neḥ'âhî dîd nîz 'ömr dârînüñ mef'ûl-i
 evveli ve 'azîz şânîsi ve ba'de'l-cümle fi'l-i şartdur cezâ-yı şart muḥaddemdür ki mî-
 5 sezeddür mısrâ'-ı şânî daḥi şart u cezâdur pîş revede zarfdur zamîr 'ömre râci'dür ki
 fi'l-haḳîka dîde ḳayddur taḳdîri neḥ'âhî dîdeneş dimektür zîrâ dîd burada maşdar
 ma'nâsınadır ki dîdendür **sezed** muzâri'dür maşdarı sezîdendür [43^b] lâıyık olmak
 ma'nâsına **nîz** daḥi ve yine ma'nâsınadır 'Arabî'de îzen gibi. **El-ma'nâ** eger 'ömr-i
 'azîz ü şerîf ü hürmetlü tutup ḳadrin bilürseñ lâıyık olur zîrâ 'ömr fî-nefsi'l-emr
 10 'azîzdür ya' nî mişli bulunmaz nesnedür pes vâcib olan ânı muḥâfazadur zîrâ çünki ileri
 geüp gide ve nazardan ḡâ'ib ola anı bir daḥi görmeyisersen zîrâ girü dönmek şânından
 olan umûrdan degildür dimişlerdür ki el-vaḳt seyf ḳaṭ'ı ya' nî zamân seyfi-tîz gibi nâfîz
 ü mazîdür ve kesilen baş bir daḥi bitmez. [44^a] (1) *Çâr çîzest ân ki ba'd ez-refteneş / Ez-*
muḥâlâtest bâz âverdeneş çâr çîz muḥaddem-i haber ân ki ân umûr u ḥişâl ki taḳdîriyle
 15 mu'aḥḫar-ı mübtedâdur b'ad âverdene zarfdur bâz âverden mübtedâ ve ez muḥâlât
 haber ve ba'de'l-cümle mübtedâ-yı evvele şıfat olur. **Reften** maşdardur gitmek ve
 yürümek ma'nâsına **muḥâlât** muḥâlûñ cem'îdür ki ḥâricde vücûdı mümteni' olan
 nesnedür ki aña mümteni'ü'l-zâta ve maḥâll-i 'aḳlî dirler şerîk bârî gibi **âverden**
 getürmek. **El-ma'nâ** dört nesnedür ki ol umûr ki gitdükten soñra anları girü getürmek
 20 ve döndürmek muḥâlâtdandır zîrâ girü dönmek şânından olan umûrdan degildir. (2)
Çun ḥadıṣî reft nâgeh ber-zebân / Yâ ki tîrî cest bîrûn ez-kemân çun ḥarf-i şartdur
 cezâsı beyt-i âtî maзмünıdır ḥadıṣî reftüñ fâ'ilidür zîrâ reft mazîdür maşdarı reftendür
 ki beyt-i sâbıḳdadur nâgeh refte zarfdur ber daḥi aña müte'allıḳdür tîrî cestüñ fâ'ilidür
 lafz ki taḳdîrde tîrden mu'aḥḫardür yâ tîrî ki dimektür bîrûn biḥasebü'l-ma'nâ ceste
 25 müte'allıḳdür ez gibi. **Ḥadıṣîde** yâ vaḥdet içündür ḥadıṣ ḥaberdür Türk söz dir **nâgeh**
 nâgâhdan muḥaffefdür ki bî-vaḳt dimektür Türk aṅsuzın dir **ber-zebân** carî 'aliyü'l-
 lisân dimektür **yâ** ḥarf-i terdiddür 'Arabî'de ev gibi **tîrîde** yâ vaḥdet içündür tîr okdur
cest mâzîdür maşdarı cestendür şıçramak ma'nâsına **bîrûn** taşra **kemân** yaydur. **El-**

- ma'nā** çünkü bir söz ahsuzdan zebān üzerine gitdi ya'nī carī oldu veyā dilden şudūr eyledi veyā bir ok ki yāydan taşra şıçradı ya'nī atıldı ve yāydan çıktı maşşūd bu ikisini min ba'de tedārik mümkün degildür dimekdür bundan maşşūd hark-ı 'ādet tarīķiyle olandur ve illā bihasebü'l-'āde atılan ok girü dönmez. (3) *Bāz çün āri ḥadīs-i gofterā /*
- 5 *Kes negerdāned ḳazā-yı refte* ḥadīs ārinūn mef'ūli ve gofte ḥadīsūn şıfatıdır bu mışrā'ı beyt-i şābıķuñ mışra'-ı evveline nāzırdür kes mübtedā ve ḳazā negerdānedūn mef'ūli ve ba'de'l-cümle ḥaberdür refte ḳazāya şıfatdır. **Çün** niçe ve nite dimekdür **āri** muzāri'i muḥātabdur maşdarı āverdendür getürmek ma'nāsına **gofte** ism-i mef'ūldür söylenmiş ma'nāsına burada ḥadīs suḥan ma'nāsınadır ki henüz lisāna gelmiyen sözdür
- 10 **negerdāned** muzāri'-i menfidür maşdarı gerdānīdendür döndürmek ve bir ḥālden bir ḥāle taḥvīl itmek ma'nāsına **ḳazā'** ḥükm ve fazlū'l-emrdür ki şıfat-ı İlāhiyye'dür **refte** māzi-i muḳayyedür gitmiş ma'nāsına **ḳazā-yı** refte ḳazā-yı māzī ve ezeli ve mübrem dimekdür. **El-ma'nā** ne keyfiyyetle söylenmiş sözi girü getirirsin. [44^b] (1) *Hāşıl āyed çār çiz ez-çār çiz / Yād dār in nükte ez-men ey* 'aziz çār āyedūn fā'ili ve ḥāşıl mef'ūli
- 15 ve ez ḥāşıla müte'allıķdūr yād dāruñ aḥd mef'ūlini ve in āḥarı ve nükte ine şıfatdır zīrā 'Arabī ile taḳdīri dimekdür pes cār u mecrūr yād dāre ¹⁰³ *احفظ هذه النكتة في* müte'allıķdūr. **Yād** aınmak ma'nāsına ism-i maşdardur **dār** emrdür maşdarı dāştendür tutmak ma'nāsına **nükte** kuvvet-i fıkrla istiḥrāc olunup ḳalbde mü'eşşire olan laṭīfedür. **El-ma'nā** dört nesneden dört nesne ḥāşıl geldi ve anıñla 'āmil olan andan fā'idelendi ey
- 20 'aziz bu laṭīfe benden ezber eyle ve hıfz idüp 'āmil ḳıl ki benim saña yādigārimdur. (2) *Ḥāmuşīrā her ki sāzed pişei / Kereded īmen neb'vedeş endiše* ḥāmuşī sāzedūn mef'ūl-i evveli ve pişe şānisi ve ba'de'l-cümle her kiye şıfatdır zīrā her ki her kesī ki taḳdīrindedür ki her kesī mübtedādur kerededūn taḥtında zamīr-i fā'il kesīye rāci' ve īmen mef'ūlidür ve ba'de'l-cümle ḥaber-i mübtedādur endiše kerededūn fā'ili ve şın
- 25 mef'ūli ve ba'de'l-cümle cümle-i ḥaberıyyeyi te'kid ve izāḥadur. **Ḥāmuşīde** yā maşdariyyedür aşlı ḥāmūsīdür epsem olmak ma'nāsına **pişei endiše**de olan hemzeler ki yāya vesīle ve andan nişānedür zā'iddür endişede vahdet içün olmak daḥi vechdür **īmen**

¹⁰³"Bu şakayı benden sakla."

- kaygusuz. **El-ma'nā** her kes ki sükūt itmeği kendine kār düze ve epsem olmağı iş idine bî-ğam ve bî-ğuşsa olur ve endîşe ve fikri olmaz veyāhūd efkardan hiç bir dürlü fikr aña yol bulmaz zîrā hāmūşluk sebebiyle başı selāmet üzerine olan kimsenün qalbinde fikre şālîh nesne olmayacak orada ğam neyler el-hāşıl hāmūşluk selāmet-i şadra ve şafā-yı hātıra sebebdür ve ikşār-ı kelām dîn ü dünyāda kedere bā' işdür. (3) *Ger selāmet bāyedet hāmūş bāş / Geşt īmen her ki nīkī kerd fāş* selāmet bāyedün fā' ili ve tā' hīṭab mef' ūli ve ba' de'l-cümle fi' l-i şartdur hāmūş bāşuñ mef' ūli ve ba' de'l-cümle cezādur mīşrā' -ı şānīnün taqḍīri her kesī ki kerd nīkī fāş geşt īmen dimekdür ki herkesī mübtedā ve geşt īmen cümlesi haberdür ve nīkī kerdün mef' ūl-i evveli ve fāş şānīsī ve ba' de'l-cümle mübtedāya şıfatdur. **Nīkī**de yā maşdariyye **fāş** 'Arabī'dür aşlında fāşīdür neşr eyledi ve tağıtdı ma' nāsına. **El-ma'nā** eger saña āfātdan selāmet gerek ise hāmūş ol zîrā selāmet hıfz-ı lisānadur meğerki hayır söyliyessin ve zīkr idessin herkes ki eylik fāş itdi ya' nī eger lisān ve kavliyle ve eger fi' li ile eylūgi çok söyleyüp ve çok işleyüp etrāfa tağıtdı bî-ğam ü bî-ğuşsa oldı zîrā ¹⁰⁴لَا إِخْسَانُ إِلَّا الْإِخْسَانُ¹⁰⁴ mūcibince eylūgine eylik karşı geldi. (4) *Ez-sehāvet merd yābed serverī / Şukr ni'metrā dehed efzūnterī* merd yābedün fā' ili ve serverī mef' ūli ve ez yābedi ta' līldür şukr dehedün fā' ili ve ni'met mef' ūl-i evveli ve efzūnterī şānīsīdür [45^a] veyāhūd şukr mübtedā ve dehed cümlesi haberdür. **Sehā** 'ali kadrü'l-hāce olan 'aṭādur **serverī**de yā maşdariyyedür server şāhib-i riyāsetdür ya' nī başbūğ didükleridür **efzūnterī**de yā maşdariyyedür efzūn artıkdur muḳābili eksikdür pes efzūnter artıkrıkdur maḳşūd artıklıkda fazlını beyāndur. **El-ma'nā** merd saḫāvetinden öturi serverlik bulur ya' nī ehl-i dīn içinde başbūğ olur ve 'indallāh derece-i 'āliye bulur zîrā sehā vücūd şıfat-ı enbiyā vü evliyādur ve kā'id-i cinān ve rāğm-ı şeyṭāndur ve şukr itmek ni'mete fevkü'l-hāzz zīyādelik virür pes 'ubūdiyyet ne kadar mezīd olursa feyz-i Hāḳ daḫi aña göre olur. (5) *Her ki ū şod der sehā server şeved / Ni'meteş ez-şukr kāmīl-ter şeved* taqḍīri herkesīdür o mübtedā-yı şānī ve şod cümlesi şānīye haber ve ba' de'l-cümle mübtedā-yı evvele şıfatdur server şevedün mef' ūli ve ba' de'l-cümle mübtedā-yı evvele haberdür ni'meteş mübtedā-yı

¹⁰⁴“İyiliğin karşılığı, iyilikten başka olabilir mi?” Kur'an-ı Kerim, Rahman Suresi (55);60.

- kāmilter şevved mu‘ahharuñ mef‘ūli ve ez ta‘līl ve ba‘de’l-cümle haberdür ve eger ihtisār olunursa şevved mazhara müsned olur ki ni‘metdür şevved ni‘metiş ma‘nāsına. **Der** zarfdur ki rusūh u istikrāra mütē‘allikdür taqdiri şevved rāsih ü müstaḡarrdur seḡā dimekdür. **El-ma‘nā** herkes ki seḡā vü keremde rāsih ü müstaḡarr oldu server olur zīrā
- 5 el-insān ‘abīdū’l-iḡsān mūcibince āḡir ḡalk-ı ‘ālem anuñ muḡabbet ü tābī‘ ve dā’iresinūñ mülāzımı olur ve ol daḡi bu sebebden ta‘ayyūn ve derece-i ‘āliye bulur ve irtifā‘-i şānla devlet ü saltanat ayaḡına gelür ve şukr ucından ni‘meti ekmel ü evvelkiden ekşer ve evfer olur. (6) *Her ki ü şod sākin u ḡāmūş kerd / Ez-selāmet kisveti ber-dūş kerd* taqdiri her kesī ki ü şod sākin ve ḡāmūş kerd kisveti ez-selāmet kerd ber-
- 10 dūş dimekdür ki **sākin** mütēḡarrrikūñ muḡābilidür ya‘nī sūkūn bir nesnenūñ mütēḡarrrikden soñra şübūtudur **ḡāmūş kerd** şıfat-ı müşebbehedür ḡāmūş fi‘llü ma‘nāsına zīrā kerd işledi ma‘nāsına mażī olduḡı gibi işlemek ma‘nāsına daḡi ism-i maşdar gelür **kisveti**de yā vahdet-i nev‘iyye içündür kisve libāsdur **dūş** omuzdur **kerd** mażīdür eyledi ma‘nāsına. **El-ma‘nā** herkes ki o sākin ü sākit fi‘llü oldu ya‘nī çok
- 15 söylemeyüp epsem oturdu selāmetden bir kisve-i ‘acībe omūzı üzerine eyledi ya‘nī selāmet kisvesini geydi ve vücūdi āfātdan ḡalāş oldu. (7) *Ger hemī bāşī ḡāḡī ki bāşī der emān / Rev nikūyi kon tu bā-ḡalk-ı cihān mışrā’-ı evvel şart u şānī-i cezādur rev emrdür* maşdarı reftendür yürimek ve gitmek ma‘nāsına nikūyi kon kelimesinūñ mef‘ūlidür ve yā’ şāniye maşdariyyedür tu kon taḡtında olan zamir ḡitābı te’kid içündür
- 20 bā nikūyiye mütē‘allikdür zīrā nikūyi taqdirde tudan mu‘ahḡhardur. **El-ma‘nā** eger dilerse ki emn ü amān içinde olasın ve fuzu‘ vü ḡavfdan necāt bulasın yūri ḡalk-ı cihāna eylik eyle ya‘nī bu eylige musāra‘at kıl zīrā sebep-i amān ü bā’iş sūkūn ü itmi’nāndur şol cihetden ki senūñ anlara ḡayır-ḡāḡlīḡuñ anlaruñ daḡi saña ḡayırḡāḡlīḡuña ‘illetdür ḡayırḡāḡdan ise zarar gelmez pes neden elem çeker ve neden
- 25 ḡavf idersin işte mü’min ḡaḡīḡatı budur ki ḡayriyi amānda kılmak ḡayrūñ daḡi seni amānda kılmasına vesīledür ḡattā mü’min-i kāmil bir derece vāşıl olur ki vahşīler andan teneffür itmezler ve mūzī ve muzarr olan sibā‘-ı ḡayvānāt anı ihlāk ü iftirās yolına gitmez bu makāmdandur ki ba‘zı ehl-i taşarruf esede rākib olur ve destine tā zebāne

- yerine mār alur olmayasın tā ki seni nār-ı cehennem ihṛāk itmeye zīrā ḥuḳḳḳ mālı mūrā'āt ü muḥāfaẓa itmeyen aḥir ¹⁰⁵ بِهَا جَبَاهُمْ وَخَوُّهُمْ ve nişānıyla mu'lem olur ¹⁰⁶ وَمَنْ يَبْدَلْ فَلَمْ يَبْدَلْ عَنْ نَفْسِهِ mūcibince vebāl ü cezāsın bulur. (5) *Çār çīzet ber dehed ez-çār çīz / Neş'neved īn nūkte coz ehl-i temīz* çār çīz mübtedā dehede ḳayddur ber
- 5 mef'ūldür dehede fā'ili zāmīr-i gā'ibdür ki mübtedāya rāci'dür ve ba'de'l-cümle ḥaberdür īn neşnevedün mef'ūli ve fā'ili ehldür zīrā istiṣnā müferriḡdür nūkte īnün şıfatıdır. **Ber** bāḡ u baḡçe ve bostān gibilerün ḥāşılına dirler **neşneved** muzārī'-i menfīdür maşdarı şünūdendür işitmek ma'nāsına **temīz** idrāk ü fark ma'nāsınadır. **El-ma'nā** dört nesne saña dört nesneden meyve ve maḥşul virür ya'nī dört nesnenün dört
- 10 eşeri vardur ki aña lāzım gelür ve andan tevellüd ider ḥāşıl yerden ve meyve ağaçdan olduḡı gibi bu nūkteyi ya'nī bu laṭīfe ve raḳīḳa-i mü'eşşireyi ḥiçbir kimse gūşına almaz ve işitmez illā ehl-i idrāk alur ve işidür zīrā ḥayr u şerri teşḥiş ider ve aña göre ḥayra ikbāl ü şerden idbār eyler. (6) *Her ki zū şādır şeved īn çār kār / Bīned īn çār-ı diger bī-iḥtiyār* taḳdīri her kesī ki şeved īn çār kār şādır ez o dimekdür ki her kesī mübtedā ve
- 15 mā-ba'dında cümle aña şıfatdur īn şevedün fā'ili ve çār kār īnün şıfatıdır şādır şevedün mef'ūlidür ḥarf-i cer şādıra mūte'allıkdür. Ān bīnedün mef'ūli ve diger çāruñ şıfatı ve bī bīnede mūte'allıḳ ve ba'de'l-cümle mübtedāya ḥaberdür **zū** aşlında ez üdur ki ez ḥarf-i cer ve ū 'Arabī'de hüve gibi zāmīr-i gā'ib-i munfaşıldur **şādır** şudūrdandır ya'nī vürüdu mecī'den soñra rücū' ve inşirāfdur līkin bu maḳāmda şudūr-ı vukū' [45^b] ve
- 20 taḥḳīḳ ma'nāsına maḥmūldür **çār kār** aşlında kār-ı çārdur 'Arabī lisānla beze'l-umūrü'l-erba'a dimekdür **çār-ı diger** taḳdīri çār ki digerest dimekdür **iḥtiyār** ızṫırāruñ zıddıdır. **El-ma'nā** her kes ki andan bu dört iş şādır ve vāḳi' olur o bir çār çizi daḡı bī-iḥtiyār görür ya'nī ol dört kārūñ muḳābelesinde nāçār dört nesne daḡı zuhūr ider ki anuñ semre ve lāzımıdır ve anı def idemez. (7) *Çun su'āl āverd kereded ḥ'ār merd / Mānd tenhā*
- 25 *her ki istiḥfāf kerd* taḳdīri çun āverd merd su'āl kereded ḥ'ār dimekdür ki merd āverdün fā'ili ve su'āl mef'ūli ve ba'de'l-cümle fi'l-i şart ve kereded ḥ'ār cezā-yı şartdır ve eger

¹⁰⁵“Onlarla alınları, yanları ve sırtları daḡlanacak.” Kur'ân-ı Kerīm, Tevbe Suresi (9);35.

¹⁰⁶“Kim cimrilik yaparsa, aşlında kendi aleyhinde cimrilik yapmış olur.” Kur'ân-ı Kerīm, Muhammed Suresi (47);38.

- taḳdīri çün āverd su'āl kereded ḥ'ār merd dimek olursa tenāzi' fi' leyn ḳabīlinden olur ki merd 'inde'l-başariyye kerededün fā'ili olup āverdün fā'ili muzmer ve 'inde'l-kūfiye ḥilāfı olur nitekim maḥallinde mübeyyendür mışrā'-i şānīnün taḳdīri herkesi ki kerd istihfāf māned tenhā dimekdür ki her kesī mübtedā ve istihfāf kerdün mef'ūli ve
- 5 ba'de'l-cümle mübtedāya şıfatdur tenhā mānedün taḥtında fā'ilinden ḥāldür zīrā māned lāzımdur. **Su'āl** burada isti'tā'dur istiftā' degil ya'nī ednānuñ a'lādan bir nesne talebidür ki ednā mertebesi dilenmek didükleridür **āverd** māzīdür maşdarı āverdendür getürmek ma'nāsına **mānd** meddle ve nūnuñ sükūnıyla maşdarı māndendür ḳalmaq ma'nāsına **tenhā** yalnız **istihfāf** hafif tutmaq ki istihzāyı müstelzimdür. **El-ma'nā**
- 10 çünki merd-i ḥalḳdan dünyāya müte'allik nesne taleb eyledi ve dilenmek getürdi ḥ'ār u zelīl olur ya'nī her kimden su'āl şādır olursa zillet bulur ve zillet ol su'ālün lāzımıdır ki andan müfāraḳat itmez anuñçün cenāb-ı nübüvvet şallallāhu 'aleyhi vessellem لا تسألوا
- tdi ve ādem i ve keḳalik her kes ki ḥalḳı istihfāf u istihzā idiyü su'ālden nehy itd ¹⁰⁷ الا س
- yerine 'add itmeyüp mertebesinden anları isḳāt u tenzīl eyledi tenhā ḳaldı zīrā hūneri
- 15 ucından ḥalḳ anuñ yanından perişān olur ve āḥir yalnız ḳalur işte bu tenhālık daḥi ol istihfāfuñ şemere ve neticesidür ki andan müfāraḳat itmez. (8) *Her ki der pāyān-ı kārī nen'gered / 'Āḳıbet rūzī peşimānī ḥored* der nengerede zarfdur ve ba'e'l-cümle her kiye şıfatdur ki her ki herkesi taḳdīrinde mübtedādur 'āḳıbet ve rūzī ḥorede zarflarıdur peşimānī ḥoredün mef'ūlidür ve ba'de'l-cümle ḥaberdür. **Pāyān-ı kārīde** yā vaḥdet
- 20 içündür ve yā zā'iddür pāyānkār iş āḥiri ve şoñı **nengeredde** nūn-ı evveli nāfiyedür nigred muzāri'dür maşdarı nigeristendür baḳmaq ma'nāsına naḳar gibi **rūzīde** yā vaḥdet içündür **peşimānīde** yā maşdariyedür **ḥored** muzāri'dür maşdarı ḥordendür yemek ma'nāsına ekl gibi burada ekl ile murād mecāzdur zīrā maḥ'ūmāt ḡidā-i cismānī olduḡı gibi ḡumūm ü humūm ü peşimānī ve emşālī daḥi ḡidā-i rūḥānī gibidür. **El-ma'nā** her
- 25 kimse ki bir işün veyā muṭlaḳā kārūñ şoñına naḳar itmeye ve tefekkür idüp 'āḳıbet endiş olmaya 'āḳıbet bir gün peşimānılık ya'nī nedāmet yer ü nādim olmak ḡidā gibi aña bir nesne olur anıñçün dirler ki evvelden şoñın şaymaq gerekdür ve dimişlerdür ki قدم الخروج

¹⁰⁷“İnsanlara dilenme.”

- avvā söziyle H hyūñ gāyetini te'ammül itmeyüpne mselā-s'aleyhi' dem Ā¹⁰⁸ قبل الولوج
- te'vīle zāhib oldu ve āhir nādīm olup zulm-i nefse i'tirāf eyledi el-hāşıl bī-te'ammül iş tutan ādeme nedāmet lāzım gelür. (9) *Her ki nek'ned iḥṭiyāt-ı kārḥā / Ber-dileş āhir nişīned bārḥā* ber şinīde müte'allik ve āhir aña zarf ve bārḥā anuñ fā'ilidür **nekned**
- 5 müzāri' i menfīdür maşdarı kerdendür eylemek ma'nāsına **iḥṭiyāt** evveli ile 'ameldür **nişīned** müzāri' i müşbetdür maşdarı nişestendür oturmak ma'nāsına cülüş gibi **bārḥā** bāruñ cem'īdür yük ma'nāsına ḥaml gibi burada bārdan murād bār mecāzīdür ki ğumū ü humū ve ḥasret-i dildür. **El-ma'nā** her kes ki kārlerden iḥṭiyāt eylemez ya'nī tutdığı işleri cüretrāy ü ihtimāmla tutmaz ahvaṭ ü avlu ile 'amel itmez āhir qalbi üzerine
- 10 aḥmāl-i şaḳīle oturur ve fi'l-meşel yük biner ve ol yük nedāmet ü ğam ü ḥasretdür pes 'ākıl olan işi cidd ü rā'yla aḥz idüp 'azīmeti dilden ve evveli vü a'lāya elden bırakmamak gerekdür tā ki āhir ü 'ākibet ḥayr ola ve kār-ı murād üzerine ḥuşūle gele. (10) *Her ki ū istīze bā-sulṭān koned / Kār-ı ḥodrā ser-be-ser vīrān koned* istīze konedüñ mef'ūli ve bā istīze müte'allikdür ve ba'de'l-cümle ü ya ḥaber olur zīrā ü mübtedādur
- 15 ve ba'de'l-cümle her kiye şıfat olur ki her ki her kesī ki taḳdīriyle mübtedādur ḥaberi mışrā'-ı şānī cümlesidür kār ikinci konedüñ mef'ūl-i evveli ve vīrān mef'ūl-i şānīsidür ve serbeser kārı beyāndur mine'l-evveli ile'l-āḥir ma'nāsına istīze aşlında. **Sitīzedür** hemze li-eclü'z-zarūre medḥaldür Sipīd ü İspīd ve İskender ü Sikender ve İstānbul u Sitānbul ve nazā'iri gibi pes sitīze 'inād ü cedel ma'nāsına isimdür maşdarı sitīzīdendür
- 20 **serbeser** ez ser tābeser dimekdür ki başdan başa ve uçdan uça dimekdür. **El-ma'nā** her kimse ki o şulṭānla cenk ü cedel eyliye kendi kārını bi'l-küllīye ḥarāb eyler ya'nī anuñla başa çıkamayup ayakda qalır ve āḥir zār u zebūn olur zīrā [46^a] fi'l-meşel arslanla gūreşmek olmaz pes anlara rıfḳla mu'āmele etmek gerekdür gerek nāşih ve gerek ğayri nāşih. (11) *Her ki geşt ez-ḥūy-ı bed nā-sāz kār / Dūstān ez-vey koned bī-şekk firār* nā-sāz geştüñ mef'ūl-i ve ba'de'l-cümle her kiye şıfatdur ki her ki her kesī taḳdīri ile mübtedā ve mışrā'-ı şānī cümlesi ḥaberdür dūstān konedüñ fā'il-i muḫḫiridür egerçi taḳdīm olunmuşdur anıñçün koned müfreddür firār mef'ūli ve ez firāra müte'allikdür.

¹⁰⁸“Girmeden ayrıl.”

- Geşt** oldu ma' nāsına şod gibi **nā-sāzkār**da nā nāfidür sāzkār şıfat-ı müşebbehdür pes nā-sāzkār düzensüz işlü ve nāmuvāfıķ ma' nāsına. **El-ma' nā** her kes ki bed hūyī ve yaramaz hūķī ucından düzensüz ve muhālif işlü ola dostlar andan bī-şübhe firār iderler ve aña buğz u 'adāvet üzre olurlar zīrā dostların aña muvāfaķat ve anuñla şoħbet ü ülfetleri
- 5 hūy-ı nik ü kār-ı muvāfıķa mebnīdür ve illā eyüler yaramazlara yār olmazlar ve muvāfıķlar muhālifler yanlarına uğramazlar. (12) *Her ki bā sulţān dilīrī kerd mürd / Der helāk māl ü cān tenrā süpürd* bā dilīre mütē'allıķ ve dilīr kerdün mef' üli ve ba' de'l-cümle her kiye şıfatdur ve her ki her kesī taķdīriyle mübtedādur ħaber-i mürd cümlesidür. **Mürd** māzīdür maşdarı mürdendür ölmek ma' nāsına **süpürd** māzīdür
- 10 maşdarı süpürdendür ışmarlamak ma' nāsına **dilīr** bahādır. **El-ma' nā** bir kimse ki sulţāna bahādırılıķ ve ķavl ü fi' ille cerā'at ü cesāret eyledi mürd oldu ya' nī kendini māl ü cānuñ helāk ü telefne ışmarladı ve teslīm eyledi zīrā āħir mālına kıyarlar ve elinden alurlar ve ķatl iderler anuñķün sulţān-ı cā'ize kelime-i ħaķ söylemek efđalü'l-cihād oldu zīrā telef
- 15 kendi nefsiñi tehlikeye ilķā itmek menhīdür. (13) *Her ki ü bāģī şeved bā pādīşāh / rūz ü ħün tīreşeb kereded siyāh* bāģī şevedün mef' üli ve bā pādīşāh bāģīye mütē'allıķ ve ba' de'l-cümle ūya ħaber ve ū daħi her kiye şıfatdur rūz kerededün fā'ili ve siyāh mef' üli ve ħün siyāha teşbīhdür ve ba' de'l-cümle her kiye ħaber olur. **Bāģī** baģīdendür 'ulūvv ü zulm ü istiķāle ya' nī ifsād-ı memleket ve ħurūc-ı 'aliyü's-sulţāndur **tīreşeb**
- 20 aşlında şeb-i tīredür ki tīre şebe şıfatdur bulanıķ ve ķarañu ma' nāsına zulmet gibi **siyāh** sipīdün muķābilidür. **El-ma' nā** her kimse ki sulţān-ı a' zime baģī vü ħurūc ķaşd eyliye anuñ ğünü zulmānī gice gibi siyāh olur ya' nī aķ görmez ve dili sevād-ı ğam ve cismi zulmet-i āfetden 'ibāret olmağla öyle bed ħālün rūzına rūz dinilmez belki şebtīre ya' nī ziyāde zulmānī gice dinilür maķşūd-ı baģī ve cesāretün kendi helākine sebep olduğın
- 25 beyāndur nitekim menķül olduğı gibi her 'aşırda daħi meşhūrdur zīrā ħurūc 'aliyü's-sulţān cā'iz degüldür ve 'anifle mu'āmele itmek daħi memnū'dur pes menhī ve memnū'ı irtikāb iden kimse āħir münhezim ü maħzūl ü müdemmirdür. (14) *Her ki ü ez ğir bāşed ser büzürg / Ez heme tenhā būmāned hemķū ğürg* bu beytün i' rābı zāhirdür.

- Serbüzürg** aşlında büzürg serdür ulu başlu ma' nāsına ki şıfat-ı müşebbehedür **gürg** kırdur zi'b ma' nāsına ki sibā' hayvānātdandır. **El-ma' nā** herkes ki kendini kendi nefsinde ğayriden ulu zann itdüğinden büyük başlu ola ve mütekebbir olup ezhār-ı āşār kibr eyliye ol kimse cümle halkdan kırd gibi tenhā kalur ve hıç kimse yanına uğramaz
- 5 olur işte mütekebbiri kırdı teşbih eyledi zīrā yırtıcı hayvānātuñ yanından kaçarlur ve şerrinden hāzer eylerler ve anlara 'adāvet üzere olurlur mütekebbir daği böyledür ki halk anuñ şöhetinden firār ü mütevāzı' olanuñ meclisinde qarār eyler vallahü'l-hafız
- [47^a] (1) *Her kirā 'ādet şeved cūd u kerem / Der miyān-ı halk kereded muhterem* taqdīri her kesī ki şeved u rā cūd u kerem 'ādet kereded der miyān halk-ı muhterem dimekdür ki
- 10 her kesī mübtedā ve u rā 'Arabī'de lehü ma' nāsına şevedı ta' līl ve cūd fā' il ve 'ādet mef' ūldür ve ba' de'l-cümle mübtedāya şıfatdur der keredede zarf ve muhterem mef' ūl ve ba' de'l-cümle mübtedāya haberdür. 'Ādet ef' ālde 'örf aqvāldē müsta' meldür **cūd** kıable's-su'āl ve kerem ba' de's-su'āl olan 'atādur **miyān** orta **kerded** olur ma' nāsına muzāri' dūr **muhterem** hürmetlü ve mehābetlü 'ırzlu ve vaqārlu maşdarı ihtirām gelür.
- 15 **El-ma' nā** her kes ki cūd u kerem anuñ içün 'ādet ola ve dā'imā bu ma' nāya mu'āvede eyliye halk arasında hürmetlü vü 'izzetlü ve 'azametlü olur zīrā cūd u kerem isticlāb-ı meveddet kulüb itmekde hācer-i mıkñātıs ve hādīd gibidür el-insān 'ābidü'l-ihsān hod meşhūrdur ve halkuñ iqbāl ve ihtirāmında fā'ide budur ki nāfizü'l-kelim olur. (2) *Her ki kār-ı nīk u yā bed mī-koned / Ān heme mī-dān ki bā-hod mī-koned* taqdīri her kesī ki
- 20 mī-koned kār-ı nīk u yā bed mī-dān ki mī-koned ān heme bā-hod dimekdür nīk kārūñ şıfatıdur yā harf-i terdidür nīk ve bed biri birinūñ muqābilidür ve mī-koned cümlesi her kesīye şıfatdur ki her kesī mübtedādur ān ikinci mī-konedūñ mef' ūli ve heme ānı te'kiddür ve ba' de'l-cümle mübtedāya haberdür. **El-ma' nā** her kes ki eyü veyā yaramaz iş işler bil ki bu cümleyi kendine eyler zīrā insān ğayre bedlük itse daği ğayr anuñ
- 25 vebālin çekmez belki şüreten müte'ezzi' olur ve dünyāda fenā bulur ve āhiretde vebāli bedlük idenūñ üzerinde kalur ve eylük daği böyledür ki şevābı fā' il-i ğayr olandur. (3) *Ey birāder bende-i Ma' būd bāş / Tā tevānī bā-sehā vu cūd bāş* **el-ma' nā** ey birāder ma' būd-ı haqīki olan Allāh te'ālāya 'abd u 'ābid ol māsivā perest olma zīrā māsivā

- senüñ mişlündür ve Hakk'ın ise mişl ü nazîri yokdur ve kâdir oldukça sehâ vu cûd şıfatıyla mutaşşif ol zîrâ Hakk seni cûdıyla halk itmiştir. (4) *Bâş ez-buhl-i bahîlân bâ hazer / Tâ nesûzed mer-turâ nâr-ı saķar* bâhazer bâşe ve ez hazere mütē allikdür nâr-ı saķar nesûzedüñ fā'ili ve mer-turâ mef'ulidür **buhl** mālī müsteħakkından imsāk
- 5 itmekdür 'ilmī imsāk daħi anda dāhildür **bahîlân** cem'idür **hazer** havfdur **nesûzed** muzāri'-i menf'idür maşdarı sūhtendür yanmak ve yandırmak ma'nāsına **merturâ** aşlinda mer tūrādur ki mer zā'idedür ve tū sen dimekdür **saķar** düzaħuñ řabaķa-i sād sesinüñ ismidür. **El-ma'nâ** bahîllerüñ buhlünden hazer ü havfla ol ya'nî şaķın saña buhl buhlâ-i sārī olup sen daħi anlar gibi [48^b] 'aķlıyla vücūdını zabt eyler ve deynle efķara
- 10 düşüp kendüni mużtarib kılmaz. (4) *Her kirâ bisyâr bâşed düşmeneş / Hîre kereded her du-çeşm-i rüşeneş* taķdîri her kesî ki bâşed ü râ düşmeneş bisyâr kereded her du-çeşm-i rüşeneş hîre dimekdür **hîre** řonuķ ve zūlmānī. **El-ma'nâ** her kes ki anuñ içün düşmen çok ola iki rüşen gözü řonuķ ve bulanık olur ve kemāl-i hayretinden gözleri görmeden şalur ve ā'mā'le müsāvāt bulur ve keşret-i ā'dā ucından dîdeleri hîre vü tîre olduĝunuñ
- 15 sırrı budur ki ā'dā dā'imā anuñ fırsatın gözlerler ol daħi anları murāķabe sebebiyle gözden çıkar ve hayrete düşer ve efķardan zāhir ü bātını bulanur. (5) *Her kirâ eşĝāl-i bisyāreş buved / Der zamāne zārī-i kāreş buved* taķdîri her kesî ki buved ü râ eşĝāl-i bisyâr buved kāreş der zamāne zārī-i dimekdür. **Eşĝāl** şuĝlūñ cem'idür ki ferāĝuñ zıddıdır **zārī**-ide yā' evveli aşliyye ve ikincisi maşdariyyedür zārī-i daħi cā'izdür
- 20 hemze ile ki hemze yā' şānīyeden bedeldür zārīlik inlemekdür nālān olmaķ gibi. **El-ma'nâ** her kimse ki anuñ eşĝāl-i keşiresi ola zamānede ya'nî zamān [49^a] zaman-ı maşşūş ki anuñ müddet-i hayātîdür kārı zārīlik olur ya'nî muħabbet ucından inleye řalur zîrâ eşĝāl az olsa bile insān andan bî-ħuzūr olur fekeyf ki çoĝ ola ve evķātını isti'āb ide bināen 'alī hezā şuĝlī ferāĝa tebdîl idüp āsûde olmaķ gerekdür. (6) *Çār çîzest ez-ħařāhā ey piser / Gūş dāreş bā-tu gūyam ser-be-ser* çār çîz mübtedā ve ez ħařāhā
- 25 ħaberdür est ħařāhāya şayddur çār çîz ez ħařāhāset dimekdür serbeser ez sertābeser taķdîrindedür. **Ĥařāhā** ħařānuñ cem'idür ħařā luĝatde zıdd-ı şavābdur ki cihetden 'udüldür ve ıřılāħda ĝünāhdur ya'nî fi'lī kabîħ olan nesnedür. **El-ma'nâ** ey piser dört

- nesne ḥaṭāyā-yı ‘aẓīmedendür veyāḥūd dört nesne vardır ḥaṭālardan ki ğayre kıyās olunmaz ol dört nesneye kulaḫ tūt tā ki mene’l-evvel ile’l-lāḥir saña söyleyeyim ve sen daḫi o maḫūle ḥaṭādan ḥazer idesin ve selāmet bulasın. (7) *Evvel ez-zen dāšten çeşm-i vefā / Sāde-dilrā bes ḥaṭā bāşed ḥaṭā* evvel mübtedā ve ez dāştene müte‘allikdūr ve
- 5 çeşm dāštenüñ mef’ūlidūr ve dāšten mübtedā-yı şānīdür sādedil bāşedüñ mef’ūl-i evveli ve bes ḥaṭā şānīsidūr zīrā ḥaṭā-yı keşīrān dimekdür ikinci ḥaṭā te’kiddūr ve ba‘de’l-cümle mübtedā-yı şāniye ḥaber ve şānī daḫi evvele ḥaber olur. **Çeşm** burada ümīd ma‘nāsınadır **vefā’** ğadruñ zıddıdır ya‘nī ‘ahdine tırmaḫdur **sādedil** şıfat-ı müşebbehedür ḥālī dil ma‘nāsına **bes** niçe ya‘nī ziyāde ve çok ma‘nāsınadır. **El-**
- 10 **ma‘nā** ol dört ḥaṭā-yı ekberüñ evvelkisi zen ya‘nī ‘avratdan ‘ahde vefā ümīdini tıtmak ḥālīyü’z-zihn ü selīmü’ş-şadr ve bön ādeme ziyāde ḥaṭā olur zīrā bönligi sebebiyle zeni ‘ahdine tırur zann idüp aldanur ve āḫir ol ğaddārenüñ bī-vefālīgı zaḫmetin çeker pes anuñ ‘ahd ü peymānına i‘timād itmemeḫ gerekdür zīrā zen ‘acūz-ı dünyānuñ şüretidür dünyānuñ ise kimseye vefāsı yoḫdur belki muṭrib gibidür ki her gün bir ḥānede
- 15 sāzendelik ider. (9) *Kām-ı nefş-i bed ber āverden ḥaṭāst / Zānki düşmenrā beperverden ḥaṭāst* ber āverden mübtedā ve kām mef’ūli ve ḥaṭā haberidür zānki ḥaṭāyı ta‘līldür beperverden daḫi mübtedā ve düşmen mef’ūli ve ḥaṭāst haberidür. **Kām** murād **nefs-i bed** nefş-i emmāredür **berāverden** yukarı getürmek ya‘nī taḫşīl itmek **zānki** zān sebeḫ ki dimekdür ki ta‘līl ma‘nāsına müsta‘meldür **perverden** beslemekdür. **El-ma‘nā**
- 20 yaramaz nefsüñ murādını taḫşīl itmek ḥaṭā-yı maḫzdur şol sebeḫden ki nefş-i emmāre düşmendür ve düşmeni beslemek ḥaṭādur ḥarāmī eline kılıç virmeḫ gibidür pes ārzūları berṭaraf idüp mücāhede ve riyāzet üzerine olmaḫ gerekdür. (10) *İmenī ez-bed ḥaṭā-yı dīgerest / Şoḫbet-i şıbyān ez-īnhā bed-terest* īmenī mübtedā ve ḥaṭāyı ḥaber ve dīger aña şıfatdur böyle yerlerde mevşūf iki yā’ile resm olınmaḫ isti‘māl-i ‘Acem’e
- 25 münāsibdür ve yā’ şāniye şıfat ü mevşūf meyānını faşl itmez ki rābıtası gibi bu sebeḫdendür ki baḫrī dīger dirler buḫūr üzerine mebnī olan nazımlarda ve şoḫbet-i mübtedā ve ez-īn bed tere müte‘allik ve bed-ter ḥaberdür **īmenī**de yā maşdariyyedür īmen ḫayḫusuzdur **şıbyān** şabīnūñ cem‘īdür burada murād ḥadd-i bulūḫa bālīg olmayan

- ve ol hükmde olanlardur **ez-înhâ** aşlında ez înhâdur ki ez harf-i cüz ve înhâ înuñ cem'îdür ve îñ ism-i işâretdür. **El-ma'nâ** bed âdemden ve bedliginden bî-kayd olmak başka bir hañadur ya'nî zıkr olınan dört hañânun biri dañi budur ki bu dañi hañâ-yı 'azîmdür zîrâ bed âdem mâr gibidür ki zehrñâkdur mârdan ise lâubâlî olmak hañadur ve
- 5 nâ-bâlig ve bu hükmde olan uşâqlarla şöhet itmek zıkr olınan hañâlardan bedterdür ya'nî bedlikde ziyâdedür zîrâ mañall-i töhmetdür ve muñâlîf-i 'ırz u vañârdur ve şöhet-i mü'sşire olmağla âñir anlarun meşreblerine duñul idüp tağyîr tab' itmek lâzım gelür bu ise sefâhat ü cünündür ve ba'zı nüsañde dördinci olmak üzre yazılan beyt budur ki zıkr olunur çârmîn ez meğer duşman îmenî key koned duşman bağîr ez
- 10 duşmani ya'nî ol hañâlarun dördincisi keyd ü hîle' duşmandan emn üzre olmağdur zîrâ duşman duşmanlığından ğayriyi kaçan eyler ya'nî eylemez pes andan hañer üzerine olmamak hañadur. (11) *Çâr çîzest ez-'añâhâ-yı Kerîm / Bâ-tu ğüyem yâd ğîreş ey selîm* 'añâhâ 'añânun cem'îdür şîlâ vü îhsân ma'nâsına **kerîm** Allâh te'âlâdur ki mübâlağâ ile kerem idicidür kerem kable's-su'âl olan 'añâdur **selîm** sâlimun mübâlağasıdur selâmet
- 15 âfât-ı zâhire vü bâtınadan tearrîdür ve filân müsellemedükleri bundandur. **El-ma'nâ** dört nesne vardur Mevlâ-yı kerîmun 'añâlarından ya'nî ol dört nesne Haññ'ın 'abde hañâyâ-yı haşşasındandur ki mücib şükr 'azîmdür ey selîmü'l-ğalb saña söyleyeyim sen dañi hıfz idüp mücebiyle [49^b] kâ'im ol bu tenbîh ü te'kîdden murâd umûr-ı âtiyenun hıfz u 'ameline terğîbdür. (12) *Hük-m-i Qur'an çâr çîzest ey cüvân / çün der âverdi*
- 20 *begüş ü râ bidân* hük-m-i Qur'an mübtedâ ve çâr çîz haberdür ü râ âverdînun mef'ûlidür begüş dañi aña müte'allığdur ve ba'de'l-cümle fi'l-i şart ve bidân cezâdur. **Hük-m** Qur'an'dan hük-m-i şer'îdür ki Allâh te'âlânun ef'âl-i mükellefine müte'allığ olan hükmi ve şöyledür diyü hitâb ü kazâsıdur gerek 'amele ve gerek i'tikâda müte'allığ olsun pes hâkim Allâh te'âlâdur burada hükmi Qur'an'a nisbet itmek mecâzdur zîrâ
- 25 hük-m-i İlâhî Qur'an'da mezkûrdur yoñsa Qur'an hâkim degildür 'aql gibi zîrâ 'aql âlet-i ma'rifetdür. **El-ma'nâ** ey cüvân Qur'an'da hük-m-i İlâhî dört nesnedür ya'nî gerçi Qur'an'da añkâm-ı keşîre vardur velâkin bu dört nesne añkâm-ı re'isiyye ve ferâ'îz-i câmi'a-i muğaddemedendür çün ol dört nesneyi kulağuna götüresin ve alasın sebîl añı

- ya'nî 'amele daği getür zîrâ 'ilmden maşşud 'ameldür. [50^a] (1) *Âdemîrâ çâr çîz âred şikest / Bâ-tu gûyem yâd dâr ey Hağ-perest* çâr çîz âredün fâ'ili ve âdemî mef'ûl-i evveli ve şikest şânîsidür bâgûyem muzârî-i nefsi-i mütekellim vahidedür yâd daği dâruñ mef'ûlidür dâr emrdür âdemî yâ' nisbetle âdemzâdedür ki 'Arab ibn âdem dir.
- 5 **Şikest** mâzîdür burada maşdar ma'nâsınadır ki şikestendür **Hağ-perest** vaşf-ı terkîbîdür aşlında perestende-i Hağ'dur Hağğ'a tapucu ma'nâsına. **El-ma'nâ** dört nesne âdem oğluna inkisâr getürür ve nizâm hâline halel virür ey Hağ-perest ol dört nesneyi saña söyleyeyin hıfz eyle ya'nî ezber idüp muhtezâsıyla 'amel eyle tâ ki perişanlık görmeyesin. (2) *Duşmen-i bisyâr u vâm-ı bî-şumâr / Cevri bî-hadd u 'iyâl-i bâ-kağâr*
- 10 çâr çîzi beyân ve andan bedeldür **vâm** borcudur deyn gibi **bî-şumâr** bî-hisâb burada keşretten kinâyedür 'iyâl müenneşine kâfil ve rızkına zâmin olduğı kimselerdür **kağâr** dizidür kağâr ebl ü kağâr beğal gibi. **El-ma'nâ** ol dört nesnenün biri insânun düşmeni çok olmağdur ki bu ma'nâ insanun belin buker ve kellesin şikest eyler ve za'îfû'l-hâl ider ve biri daği bî-hisâb borcudur ve biri daği halkun sitem bî-haddi veyâ kendinün cürm
- 15 bî'addidür zîrâ sitem ü zulmle dünyâda ve cürm ve günâhla âhîretde şikest ü perişan olur ve biri daği keşîrû'l-'iyâl ü mütefarriğû'l-harc olmağdur zîrâ bir kimsenün dahli az ve 'iyâl ve harcî çok olsa kağârsız şalma deve şâhibine döner pes bî-kağâr bisyâr ü bî-nizâm olmağdan kinâye olur. (3) *Vây miskînî ki ġarğ-ı vâm şod / Her demî ez-ğuşşâ ħûn-âşâm ħod* vây kelime-i tağassürdür âh ü feryâd ma'nâsına miskînî yâ ber miskînî
- 20 takdîrindedür ġarğ şoduñ mef'ûli ve ba'de'l-cümle miskîne şıfatdur her demî ikinci şoda zarfdur ez ħûn âşâm şoduñ mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle bu daği vây tahtında dâhîldür. **Miskînî**de yâ vahdet içündür miskîn minlâşî'ler ma'nâsınadır **ğarğ** şuya batmağdur **ğuşşâ** ġam ve ħazân. **El-ma'nâ** vây ol bir miskîn üzerine veyâ aña ki borca ġarğ oldu ve deyn anı her tarağdan deryâ gibi iğâta itdi bu sebeğden her demde ġam ü
- 25 ġuşşadan ħan içici oldu ve ħan yutdı ki ħan içmek ve yutmağ ne kağar düşvâr ise borç öcinden çekilen ġam ü ġuşşâ daği öyledür ki yüreğine derddür pes bu ħan deryâsından selâmet isteyen leşker. [50^b] (1) *Farz-ı Hağ be-cây âverdenest / Vâlideyn ez-ğîş râzî kerdenset* farz-ı hağ âverdenün mef'ûlidür evvel zarfdur be-cây âverdene müte'allîğdür

- āverden çarçızden bedeldür vālideyn kendenūn mef'ūl-i evveli ve rāzī s̄ānisi ve ez rāzīye mütē'allikdūr ve bu daḡi māqablinden bedeldür ki çarçızūn ikincisidür **farz** burada mefrūz ma' nāsınadır **vālideyn** peder ü māder **h'īş** kendi dimekdür. **El-ma'nā** evvel farz ḡaḡı yerine getürmekdür ki tevḡid ü 'ibādeti aña taḡşīşdür ikincisi
- 5 vālideynini kendünden ḡoşnūd eylemekdür ve ḡuḡūḡını dur ¹⁰⁹ كما ينبغي مراعات و محافظه
- ḡal te'ālā ¹¹⁰ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا (2) *Hük-m-i dīḡer çīst bā-şeyṡān cihād / Çāromeş nīkī be-ḡalk-ı nā-murād* ḡük-m-i dīḡer mübtedā ve çīst ḡaberdür bā cihāda mütē'allikdūr ki taḡdīri ān cihādest bā şeyṡān dimekdür ki cihād mübtedā-yı maḡzūfa ḡaberdür ve cümlesi māqablinde su'āle cevābdur. **Çāromeş** mübtedādur zamīr-i ḡā'ib çār çize
- 10 rācī'dür nīkī ḡaberdür yā maşdariyedür be-ḡalk nīkīye mütē'allikdūr nā-murād ḡalkūn şıfatıdur taḡdīri be-ḡalk ki nā-murādest dimekdür **nā-murād** muḡābili ber-murāddur. **El-ma'nā** çār ferā'izūn üçüncisi nedür şeyṡān racīm veyāḡūd nef-s-i emmāre ile cihād-ı ekber itmekdür ki farāz-ı mü'ekkidedür zīrā ikisi daḡi 'adüvv-ü Allāh ve 'adüvv-ü insāndur ve dördüncisi muḡtāc ve ehl-i zarūret olan ḡalka eyilik itmekdür zīrā dīn iki
- 15 nesneden 'ibāretdür ki biri ta'zīmü'l-emrullāh ve biri şefḡat-i 'alī ḡalkullāhdur ve fuḡarāyı mürā'āt şefḡatdendür ve insān 'āmmeye iḡsānla me'mürdur ve fuḡarā mirāt-ı aḡniyādur ve insān infāk-ı mālda ḡalīfe-i ḡaḡ'dur pes ḡaḡḡ'ūn mālını emri üzerine infāk lāzımdur. (3) *Mī-fezāyed 'ömr-i merd ez-çār çīz / İn naşīḡat bişnev ey yār-ı*
- 'azīz 'ömr-i merd mī-fezāyedūn fā'ili ve ez aña mütē'allikdūr İn bişnevūn mef'ūlidür
- 20 naşīḡat İne şıfatdur lisān-ı 'Arabī'de heze'n-naşīḡat gibi 'azīz daḡi cāna şıfatdur. **Mī-fezāyed** muzāri'dür yā' muvaḡḡhide istikbāle ve mī yā irādet-i ḡāle veyā taḡrīb-i ḡāle taḡşīş ider mī-fezāyed aşlında mī-efzāyed idi maşdarı efzūdendür artmak ve arturmak ma' nāsına ki lāzım ü mütē'addī gelür. 'Ömr bedenūn rūḡla müddet-i 'imāretidür **merd** erdür **bişnev** emirdür maşdarı şenīden vü şinevden gelür işitmek ma' nāsına **cān** burada
- 25 rūḡ-ı zevā'iddür 'azīz ḡalīlū'l-vücūddur burada cān-ı 'azīz didüḡi teşbīḡ ṡarīḡiyledür ki cān 'azīzim gibi maḡbūbum olan merd dimekdür. **El-ma'nā** insānuñ 'ömri dört nesne

¹⁰⁹“Ayrıca saygı duyulmalı ve korunmalıdır.”

¹¹⁰“Anne ve babaya iyilik edin.” Kur'ân-ı Kerīm, İsrâ Suresi (17);23.

- sebebiyle eẓzūn olur ya‘nī ‘ömründe bereket bulur ve illā ‘ömr ziyāde vü noḵsān ḵabūl itmez şūretā ḵabūl itdūgi yā ta‘līḵāt veyā enfāsda tefāvūt iledür ey cān ‘āzīzim gibi sevdiğüm işit ve ol beş nesneyi ezber it. [51^a] (4) *Evvel āverden be-gūş āvāz-ı ḵoş / V’āngehī dīden cemāl-i māh-veş* evvel mübtedā ve āverden ḵaber ve be-gūş aña
- 5 müte‘allīḵdür vāngehī mübtedādür zīrā gerçi ve ba‘de dimekdür velākīn burada ve‘l-sānī dimekdür dīden ḵaberdür cemāl aña mef’ūldür. **Āvāz** ün şavt gibi **ḵoş** eyü ve mülāyim ve yaḵşı **vāngehī** ve andan soñra dimekdür aşlı ve āngāhīdür **cemāl** bir nesnenūñ zātında güzel olmasıdır burada cemālden murād vech-i cemildür **veş** edāt-ı teşbīhdür. **El-ma‘nā** ol dört nesnenūñ evveli ḵulağa āvāz-ı ḵoş getürmekdür zīrā āvāz-ı
- 10 ḵūb ḡdā-yı rūḡdur ve beden mülāyim ü lezīz ḡdā buldıkça semirüp ziyādelik ḵabūl itdūgi gibi rūḡ daḡi şavt-ı ḡazīn ü mü’essīreden ḡdālanur ikinci sebeb ay gibi münevver yüz görmekdür zīrā ḡusn ü cemāl fi‘l-ḡaḡīḡa emr-i rūḡānīdür ki rūḡ aña müncezib ü anuñla münbasıṭ olur ve vech-i ḡasenden murād ḡelāl olandur muṭlaḡā. (5) *Sovvom āmed īmenī ber-māl u cān / Mī-fezāyed ‘ömr-i merdumrā ez-ān* sovvom mübtedā ve
- 15 āmed cümlesi ḵaber veyāḡūd seyyom āmedūñ fā‘ili ve īmen andan ḡāl ve ber īmene müte‘allīḡ ve ‘ömr mī-fezāyedūñ fā‘ili zīrā rā kelimesi burada zā‘iddür **sovvom** üçünci dimekdür. **El-ma‘nā** ol dört nesnenūñ üçüncisi māl ü cān üzerine ḡayḡusızlık geldi ki ‘ömr-i insān andan artar kesilmez ya‘nī insān dūnyāda kendi nefsi vü mālī üzerine bī-ḡavf ü bā-emn olmaḡ esbāb-ı tezāyid ‘ömrdenür zīrā bu iki nesne insāna
- 20 eḡabbū‘l-eşyādur feemmā merdūmden bu şıfatda kimse olmaḡ nā-yābdur meger ki mecnūn ola ki bī-ḡam ola. (6) *Ān ki kāreş ber-murād-ı dil buved / Der beḡa eẓzūdeneş ḡāşıl buved* taḡdīri ān kesī ki buved kāreş ber-murād-ı dil buvedeş eẓzūnīdür beḡa ḡāşıl dimekdür pes eẓzūnīşde şın fi‘le ḡayddur ve eẓzūnīde yā maşdariyyedür beḡa fenānuñ zıddı. **El-ma‘nā** ol kimse ki anuñ işi ḡöñli murādı üzerine ola ve irādetinden murādı
- 25 taḡallūf itmeye aña bu ‘ālemdē beḡa vü şebāt ve ṭūl-i ‘ömr ḡāşıl olur zīrā murādı üzere olduḡda ḡam-ı dilden ḡurtılır ve şafā vü ḡuzūr vü rāḡatla ta‘ayyūş idüp ‘ömründe bereket bulur. (7) *‘Ömr-i merdumrā be-kāhed penç ḡīz / Yād dāreş ḡun şenīdī ey ‘azīz* ‘ömr be-kāhedūñ mef’ūlī ve penç fā‘ili ve ḡūn şenīdī fi‘l-i şart ve yād dāreş cezā-yı

- şartdır **kāhed** muzāri‘dür maşdarı kâhîdendür eksimek ve eksilmek ma‘nāsına naşs gibi **penç** beşdür. **El-ma‘nā** âdem oğlanının ‘ömrünü beş nesne eksildür ve bereketin kırmaz ey ‘azîz ü şerîf ü nâdirü’l-vücûd çünkü anı işidesin hıfz eyle ve andan Hakk’a isti‘âze kıl zîrâ umûr-ı şa‘ibe vü ahvâl-i müşkiledür. (8) *Şod yekî z’ân penc der pîrî niyâz / Pes ġarîbî v’ângehî renc-i dirâz* yekî mübtedâ zân anı beyân ve niyâz şoduñ mef’ûli ve fâ‘ili tahtında zamîr yekîdür ve der pîrî niyâza müte‘allîkdür ve ba‘de’l-cümle haberdür ġarîbî bir miqdar şoduñ mef’ûlidür renc-i dirâz gibi. **Yekî**de yâ nisbet içündür biri dimekdür **pîrî**de yâ maşdariyyedür **niyâz** ihtiyâc ma‘nâsınadır niyâzmend ihtiyâcludur muqâbili nâzdur **pes** şon ve ârd ya‘nî ba‘de vü ângehîde böyledür **ġarîbî**de yâ maşdariyyedür ġarîb vatandaş dūr olan kimsedür **renc-i dirâz** uzun zahmet ya‘nî müddet-i medîde hastalık ve emşâli. **El-ma‘nā** ol beşden biri pîrlik vaqtinde zarûret ü ihtiyâc oldu ba‘de biri daği ġarîblikdür ki vatandaş-ı ahlâsından dūr ve akrabâ vü âşinâsından mehcûr olmağdur ba‘de üçüncüsü renc-i dirâz u marâz-ı medîd ü bî-nefâd derddür zîrâ fi’l-meşel büyük başın büyük ağrısı olduğu gibi belâ-yı ‘azîm ü renc-i tavîlûñ daği fikr ü ġamdur dirâzı olur miñnetle geçen ‘ömre ise ‘ömîr dinilmez ve dinilmişdür ki ¹¹¹ (9) *Her ki ü ber-murde endâzed nazar / ‘Omr-i ü bî-şekk be-kāhed ey püser* taqdîri her kesî ki ü endâzed nazar ber-murde ey pişer be-kāhed ‘ömr ü bî-şekk dimekdür. **Murde** meyyit **endâzed** muzāri‘dür maşdarı endâhtendür atmak ma‘nāsına **nazar** rü‘yetdür **bekāhed** eksilür ma‘nāsına evelinde bâ’ meksûre harf-i istikbâldür. **El-mā‘nā** meyyit üzerine nazar ü iltifât tarzı eyliye ey piser anıñ ‘ömrî bî-şübhe eksilür zîrâ mevt ü hayât mecânîs degillerdür hayât ise haydan ahz olunur pes meyyite nazar itmek naşs-ı hayâta sebep olur anıñçün dimişlerdür ki maşlûbe nazar ü elvâh-ı kûbûrî kırâ’at nisyân götürür ve nisyân ‘işyândandur ve ‘âşî murde gibidür ve bunda meyyitden murâd mevtâ-yı ‘avâmdur zîrâ havâşş-ı nâs ihyâ-yı haķîkiyyedür pes anlarıñ meyyitleri hayy hükminde olmağla herhâlde anlara nazar bereketdür belki dest ü pâları bile teķabbül olunur ve cesedlerüñ meşî iden a‘zâ ateş-i düzaħa yatmaz. (10) *Pençum âmed ters u bîm ez-duşmenân / ‘Omrrâ inhâ hemî dâred*

¹¹¹“Az ye, uzun yaşarsın.”

- ziyān* pençum âmedüñ fâ'ili ve ters andan hâldür ve ez terse müte'allikdür inhâ dâredüñ fâ'ili ve 'ömr mef'ûl-i evveli ve ziyān şānisidür. **Pençum** beşinci dimekdür **ters** tersidenden ism-i maşdardur kōrku ma'nāsına **bīm** daḥi kōrku ma'nāsına **hemidāredd**e mī ḥarf-i ḥāl ü hā' te'kid içündür dāred [51^b] muzāri'dür maşdarı
- 5 dāştendür tūtmak ma'nāsına. **El-ma'nā** beşinci düşmenlerden ve şerlerinden ḥavf geldi zīrā ḥavf ü vehm insānı eridür ve bedeni çüridür ve vaktini şaşırur ve āḥir topraḡa düşürür işte bu beş nesne 'ömr-i insān ve ḥayāt-ı ādeme ḥasāret ü ziyān tutar ve bunlardan maşūn olan kimsenüñ vakti her dem bahār olup bülbul gibi dā'im öter. (11)
- Her ki ü ez-duşmenān tersān buved / Kār-ı ü her laḡza dīger sān buved* taḡdīri her kesī
- 10 ki ü buved tersān ez duşmenān buved kār-ı ü her laḡza dige şān dimekdür ki buved evvelüñ taḡtında zamīr fā'il ü ya rāci'dür tersān mef'ûli ve ez tersāna müte'allikdür ve ba'de'l-cümle ü ya ḥaberdür ki ü mübtedā-yı şānidür ve ü daḥi ba'de'l-cümle her kesīye şıfatdur ki her kesī mübtedā-yı evveldür kār-ı ü ikinci buvedüñ fâ'ili ve her laḡza zarfdur ve dige şān mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle mübtedā-yı evvele ḥaberdür. **Tersān**
- 15 şıfat-ı müşebbehedür ki tersīden lafzından şīḡa-yı mübālaḡadur ma'nāsı kōrḡandur velākīn burada ism-i fā'il ma'nāsını virüp kōrḡıcı dirler **laḡza** göz ucuyla ve kıyruḡıyla bakmaḡdur **sān** burada üslub ma'nāsınadır. **El-ma'nā** her kimse ki a'dādan kōrḡıcı ve düşmenleri tarafından ḥavfı ola anuñ her göz kıyruḡıyla nazar ü iltifāt idecek kadar zamanda ya'nī her demde kārı başka üslub ve bir dūrlı daḥi olur ya'nī ḥālī mükedder
- 20 olup belā vü kaḡzā vü efkār ü ḡam ü ḡuşsa aña göz açdurmaz istiḡrāk üzerine başına neler gelür. (12) *Ez-Ḥudā ters u meters ez-duşmenān / K'ez heme dāred Ḥudāyet der emān* **ters** emirdür **mehters** nehydür **kez** aşlında ki ezdür kelāmuñ mā-bā'dını māḡabline rabīḡ içün ve ta'līl içün daḥi gelür. **Ḥudāyet**de tā dārede ḡayddur irādet-i Ḥudā ez heme dimekdür ki Ḥudā dāredüñ fâ'ili ve tā mef'ûlidür **emān** bī-ḥavf ü bī-iztīrāb olmaḡ. **El-ma'nā** Allāh te'ālādan ḡavf eyle a'dādan ḡavf eyleme ki Ḥaḡ seni cümlesinden emānında ve ḡıfzında tutar veyāḡūd tā seni cümlesinüñ şerrinden maşūn eyliye zīrā insāna i'ānet ilticā itdūḡi yerden gelür mültecā ve mencā ise Ḥaḡ'dan pes aña Ḥaḡ ta'zīmle ta'zīm idüp celāl ü heybet ve mu'aḡāzesinden ḡavf iden elbet amān
- 25

bulur merdümānla muṭlaḳa keşret-i mücādele ḥiffetden nāşī olmaḡla beyne'n-nās istihfāfa dā'idür. (4) *Piş-i merdum her kirā neb'ved edeb / Ger be-rized āb-rū neb'ved* 'aceb taḳdīri her kesī ki nebved ū rā piş merdum edeb dimekdür ki ū rā nebvedün mef'ūli 'Arabī'de lehü ma'nāsına ve edeb fā'ili ve piş zarfıdır ve ba'de'l-cümle her kesīye şıfatdır ve her kesī mübtedādür āb-rū rizedün fā'ili ve cümlesi fi'l-i şartdır ikinci nebvedün fā'ili be-rizedün maşdarı olan rızidendür ve 'aceb mef'ulıdır ve ba'de'l-cümle haberdür. **Piş** cihāt-ı setden öndür **edeb** umūr-ı müstaḥsineyi mürā'atdur 'aceb sebebi hafif olup 'ādetden ḥāric olan nesneden nefsün taḡayyiridür seyl-i 'aẓīm ü şecere-i muntehi ve emşāli gibi. **El-ma'nā** her kimse ki anuñ ḥalḳ öñinde ve yanında edebi ve 'aḳlen ve şer'ān müstaḥsin olan nesneyi mürā'at ve muḥāfazası olmaya eger anuñ yüzi şuyı dökilüp ḥürmeti ḳalmaz ve bī-'ırz ü bī-nāmūs ü bī-i'tibār olursa 'aceb olmaz ya'nī öyle olduḡına ta'accüb itme zīrā sebebi vardur ki bī-edebliğidür ve bī-edeb ḥayvān maḳūlesidür ki 'ayb u 'ārı bilmez ve ḥüsn ü ḳabīḥi fark eylemez. [53^a] (1) *Dūr bāş ez-penc ḥaşlet ey püser / Tā nerized āb-rūyet der naẓar* dūr mā-ba'dına mef'uldür zīrā bāş emrdür bāşidenden olmaḳ ma'nāsına, tā ta'liliyyedür ab nerizedün fā'ilıdır. **Ḥaşlet** burada rezīletde müsta'meldür **nerized** muzāri'-i menfi maşdarı riḥtendür dökmeḳ ma'nāsına şabb gibi **āb-rūy** ḥürmetdür. **El-ma'nā** ey piser beş rezīleden dūr ve ba'id ol ve anı er irtikābdan ḥazer eyle tā ki ḥalḳuñ naẓarında yüzün şuyı dökülmeye ve ḥürmet ü 'izzetün bāḳī ḳala ve illā beyne'n-nās bī-i'tibār olursın mü'mine ise 'ırz-ı dīn ve 'ırz-ı dünyā lāzımdur anıñçün vārid oldu ki ¹¹² *مواضع التهم عرض* kişinün şıyānet itdüḡi ṭarafıdır. (2) *Evvelā kem-gūy bā-merdum dūrūḡ / Z'ān ki kerdī ez-durūḡet bī-furūḡ* evvel mübtedā ve gūy emrdür kem aña mef'ul-i muṭlaḳdur 'Arabī ile taḳdīri cümle -idür ve ba'de'lve dūrūḡ anuñ mef'ul dimekdür bā aña müte'allıḳ ¹¹³ *قولا قليلا* haberdür kerdī muzāri'-i muḥāṭabdurdur ki bī-furūḡ mef'ul-i şarīḥi ve ez ḡayr-i şarīhidür. **Kem** eksik burada noḳşān ḳilleti müstelzim olmaḡla 'ademden kināyedür **dūrūḡ** yalan kızb gibi **kerdī** şūy ma'nāsına ki olursın dimekdür **furūḡ** 'alev ve şu'le ya'nī aydınlıḳ. **El-ma'nā** evvelā ādem oḡlanına ve ḥalḳa yalanı eksik ve az söyleme

¹¹²“Töḥmet yerlerinden sakının.” Suyuti, Camiü'l-Kebir, 1/187.

¹¹³“Az söz söyle.”

- ya' nî hiç söyleme zîrâ kızbe ruḥṣat yokdur meğer ki ıslâḥ nâsa vesîle ola ol sebebden söyleme ki dūrūḡuñdan bî-furūḡ olursın ya' nî yüzün kararur ve feẓâḥat bulursın gūyâ dūrūḡı şubḥ kâzibe teşbîḥ itdi bi'l-âḡire rû siyâḥ olmaḡda. (3) *Her ki istîze koned bā-miḥterān / Āb-rūy-ı ḡod be-rîzed bî-gumān* taḡdîri her kesî ki koned istîze bā miḥterān
- 5 be-rîzed āb-rūy ü bî-gumān dimekdür ki i' rābî zāḡirdür **istîze** aşlında sitîzedür 'inād ü cedel ma' nāsına **miḥterān** miḥterūñ cem' idür mih ulu ve ter edāt-ı tafḡıldür miḥter ulu- raḡ dimekdür ya' nî ululuḡda ḡayr üzerine fazlı vardur **gūmān** şüphe ve sezmeḡ. **El-**
- ma' nā** her kimse ki ulularla ya' nî ekābir ü eṣrāf ü a' yānla cenk ü cedel ü 'inād eyliye anuñ bî-şübḡe āb-ı rūyı dökilür ve ḡürmeti ḡalmaz zîrâ ḡaddi olmayan kimse vüḡḡ
- 10 ḡavmūñ yüzlerine ḡarşu bed mu' āmele itmek sebeb-i ḡaḡāret ve bā' iş-i sūḡūḡdur belki. [53^b] (1) *Ez-sebuk-sārān mebāṣ ey nîk-ḡūy / Ki sebuk-sārî be-rîzed āb-rūy ez mebāṣe* mütē' allıḡdür kez taḡdîrde ki be-rîzed āb-rūy ez sebuksārî dimekdür ki āb-rūy berîzedūñ fā' ili ve ez be-rîzed mütē' allıḡdür **sebuksārān** sebuksārūñ cem' idür ki şıfat-ı müşebbehedür 'örfde ḡafîfū'l-'aḡl ma' nāsınadır **nîk-ḡūy** şıfat-ı müşebbehedür ḡüzel
- 15 ḡūylu ma' nāsına **sebuksārî**de yā maṣdariyyedür yeyni başluluḡ ma' nāsına. **El-ma' nā** ey eyü ḡūylu ḡafîfū'l-'aḡl olanlardan olma ki ḡafîfū'l-'aḡl olmaḡdan āb rūy dökilür ve insāna (5) ḡürmet ḡalmaz zîrâ ḡıffet-i 'aḡla ḡıffet-i ef' āl lâzım ḡelür ve ef' ālinde metānet ü evzā' ında vaḡār ü şalābet olmayan kimsenūñ ise ḡürmeti olmaz belki sefe vü ḡıffet ve cünūna ḡaml olunur. (2) *Ey püser bā-miḥterān kemter sitiz / V'ez-ḡamāḡat āb-*
- 20 *rūy-ı ḡod merîz sitiz* emrdür sitizidenden kemter anuñ mef' ūl-i muḡlaḡı ve bā sitîze mütē' allıḡdür bunuñ lisān-ı ' Arabî ile taḡdîri ¹¹⁴ و جاد لـ الاكابر لئن اقصه قليلة اى لثجاد لـ اصلا¹¹⁴ و الاشراف مجاد ve āb-rūy merîzūñ mef' ūli ve ez anı ta' lîldür. **ḡamāḡat** ḡillet-i ' aḡldur. **El-ma' nā** ey piser ḡaḡḡūñ ' uẓemā vü ekābiri az cenk ü cedel eyle ya' nî hiç itme ve ḡamāḡatuñ sebebiyle kendi āb-ı rūyuñı dökme ya' nî anlarla mücādele itmek
- 25 ḡamāḡatdendür ve ḡamāḡatūñ eṣeri olan kār insānuñ ḡadrini tenzîl ider ve bî-ḡürmet ve bî-i' tibār ḡılır. (3) *Ger be-'ālem āb-rūyî bāyedet / Dā' imā ḡulḡ-nikū mî-bāyedet* taḡdîri ger bāyedet āb-rūyî be-' ālem bāyedet dā' ima ḡulḡ nikūyî dimekdür ki tā' ḡitāb bāyedūñ

¹¹⁴“Büyükler ve soylular hiç tartışmadan veya az bir tartışmayla anlaştı.”

mef'ûli ve âb-rûyî fâ'ili ve be-‘âlem aña zarfdur ve ba‘de’l-cümle fi‘l-i şartdur hulk nikûyî daği ikinci bâyedûñ fâ'ili ve dâ'imâ zarfı ve ba‘de’l-cümle cezâ-yı şartdur. **Be-‘âlemde** bâ zarfiyyedür ki der ‘âlem dimekdür ve ‘âlem dünyâdur. **El-ma‘nâ** eger saña ‘âlem-i dünyâda âb-ı rûy veyâ bir nev‘i âb-ı rûy ğarîb veyâ âb-ı rûy ‘azîm gerekse saña

5 dâ'imâ eyü hûy gerekdür ya‘nî edebûñ ve eyü hûyuñ var ise ‘izzetlü ve hürmetlü ve yüzi şulu olursın ve eger bed hûy olursañ yüzüñ şüretüñ kalmaz ve beyne’n-nâs bed nâm ve pür-melâmet qalursın anıñçün memdûh ve nîkhûlara melek meşrebdür dirler ve mezmûm ve bed-ahlâk olanlara kelb-i -‘ukûr ü hayvân müfteris diyü söylerler. (4) *Her ki âheng-i sebuk-sârî koned / Ez-veyâb-rûy-ı bî-zârî koned* âheng konedûñ mef'ûli ve

10 fâ'ili her kidür zîrâ taqdîri her kesî ki dimekdür ki mübtedâdur ve ba‘de’l-cümle mübtedâya şıfatdur âb-ı rûy ikinci konedûñ fâ'ili ve bî-zâri mef'ûli ve ez bî-zâre müte‘allîkdür ve ba‘de’l-cümle mübtedâya haberdür. **Âheng** kaçd ü ‘azm ma‘nâsına ism-i maşdardur **bîzârîde** yâ maşdariyye ve bî-zâr nefret ya‘nî ürkmek ve kırtulmak ve kaçmak. **El-ma‘nâ** her kimse ki kaçd-ı hıffet eyliye âb-ı rûy andan [54^a] bî-zârlık eyler

15 ve nefret kıılır hâşılı hafîf âdemde âb u rûy u hürmet olmaz belki meshâre-i ‘âlem olur ve bundan fehmi olunur ki âb-ı rûy muhâfaza itmek esbâbına teşebbüs ile olur ki ez cümle girân ser ya‘nî âğır başlu ve uşlu ve edebli olmakdur. (5) *Coz hadîş-i râst bâ-merdum meğûy / Tâ nekerded âb-rûyet âb-ı cûy* coz hadîş istişnâ-yı müferriğdür ki coz kelimesinüñ mâ-ba‘dı ‘alîhasebü’l-‘avâmîl mu‘rebdür ya‘nî me-gûy bâ merdum illâ

20 hadîş râst pes hadîş meğûyüñ mef'ûlidür müsbeti i‘tibârıyla bâ aña müte‘allîkdür tâ ta‘lîl içündür âb-rûy nekerdedûñ fâ'ili ve âb-ı cûy mef'ûli ve ba‘de’l-cümle meğûye ta‘lîldür ve bu takrîrden fehmi olundı ki cüz harf-i istişnâdur hadîş haber ü sözdür. **Râst** toğrıdur Türk sağ u şol didügi yerde ‘Acem râst dir **cûy** ırmağdur nehir gibi. **El-ma‘nâ** halka toğrı sözden ğayri söyleme ya‘nî ne bütün yalan söyle ve ne sözüne yalan kat tâ ki

25 âb-ı rûy u hürmetüñ ırmağ şuyı gibi aqup gitmeye pes kızb itmek âb-ı rûyuñ ceryân ü ‘adem qarârına sebebdür ve kızb kerkesden mezmûmdur feemmâ sultândan ziyâde mezmûmdur. (6) *Ez-hilâf u ez-hıyânet bâş dūr / Tâ buved peyveste der rûy-ı tu nūr* dūr bâşuñ mef'ûl-i evveli ve ez aña müte‘allîkdür nūr buvedûñ fâ'ili ve peyveste mef'ûli ve

- ber aña müte'allikdür ve ba'de'l-cümle emr-i sâbıkı ta'lildür. **Hilâf** vifâkuñ zıddı **hıyânet** emânetüñ zıddı **peyveste** ulaşık ve ulaşmış ve çatuk maşdarı peyvestendür **nûr** akk ü halkuñ a vü halka muhâlefetden ve H'Haqq **ma'nâ-el** ¹¹⁵ ما يدرك به ولا يدرك emânetine hıyânetten dūr ü ba'id ol tâ ki mutaşşıl yüzüñ üstinde nûr ola ya'nî yüzüm
- 5 dâ'imâ nûrlu olsun dirseñ hilâf u hıyânet zulmetini izâle eyle zîrâ nûr-ı tâ'atle zulmet-i ma'siyet bir yerde olmaz ve insânüñ halkundan maşşud tahmil-i emânetdür eger şerâ'i ü eger haqâ'ik ve eger sâ'ir ve dâ'im ve emânet ve emr-i dîn ü dünyâ vifâkla nizâm bulur hilâfla değil. (7) *Ger hemîh'âhî ki gūyendet nikūy / Ey birâder hiç kesrâ bed megūy* gūyend zamîr-i cem' halka râci'dür ve tâ' hitâb mef'ûl-i evvel ve nikūy şânî ve
- 10 ba'de'l-cümle ki râbıtasıyla h'âhîye mef'ûldür ve h'âhî cümlesi daği fi'l-i şartdur hiç kes megūyuñ mef'ûl-i evveli bed şânîsi ve ba'de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **El-ma'nâ** eger dilerseñ ki saña eyü söyleyeler bed söylemeyeler ey birâder sen daği hiçbir kimseye bed söyleme zîrâ eylige eylik ve kemlige kemlik ile muqâbele olunagelmışdür ve dimişlerdür ki girân câne ya'nî şakîl olan kimseye harf-i şakîl söyleme tâ ki sen daği
- 15 andan şakîl söz işitmeyesin zîrâ tâğ redd-i şadâda bî-ihtiyârdur ya'nî tağa çağırın âdemüñ şavtına ve kelâmına göre şavt ü kelâm 'aks ider ve kubbe daği kûh gibidür. (8) *Tâ nebâşî der cihân endūh-gîn / Ez-ḥased der rûzgâr-ı kes mebîn* endūhgîn nebâşînüñ mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle mısrâ'-ı şânînüñ mazmûnını ta'lildür zîrâ tâ burada tâ' gârazdur 'Arabî'de lām-ı illet gibi ez mebîne müte'allik ve der daği aña
- 20 zarfdur. **Endūh** ğam u ğuşşa **rûzgâr** zıkr-i maḥall ü irâde-i hâl tārîkiyle ḥüsn-ü hâl ve hoşlukdur **mebîn** nehy-i hâzırdur maşdarı dîdendür görmek ma'nâsına. **El-ma'nâ** tâ dünyâda ğam ü ğuşşalı veyâhūd ğam ü ğuşşa ile tolmuş olmayasın ya'nî böyle olmamağdan ötürî ḥased yüzinden kimsenüñ dünyâ cihetinden ḥüsn-i hâl ü hoşluğına bakmayasın zîrâ ḥased şıfat-ı şeytâniyyedür pes 'âkıbet seni bir derde giriftâr ider ve
- 25 ğama düşürür. (9) *Der seḥâvet gūş eger dâri' gînâ / Tâ fezâyed âb-rūyet der seḥâ* der gūşa zarfdur ve ba'de'l-cümle cezâ-yı muqaddem mâ-ba'dı şart-ı mu'ahḥardur ki lâcelü'z-zarûre taqdim ü te'ḥîr vâқи'olmuşdur âb fezâyedüñ fâ'ili ve ez aña

¹¹⁵“Algıladıklarını ve algılamadıklarını.”

- müte' allikdür ve ba' de'l-cümle mâkabline ta' lildür. **Güş** emrdür maşdarı güşidendür duruşmak ve çalışmak ma'nāsına **ğınā** bî-ihtiyāc **fezāyed** muzāri'dür maşdarı fuzūdendür artmak ve arturmak ma'nāsına. **El-ma'nā** eger ğınā ve devletin var ise cömertliğe ve fakirlere şarf itmege çalış tā ki seḥā ve bezlün sebebiyle āb u rüyūñ efzūn
- 5 ola ya'nī gerçi ğayri ahvālde daḥi yüz şuyı ve ḥürmet ḥāşıl olur feemmā seḥā'ile ziyādelik bulur. (10) *Bürdbārī ü vefādārī guzīn / Zānki āb-rūyı efzāyed ezīn* guzīn emrdür bürdbārī aña mef'ūldür efzāyed muzāri'dür āb-rūy anuñ fā'ilidür ezīn aña müte' allikdür bürdbārīde yā maşdariyyedür. **Bürdbār** yavaşıdır ḥalīm gibi **vefādār** vāsf-ı terkībidür aşlı dārende-i vefādur āḥirinde yā maşdariyyedür **guzīn** maşdarı guzīden
- 10 gelür üründilemek ma'nāsına. **El-ma'nā** yavaşıklık ve vefādārılık ihtiyār eyle tiz-meşreb ü ğaddār olma şol sebebeden ki bu iki şıfatdan āb-rūy ziyāde olur pes ḥilm ü ḥulḳuñ yükin çeküp taḥammül itmek enbiyā şıfatıdır ve vefā daḥi böyledür ki [54^b] 'ahdine ṭurmakdur gerek Ḥaḳḳ u gerek ḥalḳla. (11) *Her ki ü bā-ḥalḳ baḥşāyed hemī / Bī-şek āb rūyeş efzāyed hemī* bā baḥşāyede müte' allikdür ve ba' de'l-cümle ūya ḥaber ve ū daḥi
- 15 ba' de'l-cümle her kiye şıfatdur zīrā her ki her kesī ki taḳdīrindedür ki mübtedādur āb-rūy efzāyedüñ fā'ili ve ba' de'l-cümle mübtedāya ḥaberdür. **Baḥşāyed** muzāri'dür maşdar-ı aşlısi baḥşūdendür ki esirgemekdür ve maşdar-ı fer'isi baḥşāyedendür. **El-ma'nā** her kimse ki ḥalḳa merḥamet eyler bī-şek anuñ āb-rūyı efzūn olur ya'nī ḥalḳı esirgemek ve merḥametle mu'āmele kılmak ḥürmet arturur anıñçün dirler ki kendüñden
- 20 esenn ü ekberi peder ü birāderi birāder ü aşğarī evlād yerine bil ya'nī bu cümleye peder ü iḥvān ü evlāda olan mu'āmeleyi eyle ki luṭf u merḥamet ü şefḳatle mu'āmeledür tā ki maḥbūbu'l-ḳulūb olasın. (12) *Mī-fezāyed āb-rū ez-penc çiz / Bā-tu gūyem bişnev ey ehl-i temiz* **el-ma'nā** āb-rūy ve ḥürmet beş nesneden efzūn olur saña söyliyeyim işit ve ḳulaḳ ṭut ey ehl-i temyiz ü idrāk bundan maḳşūd tenbīhdür ya'nī
- 25 umūr-ı ātiye ḥıfzında ihtimām olınacak eşyādan olmağla ol ḥuşūşda sāmi' i iḳāzıdır tā ki vārid olduḳda ğāfil olmağa pes lisān-ı Fārsī'de bişnev ü emşālī lisān-ı 'Arabī'de istima' vü ālā ve i'lam kelimeleri gibidür. (13) *Çun be-kār-ı ḥ'ış ḥāzır būdeī / Āb-rūy ḥ'ışrā efzūdeī* ḥāzır būdenüñ mef'ūli ve be-kār ḥāzıra müte' allikdür ve ba' de'l-cümle şartdur

- āb-rūy efzūdenūñ mef'ūlidür āb rûya ve rûy ẖîşe muzâfdur ve ba' de'l-cümle cezâ-yı şartdur. **Bekâr**de bâ zarfiyyedür **būde**ide hemze hitâb içündür bûde mâziden kısımdur maşdarı bûdendür olmak ma'nâsına. **El-ma'nâ** çünkü kendi kârunda hâzır olmışsın āb-ı rûy ve hürmetüñi arturmuşsın ya'nî eger işüñi gayre i'timād idüp sipâriş kılmazsañ belki
- 5 bi'l-fi'l hâzır olursañ fezâhatden kurtulursın zîrâ belki el senüñ tedbîrüne muvâfık iş tutmayup seni hâcil eyleye ve āb-rūyuñ dökile huşuşâ ki kâr hatırı vazî'a tefvîz itmek mahall-i hatırdur. (14) *Ez-sehâvet āb-rû efzûn şeved / V'ez-bahîlî bî-hîred maṭ'ûn şeved* āb-rû şevedün fâ'ili ve efzûn mef'ûli ve ez aña müte'allikdür ve cümlesi ibtidâ'iyedür ve bî-hîred şevedün fâ'ili ve maṭ'ûn mef'ûli ve ez aña müte'allikdür ve ba' de'l-cümle
- 10 mâkabline ma'tûfdur. **Bahîlî**de yâ maşdariyyedür bahîl mālî müsteḥakkından imsâk idene dirler **bî-hîred** 'ağılsızdur **maṭ'ûn** kavle olan tokunmakta biṭarîkû'l-isti'âre müsta'meldür. **El-ma'nâ** sehâ vüçüd ve keremden insānuñ hürmeti artar ve bî'aql olan bahîlligi ucından ta'yîb ü takbîh ü kadḥ olunur ve ḥalkuñ diline düşüp rüsvây ve bed-nâm olur burada bî-hîred didügi buḥlün noḡşân-ı 'aqlıdan nâşî olmasına delâlet ider zîrâ
- 15 'akl-ı kāmili olan âdem muktezâ-yı 'aql u şer'î mürâ'ât ider ve umûr-ı vâcibe ve müstaḥsine muḥâfazada takṣîr itmez ve bundan fehmi olunur ki mü'min-i 'âkil her vechle maḥall-i töhmetden ḥazer ü mezânn kıyl u kâl ü ta'n ü teşnî'den gûzar eyler muşaffâ ve münevver olan kimsenüñ hürmeti ziyâdedür. (4) *Düstî bâ-bî-hüner 'ayn-ı ḥaṭâst / Der nedârî duşmen ūrâ hem revâst* düstî mübtedâ bâ aña müte'allik 'ayn haber ve ḥaṭâyâ muzâfdur ve ḥarf-i şartdur aṣlî ve eger der ūrâ nedârînüñ mef'ûl-i evveli ve
- 20 duşmen şânîsidür lacelü'z-zarûre şânî evvel üzerine taḡdîm olınmışdur ve ba' de'l-cümle fi'l-i şartdur revâst mübtedâ-yı maḥzûfa ḥaberdür taḡdîri in nâ-dâšten hem revâst dimekdür. **Hüner** şan'at ve şan'atda mahâret 'ayn-ı ḥaṭānuñ ma'nâsı ḥaṭānuñ gayri degildür belki nefsi-i ḥaṭâdur dimekdür **ḥaṭâ** şevābuñ muḡâbilidür **hem** taḡfîfle cem' ve
- 25 zam ma'nâsınadur burada murâd mışrâ'-i şânî maẓmûnı ile evvelün ictimâ' ve birbirine inzimâmîdür **revâ** lâyıḳ ü dürüst ve cā'iz dimekdür. **El-ma'nâ** bî-hünere dostluk ve muḥabbet itmek ḥaṭâdan gayri degildür belki 'ayn u nefsi-i ḥaṭâdur zîrâ muḥabbet yâ 'ilmi vâfir veyâ şan'atında mâhir olana gerekdür tâ ki zâhir ü bâtında

- andan müstefid ola ve eger o maḳūle hūner sizi düşmen tıtmaz ve ‘adāvet itmezseñ
daḫi cā’iz ü sezādur ya’ nī ne dost ol ve ne ḫod düşmen ol. (5) *Tā bū-māned rāzet ez-
duşmen nihān / Sırr-ı ḫod bā-dūstān kem-ter resān* rāz bū-mānedüñ fā’ili ve nihān
fā’ilden ḫāl ve ez nihāna müte’allıḫdür sırrı resānuñ mef’ūli ve bā aña müte’allıḫ ve
5 kemter muḫaddere şıfatdur ki ol muḫadder mef’ūl-i muṭlaḫdur ‘Arabī ile taḫdīri
116“*اوصد سرک الی ا لا حجاب ایصلاً قایلاً*” dimekdür. **Bümāned** muzārī’dür evvelinde bā
istikbāle taḫşış içindür **rāz u sırr** bir ma’nāyadur ki ketm olınan nesnedür zıddü’l-şöhret
ma’nāsına **kemter** azaraḫ burada kıllet ‘ademden kināyedür **resān** emrdür maşdarı
resānden ve resānīdendür iriştirmek ma’nāsına. **El-ma’nā** tā ki senüñ rāzuñ düşmenden
10 nihān ḫala ya’ nī düşmenden [55^a] mestūr olmaḫdan ötüri kendi sırruñı dostlara azaraḫ
söyle ya’ nī ḫiç ifşā itme zīrā dimişlerdür ki ya’ nī iki lebden 117“*كل سر جاوز الا ثین شاء*”
çıḫan sırr-ı derūn aḫbāb ḫulaḫına girse daḫi āḫir düşmen aḫzına düşer ve zabtı ḫābil
olmaz pes anı derūn-ı dilde ḫıfz idüb ḫiç bir ferde açmamaḫ gerekdür ve illā bir daḫi
ḫapanmaz. (6) *Tā nekerdī piş-i merdum şerm-sār / Ān çe ḫod nen’hāde bāşī ber medār*
15 piş nekerdīye zarf ve şerm-sār mef’ūl ve cümlesi mışrā’-ı şāniye ta’lildür ānçe ānçizi ki
dimekdür ki mübtedādur ḫod mübtedā-yı şānīdür ki ente maḫāmındadur nenhāde gerçi
māzī-i muḫayyed menfīdür feemmā nefy-i ḫaḫīḫatde bāşīye ḫayd u nihāde biḫasebü’l-
ma’nā aña mef’ūldür Fārisī ile ta’biri 118“*ن باشی ن فی دهه او*” 119“*لم تكن لت وضعه*” lerabī’yve ‘A
dimekdür ki ba’de’l-cümle ḫoda ḫaber ve ḫod daḫi ba’de’l-cümle mübtedā-yı evvele
20 şıfatdur ve bir medār cümlesi ḫaberdür. **Tā** ta’liliye **nekerdī** ne-şevī ma’nāsına **şerm-sār**
ḫacil ve utanmış ma’nāsına **bermedārda** ber ‘alī ma’nāsınadur medār nehydür maşdarı
dāştendür tıtmak ma’nāsına pes medār ḫaldırma dimekdür. **El-ma’nā** tā ki ḫaḫḫ önünde
ḫacil olmayasın ya’ nī anlaruñ yanlarında utanmamaḫdan ötüri ol nesneyi ki sen kendüñ
ḫomamış olasın elinle ḫomaduḫuñ nesneyi yerinden ḫaldırma tā ki töḫmet ve ḫacāletden
25 ḫalāş olasın zīrā ol nesnenüñ maḫall-i maḫşūşda vaz’ olunduḫı bir maşlaḫata dā’irdür ki
vazī’ı bilür anıñçün fużūlluḫ idenler āḫir şerm-sār olurlar. (7) *Ey birāder perde-i merdum*

116“Sırrınızı tam olarak sevdiklerinize bildirin.”

117“İki dudaḫı aşan veya iki kimse arasında söylenen gizli şey.”

118“Onu bırakmış olmayasın.”

119“Sen olmadın.”

- meder / Tā nederred perdeat şahş-ı diger* perde mederüñ mef'ûlidür şahş-ı nederredüñ fâ'ili ve perdeet mef'ûli ve ba'de'l-cümle ta'liliyyedür. **Perde** hicâb u niķâb **meder** nehydür maşdarı derîdendür yırtmak ve biçmek ma'nâsına **nederred** muzâri'-i menfidür maşdarı derîdendür **berdeat** fazılladur **şahş** kimsedür. **El-ma'nâ** ey birâderim ve âhîret
- 5 karındaşım ve birâder gibi maḥbûbum ḥalkuñ perdesini yırtma ya'nî gizli olan 'uyûbını keşf itme def-i perde idüp mestûri keşf ider gibi belki Ḥaḳḳ'uñ setâriyyeti şıfatıyla 'amel eyle ve ḥâliķuñ ḥulķıyla müteḥallîķ ol tā ki bir ğayri kimse daḥi senüñ perdeñi yırtmaya zîrâ itdügüne göre bulursın ḥayrân ve şerân. (8) *Bâ-hevâ-yı dil mekon zinhâr kâr / Tā neyâred pes peşîmânî bâr* bâ mekone müte'allîķdür kâr mef'ûldür **zinhâr**
- 10 kelime-i tenzîl ü red'dür kellâ ma'nâsına **bes** keşîrdür **peşîmânî**de tā' ḥiṭâb ma'nâda neyârede ḳayddur ve tā neyâredüñ mef'ûl-i evveli ve bâr ki yemiş ve maḥşûl ma'nâsınadur mef'ûl şânîdür ve bes peşîmânî bâre 'atf-ı beyândur taķdîri tā ne-yârdet bâr bes peşîmânî. **El-ma'nâ** şaķın hevâ-yı dil ü şehvet-i tab'î koned ki kâr eyleme ve anı iş tütme tā saña maḥşûl getürmeye ki ol maḥşûl çok peşîmânîķ ve ziyâde
- 15 nedâmetdür ya'nî hevâ-yı nefse ve ârzü-yı dile tâbi' olan soñra çok nâdim olur zîrâ dâ'ie-i şer' ü 'aķl-ı kâmil olmadıķça iş tütme olmaz ve anuñ ki iş hevâ vü hebâ ola ne Hüdâ ve Ḥüda ḳuyusıdur ve âḥir anuñ maṭraḥı âḥ ü nedâmet ḳuyısıdur. (9) *Ḳadr-i merdumrâ şinâs ey muḥterem / Tā şinâsed merdumân ḳadr-i tû hem* ḳadr şinâsuñ mef'ûli ve merdumân şinâsedüñ fâ'ili ve ḳadr mef'ûlidür ve ba'de'l-cümle ta'lîldür.
- 20 **Ḳadr** miķdârdur ki kemmiyet daḥi dirler maḳşûd vezni 'aķl u i'tibârla olan ḳadridür nitekim bir kimse-i medḥ itseler veznde ağır çeker dirler **şinâs** emrdür maşdarı şinâḥtendür añlamak ma'nâsına **muḥterem** ḥürmetlü vü mu'azzez ü mûkerrem **hem** muvâfaķat. **El-ma'nâ** ey muḥterem ve mu'azzez kimse ḳadr-i merdümü fehm eyle ve ḥulķı merâtibine tenzîl it tā ki merdümle ya'nî âdem oĝlanları daḥi senüñ ḳadrüñi
- 25 bileler ve seni 'âlî tutarlar ve bu iki fehmüñ eşeri bir yerde gelüp müctemi' ola ve illâ ḥilâfı bir yere gelür ki iki taraḑdan daḥi ḥürmetsizliķdür el-ḥâşıl insân ḥayrân ve şerân 'ameline göre mûķâfât olunur. (10) *Tā zebânet bâşed ey ḥ'âce dırâz / Dest-i kûteh dâr u her cānib metâz* zebânet bâşedüñ fâ'ili ve dırâz mef'ûli ve ba'de'l-cümle zarfiyyedür

- zîrâ tâ burada mādām ma‘nāsınadur dest dāruñ mef‘ûl-i evveli ve kûteh şânîsi ve her cānib-i metāza müte‘allik ve ba‘de’l-cümle dār cümlesi üzerine ma‘tûfdur **h‘āce** bāy u pîr ü ‘azîz ve dānişmend **kûteh** kûtāhden muhaffefdür kışşa dimekdür **қағар** gibi **metāz** nehydür maşdar-ı aşlîsi tâhtendür seğırtmek ma‘nāsına vaḳti ivmek ma‘nāsına ve
- 5 maşdar-ı fer‘îsi tâzîdendür. **El-ma‘nā** dā‘imā Hāḳ te‘ālādan ziyāde ḥavf idici ol ve meger neden emn üzerine olma zîrâ küfürdür ve yine raḥmetinden ümidlü ve ricālu ol ve nāümîd olma ki bu daḥi küfürdür ey **h‘āce** mādāmki senüñ dilüñ uzun ola ve ḥālka itāle vü perde-i der olmaḳdan ḥālî olmayasın murāduñ olan nesneden elüñi kışa tut ve her cānibe yelüp seğırtme ya‘nî her ḳanḡi cānibe her ne murād içün ḥareket itsek elüñ
- 10 maṭlûba irişmez ve andan kûtāh ya‘nî eger dilerseñ zebānuñ dîrāz ola dilüñi [55^b] kûtāh tut diyü ma‘nā virmek fāsiddür. (11) *Her kirā ḳadrî nebāşed der cihān / Zinde meş‘māreş ki hest ez-murdegān* taḳdîri her kesî ki nebāşed ü rā ḳadrî der cihān meş‘māreş zinde ki ez murdegān hest dimekdür ve i‘rābı ma‘lumdür **meş‘māreş** nehydür maşdarı şomārîdendür şaymak ma‘nāsına **ki** burada ta‘lîl içündür **hest** est ma‘nāsına
- 15 murdegāne ḳayddur. Takdîri ez murdegānest dimekdür **murdegān** murdenüñ cem‘îdür. **El-ma‘nā** her kimsenüñ ki bedḥūy ve bed zebān olduḡından ötüri dünyāda ḳadr ü i‘tibārı olmaya sen anı zinde şayma zîrâ öyle kes murdelerdendür ya‘nî meyyit ḥükmündedir. El-ḥāşıl ḥ‘ār u ḥāḳîr olan kimsenüñ ḥayāt-ı dünyeviyyesi memāt gibidür ve ḥāḳārete sebeb aḥlāḳ-ı reddiyedir. (12) *Ez-ḳanā‘at her kirā neb‘ved nişān / Key*
- 20 *tevānger sāzedes māl-i cihān* taḳdîri her kesî ki nebved ü rā nişān ez ḳanā‘at ki sāzedes māl-i cihān tevānger dimekdür ki bundan i‘rābı zāhirdür. **Ḳanā‘at** ḳışmete rızā vü ziyāde ṭaleb itmek **ūrāda** rā lām-ı cārre ma‘nāsınadur ‘Arab lehü dir **tevānger** ḳudret bulucı dimekdür **sāzed** muzāri‘dür maşdarı sāhtendür düzmek ma‘nāsına. **El-ma‘nā** her kimse ki anuñ içün ḳanā‘atden nişān olmaya ve mevcūd olan mertebeden ziyādesin
- 25 ṭaleb eyliye ḳaçan anı māl-ı dünyā tevānger ve ḡani düzer ya‘nî ehl-i ḥırşı bütün māl-ı ‘ālem tıyurmaz ve her ne ḳadar çok bulsa tıydum dimez belki ḳabirde turāb tıyurur ki üstüḥ‘ān ve dîdesinüñ içine ḥāḳ tolar pes ni‘müñ mezîdini āḡirete alıḳomaḳ gerekdür. (13) *Dā‘imā mî-bāş ez-Hāḳ ters-gār / Bāş nîz ez-raḥmeteş ummîd-vār* dā‘imā zarfıdur

- ez ters-gāre müte‘allikdūr tersgār mī-bāsuñ mef‘ūlidūr ummīdvār ikinci bāsuñ mef‘ūli olduğu gibi ez rahmet ummīdvāre müte‘allikdūr. **Tersgārda** ters korkı ma‘nāsınadır maşdarı tersīdendūr **gār** edāt-ı mübālağadır **nīz** yine īzā ma‘nāsınadır **ummīdvār** umīdlü ve ‘azametlü dimekdür. **El-ma‘nā** dā‘imā Hāḡ te‘ālādan ziyāde ḡavf idici ol ve mekrinden emn üzerine olma zīrā küfrdür ve yine rahmetinden umīdlü ve recālu ol ve nā-umīd olma ki bu daḡi küfrdür ve ḡal te‘ālā ¹²⁰لَا تَقْطُوا مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْحَمُ الْمُتَّقِينَ el-āyete (14) *Ber-‘adū-yı ḡīṣ ḡun yābī zāfer / ‘Afv pīṣ āver zi curmeṣ der guzer* taḡdīri ḡun yābī zāfer ber ‘adū-yı ḡīṣ pīṣ āver ‘afv ve der guzer ez curmeṣ dimekdür ki i‘rābı bundan zāhirdür **yābī** muzāri‘-ı muḡātabdur maşdarı yāftendūr bulmaḡ ma‘nāsına **zāfer** maṡlūba
- 10 fevz ü ḡālib olmaḡ ‘afv zenebden tecāvüz ve eşerini maḡvudur **curm** iktisāb mekrūhde müsta‘meldür **guzer** emirdür maşdarı guzeṣtendūr ve az gelmek bir yerden bir yere geçmek ve şalıvirmek ma‘nāsınadır. **El-ma‘nā** ḡünkü kendi düşmenūñ üzerine zāfer bulasın ve ḡālib olasın ‘afvı öñüñe getür ve anuñ ḡünāhından geç ya‘nī ‘afv-ı rāciḡ olan maḡāmda ve illā ṣer‘den ve ḡalbden istiftā eyle ve aña ḡöre ‘amel ḡıl zīrā ba‘zı a‘dā’
- 15 vardur ki ḡatlı veyā ḡayri vechle mu‘aḡazası lāzımdur nitekim ba‘zı ḡayvānāt ḡall ü ḡaramde ḡatlı olunur fāre ve keler ve kelb-i ‘uḡūr ve ‘aḡreb ve devlengeḡ didükleri ḡuş gibi. [56^a] (1) *Her ki ḡāzır nīst ender kār-ı ḡīṣ / Rīzed āb-rūy ez-ruḡsār-ı ḡīṣ* bunuñ ‘Arabī ile tercümesi ¹²¹كَلَّ شَذَّ لِي سَبَاحُضَر فِي فَعْلِهِ dimekdür pes ḡāzır nīstūñ mef‘ūli ve fā‘ili her kiye rāci‘ zāmīrdür ender ḡāzıra müte‘allikdūr ve ba‘de’l-cümle her kiye
- 20 şıfatdur zīrā her ki herkesī dimekdür ki mübtedādur āb rīzedūñ fā‘ili ve ez aña müte‘allikdūr ve ba‘de’l-cümle mübtedāya ḡaberdür **rīzed** muzāri‘-i lāzımdur dökilür ma‘nāsına maşdarı rīzīdendūr **ruḡsār** değirmi ve büyük yañaḡ. **El-ma‘nā** her kimse ki kendi kārında ḡāzır degil ve işini ḡayre işmarlar anuñ āb-rūyı ruḡsārından dökilür ve ḡürmeti ḡalmaz ve şuyı kesilmiş ağaḡ gibi ḡurıyup ḡalur. (2) *Her kirā bā-ḡalk ḡaḡṣāyış buved / Āb-rūy-ı ū der efzāyış buved* taḡdīri her ki ū rā buved ḡaḡṣāyış bā-ḡalk buved
- 25 āb-rūy-ı ū der efzāyış dimekdür ūrā buvede müte‘allikdūr ki rā lām-ı cārre ma‘nāsınadır taḡdīm olundıḡı kiye irtibātından ve ikisi kelime-i vāhide ḡükmünde

¹²⁰“Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.” Kur‘ân-ı Kerīm, Zümer Suresi (39);53.

¹²¹“Herkes fiilde (işte) hazır değildir.”

olduğundan ötürüdür bā baḥşāyişe müteʿallikdür baḥşāyiş daḥi buvedüñ fāʿilidür ve baʿdeʿl-cümle her kiye şıfatdur her ki daḥi her kesî taḫdîriyle mübtedâdur her külli ifrâdı maʿnâsına ihâta-i efrâd içündür âb-rûy ikinci buvedüñ fāʿili ve der aña zarfdur ve baʿdeʿl-cümle haber mübtedâdur. **Baḥşāyiş** ism-i maşdardur esirgeyiş maʿnâsına velâkin böyle mevâzıʿda maşdar maʿnâsına ḥaml olunur ki baḥşūdendür ki esirgemekdür merḥamet gibi **efzāyiş** ism-i maşdardur artış maʿnâsına murâd maşdardur ki efzūdendür artmak maʿnâsına. **El-maʿnâ** her kes ki anuñ ḥalka merḥameti ola anuñ ḥürmeti artmaḫda olur zîrâ raḥmet ü ḥürmet biribirinüñ maḫlûbidür pes şol dilde ki şıfat-ı raḥmet ola anuñ şāḥibi ḥürmet ü ʿizzet bulur ve raḥmetüñ neticesi muʿāvenet ve imdâd u inʿâm ü ifzaldür pes mâlıyla ve bedeniyle olana şāmildür. (3) *Bāş dāʿim būrdbār ü bā-vefā / Tā be-rûy-ı ḥıṣṣ bîni şad-şafā* dāʿim zarfdur būrdbār başuñ mefʿûlidür tā taʿlîliyyedür be-rûyda bā zarfıyyedür ki bîniye müteʿallikdür şad-şafā bîninüñ mefʿûlidür ve baʿdeʿl-cümle mısrâiʿ-ı evvelüñ maзмününü taʿlîldür. **Būrdbār** yavaş ḥalîm gibi **şad** yüz **şafā** kederüñ zıddıdır. **El-maʿnâ** dāʿima ḥamûl ü ḥalîm ol ki şıfat-ı enbiyâdur ve ʿahdiñe tûr ve vaʿdüñi encâz eyle ki ğaddarlık münâfıḫlar şıfatıdır tā ki kendi yüzünde yaʿnî üzre şad şafā yaʿnî çok şafā göresin zîrâ şad böyle mevâzıʿda tekşîr içindür burada şafâdan murâd ḥürmetdür zîrâ yüzü.

SÖZLÜK

Âbâdan	(F.sf.)	: Bayındır, şen, mâmur.
Âbık	(A.sf.)	: Kaçan.
Acuz	(A.i.)	: Kocakarı, kötü huylu yaşlı kadın.
Ağniyâ	(A.i.)	: Zenginler.
Ahz	(A.i.)	: Alma, alış.
Âlâyîş	(F.i.)	: Gösteriş, debdebe, bulaşma, bulaşıklık.
Asir:	(A.sf.)	: Güç, çetin, zor.
Ataş	(A.i.)	: Susuzluk, susama, harâret.
Âvihte	(F.sf.)	: Asılmış, asılı, sarkıtılmış.
Âvihte	(F.sf.)	: Asılmış, asılı, sarkıtılmış.
Âzâ	(A.i.)	: Vücudu meydana getiren organlar, organ.
Âzâr	(F.i.)	: Çıkışma, paylama, tekdir.
Bâliğ	(A.sf.)	: Ergin, ulaşan, erişen.
Bâgi	(A.i.)	: Doğru ve hak yoldan ayrılan kimse, serkeş.
Baîd	(A.sf.)	: Uzak, ırak.
Berd	(A.i.)	: Soğuk.
Beriyye	(A.i.)	: Çöl, sahrâ.
Bisât	(A.i.)	: Halı, kilim, minder.
Bûd	(F.i.)	: Varlık.
Buka	(A.i.)	: Yer, ülke, toprak, memleket.
Buud	(A.i.)	: Uzaklık.
Buved	(F.i.)	: Olmak, var olmak.
Câmid	(A.sf.)	: Cansız, donmuş, donuk.
Câvid	(F.sf.)	: Sonsuz, ebedî, kalıcı, bâkî.

Cer	(A.i.)	: Sürükleme, çekme.
Cesban	(F.sf.)	: Uygun, münâsîp, lâıyk.
Cîfe:	(A.i.)	: Kokmuş cesed, lâşe.
Cünûd	(A.i.)	: Askerler, ordular.
Cûc	(A.i.)	: Açlık.
Çar	(F.s.)	: Dört
Çiz	(F.z.)	: Şey
Dakk	(A.i.)	: Vurpma, çarpma.
Dâver	(F.i.)	: Adâletli ve insaflı hükümdar, hâkim, vezir, vâli
Derâhim	(A.i.)	: Dirhemler.
Devân	(F.zf.-sf.)	: Koşarak, koşan.
Denânir	(A.i.)	: Dinarlar, altın paralar.
Dıraz	(F.i.)	: Uzun.
Duhûr	(A.i.)	: Devirler-felekler.
Düm	(F.i.)	: Kuyruk.
Dûn	(A.sf.)	: Soysuz, alçak.
Dûr	(F.sf.)	: Uzak.
Ebvâb	(A.i.)	: Kapılar, bölümler.
Ecânib	(A.i.)	: Yabancılar, ecnebler.
Ednâ	(A.sf.)	: Aşağı, âdî, en küçük.
Efrâs	(A.i.)	: Atlar.
Engüş	(F.i.)	: Parmak.
Erre	(F.i.)	: Tahta kesmeye yarayan dişli âlet, bıçkı.
Esir	(A.i.)	: Kul, köle, câriye, tutsak.
Esed	(A.i.)	: Arslan.
Fâil	(A.i.-sf.)	: Yapan, işleyen kimse.

Fâsid	(A.sf.)	: Fesâda uğramış, bozulmuş, bozuk, kötü.
Fermûde	(F.i.)	: Emir, ferman.
Fehâmet	(A.i.)	: Büyüklük, ululuk, şânı ve kadri yüce olma.
Füccâr	(A.i.)	: Günahkâr ve sefih kimseler.
Gedâ	(F.i.)	: Dilenci, yoksul, fakir.
Gars	(A.i.)	: Ağaç dikme.
Gâlî	(A.sf.)	: Değerinden çok daha pahalı olan.
Galle	(A.i.)	: Topraktan alınan ürün, zahire.
Haslet	(A.i.)	: Yaratılıştan gelen özellik, huy, tabiat.
Harbe	(A.i.)	: Kısa mızrak, süngü.
Hatar	(A.i.)	: Tehlike, güvensizlik.
Hazer	(A.i.)	: Sakınma, çekinme.
Hazf	(A.i.)	: Ortadan kaldırma, kaldırılma, çıkarma, silme.
Hazîz	(A.i.)	: En aşağı, en alçak yer.
Hâr	(F.sf.)	: Değersiz, îtibarsız, hakir.
Hedm	(A.i.)	: Yıkma, tahrip etme.
Hemyân	(F.i.)	: Kese, dağarcık, torba.
Hullet	(A.i.)	: Gerçek dostluk, arkadaşlık.
Hulûd	(A.i.)	: Süreklilik, dâimîlik, ebedîlik, bâkîlik, huld.
Hulûs	(A.i.)	: Hâlis ve saf olma, kalp temizliği.
Hulv	(A.i.-sf)	: Tatlı, hoş, güzel.
Huzû	(A.i.)	: Alçak gönüllülük, tevâzu.
Hübûb	(A.i.)	: Esme.(Yel için.)
Hüccâc	(A.i.)	: Hacılar.
Hûd	(F.i.)	: Savaşta giyilen mâdenî başlık, miğfer.
İbrişim	(F.i.)	: Bükülmüş ipekten iplik.

Îdâ	(A.i.)	: Bir malı saklaması için başka birine verme.
İdbâr	(A.i.)	: Tâlihın insana yüz çevirmesi, ters dönmesi.
İğmâz	(A.i.)	: Göz yumma, görmezlikten gelme.
İhkak	(A.i.)	: Sâbit ve doğru olmak.
İhsas	(A.i.)	: Üstü kapalı olarak anlatma, sezdirme, duyurma.
İhtilât	(A.i.)	: Karşılaşıp görüşme, görüşüp temas etme.
İltiyam	(A.i.)	: Kapanma, iyileşme.
İnbisat	(A.i.)	: Yayılma, genişleme, açılma.
İndifâ	(A.i.)	: Lav püskürtme.
İntikâs	(A.i.)	: Baş aşağı çevrilme, tersine dönme.
Îraz:	(A.i.)	:Yüz çevirme, kaçınma, başka tarafa dönme.
İrsâl	(A.i.)	: Gönderme, yollama.
Îsâl	(A.i.)	: Ulaştırma, ulaştırılma, eriştirme, eriştirilme.
İstiâze	(A.i.)	: Allah'a sığınma.
İstihlâl	(A.i.)	: Helâl sayma, helâl gözüyle bakma.
İstilzâl	(A.i.)	: Lezzet alma.
İstimâ	(A.i.)	: Kulak verme, dinleme.
İstisâl	(A.i.)	: Kökünü kazıma, söküp atma, sökölüp atılma.
İstişmâm	(A.i.)	: Koklama, koku alma.
İttisâf	(A.i.)	: Bir sıfatla sıfatlanma.
İtibârî	(A.sf.)	: Gerçekte öyle olmadığı halde öyle sayılan, farazî.
İtlâk	(A.i.)	: Salıverme, bırakma, koyuverme.
Kabâih	(A.i.)	: Kabahatler, uygunsuz ve kötü davranışlar.
Kabl	(A.zf.)	: Önce, evvel, mukaddem.
Kadh	(A.i.)	: Ayıbını söyleyerek çekiştirme.
Kâil	(A.sf.)	: Râzı olmuş, boyun eğmiş.

Kâk	(F.i.)	: Bir çeşit çörek, kek.
Kalil	(A.sf.)	: Çok olmayan, az.
Karye	(A.i.)	: Köy.
Kelîm	(A.i.)	: Söz söyleyen, konuşan kimse, mütekellim.
Kesel	(A.i.)	: Gevşeklik, uyuşukluk, tembellik, üşenme.
Kıbâl	(A.i.)	: Hal, huy, davranış, tabiat.
Kurb	(A.i.)	: Yakınlık.
Küşte	(F.sf.)	: Öldürülmüş, maktul.
Leşker	(F.i.)	: Asker.
Mâbad	(A.i.)	: Son, arka, devam.
Meâsî	(A.i.)	: Günahlar, isyanlar.
Madûd	(A.sf.)	: Sayısı belli olan, kaç tane olduğu bilinen.
Mahz	(A.sf.)	: Saf, sırf, hâlis.
Mâkabl	(A.i.)	: Bir şeyin kendinden evvel olanı, öncesi, geçmiş.
Maktû	(A.sf.)	: Kesilmiş, kesik.
Matumat	(A.i.)	: Yenecek şeyler, yiyecekler.
Masun	(A.sf.)	: Korunmuş, muhâfaza edilmiş, mahfuz, emin.
Mecrûr	(A.sf.)	: Çekilmiş, sürüklenmiş. Arapça gramere göre son harfinin harekesi esre olup ı,i şeklinde okunan kelime.
Mecul	(A.sf.)	: Sonradan yapılmış, yapma, câlî.
Meks	(A.i.)	: Durma, durup dinlenme, bekleme.
Melbusat	(A.i.)	: Giyilecek şeyler, giyecekler, elbiseler.
Mezmûm	(A.sf.)	: Yerilmiş, kınanmış, kötülenmiş.
Merfû	(A.sf.)	: Yükseltilmiş, kaldırılmış.
Merre	(A.i.)	: Defa, kere, kez.

Mescur	(A.sf.)	: Taşkın, dalgalı.
Mezellet	(A.i.)	: Alçalma, bayağılaşma, hakir ve zelil olma.
Mezit	(A.i.)	: Artma, çoğalma.
Minşar	(a.i.)	: Testere, bıçkı.
Mûcibince	(A.zf.)	: Gerektirdiği şekilde, gereğince.
Mufârakat	(A.i.)	: Ayrılma, ayrılık.
Mukatele	(A.i.)	: Karşılıklı vuruşma, birbirini öldürme.
Muttarid	(A.sf.)	: Düzenli bir şekilde birbirini takip etmek.
Muzmer	(A.i.-sf.)	: Gizlenmiş, saklanmış, dışarıya vurulmamış şey.
Mübtedâ	(A.i.)	: Başlangıç, baş taraf. İsim cümlelerinde fâil durumunda bulunan kelime veya kelime öbeği.
Müctemi	(A.sf.)	: Toplanmış, bir araya gelmiş, toplu.
Müfevvaz	(A.sf.)	: Bir kimseye görev olarak verilmiş, ısmarlanmış.
Müfid	(A.sf.)	: Fayda veren, yarar sağlayan, faydalı, yararlı.
Mülakkab	(A.sf.)	: Lakaplanmış, lakaplı
Mülhak	(A.sf.)	: Bir bütüne sonradan katılmış, ilâve edilmiş.
Münbit	(A.sf.)	: Bol ürün veren, verimli, bereketli.
Müncezib	(A.sf.)	: Bir şeye, bir tarafa doğru çekilen.
Münkesir	(A.sf.)	: Kırılmış, kırık.
Münşak	(A.sf.)	: Yarılmış, çatlamış.
Müstâmel	(A.sf.)	: Kullanılmış, kullanılan.
Müstelzim	(A.i.-sf.)	: Gerekli kılan, gerektiren (şey).
Müstevli	(A.i.-sf.)	: Bir yeri zapt ve istîlâ eden, idâresi altına alan.
Müşeyyid	(A.i.-sf.)	: Yüksek ve sağlam duruma getiren.
Müteaddi	(A.sf.)	: Dilbilgisinde geçişli fiil. Saldırgan.
Müteallik	(A.sf.)	: Âit, dâir, ilgili, alâkalı.

Nâbedid	(F.sf.)	: Ortadan kaldırmak, yok etmek.
Nâbit	(A.sf.)	: Yerden çıkıp büyüyen.
Naîm	(A.i.)	: Nîmete eren kimse.
Nâka	(A.i.)	: Dişi deve.
Nakd	(A.i.)	: Elde bulunan geçerli para, akçe.
Nâşi	(A.sf.)	: İleri gelen, neşet eden.
Nerm	(F.sf.)	: Yumuşak.
Nevâfil	(A.i.)	: Nâfile ibadetler.
Neyyir	(A.sf.)	: Parlak, nurlu.
Nîk	(F.sf.)	: İyi, hoş, güzel.
Peşşe	(F.i.)	: Sivrisinek.
Pister	(F.i.)	: Yatak, döşek.
Pîşe	(F.i.)	: Sanat, meslek, iş, amel.
Rüçhan	(A.i.)	: Üstün olma, üstünlük.
Rümh	(A.i.)	: Kargı, mızrak.
Safir	(A.i.)	: İnce ve güzel ses.
Sarsar	(A.i.)	: Şiddetli ve soğuk esen rüzgâr.
Savn	(A.i.)	: Koruma, muhâfaza etme, sıyânet.
Selâtin	(A.i.)	: Sultanlar, pâdişahlar.
Serir	(A.i.)	: Taht, divan, sedir.
Serfûrû	(F.i.)	: Baş eğme, itâat etme, yüz suyu dökme.
Sirişt	(F.i.)	: Yaratılış, maya, huy, tabiat, mizaç.
Sıgar	(F.i.)	: Küçük olma, küçüklük.
Sîr	(F.sf.)	: Doymuş, tok.
Sîga	(A.i.)	: 1.Dilbilgisinde kip. 2.Sorguya çekmek.
Sûd	(F.i.)	: Fayda, kâr.

Süma	(A.i.)	: Başkalarının görmesi için yapılan iş, riya ile.
Süst	(F.sf.)	: Gevşek, zayıf, güçsüz.
Şedâid	(A.i.)	: Eziyetli, zahmetli, sıkıntılı durumlar.
Tahassun	(A.i.)	: Korunmak için kale ve hisara kapanma.
Taharrî	(A.i.)	: Arama, aranma, bir şeyi bulmaya çalışma.
Tahavvül	(A.i.)	: Değişme, bir halden başka bir hâle geçme.
Tarâvet	(A.i.)	: Tâzelik, körpelik.
Tard	(A.i.)	: Sürme, uzaklaştırma.
Taviyet	(A.i.)	: Gönüldeki istek, niyet, kasıt.
Tealluk	(A.i.)	: İlişik, ilgi, bağ.
Tehzib	(A.i.)	: Düzeltme, ıslâh etme, hâlis duruma getirme.
Tekit	(A.i.)	: Sağlamlaştırma, berkitme.
Teleyyün	(A.i.)	: Yumuşak olma, yumuşama.
Temeddüh	(A.i.)	: Kendini övme, böbürlenme.
Tenkir	(A.i.)	: Bilinmeyecek, tanınmayacak duruma getirme.
Tenâvül	(A.i.)	: Yeme, içme.
Tevakki	(A.i.)	: Çekinme, sakınma, ihtiraz.
Tıbak	(A.i.)	: Uyuma, uygunluk.
Tîşe	(F.i.)	: Balta, nacak, külünk.
Ulyâ	(A.sf.)	: Çok yüksek, çok yüce.
Vera	(A.i.)	: Arka, art, öte.
Vifâk	(A.i.)	: Aynı düşüncede, aynı fikirde olma, muvâfakat.
Zahâir	(A.i.)	: Erzaklar, zahireler.
Zîr	(F.i.)	: Alt, alt taraf, aşağı taraf.
Zuhûrî	(A.i.)	: Orta oyununda taklit yapan kimse.

KAYNAKÇA

Babinger, F. (1992). Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri (Çev.Coşkun Üçok), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, s.382.

Balcı, M. (2018). “Attâr ve Pendnâme’si Üzerine”, Artvin Çoruh Üniv.İlahiyat Arş.Der., Artvin, C.2, S.1, s.35.

Ceylan, Ö. (1999). “Edebî Şerh Geleneğimiz İçerisinde Tasavvufî Şiir Şerhleri”, VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi, İ.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, s.1726.

Çakıroğlu, T.O. (2012). İsmail Hakkı Bursevî’nin “Şerh-i Pend-i Attâr” (Attâr’ın Pendnâmesi’nin Açıklaması) Adlı Eseri Üzerine Bir İnceleme ve Attâr’ın Pendnâmesi ile Karşılaştırılması, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Devellioğlu, F. (2007). Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lugat, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, s.858.

Devletşah, Şair Tezkereleri, Çev. Necati Lugal (2011). Pinhan Yayıncılık, İstanbul, s.260.

Ferâ’izî-zâde Mehmed Sa’îd Efendi, “Pend-nâme-i Attar Şerhi”, Milli Kütüphane,Yazma A No:3310. <http://yazmalar.gov.tr/eser/serh-i-pend-name/136137> [E.T. 01.02.2021].

İmam Tirmizi, Sünen-i Tirmizi (Tercüme-Abdullah Parlıyan), Konya Kitapçılık, Bölüm 82-2029. <https://www.islamiokul.com/kutuphane/> [E.T. 28.03.2022].

Kanar, M. (2019). Kanar Farsça-Türkçe Sözlük, Say Yayınları, İstanbul.

Keyik, S.E. (2001). 16.yy. Sanatçılarından Şem’î’nin ‘Şerh-i Pendnâmesi, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, s.16-17.

Kortantamer, T. (1994). “Teori Zemininde Metin Şerhi Meselesi”, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi, İzmir, S.8, s.1.

Kubbealtı Lugatı, Kubbealtı Akademisi Kültür ve Sanat Vakfı, <http://lugatim.com> [E.T. 15.02.2021-30.03.2022].

Kur’ân-ı Kerîm, <https://acikkuran.com/> [E.T. 10.11.2021-15.12.2021].

Levend, A.S. (1963). Ümmet Çağında Ahlak Kitaplarımız, TDAY Belleten, TDK Yayınları, Ankara, s.91.

Özcan, A.(1995). ‘Ferâizîzâde Mehmed Said’, DİA, C.12, s.366-367.

Şahinoğlu, M.N. (1991). ‘Attâr, Ferîdüddin’, DİA, C.4, s.95-98.

Şemseddin Sami (2009). Kâmûs-ı Türkî Cilt 1-2, Çağrı Yayınları, İstanbul.

Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/> [E.T. 20.02.2021-25.04.2022].

Türkoğlu, S. (2021). Riyâzü’r-Rızâ (Rızâ Bahçesi), Seyyid Ali Rızâ’nın Manzum Pendnâme-i Attâr Tercümesi, İhlamur Akademi, 1.Basım, İstanbul, Kasım 2021, s.16-22.

Türk Tarih Kurumu,
<https://kutuphane.ttk.gov.tr/details?id=540732&materialType=NE&query=Esad>.
[E.T. 10.12.2021].

Uludağ, İ. (1984). Ferîdüddîn Attâr Tezkiretü’l-Evliya, İlim ve Kültür Yayınları, Bursa, s.9,16.

Yazar, S. (2011). Anadolu Sahası Klâsik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, s.10.

Yekbaş, H.(2014). Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, Ahmet Yesevi Üniversitesi, Ferâ’izî-zâde Mehmed Sa’îd Efendi Maddesi. <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/said-feraizizade-mehmed-said-efendi> [E.T. 10.11.2021].

Yılmaz, O. (2007). “Klasik Şerh Edebiyatı Literatürü”, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, C.5, S.9, s. 272.